

SAAMELAISKIISTA

VELI-PEKKA LEHTOLA

SAAMELAIS- KIISTA

SORTAAKO SUOMI ALKUPERÄISKANSAANSA?

into

© Veli-Pekka Lehtola

Kuvaliitteen kuvat: 1. Ad astra, 2. Keep calm,
3. Target Sámi, 4. Hyökkäys, 5. Sons of Sápmi,
6. Installaiton failed, 7. New time, 8. diamond

Kuvat julkaistu Suohpanterrorin luvalla.

into

Into Kustannus
Meritullinkatu 21
00170 Helsinki

www.intokustannus.fi

ISBN: 978-952-264-458-9

Kansi: Elina Salonen
Paino: Dardedze holografija, Latvia 2015

JOHDANTO ... 9

Lainsäädäntö synnytti ryhmän • Saamelaisia koskeva "tieto"?
• Tausta: Saamelaiset Suomessa

SAAMELAISTEN OIKEUKSIA VAI SANELUVALTAA ... 33

Kulttuuri-itsehallintolaki – sortolaki? • Kilpailevat historiat
• Viipyvä ILO • Uhkaava ilmapiiri • Vihdoinkin esitys!

KUKA ONKAAN SAAMELAINEN? ... 61

Identiteetit arkistossa • Vähemmistö sortaa vähemmistöä?
• "Miksi vedätte rajoja?" • Wanna be a saamelainen? Just do it!
Tapaus 1: " Miksi ihmeessä näiden välinen ero pitäisi vesittää?"

KAMPPAILU LAPIN HISTORIASTA ... 95

Unohdettu kansanryhmä? • Tapaus 2: Miten saamelaishistoria vallataan • Saamelainen verenperintö • Rajamaan identiteetti
• Tapaus 3: Kemin-Lapin kulttuuriperintö?

"AATAMI JA EEVA OLIVAT ALKUPERÄISIÄ" ... 129

He – laittomat maahanmuuttajat – Me – alkuperäisin alkuperäiskansa
• Tapaus 4: Pällekkäiset puhetavat • Inarinsaamelaiten puolella ja valesussa • Tapaus 5: Rasismi, Lehtola ja poliisi

SÄÄSKEN ÄÄNI EI KUULU TAIVAASEEN? ... 179

Suomen kansallinen ratkaisu • "Toiminta ei todellakaan ole demokraattista" • "Tätä ei pidä hyväksyä tässä salissa"
• Lappilainen asiantuntemus • Tapaus 6: Hyvä vähemmistö – hankala alkuperäiskansa

VAIKENEMINEN - VAATIMATON VASTALAUSE ... 223

"Minun puolestani jokainen saa olla..."
• Saamelaisten oikeudet? Paikallisten edut!

PÄÄTÄNTÖ ... 251

Omat toimintatavat?

Liite. Tapaus 7: Suomen saamelaisnuorten
lausunto saamelaismääritelmästä ... 269

Viitteet ... 282

Kirjallisuus ... 302

Čuoškâ jienâ ij kulluu aalman.
Sääsken ääni ei kuulu taivaaseen.

Inarinsaamelainen sananlasku Uula Sarren mukaan (1929) ¹

Ei pidä luulla, että ihmisoikeuskysymys
on valtamerten takana.
Kyllä se on tässä ja nyt.

John Aslak Simon Labba (1986) ²

Harva saamelainen on nykyään kokenut suurta yksilöön käyvää sortoa tai syrjintää, mutta rakenteellista yhteiskunnan harjoittamaa syrjintää kylläkin. - - Sorron yksi merkittävä nykyajan esiintymismuoto on Lapissa esiintyvä disinformaatio.

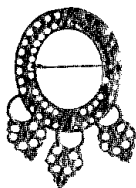
Janne Saijets, saamelaiskäräjien jäsen (2012) ³

¹ Uula Sarre: Haluaako Suomi säilyttää Lapin kansan ja kielen? Rovaniemi 27.4.1929. Inarinsaameksi Petteri Morottaja.

² Ritva Liikkanen: Poroisännät puhuivat parlamentaarikot puolelleen. Helsingin Sanomat 23.2.1986.

³ Janne Saijets 27.1.2012 ks.

<http://www.aamulehti.fi/Kotimaa/1194715988026/artikkeli/>

JOHDANTO

A rkadianmäki maaliskuussa 2015. Saamelaisten nuorten järjestämä *Čáhppes ráidu* (Musta raito¹) -protestikulkue saapuu Senaatintorilta eduskuntatalolle. Osa nuorista on pukeutunut mustiin jätessäkkeihin sekä maalannut kasvonsa valkoisella ja silmät mustalla maalilla. He taluttavat saamenpukuisia henkilöitä köydestä tehdyillä kaulapannoilla. Joillakin nuorilla on nurin käännetty saamenpuvut, mikä perinteisesti on merkinnyt sanatonta mielenosoitusta.

”Tavoitteena on nostaa esille, miten saamelaisille käy, jos lakiasiat eivät etene. Me [saamelaiset] katoamme täältä”, selittää Suomen saamelaisnuorten yhdistyksen puheenjohtaja Anne-Maria Magga. Nuoret ovat tulleet Helsinkiin osoittamaan mieltään kahden saamelaisia koskevan lain puolesta. Mielenosoittajat vastustavat sitä, että saamelaisien omia näkemyksiä ei kunnioiteta saamelaisia koskevien

lakihankkeiden valmistelussa ja käsittelyssä.²

Toinen laeista on Kansainvälisen työjärjestön itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus tai ILO:n sopimus nro 169 eli kansainvälinen sopimus, joka edellyttäisi Suomessakin valtion ryhtyvän toimiin saamelaisten kulttuurin, kielen sekä sosiaalisen ja taloudellisen aseman turvaamiseksi. Kipukysymyksenä ovat saamelaisten oikeudet oman kotiseutualueensa maihin ja vesiin.

Toinen lakiesitys koskee saamelaismääritelmää, josta on kiistelty saamelaiskäräjien perustamisesta (1995) lähtien. Saamelaiskäräjien ja hallituksen esityksen mukaan saamelaiset itse kykenevät määrittelemään, kuka on saamelainen ja kuka ei. Lakiesitys haluaa muuttaa vuoden 1995 lakiin kuuluvan pykälän, jonka mukaisesti saamelaisiksi lasketaan kaikki nekin Lapin asukkaat, joiden suvusta saattaisi löytyä rahtunenkin saamelaisten verenperintöä.

Alexander Stubbin hallitus on syksyllä 2014 ottanut molemmat asiat ennen uusia eduskuntavaaleja toteutettaviin hankkeisiinsa. Eduskunnan viimeisten viikkojen käsittelyssä kaatuu kuitenkin kumpikin saamelaisten kannattama esitys. Eduskunnan käsittelyssä laajennettu saamelaismääritelmä jää voimaan äänin 162–28. ILO-sopimus jää käsittelemättä ja ratifioimatta.

Suomen eduskunta on maaliskuussa 2015 muutenkin kaaoksessa. Hallituspuolueet kääntyvät jopa omia esityksiään vastaan ja suuri osa lakiuudistuksista jää toteuttamatta. Saamelaisia koskevien lakien suhteen kyse on kuitenkin vain johdonmukaisesta jatkumosta. Niistä on jähkailtu eri hallituksissa ja eduskunnissa jo 25 vuoden ajan.

Sinä aikana on käynyt selväksi, että vaikka saamelaisille on 1990-luvulla annettu kulttuuri-itsehallinto, minkäänlaista sanansijaa saamelaisia koskevissa asioissa heillä ei ole. Ei ihme, että oikeusministeri Anna-Maija Henriksson ilmaisee syvän pettymyksensä tilanteeseen.

”Tällaista sirkusta kuin nyt en ole nähnyt kertaakaan kahdeksan vuoden aikana”, oikeusministeri tuskailee, eikä tarkoita pelkästään eduskunnan viime viikkojen farssia. Hänen mielestään isojenkaan puolueiden ei pitäisi voida muuttaa mieltään mielivaltaisesti. ”Tämä on vastoin kaikkia pelisääntöjä. Jos ei oltaisi näin lähellä vaaleja, tämä merkitsisi hallituskriisiä. Niin vakavasta asiasta on kysymys.”³

Saamelaiskäräjien presidentti Klemetti Näkkäläjärvi tekee vielä jyrkemman liikkeen. Valtion nimittämän saamelaisten parlamentaarisen elimen puheenjohtaja ilmoittaa eroavansa vastalauseena Suomen valtion toimille saamelaismääritelmän suhteen. ”Ihmisoikeus otti Suomessa harppauksen taaksepäin”, hän sanoo. ”Eduskunta ei uskaltanut tehdä perus- ja ihmisoikeusmyönteistä ratkaisua eikä kantaa vastuuta.”⁴

Suomi on pitkään kehunut maailmalla sekä edistyksellisellä vähemmistöpolitiikallaan että vuodesta 1995 lähtien myös alkuperäiskansapolitiikallaan. Nyt molemmat saavat näkyvän tahrn. Saamelaiset korostavat, että Suomi ei täytä kansainvälisiä velvoitteitaan hylätessään saamelaisten ehdotukset.

Suomen Arktisen strategian konferenssissa viikkoa myöhemmin ulkoministeri Erkki Tuomioja joutuu rauhoittelemaan, että ILO-sopimusta ei hylätty, vaan sen

käsittelyä on lykätty. ”Pidän tätä valitettavana ja vahingollisena ja olisin toivonut, että se olisi voitu samantien hyväksyä”, Tuomioja toteaa.

Hän korostaa kuitenkin, että koska kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansasopimus on kansainvälinen sopimus, sen käsittely ei pysähdy eduskuntavaaleihin. Uuden eduskunnan ja hallituksen tulee ottaa ILO-sopimuksen ratifiointi taas esille. ”Sopimushan on nyt pöydällä ja siihen täytyy ottaa kantaa.”⁵

Uusi keskustavetoinen hallitus, joka aloittaa työnsä kevätkesällä 2015, ei kuitenkaan ota ILO-sopimuksen ratifiointia hallitusohjelmaansa. Olivatko saamelaiset sitenkin oikeassa, että se tuli hylätyksi – vai kuoleeko yli 25 vuotta keskusteltu sopimus vain vanhuuteen?

LAINSÄÄDÄNTÖ SYNNYTTI RYHMÄN

Saamelaiset ovat Suomen alkuperäiskansa, joilla on oma demokraattisesti valittu edustuselimensä, saamelaiskäräjät. Se on toiminut jo vuodesta 1973 alkaen ja yhteistyössä Suomen valtion kanssa saanut aikaan merkittäviä uudistuksia erityisesti saamen kielten ja hallinnon suhteen.

Saamelaiskäräjiä edeltäneellä saamelaisvaltuuskunnalla ei ollut juuri valtaa 1970- ja 1980-luvuilla, joten se sai toimia suhteellisen rauhassa. Suomen lainsäädännössä tapahtuneet muutokset 1990-luvun vaihteessa vahvistivat saamelaisten oikeudellista asemaa.

Ne myös synnyttivät kiistan, joka on näkynyt sekä paikallisella että jonkin verran valtakunnallisella tasolla. Saamelaisten oikeudet kulttuuriseen itsehallintoon alkoivat

toteutua 1990-luvulla, mutta erityisen tärkeä pyrkimys niiden vahvistamiseksi oli keskustelu kansainvälisen ILO 169 -alkuperäiskansasopimuksen ratifioimisesta.

Nyt saamelaisuus alkoi kiinnostaa paikallisia laajemminkin. Henkilöt, jotka aiemmin oli mielletty lantalaisiksi eli suomalaisiksi, tai ”lappilaisiksi” eli Lapin suomalaisiksi asukkaiksi, alkoivat kyseenalaistaa saamelaisten yksinoikeuden mahdollisiin tuleviin etuihin.

Sopimus on ratifioitu jo 1990-luvulla Norjassa, jossa se on laajentanut paikallisten – sekä saamelaisten että norjalaisten – demokraattisia osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia. Sen sijaan Suomessa ILO-sopimus on herättänyt paikallisissa suomalaisissa pelkoja omien etujen heikentymisestä.⁶

He ovat vastustaneet saamelaisten uusia oikeuksia ja saamelaiskäräjiä, mutta silti pyrkineet myös käräjien vaaliluetteloon saadakseen itselleen mahdolliset edut. He ovat vedonneet kaukaisiin saamelaisiin juuriinsa tavalla, joka on saanut jopa mystisiä piirteitä.

Utsjokelainen Aslak A. Pieski äimisteli vuonna 2013 ihmisiä, jotka ”yhtäkkiä ovat muistaneet kuulleen isomummoltaan, että tämä oli nähnyt lapsena oudon lapintakin. Aikuisempana mummo oli kuullut, että se olisi saattanut olla isomummon isänisän esi-isän lapintakki. Toinen elämöi sillä, että yksi 256 esivanhemmasta oli merkitty kalastajalappalaiseksi veroluetteloon. Nyt saamelaisuudelle onkin kasassa vahva näyttö, jolla pitäisi päästä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon.”

Usein samat ihmiset, jotka etsivät näitä juuriaan, eivät hyväksy ILO-sopimusta. Pieski kommentoi: ”Niin sitten

istutaan kaksilla rattailla: vastustetaan ILO-sopimusta, mutta varalta jätetään hakemus käräjien vaaliluetteloon. Varis pysyy lentäessään aina vaan variksena, mutta ihminen näköjään kykenee eläessään muuntautumaan saamelaiseksi.”⁷

Saamelaiset ovat olleet erityisesti 1980-luvulta lähtien virallisesti arvostettu ja hyväksytty vähemmistö Suomessa, vuodesta 1995 myös alkuperäiskansa kansainvälisten suositusten mukaisesti. Viimeiset kaksi vuosikymmentä ovat kuitenkin osoittaneet, että kun saamelaisille on kaavailtu merkittävämpiä oikeuksia, suhtautuminen ei olekaan enää yksiselitteisen myönteistä.

Yhdistyneiden Kansakuntien saamelainen nuorisodelegaatti Mikkel Näkkäläjärvi arvosteli keväällä 2015 syitä ILO-sopimuksen torjumiselle:

Pitkin matkaa on esitetty mitä mielikuvituksellisimpia syitä sille miksi näin ei pitäisi tehdä (=ratifoida sopimusta). On vaadittu lisää selvityksiä, olosuhdeanalyysiä, on väitetty sopimuksen olevan Suomen oloihin sopimaton. On sanottu sen vievän ihmisten yksityisomisteiset maat, haittaavan tai jopa pysäyttävän talouskasvun ja työllisyyskehityksen. On jopa peloteltu sen aiheuttavan sotatilan Lappiin. Tämä epätietoisuuden lietsominen on onnistunut: moni ei todellakaan enää tunnu tietävän, mitä sopimuksen toimeenpanosta seuraisi.

Todellisuudessa sopimuksessa on kyse siitä, että se suojaisi saamelaista kulttuuria, kieliä, elinkeinoja ja identiteettiä. Siis perustavanlaatuisia oikeuksia. Se olisi myös merkki maailmalle, että Suomea kiinnostaa, mitä meidän

alkuperäiskansallemme kuuluu. Se vahvistaisi Suomen mainetta tasa-arvoisena ja oikeudenmukaisena maana.⁸

Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi päivitteli blogissaan vuonna 2011 jatkuvasti toistuvia, saamelaisten näkökulmasta naurettavia väitteitä. Niiden mukaan nykysaamen kansan muodostaisivat ”Norjasta Suomeen muuttaneet porosaamelaiset” ja ILO 169 -sopimuksen ratifiointi tulisi riistämään paikallisten suomalais-ten elinkeino-oikeuksia, jolloin saamelaisilta pitää pyytää lupa kotiseutualueen vapaaseen liikkumiseen.

Nämä väitteet elävät omaa elämäänsä netissä ja lehtien mielipidepalstoilla sekä lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistyksen toiminnassa eivätkä mitkään saamelaiskäräjien linjaukset tai tutkimustulokset tätä joukkoa hetkauta.⁹

Itse olin huomannut, että hyperavaruudessa elää monia muitakin uskomuksia ja sakea joukko erilaisia Lapin historian tulkintoja. Seurasin niitä pitkään puolella silmällä ehkä lähinnä huvittuneena tai hieman ärtyneenä. Keväällä 2015 havahduin siihen, että kun saamelaisten tulevaisuuden kannalta tärkeistä asioista keskusteltiin Arkadianmäellä, kielteisten päätösten taustalla oli juuri niitä samoja perusteluja, joille olin hymähdellyt.

Minulle ILO-sopimus ja saamelaismääritelmä tuntuivat olevan jokseenkin selkeitä asioita ja hämmennyin, miten eduskunta eli Suomen korkein päättävä elin oli

päätynyt sellaisiin ratkaisuihin. Minut havahdutti keskustelu eteläsuomalaisen kulttuurintutkijan kanssa, jonka olin oppinut tuntemaan edistyksellisenä ja asioita seuraavana.

Kun ihmettelin tilannetta hänelle, hän sanoi: ”Se tapaus on tosiaan aika sekava.” Minusta näkemys oli yllättävä, mutta tiesin, että jos se hänen mielestään oli sekava, sen täytyi olla sekava. Keskustellessani joidenkin muiden etelän tuttujen kanssa, huomasin heidän olevan samaa mieltä, jos vain olisivat kehdanneet sanoa.

Kirjassani yritän kartoittaa 25 vuoden kehitystä ja sitä, miten selvältä tuntuvasta asiasta tuli niin sekava. Mistä saamelaiskiistassa on kysymys? Eräs tärkeä seikka on selvittää sitä, miksi hurskaista puheista huolimatta jopa Suomen eduskunta on jatkuvasti päätynyt epäämään saamelaisilta oikeuden määrätä omista asioistaan.

Kyse on myös kansainvälisestä sopimuksesta, jonka ratifioimattomuuden takia Suomi on saanut kansainvälisessä yhteisössä yhä enemmän huomautuksia. Miksi sen ratifiointi on kerta toisensa jälkeen lykkääntynyt monissa Suomen hallituksissa ja viimeksi eduskunnassa maaliskuun alussa 2015? Mitkä ovat ne näkökohdat, joiden takia Suomen kansainvälinen maine alkuperäiskansoja koskevan lainsäädännön kehittäjänä rapautuu?

Vielä enemmän minua kiinnostavat ne puhutavat, joita kiistan aikana on viljelty. Saamelaisten oikeuksien vastustajat ovat onnistuneet hyvin markkinoimaan kuvaa, jonka mukaan saamelaiskäräjiä hallinnoi ”hyvin pieni piiri” ”Norjasta muuttaneita saamelaisia”, jotka harjoittavat ”omaa sukua suosivaa” politiikkaa hyväksymällä saamelaisiksi ”vain omaa väkeään” ja rajoittamalla ”oikeiden

metsäsaamelaisten” ”demokraattisia mahdollisuuksia” tulla mukaan päätöksentekoon.

Tämä kuva on mennyt yllättävän hyvin läpi niin suomalaisessa mediassa kuin päättäjienkin keskuudessa. Mistä tällainen puhetapa on syntynyt ja millaista todellisuutta se rakentaa?

Aiheesta on tehty useita tieteellisiä artikkeleita ja jopa väitöskirjoja, joille oma kuvaukseni on yleistajuinen jatko-osa, samalla kun se on yhteenveto 25 vuotta kestäneestä kamppailusta. Erityisesti Seija Tuulentien *Meidän vähemmistömmä* (2001) ja Erkki Pääkkösen *Saamelainen etnisyys ja pohjoinen paikallisuus* (2008) ovat mainioita sukelluksia saamelaiskamppailuun, niin myös Sanna Valkosen *Poliittinen saamelaisuus* (2009).¹⁰

Julkaisut kuvaavat, kuinka jatkuvasti toistetut vastahan- kaiset puhetavat, jotka eivät seuraile normaalin tieteellisen keskustelun sääntöjä, saattavat horjuttaa kansallisvaltiossa itsestäänselvinä pidettyjä käsityksiä, kuten kansainväliset ihmisoikeudet tai alkuperäiskansan itsemäärääminen. Niistä ilmenee myös, miten poliitikkojen ja päättäjien asenteissa näennäisesti myönteiset lähtökohdat ”vähemmistökulttuurin säilyttämiseksi” voivat johtaa ja jopa olla perustana tärkeitä lakialoitteita vastustaville kannoille.

SAAMELAISIA KOSKEVA ”TIETO”?

Itse kysyn enemmänkin, millaiselle tiedolle ja asiantunte- mukselle nämä kannat ja puhetavat perustuvat. Vuonna 2012 julkaisemassani historiateoksessa *Saamelaiset suo- malaiset – kohtaamisia 1896–1953* (SKS) pohdin muun

ohella sitä asiantuntemusta, jolla suomalaiset hoitivat saamelaiden asioita viime vuosisadan alkupuoliskolla.

Päädyin siihen, että saamelaisia koskeva ”tieto”, jota jopa päättäjät ja virkamiehet hyödynsivät, oli sekalainen vyyhti monenlaisia vaikutteita. Se ei useinkaan perustunut tieteeseen, vaan siihen vaikuttivat vanhat saamelaisiin liittyvät kuvat, suomalaisten käsitykset itsestään sivistyksen etujoukkona pohjoisessa ja julkinen näennäistieto, jota runsas populaarimedia ruokki.¹¹

Suuri osa tavallisista suomalaisista – jopa Lappiin suuntaavista virkamiehistä – omaksui käsityksensä hyvin kirjavasta tiedonvälityksen kentästä, sanomalehdistä matkakirjoihin ja oppikirjoista kaunokirjallisuuteen. Ajattelin vielä tutkimusta kirjoittaessani, että onneksi saamelaisia koskeva ”tieto” syntyy nykyisin toisin. Sitten havahduin huomaamaan, että sitä tapahtuu edelleen, kaiken aikaa.

Vielä 1900-luvun lopulla monet saamelaiset uskoivat, että saamelaistenkin kannalta tärkeät päätökset, samoin kuin median saamelaiskuva, rakentuvat ”tosiasioille” ja vankalle asiantuntemukselle, harkituille asiakirjoille ja tutkimustiedolle. Voi kysyä, oliko tähän luottamukseen syynä vahva juridiikan korostus saamelaispolitiikassa vai saamelaisyhteiskunnan myönteinen rakentuminen 1990-luvulle saakka.

Ehkä tämä luottamus sai puistelevaan päätä sille keskustelulle, jota ILO-sopimuksen ratifioinnista ja saamelaismäärittelmästä käydään yleisönosastoilla ja sosiaalisessa mediassa niin, että jokaisesta pohjoisen asukkaasta, jopa valtakunnallisesta missiehdokkaasta, tulee asiantuntija kansainvälisen ILO-sopimuksen suhteen.

Todellisuudessa väitteet, jotka ovat hyvin suosittuja julkisuudessa huolimatta niiden kyseenalaisuudesta, näyttävät vaikuttaneen yllättävän tehokkaasti niin suomalaisessa mediassa kuin päättäjienkin näkemyksissä. Nämä verkostot ovat hyvin olennainen osa tämän päivän saamelaiskeskustelua, jota käydään paikallisilla ja kansallisilla areenoilla.

Lähtökohdastani johtuen käytän työssäni aineistona pääasiassa muuta kuin tutkimuksellista tai asiakirja-aineistoa. Käyn läpi saamelaisalueen paikallista tiedonvälitystä, kuten YleSápmi-kanavaa ja erityisesti *Inarilainen*-lehteä ja sen yleisönosastoa, samoin nettilähteitä sanomalehdistä keskustelupalstoihin.

Otan myös omakohtaisia esimerkkejä, kun olen itsekin osallistunut muutamaan kertaan tapahtumiin. Olen kirjoittanut saamelaisten näkemyksiä puolustavia kirjoituksia ja antanut haastatteluja, joista yhdestä on tehty jopa poliisitutkinta. Se raukesi aiheettomana. Olen allekirjoittanut vetoomuksia ILO-sopimuksen puolesta – viimeisimmän kuvaamaani Arkadianmäen tapahtuman yhteydessä.¹²

Osallisuuteni takia ajattelin julistautua heti kärkeen puolueelliseksi, olenhan itse saamelainen, eikä suomalaisten silmissä perinteisesti saamelainen voi olla puolueeton saamelaisia koskevissa asioissa. Vain suomalainen voi olla puolueeton, myös silloin, kun puhutaan saamelaisten ja suomalaisten välisestä kiistasta.

Sitten ajattelin, olenko sen puolueellisempi tai puolueettomampi kuin suomalainen tutkija, joka tarkastelee talvisotaa suomalaisten arkistojen pohjalta tai Venäjän politiikkaa tšekäläisestä näkövinkkelistä; tai äärioikeiston

tutkija, joka valmiiksi ajattelee, että demokratia ja ihmisoi-
keudet ovat koskemattomia, vaikka ne ovat sovittuja
arvoja; tai politiikan tutkija, joka itse edustaa poliitikkojen
vastapuolta, kansaa, mutta jonka asiantuntemukselle voi
olla hyväksi sekin, että hän on toiminut joissakin yhteis-
kunnalliseen päätöksentekoon liittyvissä toimissa.

On minulla sentään yksi etu puolueellisuuteni puo-
lustukseksi: olen hybridi, eli äitini puolelta saamelainen
ja isäni puolelta suomalainen. Saamelaisten mielestä olen
saamelainen, ja voin äänestää saamelaiskäräjien vaaleissa.
Suomalaisen isäni tausta on antanut minulle kiinnostuk-
sen ja näkökulman myös Lapin suomalaisten historial-
liseen perintöön. Osa kirjallisesta tuotannostani koskee
Lapin ”rajamaan” historiaa ja kulttuuritaustaa¹³.

Isävainaja sanoi aina, että Lapissa on vuosisatojen mit-
taan kohdannut (törmännyt ja sulautunut) toisiinsa kaksi
kulttuuria, saamelainen ja suomalainen. Tuloksena on ollut
kolmas kulttuurimuoto, peräpohjalainen tai lappilainen
kulttuuri, joka ei ole enää suomalainen, mutta ei se ole saa-
melainenkaan. Sen olisi löydettävä nykypäivänä oma itsensä
niin, että sen ei tarvitsisi kilpailla saamelaisuuden kanssa.

Ei ole uutta, että saamelaiset ja lappilaiset joutuvat kes-
kenään tukkanuottasille. Siitä alkaen, kun ILO-sopimuk-
sesta alettiin keskustella, on kuitenkin syntynyt tavallista
kovasanaanisempi vastaliike. Sitä on auttanut uuden sosiaa-
lisen median laajeneminen, jonka myötä saamelaisia koh-
taan on nimettömästäkin mahdollista esittää rajujakin
mielipiteitä.

On selvää, että saamelaiskiista ei noudattele puh-
taasti saamelaisten ja suomalaisten välisiä rajalinjoja.

Saamelaistenkin keskuudessa on monia näkemyksiä ja mielipiteitä. Saamelainen sananlasku sanoo: *Niin erilaiset ovat mielet kuin ihmisetkin.*

Esimerkiksi ILO-sopimus on herättänyt tunteita puolesta ja vastaan. Tämä on saamelaisille merkki demokratian toteutumisesta, mutta ulkopuoliset tuntuvat edellyttävän saamelaisilta selkeää yksimielisyyttä. Mielipiteiden erilaisuus on kuitenkin myös saamelaisten oikeus.

Helsingin ja jopa Oulun näkökulmasta saamelaiskiista on ollut äärimmäisen syrjäinen, vaikka monet saamelaiset kokevat (taas kerran) taistelevansa oman kulttuuriperintönsä ja identiteettinsä puolesta. En kuitenkaan ole kirjoittamassa ”kuolevan kansan joutsenlaulua”, kuten monet kirjailijat ovat tehneet vuosisatojen aikana.

Vaikka puheena oleva skisma on jatkunut jo 25 vuotta, sen rinnalla on tapahtunut vahva saamelaiskulttuurin kehitys. Huolimatta politiikan nurinkurisuudesta, saamelaiset ovat Veikko Huovista mukaillen ”elää hiplotelleet” menemään ja eläneet omaa kulttuuriaan suostumatta kuolemaan.

Sitä heijastaa Suomen saamelaisnuorten aktiivisuus esimerkiksi osallistumisessa julkiseen keskusteluun. Se näkyy myös tämän kirjan kuvituksessa, josta vastaa *Suohpan-terror*, nimettöminä pysyttelevien saamelaistaiteilijoiden ryhmä. Sillä on oma tapansa keskustella saamelaisasioista.

TAUSTA

SAAMELAISET - VÄHEMMISTÖ JA ALKUPERÄISKANSA

Saamelaiset ovat yhtenäistä alkuperää oleva kansa, jolla on oma kieli ja kulttuuri. He asuvat laajalla, tuhansien kilometrin mittaisella vyöhykkeellä, joka ulottuu eteläisestä Skandinaviasta Venäjän pohjoisosissa sijaitsevan Kuolan niemimaan kärkeen. Sitä nimitetään Saamenmaaksi (pohjoissaameksi Sápmi).

Saamelaiset ovat vähemmistönä neljän valtion alueella: Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä. He ovat ainoa Euroopan Unionin alueen alkuperäiskansaksi tunnustettu väestö. Alkuperäiskansana pidetään väestöryhmää, jonka esivanhemmat asuttivat aluettaan sen valloituksen tai myöhemmän uudisasutuksen aikana tai ennen nykyisten valtakunnanrajojen syntyä.

Maiden valtauksen ja uudisasuttamisen jälkeen he ovat säilyttäneet perinteisen elämänmuotonsa sekä sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutionsa. Saamelaisten erityispiirteisiin kuuluu myös yhdeksän nykyistä saamen kieltä, joiden historia palautuu parin kolmen vuosituhannen taakse.

Saame ja suomi ovat kehittyneet samasta kantakielestä, joka jakaantui elinkeinollisen ja elämäntavallisen muutoksen myötä. Lounais-Suomen asukkaat eli myöhemmät suomalaiset saivat vahvoja germaanisista vaikutteita muun muassa maanviljelyksen suhteen, kun taas sisämaan asukkaat jatkoivat pääosin pyyntielinkeinoissa. Saamen kielen professori Pekka Sammallahti on leikillisesti todennut, että suomalaiset ovat indoeurooppalaistuneita saamelaisia.

Laskutavasta riippuen saamelaisia arvioidaan olevan noin

60 000–100 000 henkeä. Saamelaisten tilastointi on toteutettu parhaiten Suomessa, jossa on nykyisin noin 10 000 saamelaista. Suurin osa asuu Norjassa, jossa arvio vaihtelee noin 30 000–60 000 henkeen. Siellä vain osa saamelaisista kuuluu saamelaiskäräjien äänestysluetteloon. Ruotsissa saamelaisia on 20 000–30 000, Venäjällä parisentuhatta.

Suomen saamelaisalue kattaa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alueen Vuotson seudulla Sodankylän kunnassa. Ainoastaan Utsjoella saamelaiset ovat olleet enemmistönä.

Saamen kielistä nykyisin vahvimmassa asemassa Pohjoismaissa on pohjoissaame (jota on kutsuttu myös tunturisaameksi), jota puhutaan laajalla alueella Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Suomessa puhutaan myös kahta pienempää saamen kieltä, inarin- ja koltansaamea. Niiden puhujia on vain muutamia satoja.

Kielelliseltä pohjalta Suomen saamelaiset jaetaan siis kolmeen osaan: pohjois-, inarin- ja kolttsaamelaisiin. Pohjoissaamelaiset on perinteisesti jaettu kahteen murreryhmään, jotka heijastavat myös elinkeinollista eroa: itämurteen puhujat ovat olleet Utsjoen jokisaamelaisia, länsimurteen puhujat taas Enontekiön, Sompion ja Länsi-Inarin porosaamelaisia.

Saamen kieli sai virallisen aseman vuonna 1992, jolloin säädettiin saamen kielilaki. Se uudistettiin vuonna 2004. Sen myötä saamelaisilla on oikeus saada viranomaispalvelua saameksi. Oikeus toteutuu kuitenkin vain harvoin, sillä monet virkamiehistä eivät osaa saamen kieltä. Laki ei velvoita sitä heiltä, vain suosittelee kielitaitoa.

Suomen saamelaisalueella lapsilla ja nuorilla on oikeus saada saamenkielistä perusopetusta. Se on mahdollistettu

myös toisen asteen kouluissa sekä yliopistotasolla Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.

Erityisesti pienempiä saamen kieliä on pyritty elvyttämään kielipesätoiminnan avulla, jossa erityisesti inarinsaamelaiset ovat kunnostautuneet. Kielipesä on päiväkotia muistuttava hoitomuoto, jossa pienille lapsille opetetaan kielikylvyn tavoin uhanalaista kieltä ja kulttuuria. Kielipesätoiminta tukee kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle.

Saamenkielisistä medioista tärkeimpiä Suomessa ovat Saamelaisradio (Yle Sápmi) ja television päivittäinen uutislähetys Ođđasat (Uutiset), jota toimittavat eri maissa sijaitsevat saamelaisradiot.

Perinteisesti saamelaisuuden on nähty liittyvän poronhoitoon, kieleen ja perinteiseen elämäntapaan saamelaisalueella. Ne muodostavat sen kulttuurisen taustan, jolle nykysaamelaisten identiteetti rakentuu. Se saa kuitenkin uusia muotoja, kuten Suomen saamelaisnuorten yhdistys kuvaa:

Vaikkakin laavut, kodat ja muut saamelaiskulttuuriin kuuluvat perinteiset asiat ovat vieläkin osa saamelaista ympärivuotista elämää, myös meillä saamelaisnuorilla on nykyajan asunnot, posliini-wc:t, tietotekniikan huipulaitteet, kuten kännykät ja tietokoneet - - sekä nykyaikaiset autot, moottorikelkat ja mönkijät. Nykyään yli puolet saamelaisista asuu saamelaisalueen ulkopuolella, monet heistä pääkaupunkiseudulla – periaatteessa Helsinki onkin Suomen suurin saamelaiskylä.¹⁴

Tämä muutos on eräs tekijä saamelaiskiistassa, kun ulkopuoliset ovat ihmetelleet, mistä etnisyydessä on kysymys. Nykypäivänä saamelaiskäräjien vaaliluettelon jäsen ei välttämättä asu Saamenmaassa. Henkilön ei tarvitse osata saamea ollakseen saamelainen. Vaikka henkilö olisi poronhoitaja, hän ei ole saamelainen, ellei hän täytä muita saamelaisuuden tunnusmerkkejä.

Saamelaisuus ei siis ole palautettavissa vain tiettyyn piirteeseen, kuten ulkopuoliset tuntuvat usein edellyttävän. Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi totesi vuonna 2012: "Saamelaiskulttuuri ei ole vain kielitaitoa tai -taidottemuutta. Kulttuuria ei voi typistää pinnallisiksi määritteiksi tai käsitteiksi veroluetteloiden tai kielitaitotodistusten nojalla. - - Saamelaiskulttuuri on elämäntapa, johon kuuluu saamen kielten lisäksi perinteiset elinkeinot, perinteistieto, kertomaperinne, joiku, yhteisön historia, arvot, tavat ja yhteisöjärjestelmä."¹⁵

Saamelaisuuden määrittely perustuu *objektiivisiin* tunnusmerkkeihin, kuten kieleen tai sukulaisuuteen. Yhtä tärkeitä etnisen saamelaisuuden suhteen ovat *subjektiiviset* määritelmät. Yksilön itseidentifikaatio eli henkilön oma samastuminen ryhmään on etniseen ryhmään kuulumisen perusedellytys, mutta sitä on myös ryhmäidentifikaatio. Yhteisön itsensä tulee saada arvioida, keitä sen piiriin kuuluu.

Sitä kautta muodostuu se "me-tunne", käsitys yhteisestä ryhmästä, jonka myötä tietyn ryhmän jäsenet ovat tietoisia *yhteisestä erilaisuudestaan*. He kokevat jakavansa saman kulttuurin ja saman identiteetin, joka on erilainen kuin muilla ryhmillä.

Heillä on tietoisuus yhteisestä perinnöstä *omien ihmisten* kanssa sekä kieli, joka vahvistaa sekä yhteisyyttä "meihin" että

eroa "heihin". Oleellista on kuitenkin etnisen ryhmän yhteenkuuluvuus nykypäivänä, joka on ydinasia myös alkuperäiskansan määrittelyssä. Etnisen ryhmän kohdalla puhutaan elävien ihmisten keskinäisistä suhteista, joissa sukulaaisuudella ja yhteisellä kulttuuriperinnöllä on vahva rooli.¹⁶

Saamelaisten yhteiskunnan historiallisena perusmuotona pidetään *siida*- eli lapinkyläjärjestelmää, jonka verkosto kattoi koko saamelaisalueen vielä 1600-luvun alkupuolella. Nimitys lapinkylä tarkoitti tiettyä saamelaisten asumaa aluetta, joka oli tarkoilla sopimuksilla rajattu muista lapinkylistä.

Lapinkylät muodostivat myös silloisen Ruotsin pohjoisosien hallintomallin. Myöhemmän Suomen alueella sijaitsi Kemin Lapin siida, joka kattoi suurinpiirtein nykyisen Lapin läänin lukuun ottamatta Utsjokea ja Käsivarren aluetta, jotka kuuluivat Tornion Lappiin.

Lapinkyliä maita ja vesiä käyttivät hyväkseen suvut, jotka asuivat suurimman osan vuotta hajallaan lapinveromaillaan, mutta kokoontuivat keskitalven ajaksi yhteiseen talvikylään. Siellä hoidettiin koko yhteisön yhteiset sosiaaliset toimitukset. Lapinkyliä toimintaa on rekonstruoitu myöhemmin tutkimuksissa, eikä ole varmaa tietoa, oliko kaikilla saamelaisilla esimerkiksi talvikyliä.

Lapinkyläjärjestelmää on pidetty saamelaisten itsehallinnon, jopa autonomisen hallinnon muotona. Se mureni vähitellen 1600-luvun lopulta alkaen, kun pohjoismaiset yhteiskunnat ottivat alueet haltuunsa. Vanhat lapinkylänautinnat saatiin usein muutettua yksityisiksi uudistilanoimistuksiksi.¹⁷

Saamelaiskiistaan on liittynyt erimielisyys siitä, omistivatko lapinkylät maat ja vedet, eli onko saamelaisilla ikimuistoisia

oikeuksia historiallisiin alueisiinsa. Saamelaiskäräjät on korostanut sitä, että todistustaakka on valtiolla, joka ei ole pystynyt osoittamaan omaa omistusoikeuttaan.

Kun saamelaiset ovat vaatineet oikeuksia saamelaisalueen maankäyttöön, he ovat ehdottaneet myös hallinnollista paluuta lapinkyläjärjestelmään (ks. luku 1). Saamelaisten vastaliike eli ns. uuslappalaiset taas alkoivat 1990-luvulla perustaa ”lapinkyläyhdistyksiä”, joiden annettiin ymmärtää olevan lapinkylien perinnön jatkajia.

Saamelaisten nykypäivän hallinto perustuu toisenlaiseen malliin, joka muotoutui 1970-luvulla suomalaisen hallinnon mukaisesti. Saamelaisten korkein poliittinen elin on heidän eduskuntansa *Sámediggi* eli saamelaiskäräjät. Suomessa se perustettiin jo vuonna 1973 nimellä saamelaisvaltuuskunta, joka muuttui saamelaiskäräjiksi pohjoismaisen mallin mukaisesti vuonna 1995.

Joka neljäs vuosi järjestettävissä vaaleissa saamelaisten keskuudesta valitaan 21 jäsentä sekä neljä varajäsentä. Käräjien tärkeimmät toimielimet ovat käräjien kokous, hallitus sekä päätoiminen puheenjohtaja. Lisäksi käräjät asettaa seitsemän lautakuntaa eri sektoreille.

Saamelaiskäräjien perustaminen liittyi laajempaan kulttuuri-itsehallintoon, jonka Suomen valtio myönsi saamelaisille. Sen myötä saamelaiskäräjät saa määrätä muun muassa rahoituksen suuntaamisesta oppimateriaalituition, saamenkielisiin sosiaalipalveluihin ja kulttuurin tukemiseen.

Saamelaiskäräjälain mukaan viranomaisten tulisi laajemminkin kuulla käräjiä niissä asioissa, jotka koskevat saamelaisia ”laajakantoisesti ja merkittävästi”. Monien mielestä kuuleminen

ei kuitenkaan toteudu kovin hyvin esimerkiksi verrattuna Norjaan, jossa viranomaiset ovat velvoitettuja ottamaan saamelaiskäräjät huomioon. Suomen saamelaiskäräjillä ei ole varsinaista päätösvaltaa esimerkiksi saamelaisten perinteisten alueitten maankäyttöön.

Nykypäivän saamelaisuus ei ole enää sitoutunut perinteisiin elinkeinoihin tai elämänmuotoon niin vahvasti kuin aiemmin. Saamelaisten perinteiset ammatit ovat olleet poronhoito, kalastus ja metsästys, mutta suurin osa saa nykyään tulonsa muista kuin perinteisistä elinkeinoista.

Silti saamelaisalueen maankäyttö on tärkeä tekijä koko saamelaiskulttuurin perustana. Esimerkiksi ILO-sopimuksen mukaan alkuperäiskansojen omaleimainen kulttuuri, identiteetti ja elämäntapa ovat ”heidän perinteisten maa-alueidensa ja luonnonvarojensa muovaamia ja läheisesti sidoksissa niihin”. Siksi oikeudet maankäyttöön ja ympäristöön ovat alkuperäiskansoille tärkeitä. Suomen saamelaisnuorten yhdistys on todennut:

Nykyvallilla saamelaisten asioista, kuten kalastusoikeuksista, poronhoitoon liittyvistä asioista ja koulutuksesta määräävät muut kuin saamelaiset itse. Saamelaisten itsemääräämisoikeus on melko teennäinen, eikä se anna todellista mahdollisuutta määrätä omista asioista. Yhtenä suurimmista haasteista tänä päivänä on saavuttaa aito itsemääräämisoikeus asioista, joista määrääminen ei oikeutetusti voi kuulua keillekään muille kuin saamelaisille itselleen.¹⁸

Nuorten mukaan saamelaisille vuonna 1995 myönnetty itsehallinto Suomessa ulottuu käytännössä yhtä kauas kuin yksimielisyyks eri viranomaisien kanssa. Sitä uhkaavat kilpailevat maankäytön tavat turismista kaivostoimintaan, joiden suhteen valtiolla on viime kädessä vapaat kädet. Maankäytön hallinta on saamelaisille kysymys koko kulttuuriympäristön perustasta, joka on yhtä tärkeä kuin konsanaan saamen kielet ja muu kulttuuriperintö.¹⁹

Nimenomaan maankäyttöön ja saamelaisten itsemäärämiseen liittyvät kysymykset ovat se kuuma peruna, johon kiistat niin saamelaisuuden määrittelystä kuin ILO-sopimuksestaakin kiteytyvät.

Saamelaisten itsehallintoa on pyritty kehittämään kaikissa Pohjoismaissa 1980-luvulta alkaen. Heillä on omat hallinnolliset instituutiot, erityisesti saamelaiskäräjät, jotka Norjassa ja Ruotsissa perustettiin 1990-luvun vaihteessa.

Myönteisen kehityksen pohjana oli vilkas saamelaisia koskeva lainsäädäntö, joka on johtanut hedelmälliseen kehitykseen paikallisella ja alueellisella tasolla. Se, että lakien edellyttämät saamelaispoliittiset päätökset on toimeenpantua ennen kaikkea kunta- ja läänitasolla, on johtanut uusien paikallisten ja alueellisten instituutioiden syntyyn.

Saamelaiskäräjät ovat julkisen sektorin tärkeimpiä vaikuttajia kotiseuduillaan, mutta virallinen palvelukoneisto ei pysty palvelemaan riittävästi erityisryhmiä. Sen takia saamelaisyhteiskunnassakin yhdistysten avulla toteutettu kansalaistoiminta on vilkasta.

Usein yhdistykset kuuluvat kansallisiin tai pohjoismaisiin kattojärjestöihin. Saamelaisten kansalaistoimintaa

harjoittavien yhteisöjen kansainvälisenä yhteistyöelimenä toimii Saamelaisneuvosto (*Sámiráđđi*).

Se on Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaisten yhteistyöelin, joka jakaa ja hallinnoi kulttuuritukia järjestöille ja edistää kulttuuripoliittisia visioita. Saamelaisneuvosto on pyrkinyt edistämään myös Venäjän alkuperäiskansojen osaa- mista ja yhteisötoimintaa.

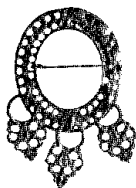
Saamelaisten menestys on jo perinteisesti perustunut laajempiin yhteyksiin, jotka ovat ulottuneet kansalliselle ja kansainväliselle tasolle, pohjoismaisesta saamelaisyhteisöstä alkuperäiskansojen yhteistyöhön.

Saamelaiset ovat olleet aktiivisia alkuperäiskansojen yhteisössä, joka on kehittynyt maailmanlaajuiseksi verkostoksi 1970-luvulta lähtien. Erityisesti Saamelaisneuvosto on ottanut vahvan roolin YK:n alkuperäiskansojen työssä, kuten Alkuperäiskansojen pysyvässä foorumissa (Permanent Forum on Indigenous Issues).

Alkuperäiskansaoikeus voi vaikuttaa kansalliseen lainsäädäntöön kansainvälisen oikeuden kautta. Saamelaisneuvoston erityinen painopistealue on nimenomaan YK:n kautta tapahtuva kansainvälinen vaikuttaminen, joka suuntautuu kansallisille tasoille. Se on ajoittain jopa joutunut ristiriitoihin saamelaiskäräjien kanssa, joiden virallinen yhteistyö pohjoismaissa tapahtuu pääasiassa saamelaiskäräjien presidenttien yhteisissä foorumeissa.

Saamelainen kulttuuri on monille ylpeyden aihe, sillä esimerkiksi saamelaisen taiteen eri lajit ovat kansainvälisestikin tunnettuja. Kulttuurin saralla vakiintumista ovat merkinneet säännölliset festivaalit ja tapahtumat, jotka ovat monenlaisten kohtaamisten näyttämöjä.

Saamelaisten hallinnon ja kulttuurin kehittymisen myötä saamelaisuudesta on tullut myönteinen, jopa kilpailtu asia. Saamelaisten nykyistä vahvaa asemaa kuvaa se, että heidän oikeuksistaan (todellisista ja kuvitelluista) käydään uudentlaisia kamppailuja. Erityisesti 2000-luvulla saamelaisliikkeen perintö on joutunut monella tavalla haastetuksi.

SAAMELAISTEN OIKEUKSIA VAI SANELUVALTAA

Suomi oli 1970-luvulla edelläkävijä, kun se ensimmäisenä kaikista Pohjoismaista perusti saamelaisille oman parlamentin eli saamelaisvaltuuskunnan jo 1973. Esimerkiksi Norjassa vanha sulauttamispolitiikan tai norjalaistamisen perinne tuntui vielä vahvana, vaikka nuoret saamelaiset olivat alkaneet toimia sitä vastaan. Vasta Alta–Koutokeino-vesistön patoamisesta käyty kamppailu 1980-luvun vaihteessa muutti Norjan valtion saamelaispolitiikan.

Suomessa tietoisuus saamelaisten oikeuksista oli johtanut erityisesti saamen kielen asemaa pohtivien toimikuntien ja esitysten syntyyn 1970-luvun vaihteessa. Nuorten saamelaisten radikaaliliike halusi nostaa esille

myös yhteiskunnalliset kysymykset, kuten maa- ja vesioikeudet. He suunnittelivat jopa valtakunnallista kattojärjestöä vaatimustensa tukemiseksi.

Vuonna 1971 Suomen keskustahallitus puuttui asiaan. Se perusti saamelaiskomitean pohtimaan järkevää tapaa hoitaa saamelaiskysymyksiä. Komiteoita oli aiemminkin kokoontunut, mutta mietinnöt eivät olleet tuottaneet näkyvämpiä tuloksia. Saamelaiskomitean työn tuloksena syntyi kuitenkin demokraattisesti valittava edustuselin, saamelaisvaltuuskunta.

Koevaalit järjestettiin jo syksyllä 1972 ennen komitean työn päättymistä. Komiteanmietintö, joka ilmestyi vuonna 1973, oli perusteellinen asiakirja ja tietynlainen ohjelma uudelle valtuuskunnalle.

Mietintö asetti saamelaispolitiikan tärkeimmiksi tavoitteiksi suojata saamelaisten oikeudet elinkeinoihinsa, saada saamen kieli virallistettua Suomessa sekä turvata saamelaisten asema suomalaisessa lainsäädännössä ja hallintojärjestelmässä. Laajemmin ottaen tavoitteena oli saamelaislaki, joka mahdollistaisi laaja-alaisen saamelaishallinnon saamelaisalueella, mukaan luettuna maa- ja vesioikeudet.¹

Lähtökohdat olivat hankalat: valtuuskunnan tehtäväksi oli annettu valvoa saamelaisten oikeuksia, mutta sille ei annettu valtuuksia eikä riittäviä resursseja tähän tehtävään. Viranomaisia ei velvoitettu kuulemaan saamelaisten näkemyksiä. Saamelaisvaltuuskunnan toiminta oli 1970- ja 1980-luvuilla pitkälle reaktiivista: se antoi yleensä lausuntoja jo valmisteilla olevista hankkeista.

Merkittäviä tuloksia saatiin lähinnä kieli- ja koulupolitiikassa. Lapin lääninhallitukseen saatiin saamelainen

kouluasioiden suunnittelija. Saamen kielen asema vahvistui merkittävästi peruskoulu- ja lukiolainsäädännössä.

Saamelaisvaltuuskunnan onnistuneimpia hankkeita oli ehdotus saamen kielilaiksi, joka tuli voimaan saamelaisalueen kunnissa vuonna 1992. Se oli kylläkin monessa suhteessa kompromissi: viranomaisilta ei vaadittu saamen kielen taitoa, sitä vain suositeltiin. Laki nosti kuitenkin saamen kielen arvostusta sekä ulkopuolisten että saamelaisten keskuudessa.²

Samaan aikaan saamelaislakia, eli kysymystä saamelaisalueen maiden ja vesien hallinnosta, mietittiin tarkkaan useissa toimikunnissa koko 1970- ja 1980-lukujen ajan. Saamelaisasiain neuvottelukunta maaherra Asko Oinaksen johdolla valmisteli ehdotuksen saamelaislaiksi ja luovutti sen työministeri Matti Puhakalle juhannuksen alla 1990.³

Lähtökohtana oli, että tilajaotuksen ulkopuolella olevat ns. valtionmaat saamelaisalueella muodostaisivat saamelaisyhteismaan, jakamattoman maa- ja vesialueen, jonka toiminnasta huolehtisi lapinkylistä koostuva saamelaisten hallintoelin. Lapinkylä viittasi muinaisen saamelaisyhteiskunnan perusyksikköön, joka maksoi yhteistä lapinveroa.

Saamelaislain mukaan yksityiset oikeudet säilyisivät ennallaan, kuten tilojen kalastusoikeudet sekä poro-, luontaiselinkeino- ja kolttatiloihin kuuluvat oikeudet. Maaherra Oinas selosti ehdotuksen luonnetta:

Näillä järjestelyillä ei vähennettäisi kenenkään yksityisen omaisuutta eikä vakiintunutta elinkeinoon liittyvää oikeutta. Paikallisen väestön muukin lakiin perustuva

maankäyttö, kalastus ja liikkuminen säilytettäisiin entisellään. Myös kuntien toimivalta muun muassa kaavoitus- ja rakentamisasioissa säilyisi ennallaan.⁴

Vakuutteluista huolimatta julkistettu lakiluonnos herätti ”ihmetystä” ja ”ärtymystä” erityisesti niissä, jotka käyttivät saamelaisalueen luontoa ja resursseja. Lehtien otsikot kertoivat reaktioista: ”Saamelaislaki kutistaisi kuntalaisten erästystä”, ”Saamelaislakiluonnos ihmetyttää Inarin erä- ja kalamiehiä”.

Saamelaisten vaatimuksia verrattiin Etelä-Afrikan apartheid-politiikkaan ja tilanteen pelättiin kehittyvän samanlaiseksi kuin Pohjois-Irlannissa. Yleisönosastolla ärähdettiin: ”Saamelaislaki on uusi sortolaki”.⁵

Vastustajat katsoivat lain luovan eriarvoisuutta paikallisten kansanryhmien välillä. Paikalliset luonnonkäyttäjät olivat huolissaan kalastus- ja metsästysoikeuksistaan. Metsähallituksen roolin vaihtuminen saamelaishallintoon askarrutti monia. Saamelaisalueen pelättiin muuttuvan ”reservaatioksi”, jos se luovutetaan saamelaisille. Paikallisella tasolla levisi vanha pelko siitä, että alueen suomalaisilta aiottiin ottaa pois maat ja pyyntioikeudet.

Matti Morottaja, aiempi saamelaisvaltuuskunnan puheenjohtaja, piti kohua osoituksena saamelaishallinnon merkityksen kasvusta. Saamelaislaki ei vielä 1970-luvulla herättänyt suuria tunteita ja intohimoja: ”Ajatusta pidettiin ehkä niin utopistisena, että esimerkiksi paikkakunnan valtaväestö ei suhtautunut siihen aivan tosissaan.”

Nyt saamelaisvaltuuskunnasta oli tullut voimatekijä. Se

koettiin uhkana, joka muuttaisi olot niin maanomistuksessa kuin poronhoidossakin. Toisaalta ihmiset uskoivat jo sen mahdollisuuksiin saada etuisuuksia niin, että omat edutkin haluttiin turvata.⁶

Saamelaislain vastainen kohu ja lausuntojen ristiriitaisuus vaikuttivat keväällä 1991 niin, että sisäasiainministeriö oli valmis jäädyttämään lakiesityksen. Myös oikeusministeri Hannele Pokka oli sitä mieltä, että se synnyttäisi enemmän ongelmia kuin ratkaisisi.⁷

Pokka halusi kuitenkin kehittää erillään tiettyjä lakiluonnoksen ehdotuksia, kuten asetusluonteisen saamelaisvaltuuskunnan muuttamista lakisääteiseksi saamelaiskäräjiksi. Tämän pohjalta saamelaisvaltuuskunta ehdotti kahta toimikuntaa.

Saamelaisvaltuuskunta itse selvittäisi maanomistuskysymyksiä sekä ILO:n alkuperäiskansoja koskevan sopimuksen ratifiointiin liittyviä ongelmia. Oikeusministeriö asetti oman toimikuntansa pohtimaan saamelaisia koskevaa hallintoa ja perustuslaillista asemaa.

Toimikunnan mielestä saamelaisten oikeus yhdenvertaiseen kohteluun alkuperäiskansana toteutuisi niin, että heille säädettäisiin perustuslaissa oma etninen kulttuuriautonomia eli kulttuurinen itsehallinto. Saamelaisten edustuselimen resursseja piti kasvattaa ja sille oli annettava lisää valtuuksia määrätä omista asioistaan. Sillä oli oltava myös suora aloiteoikeus eduskunnassa saamelaisia koskevissa asioissa.⁸

Mallina oli nyt Norja, jossa vuonna 1989 aloittanut saamelaiskäräjät oli osoittautunut vahvaksi paikalliseksi ja valtakunnalliseksi tekijäksi. Norjan valtio myönsi sille

merkittäviä oikeuksia ja se pyrki rakentamaan yhteistyötä paikallisten norjalaisten kanssa.

Norjan saamelaispolitiikka oli kokenut 1980-luvulla täyskäännöksen. Alta-kiista oli ryvettänyt kansainvälisesti sen maineen, mitä korjatakseen se alkoi tehdä selvityksiä saamelaisten oikeuksista. Tuloksena oli saamen kielilaki ja saamelaiskäräjien perustaminen 1980-luvun lopulla.

Norja myös ratifioi ILO-sopimuksen ensimmäisten valtioiden joukossa vuonna 1990 ja tunnusti saamelaiset alkuperäiskansana. Tunnetuin seuraus ILO-sopimuksesta oli Finnmarkin laki (2004), joka antoi alueen entiset valtionmaat paikallisten saamelaisten ja norjalaisten hallintaan.

Suomessakin suunnitelmana oli uuden lainsäädännön avulla turvata saamelaisille paremmat mahdollisuudet osallistua erityisesti heitä koskevien asioiden valmisteluun. Keväällä 1995 hallitus sai valmiiksi ehdotukset kulttuuri-itsehallintolaeiksi. Niissä vahvistettiin ensimmäistä kertaa saamelaisten asema *alkuperäiskansana* Suomen lainsäädännössä.

Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto tuli käsittämään kolme erillistä lakia vuonna 1995. Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta määritteli saamelaisille alkuperäiskansana kotiseutualueellaan oikeuden omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevaan itsehallintoon. Sen rinnalla hyväksyttiin laki saamelaiskäräjistä ja laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa.⁹

SAAMELAISTEN KULTTUURI- ITSEHALLINTO - SORTOLAKI?

Arkadianmäki helmikuussa 1995. Enontekiöltä on saapunut karvalakkilähetystö Helsinkiin osoittamaan mieltä saamelaisten oikeuksia vastaan, joista eduskunta on päättämässä. Lähetystön jäsenet kutsuvat itseään lappalaisiksi ja jotkut ovat pukeutuneet lapinpukuihin.

Lehdissä on käyty kärjekästä kirjoittelua, jossa ehdotus saamelaiskäräjälaista on nähty ”Pohjois-Lapin reservaatin rotuerottelu- ja alempiarvoisen väestön pakkosiirtolakinä”. Pohjois-Lappia on verrattu Etelä-Afrikkaan ja Natsi-Saksaan. Lakiehdotusta pidetään salaliittona ja ”Troijan puuhevosena”, jonka avulla vanha saamelaislaki pyritään saamaan salakähmäisesti voimaan.

Eduskunnan portaille kokoontuneet mielenosoittajat kantavat käsissään plakatteja: ”Siunaako eduskunta Lapissa alkavan veljessodan?”, ”Aatami ja Eeva olivat alkuperäisiä” ja ”Miksi vain pohjoiseen sortolaki?”.¹⁰

Lähetystö tapaa kymmeniä etelän kansanedustajia. Lapin kansanedustajista kaksi on lakia vastaan. Eduskunta hyväksyy lain äänin 152–12, mutta se siirtyy yli vaalien. Kesäkuussa 1995 Arkadianmäelle kokoontuu niin saamelaisten edustajia kuin lakiesityksen vastustajiaakin odottamaan eduskunnan päätöstä.

Kulttuuri-itsehallintolakipaketti hyväksytään äänin 159–20. Lapin kansanedustajista viisi on lakia vastaan, kolme puolesta. Saamelaisvaltuuskunnan puheenjohtaja Pekka Aikio kehaisee saamelaisten voivan ”hyvällä syyllä olla ylpeitä Suomesta yhtenä johtavana valtiona ihmisoi-
keuksien toteutumisen yleensä niin kaidalla polulla”.¹¹

Vuonna 1996 toimintansa aloittava saamelaiskäräjät jatkaa saamelaisvaltuuskunnan toimintaa hieman paremmin resurssein. Saamelaiskäräjät saa päätoimisen puheenjohtajan eli presidentin. Käräjät saa myös itse jakaa ne varat saamelaiskulttuurin tukemiseen, joista ennen päätti suomalainen opetusministeriö.

Juuri muuta valtaa sillä ei olekaan. Viranomaisten ei vielääkään tarvitse kuulla sitä saamelaisaluetta koskeissa hankkeissaan. Samoin saamelaiskäräjille ehdotettu suora aloiteoikeus eduskunnalle on tipahtanut laista pois. Saamelaiskäräjät ei vielääkään saa lisää poliittista valtaa, vaan pysyy neuvoa-antavana elimenä.¹²

Saamelaiskäräjien uusi presidentti Pekka Aikio on sitä mieltä, että oikeusministeri Kari Häkämies vesitti uudistuksen, sillä hän ei halunnut saamelaisten aloiteoikeutta, joka ohittaisi hallituksen.¹³ Monet epäilevät, että ”Suomen perustuslakiin mahdollisesti kirjattava maininta saamelaisten kulttuuri-itsehallinnosta jää vain julistuksen asteelle”.¹⁴

Lakiesitystä vastustaneet kertovat kuitenkin jatkavansa taistelua lain kumoamiseksi. Enontekiöllä perustetaan Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys, jonka tavoitteena on ”lappalaiskulttuurin edistäminen ja suojeleminen”. Se vastustaa saamelaiskäräjiä henkeen ja vereen. Helsingin Sanomien toimittaja Jaakko Tahkolahti luonnehtii sitä:

Sen jäseniksi hakeutui ihmisiä, jotka aiemmin olivat jyrkästi arvostelleet saamelaiskäräjiä edeltäneen saamelaisvaltuuskunnan toimintaa ja pysytelleet näyttävästi sen ulkopuolella. Heidän mielestään valtuuskunta oli ollut vasemmistolainen poliittinen ryhmä. - - Nyt he sanoivat

pelkäävänsä uusien lakien johtavan Ylä-Lapissa saamelais-
ten saneluvaltaan ja vaativat, että sukujuuriensa ja uuden
lain perusteella heidätkin tulee hyväksyä saamelaisiksi.¹⁵

Yhdistyksen puheenjohtaja Jouni Eira kertoo valittavansa
lain hyväksymisestä Euroopan ihmisoikeustuomioistui-
meen sekä Yhdistyneisiin Kansakuntiin. Sitä ei koskaan
tapahdu. Sen sijaan yhdistys aloittaa saamelaiskäräjiä ja
saamelaisten oikeuksia vastaan kampanjan, joka on jatku-
nut tähän päivään saakka.

Vastaliike omaksuu nimityksen *lappalaiset* kuvaamaan
omaa identiteettiään. Saamelaistutkimuksessa tätä osa-
puolta on sittemmin nimitetty ”uuslappalaisiksi”.

KILPAILEVAT HISTORIAT

Vuoden 1995 saamelaiskäräjälaissa sekä samanaikaisessa
perusoikeusuudistuksessa saamelaiset ensi kertaa Suomen
lainsäädännössä tunnustettiin alkuperäiskansaksi. Siihen
liittyvän ILO-sopimuksen ratifioiminen edellytti saame-
laisten oikeustilanteen ratkaisemista saamelaisia tyydyt-
tävällä tavalla.

Kipukohtana olivat maa-oikeudet, joita saamelaiskärä-
jät piti oleellisena edellytyksenä perinteisen maankäytön
ja sitä myötä koko kulttuurin toiminnalle. Saamelaiskärä-
jät oli lupautunut tekemään maa-oikeusselvityksen tohtori
Kaisa Korpijaakon johdolla sisäasiainministeriön myöntä-
män rahoituksen turvin.

Rahallista tukea ei kuitenkaan tullut. Näin kävi siitä

huolimatta, että eduskunta oli saamelaiskäräjälain yhteydessä edellyttänyt pikaista selvitystä, jonka pohjalta ILO-sopimuksen ratifointi olisi mahdollinen. Niinpä saamelaiskäräjät teki selvitystyötä omilla varoillaan.

Oikeusministeriö alkoi kuitenkin tehdä omia tutkimuksiaan. Vuonna 1998 se asetti oman selvitysmiehensä, hallintoneuvos Pekka Vihervuoren, antamaan lausuntonsa saamelaisten käyttöoikeuksista ”valtion omistamalla maalla”. Tämä ehdotti uuden maa-oikeusneuvoston perustamista saamelaiskäräjien yhteyteen. Sen kahdeksasta jäsenestä neljä nimittäisi saamelaiskäräjät, toiset neljä olisivat alueen kuntien edustajia. Maanomistukseen liittyvät kysymykset eivät kylläkään kuuluneet Vihervuoren tehtävänantoon.

Vihervuoren selvityksen pohjalta oikeusministeriö asetti maaherra Hannele Pokan johtaman toimikunnan. Se ehdotti valtionmaan käyttöä valvovaa johtokuntaa, joka koostuisi valtion, kuntien ja saamelaistahojen edustajista. Viimeksi mainitut olisivat kuitenkin olleet ryhmässä vähemmistönä, minkä takia saamelaiskäräjät ei hyväksynyt sitä.¹⁶

Oikeusministeriö pyysi oikeustieteen tohtori Juhani Wirilanderilta juridisen arvion saamelaisalueen maanomistusoloista tähän asti tehtyjen selvitysten perusteella. Wirilanderin mukaan ei ollut riidatonta näyttöä siitä, että lapinkylät olisivat omistaneet alueensa.¹⁷

Saamelaiskäräjät ei hyväksynyt oikeusministeriön selvityksiä, koska ne oli tehty kuulematta saamelaisten omia näkökohtia. Saamelaiset eivät olleet osallisina sen enempää selvitysten kysymysten asettajina kuin muinakaan asiantuntijoina.

Vuonna 2000 oikeusministeriö lakkasi nimeämästä pyydettyjä asiantuntijoita saamelaiskäräjien omaa maa-oikeustutkimusta valvovaan työryhmään. Sen sijaan se perusti oman toimikuntansa valmistelemaan esityksiä, jotka poistaisivat esteet ILO:n sopimuksen ratifioinnin tieltä. Siihen ei kuulunut saamelaisvaltuuskunnan valitse-mia asiantuntijoita.¹⁸

Saamelaiskäräjät julkaisi oman työryhmänsä selvityk-sen, jonka mukaan saamelaisalueen maat oli ”ilman julki tuotuja perusteita ja ilman perustuslain myötävaikutusta siirretty aikaisemmilta omistajiltaan valtion muodolliseen omistukseen”. Saamelaiskäräjien puheenjohtajiston lisäksi työryhmään kuuluivat lakimiessihteeri Heikki J. Hyväri-nen sekä oikeustieteen tohtorit Kaisa Korpjaakko-Labba ja Veikko O. Hyvönen. Selvityksen mukaan

uudempi tutkimustieto on vakuuttavasti kyennyt perus-telemaan saamelaisten perinteisen omistusoikeudet pohjoisten alueiden maihin ja vesiin. Valtion taholta esiintuodut argumentit valtion oikeuden puolesta ovat edellisen rinnalla heiveröisiä ja pintapuolisia sekä riit-tämättömiä todistamaan omistusoikeuden kuulumisesta valtiolle historiallisesta näkökulmasta tai sen siirtymi-sestä laillisesti hyväksyttävällä tavalla valtion omistuk-seen uudemman kiinteistöoikeudellisen lainsäädännön nojalla.¹⁹

Vuonna 2002 oikeusministeriö myönsi saamelaiskärä-jien maa-oikeusselvitykseen ensimmäisen avustuksensa,

40 000 euroa. Se oli pieni osa siitä rahasta, jonka se itse pisti uuden tilaustutkimuksen rahoittamiseen. Oulun ja Lapin yliopistojen historian- ja oikeustutkijoiden ryhmä professori Jouko Vahtolan johdolla saivat tehtäväkseen selvittää ”entisen Kemin ja Tornion Lappien alueen asutus- ja väestöhistoriaa, maankäyttöä ja maanomistusoloja”.

Saamelaiskäräjät ei hyväksynyt uuden tutkimuksen lähtökohtia. Arvostelu koski erityisesti alkuperäiskansan näkökulmaa, joka saamelaiskäräjien mielestä oli ohitettu kokonaan jo tutkimuksen rajauksessa ja kilpailuttamisessa, joka toteutettiin neuvottelematta saamelaiskäräjien kanssa. Tutkimusasetelmassa ei edes viitattu siihen, että valtion olisi todistettava omistusoikeutensa ”saamelaisten mailla”, eikä saamelaisten.²⁰

Erkki Pääkkönen on kiinnittänyt huomiota oikeusministeriön tutkimushankkeen erikoisiin lähtökohtiin. Tutkimuksen suorittajille asetettiin ennakkoehto, että heillä ei pitänyt olla ”mitään kytköksiä tutkimuksen kohteen mukaisesti määrättyihin intressitahoihin”. Kiistassa saamelaisten ja suomalaisten välillä saamelaiset määriteltiin siis jääveiksi omassa asiassaan.

Pääkkönen toteaa: ”Jääviyskysymyksiä ei kuitenkaan millään tavoilla problematisoitu pääväestöön kuuluvien, taustaltaan pohjoissuomalaisten tutkijoiden kohdalla.” Näistä kolme oli esiintynyt asiantuntijoina esimerkiksi uuslappalaisten kirjelmöidessä laajemman saamelaismääritelmän puolesta.²¹ Sen sijaan yhtään saamelaista tai saamelaisia edustavaa tutkijaa ei ollut mukana.

Oikeusministeriön historiatyöryhmä julkisti raporttinsa vuonna 2006. Se ei katsonut löytäneensä

tutkimuksessaan tukea sille, että saamelaiset olisivat omistaneet maansa. ”Ei voida osoittaa, että Kemin ja Tornion Lapeissa lapinkylällä olisi ollut kollektiivista oikeutta kylän maihin”, se totesi. ”Maakirjoihin 1800-luvulla merkitty tunturi-, kalastaja- ja metsälappalaisten lapinvero ei - ollut miltään osin maahan ja maanomistukseen pohjautuva ja sitä osoittava, kuten on väitetty.”²²

Saamelaiskäräjät torjui oikeusministeriön työryhmän tulokset. Sen mukaan lapinkylien oikeuksia ei ollut kumottu lainsäädäntöteitse vaan pelkästään vähitellen muotoutuneen käytännön myötä. Oikeusministeriön mielestä valtion omistus oli kiistaton. Lapinkylillä oli ollut alueisiinsa nautinta-, ei omistusoikeutta.

Saamelaiskäräjien järjestämässä maaomistuseminaarissa Inarissa keväällä 2008 oikeusministeriön hallintojohtaja Olli Mutttilainen totesi kuulleensa julkisuudessa pettymyksen ilmaisuja siitä, että tutkimus ei ratkaisutakaan maaomistuskysymystä. ”Tällaista olettamusta toimeksiannon perustana tosin ei ollutkaan.”

Mutttilainen myönsi osittain oikeaksi arvostelun siitä, että neuvotteluissa saamelaiskäräjien suuntaan oli parantamisen varaa. Hän tosin vetosi, että valtiolla ei ollutkaan virallista neuvotteluvetoa, mutta näin keskeistä hanketta ei pitäisi aloittaa ilman neuvotteluja saamelaisten kanssa. Sama koski muita hankkeita, jotka vaikuttavat olennaisesti saamelaisten asemaan.²³

Vaikutti kuitenkin siltä, että saamelaisten alueiden historiallisesta omistuksesta oli kaksi kilpailevaa historiaa. Kummankaan tulokset eivät sinällään muuttaneet yleistä käsitystä historiallisten lapinkylien elämästä tai

kulttuurihistoriasta, mutta nykyajan saamelaiskeskusteluun niillä oli suuri vaikutus.

Kuten Mauno Hiltunen, eräs hankkeen tutkijoista, on todennut, tutkimuksen tuloksia odotettiin kuin korkeimman oikeuden päätöksiä kiperissä tilanteissa. Hänen mielestään historiantutkimus ”ei kuitenkaan voi toimia tuomioistuimena tai totuuskomissiona, koska historiallista tietoa ei voida käyttää sen paremmin nykyisyyden puolesta kuin sitä vastaanakaan”.²⁴

Kumpikaan osapuoli ei hyväksynyt toistensa tulkintoja, vaan pysyi tiukasti omassa kannassaan. Ajautuminen kahteen kilpailevaan historiaan näytti merkitsevän maa-oikeusselvitysten umpikujaa. Kysymys historiallisen saamelaisalueen omistuksesta ajautui pattitilanteeseen.

Saamelaiskäräjien uusi puheenjohtaja Klemetti Näkäläjärvi totesi, että asia ei ratkennut uusilla selvityksillä tai malleilla. Hänen mielestään ”emme tarvitse enää tutkimuksia, vaan poliittista tahtoa”.²⁵

VIIPYVÄ ILO

Samaan aikaan ILO-sopimuksen ratifioinnin selvittely jatkui niin julkisuudessa kuin eri hallituksissakin. Sen tavoitteena oli turvata alkuperäiskansan oikeudet kieleensä ja kulttuuriinsa alkuperäiskansan hyväksymällä tavalla. Siinäkin saamelaisten omien alueiden hallinta oli tärkeässä roolissa, vaikka loppuvaiheissa saamelaiskäräjät olikin valmis tinkimään siitä.

Paikallisen väestön parissa laki ymmärrettiin lähes pelkästään saamelaislain vastineeksi. Siksi siihen suhtauduttiin

jyrkän torjuvasti. Se liitettiin historiallisiin lapinkylien maa-alueisiin, minkä takia historian tutkimuksesta tuli tärkeä osa ILO-kamppailua.

ILO 169 on laaja sopimus, joka koskee monia osa-alueita. Huomattavaa on, että Suomi on jo valmiiksi täyttänyt monin osin sopimuksen ratifiointiedellytykset. Ratkaisematta ovat erityisesti maa- ja luonnonvara-asiat. Nämä nousivat julkisessa keskustelussa lähes ainoiksi asioiksi, jotka miellettiin ILO-sopimukseen, samoin kuin kysymys siitä, keitä sopimus koskee.

Täysin näkymättömiin keskustelussa jäivät pykälät, joilla pyritään tukemaan erityistoimilla saamelaisen kulttuuriperinteitä, kuten alkuperäiskansojen tapoja ja perinteistä tapaoikeutta, eli saamelaisen tapoja ymmärtää esimerkiksi oma kulttuuriympäristönsä ja sitä koskeva maankäyttö.

Ne vahvistaisivat käsitystä saamelaisesta kulttuuriympäristöstä, jossa rakennetun kulttuurin lisäksi otetaan huomioon myös ”eletty” ympäristö – maisema voi olla vakituksessa käytössä, vaikka käyttö olisi kausittaista tai ”näkymätöntä”, esimerkiksi perinteisen nautinnan muistamista kerrottuna, paikannimissä tai muinaismuistoissa.²⁶

Samoin näkymättömäksi julkisessa keskustelussa jäi ILO-sopimuksen keskeinen tavoite luoda menettelyjä ja rakenteita, joiden avulla saamelaiset saisivat äänensä kuuluviin. Sopimus antaisi saamelaisille nykyistä laajemmin oikeuden osallistua ja aidon mahdollisuuden vaikuttaa päätöksentekoon niissä asioissa, joilla voi olla vaikutusta saamelaisiin.

Sopimus edellyttää järjestelmällistä, ei vain satunnaista neuvottelua saamelaisten kanssa. Neuvottelun osapuolina

ovat valtio ja alkuperäiskansojen omat edustuselimet – Suomen tapauksessa saamelaiskäräjät sekä kolttien kyläkokous kolttasaamelaisia koskevissa asioissa. Tavoitteena on yhteisymmärryksen saavuttaminen tai suostumus ehdotettuihin toimenpiteisiin.²⁷

Tällekin löytyi jo vertailukohta Norjasta, joka oli ratifioinut sopimuksen. Norjan hallituksen on konsultoitava säännöllisesti saamelaiskäräjien kanssa saamelaisiin vaikuttavissa asioissa. Kyseessä ei ole pelkkä muodollisuus vaan tavoitteena on yksimielisyys saamelaisia koskevan tai heihin vaikuttavan lainsäädännön ja muiden toimenpiteiden suhteen. Norjan valtionhallinnossa on myös erillinen saamelaisasioista vastaava ministeri ja valtiosihteeri.

Huomattavimpia esimerkkejä ILO-sopimuksen tulokista Norjassa on Finnmarkin laki (*Finnmarksloven*), joka tuli kaikilta osiltaan voimaan vuonna 2007. Sen myötä laajat maa-alueet eli 95 prosenttia Pohjois-Norjan alueista siirtyi uuden hallintoelimen (*Finnmarkeiendom*) huolehdittavaksi.

Finnmarkin laki perustuu alueelliseen hallintoon ilman, että mikään etninen ryhmä on määräävässä asemassa. Saamelaisilla on hallinnossa kylläkin merkittävä rooli, sillä uuden hallintoelimen kuudesta jäsenestä kolme on saamelaiskäräjien valitsemia, kolme Finnmarkin lääninkäräjien. Saamelaisille ei ole lain perusteella siis annettu muut ryhmät poissulkevia oikeuksia.²⁸

Suomessakin ILO 169 -sopimuksen puoltajat korostivat, että sen soveltaminen ei merkitsisi ”uusien” maa-oikeuksien luomista, vaan sen tunnustamista, että saamelaisilla on maan perinteisen käytön, omistuksen ja hallinnan perusteella

oikeuksia kyseisiin alueisiin. Nämä oikeudet ovat olemassa riippumatta siitä, onko valtio jo tunnustanut ne.

Saamelaiden kotiseutualueella olevista maista 90 prosenttia omistaa valtio, ja loput kymmenen prosenttia on yksityisomistuksessa. Valtion omistamia maita hallinnoi ja hoitaa Metsähallitus. Sopimuksen ratifioinnilla ei puututtaisi yksityiseen maanomistukseen.

Saamelaisista ei tulisi maiden uusia omistajia, sillä ehdotuksen mukaan muodollinen omistusoikeus ei ole tarpeen ILO-sopimuksen vaatimusten täyttämiseksi. Muutenkaan sopimusta ei voi toteuttaa ottamalla muilta alueella asuvilta ryhmiltä tai yksilöiltä pois oikeuksia, jotka heillä on pitkäaikaisen käytön perusteella.²⁹

Saamelaiskäräjien vastustajien parissa näitä vakuutte-luja ei kuitenkaan uskottu, vaan – kuten saamelaislainkin kohdalla – hanketta pidettiin yrityksenä saada saamelaisille laajemmat maa-oikeudet tai jopa yksinoikeus valtionmai-hin. Myös kysymystä yksityisomistuksesta hämärrettiin niin, että kärjistyneimpänä uhkakuvana nähtiin muiden kuin saamelaisten ”karkottaminen maasta”.³⁰

ILO-sopimuksen ratifiointi oli 2000-luvun mittaan monen hallituksen ohjelmassa enemmän tai vähemmän muodollisena osana – ainakin siksi, että se oli kansainväli-sesti Suomelle tärkeä asia. Saamelaisten asema alkuperäis-kansana oli kirjattu vuoden 2000 perustuslakiin. Suomi osallistui myös alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan YK:n julistuksen laatimiseen ja hyväksyi sen 2007.³¹

Kannanottojensa myötä valtio sitoutui aktiivisesti val-vomaan ja toteuttamaan saamelaisten oikeuksien toteu-tumista lainsäädännössä, hallinnon päätöksissä ja myös

käytännön elämässä. Huhtikuussa 2008 saamelaiskäräjien nelivuotiskauden avannut presidentti Tarja Halonen muistutti, että Vanhasen hallituksella oli tavoitteena ratkaista maa-oikeuskiista tällä hallituskaudella.

Vanhasen aikana saatiin Inariin rakennettua saamelaisen kulttuurikeskus Sajos. Vanhasen hallituksen oikeusministeri, vihreiden Tuija Brax väläytteli useaan otteeseen myönteisyyttään ILO-sopimuksen ratifiointia kohtaan.

Muutamilla Lapin matkoillaan hänkin joutui säikähtämään sopimuksen kiihkeää vastustusta paikallisella tasolla. Vuonna 2007 hän totesi tilanteen sekavuuden takia ainoaksi mahdollisuudeksi sen, että kiistan ratkaisijana voi olla vain riippumaton tuomioistuin. Tutkija Erkki Pääkkönen arveli tämän johtavan vain oikeusprosessien kierteeseen.³²

Uutta eloa keskusteluun tuli, kun Jyrki Kataisen hallitus vuoden 2011 alussa otti tavoitteeksi hallituskautensa aikana ratifioida ILO-sopimuksen. Erityisesti oikeusministeri Anna-Maja Henriksson (RKP) alkoi paneutua saamelaisten asiaan.

Tasavallan presidentti Sauli Niinistön ILO-kantaa arvuuteltiin. Hän vieraili joulun alla 2011 Inarissa ja totesi: ”ILO-sopimus on laadittu niitä maita ajatellen, joissa on korjattu siirtomaavaltujen tekemiä epäoikeudenmukaisuuksia alkuperäiskansoille. Suomi ei ole ollut siirtomaavallan alla, eikä ILO-sopimus tuollaisenaan sovellu meille.” Muutamaa viikkoa myöhemmin hän totesi Helsingin Sanomille mielipiteensä olevan auki ratifoimisen suhteen.³³

Avatessaan uuden saamelaiskäräjien toimikauden maaliskuussa 2012 presidentti kehui uutta Sajoksen kulttuurikeskusta sekä puhui yleisesti saamen kielen ja kulttuurin

merkityksestä. ILO-sopimuksen hän ohitti varsin nopeasti sanomalla: ”Ratifiointi edellyttää kuitenkin, että vaikeiksi ja monimuotoisiksi osoittautuneisiin kysymyksiin löydetään kansalliset ratkaisut. - - Vuosien varrella on pyritty löytämään tasapainoinen ratkaisu, jonka kaikki osapuolet voisivat hyväksyä.”

Presidentti tuntui korostavan enemmän pohjoismaista saamelaissopimusta, jonka viralliset sopimusneuvottelut oli juuri aloitettu. Molempien sopimusten valmistelussa Niinistö toivoi päästävän sovitellen eteenpäin. Yleinen sanoma oli se, että Suomen tuli harkita kansainvälisiä sitoumuksiaan alkuperäiskansakysymyksessä vasta sitten, kun kansallinen ja paikallinen sopu olisi saavutettu.³⁴

Lainkäytön emeritusprofessori, entinen korkeimman oikeuden oikeussihteeri Jyrki Virolainen kummasteli Niinistön näkemyksiä. Hänen mukaansa ILO-sopimus oli yksi tärkeimmistä Suomea koskevista kansainvälisistä sopimuksista. Virolainen näki ILO-sopimuksen ensimmäisenä asiana, jossa Jyrki Kataisen (kok.) hallituksen ja Niinistön (kok.) sukset menivät ristiin.

”Jos jättäisiin Niinistön tavoin odottelemaan, että Suomessa päästäisiin täydelliseen yksimielisyyteen siitä, ketkä kuuluvat alkuperäisväestöön ja ketkä eivät, ei sopimusta olisi luultavasti mahdollista ratifioida milloinkaan.”³⁵ Toinen kysymys oli, onko merkittäviä kansallisia tai kansainvälisiä sopimuksia yleensä tehty täydellisen yksimielisyyden vallitessa.

UHKAAVA ILMAPIIRI

Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäljärvi oli Niinistön kanssa eri linjoilla. Hän nosti esille sen, miten ilmapiiri oli koventunut koko Suomessa vähemmistöjä kuten myös maahanmuuttajia kohtaan. Myös saamelaiset olivat saaneet osansa syrjinnästä ja jopa uhkailusta.

”Pyrkimykset parantaa saamelaisten asemaa ovat herättäneet myös muun väestön halun tulla luetuksi saamelaiseksi poliittisten mielipiteiden, oman kokemuksen, asuinpaikan tai muinaisten esivanhempien perusteella”, Näkkäljärvi totesi ja jatkoi:

Saamelaiskulttuuri ei ole mielentila eikä kulttuuri siirry eikä säily geneeissä, verotodistuksissa tai mielipiteissä. Saamelaisuus on yhteyttä omiin esi- ja isovanhempiin, porolaitumiin, kalavesiin tai metsästysmaihin, kielen rik-
kauteen, perinteiseen tietoon, arvomaailmaan ja yhteisö-
järjestelmään. - - Saamelaiskulttuurissa kasvetaan edellisten
sukupolvien siirtämään tietoon, taitoon ja kokemukseen
koko suvun opastuksella ja esimerkillä.³⁶

Kovalla ilmapiirillä Näkkäljärvi viittasi siihen julkiseen keskusteluun, jota saamelaisten oikeuksista oli käyty koko 2000-luvun ajan niin lehdistössä, internetissä kuin arkipäivän tasollakin. Esimerkiksi tiedotusvälineiden kommenttipalstoilla ja muissa nettikeskusteluissa asialliset näkökannat hukkuivat usein ennakkoluuloisten uskomusten vyöryyn, joka toistuessaan alkoi vahvistaa itseään. (Ks. luku ”Aatami ja Eeva olivat alkuperäisiä”.)

Keskustelua ILO-sopimuksesta leimasi kaksijakoisuus. Siitä pidettiin runsaasti asiantuntijaseminaareja, joissa oli mukana juristeja, tutkijoita sekä hallitusten ja saamelaisjärjestöjen edustajia. Sopimuksesta ei ollut kuitenkaan saatavilla yleistajuista tietoa, minkä takia nettikeskusteluja leimaava ns. kansanomainen logiikka sai vankan jalansijan.

Ehkä juuri tämä kahtiajako loi toisaalta kuvaa ”herrojen” tai ”eliitin” hankkeesta, toisaalta loi pohjan mitä kummallisemmille käsityksille ILO-sopimuksesta. Erikoista oli, että kun päätösten aika koitti, juuri nämä paikallisen ja alueellisen tason kansanomaiset tulkinnat nousivat näkyvästi esiin ja jopa ratkaiseviksi.

Vastakkaisuudet kärjistyivät yleensä aina, kun sopimuksen käsittelyssä tapahtui käänne tai päättäjät vierailivat Lapissa. Huhtikuussa 2013 eduskunnan perustuslakivaliokunta matkasi saamelaisalueelle kuulemaan sekä saamelaisten että saamelaisalueen kuntien näkemyksiä ILO-sopimuksesta. Etelän herrat saivat korvat punaisina kuunnella, miten Lapin asioita oli ymmärrettävä ja miten ei.

Ilmapiiirin kiihkeys tuli esiin Yleisradion samanaikaisessa A-studio: Stream -lähetyksessä. Suorassa lähetyksessä Enontekiön kunnanhallituksen puheenjohtaja Sari Keskitalo julmisteli: ”Sotatila siitä tulisi, jos ILO-sopimus hyväksytään! - - Ei voi olla niin, että toiset saamelaisryhmit voivat määritellä, kuka saa kulkea ja käyttää maita.”

Saamelaiskäräjät haluavat, että valtion pitäisi antaa maat heille takaisin. Esimerkiksi täällä Enontekiöllä se tarkoittaisi, että 90 prosenttia maa-alueista siirtyisi pienen

joukon omistukseen. Paikallisten lappalaisten jälkeläisiltä loppuisi poronhoito siihen.

Toinen osallistuja, maailman alkuperäiskansojen nuorten liiton puheenjohtaja Tuomas Aslak Juuso toppuutteli: ”Tässä on selvästi väärinkäsitys ILO-sopimusta kohtaan. Kyse on siitä, että saamelaisten oikeudet tuodaan samalle tasolle kuin muilla.” Hänen mukaansa saamelaiskäräjät ei halua vaarantaa kenenkään olemassa olevia oikeuksia.

Juuso vetosi Norjaan, jossa ILO -sopimus on ratifioitu. ”Norjassa paikallisilla kunnilla, lääneillä ja saamelaiskäräjillä on tasa-arvoinen hallinto maihin Finnmarkin alueella. Yksi ratkaisu voisi olla se, että nostetaan saamelaisten päätöksenteko tasa-arvoiseen asemaan Lapissa.” Hän jatkoi: ”Alkuperäiskansoilla on YK:n alkuperäiskansojen julistuksen mukaan oikeudellinen oikeus määritellä itse, kuka niihin kuuluu. Itse kannatan määrittelyssä kielen ja kulttuurin vahvuutta.”³⁷

Yleisradion mukaan saamelaiskäräjien puheenjohtajisto oli päättänyt olla osallistumatta keskusteluun ILO-sopimuksesta Enontekiön kunnan edustajien kanssa. Sen mukaan ratifiointi koski vain Suomen valtiota ja saamelaiskäräjiä. Saamelaiskäräjät oli valmis keskustelemaan asiasta tulevaisuudessa myös julkisesti Suomen valtion edustajien kanssa.

Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi oli kuitenkin seurannut ohjelmaa, sillä hän puuttui Keskitalon sanomisiin. ”Kyllä tämä on minun mielestäni todella vakava asia, että Enontekiön kunnanhallituksen

puheenjohtaja uhkaa sodalla, jos ILO 169 -sopimus ratifioidaan. Tämä ei ole hyväksyttävää käytöstä kunnan luottamushenkilöltä ja lähenee rikoslaissa kriminalisoitua kiihottamista kansanryhmää vastaan.”

Kun asiaa kysyttiin valtakunnansyyttäjä Mika Illmanilta, tämä arvioi: ”Hyvin laajasti tulkittuna kommentit ovat ehkä sen suuntaisia, mutta eivät kuitenkaan - - laitonta uhkaamista rikoslain mielessä.” Sen sijaan kannanotot kertoivat hänen mielestään siitä, että ihmisten välit olivat huonot.

Perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Johannes Koskinen (sd) oli sitä mieltä, että molemmat osapuolet kärjistivät ILO 169 -sopimuksen vaikutuksia. ”Ehkä saamelaiskäräjissä katsotaan, että se aiheuttaisi isompia muutoksia lainsäädäntöön kuin mikä on välttämätöntä. Lapinkylien edustajien puolella taas liioitellaan, että se johtaisi johonkin dramaattisiin muutoksiin.”³⁸

Toukokuussa Suomen saamelaisnuoret (Suoma Sámi Nuorat) -yhdistys arvosteli internetissä ja muussa julkaisuissa ”suoranaisia hyökkäyksiä saamelaisia vastaan”. He pohtivat vaikutusta saamelaisnuoriin ja -lapsiin erityisesti saamelaisalueen ulkopuolella, jossa heiltä puuttuu saamelais yhteisön tuki.

”Nähdäksemme niiden tarkoituksena on luoda uhkaavaa ilmapiiriä ja hämärtää tosiasioita, ja näin estää ILO 169 -sopimuksen ratifiointi Suomessa. Emme voi sallia minkäänlaisen saamelaisiin kohdistuvan etnisen häirinnän esiintymistä yhteiskunnassamme”, nuoret vetosivat.³⁹ Yhdistys oli muutenkin aktiivinen oikoessaan muun muassa virheellisiä väittämiä ja väärinymmärryksiä saamelaiskeskustelussa.⁴⁰

Sisäministeriön Yhdenvertaisuus etusijalle -hanke järjesti Inarissa konferenssin nimeltä *Boahttevuohhta* (Tulevaisuus) elokuussa 2013. Tavoitteena oli keskustella ILO-sopimuksesta käytännön tasolla ja pohtia median roolia vihapuheen kesyttäjänä tai lisääjänä.

Pääpuhujista ILO:n entinen asiantuntija Lee Swepston korosti sitä, että puheet ihmisoikeuksista ja syrjinnän estämisestä merkitsevät lopulta hyvin vähän, jos niitä ei toteuteta aktiivisesti koko yhteiskunnassa. ILO-sopimuksessa hän korosti nimenomaan neuvottelun ja osallistumisen merkitystä alkuperäiskansan ja valtion suhteissa.

Oikeustieteilijä Mathias Åhren Tromssan yliopistosta oli sitä mieltä, että Norjassa saamelaisten ja valtaväestön ero nähdään paremmin kuin Suomessa, jossa olisi tärkeää kouluttaa viranomaisia paremmin näkemään etnisiä eroja – erityisesti sen, että saamelaiset ovat oma erillinen kansansa. Norjan ILO-kokemusten pohjalta hän painotti sitä, että ratifiointia ei tulisi nähdä erityisen dramaattisena muutoksena oikeuksiin.⁴¹

Vähemmistövaltuutettu Eva Biaudet käsitteli omassa puheessaan vihapuheen olemusta. Hänestä Suomessa oli syntynyt uusi hyökkäävä puhekulttuuri, josta keskustelemista välteltiin. ”Vihapuhetta ei ole kova kritiikki tai se, että joku pahoittaa mielensä, ellei se ylitä laissa määriteltyjä rajoja.” Vihapuhe kumpuaa erilaisuuden pelosta, turhautumisesta, raivosta ja turvallisuudenhausta.

Paneelikeskustelussa korostui näkemys siitä, että erilaiset vähemmistöt pääsevät mediassa huonosti esille. Media pyrkii usein myös etsimään ongelmia mieluummin kuin vastauksia. Journalismin tehtäväksi asetetaan usein kertoa

asioista, ei kampanjoida minkään asian puolesta. Enemmistön mediassa vähemmistön näkökannat kuitenkin helposti hukkuvat.⁴²

Suomen YK-liitto julkaisi vuonna 2012 kirjasena sekä YK:n julistuksen alkuperäiskansojen oikeuksista että ILO:n yleissopimuksen nro 169.⁴³ Oikeusministeriö taas nimitti erityisen saamelaisasioista vastaavan virkamiehen, joksi valittiin lainsäädäntöneuvos Camilla Busck-Nielsen.⁴⁴

Myös vähemmistövaltuutettu (myöhempi yhdenvertaisuusvaltuutettu) Biaudet totesi, että niin poliitikoiden, virkamiesten kuin yksityishenkilöidenkin parissa oli epätietoisuutta sopimuksesta ja sen tarkoituksesta. Hänen toimistonsa laati vuonna 2014 yleistajuisen oppaan *99 kysymystä ja vastausta ILO 169 -sopimuksesta*.⁴⁵

VIHDOINKIN ESITYS!

ILO-sopimus oli ollut esillä jo lähes neljännesvuosisadan, mutta vasta kesäkuussa 2014 saatiin aikaiseksi sitä koskeva hallituksen esitys. Alexander Stubbin hallitus ilmoitti tuovansa sen käsittelyyn vielä syksyn aikana, ”mikäli hallituksessa saavutetaan yhteisymmärrys saamelaismääritelmästä”.⁴⁶

Hallitus korosti monien kansainvälisten ihmisoikeuselimien muistuttaneen Suomea ratifioinnin välttämättömyydestä. Hallituksen mukaan esitys ei pyrkinyt luomaan saamelaisille erityisiä maa-oikeuksia, vaan tyytyi nykyisiin lievän erikoisaseman antamiin säädöksiin.

Lokakuussa oikeusministeri Henriksson matkusti Lappiin selostamaan sopimuksen vaikutuksia. Se ei toisi

saamelaisille eikä muillekaan mitään erityisoikeuksia, eli kenenkään oikeuksia ei haluttu heikentää. Sopimuksen vastustajat olivat aktiivisesti liikkeellä ja asettivat kyseenalaiseksi niin saamelaisille annettavat erityisoikeudet kuin saamelaismääritelmänkin.

Erityisesti saamelaismääritelmään liittyvän ryhmähyväksynnän arveltiin johtavan mielivaltaan. Hallituksella oli esittää siihen ratkaisuksi vaalilautakunnan laajentamista. Henriksson totesi, että niin tarkkaa määritelmää ei voi tehdä, että kaikki olisivat tyytyväisiä, mutta siksi päätöksestä voi valittaa.⁴⁷ Yle Lapin toimittaja kuvaili tilaisuuden tunnelmaa:

”Ryhmähyväksyntä on aivan päin puuta. Minunhan pitäisi saada hyväksyä toiset inarinlappalaiset, omat ihmiseni. Täällä määräävät nyt saamelaisuudesta osittain laittomasti Norjasta tulleet ihmiset”, sanoi inarinlappalaiseksi esittäytynyt Risto Seppänen ja sai aplodit yleisöltä.

”Ryhmähyväksyntä on aivan selvä asia, kuten ministeri sanoi. Tiedemaailmassa puhutaan identiteettineuvotteluista, eli että jokaisella ihmisellä on oikeus vaatia pääsyä tiettyyn ryhmään, mutta myös jokaisella ryhmällä on samanlainen oikeus tutkia täyttääkö hakija heidän kulttuurinsa ehdot. Manninen sanoi aivan oikein, että ryhmähyväksyntä tulee kansainvälisestä oikeudesta eikä sitä tarvitse pyydellä anteeksi. Ihmettelen vain näitä puheita, jotka jatkuvat vuodesta toiseen”, Pekka Aikio sanoi ja sai yleisöltä aplodit.⁴⁸

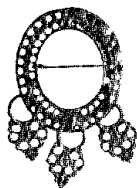
Saamelaiskäräjien kokous päätti lokakuun lopulla 2014 kannattaa ILO 169 -sopimuksen ratifiointia äänin 14–4. Anu Avaskari ja Pentti Valle jättivät päätökseen eriävän mielipiteen.⁴⁹

Hallituksen esitys joutui kuitenkin syksyn mittaan vastatuuleen. Monet kansanedustajat epäilivät ratifioinnin merkitsevän Suomelle kauaskantoisia velvollisuuksia Lapissa. Kansainvälisen oikeuden emeritusprofessori Lauri Hannikainen torjui tämän toteamalla, että monet sopimukseen liittyvät seikat olivat Suomessa kunnossa. ”Pelkäävätkö kansanedustajat?”⁵⁰

Keväällä 2015 hallituksen esitys ILO-sopimuksen ratifioimiseksi eteni perustusvaliokuntaan, joka hyväksyi sen vietäväksi eduskuntaan. Monimutkaiseksi asian teki se, että saamelaiskäräjät oli sitonut sen saamelaismääritelmään, jonka hyväksyminen saamelaiskäräjien kannattamassa muodossa oli ehtona ILO-sopimuksen hyväksymiselle.

Kun saamelaismääritelmää ei hyväksytty hallituksen esityksen mukaisesti, oli odotettavissa, että saamelaiskäräjät ei tukisi esitystä ILO-sopimukseksi. Kun puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi erosi saamelaiskäräjien puheenjohtajan tehtävästä, saamelaiskäräjien puheenjohtajisto muuttikin kantaa ja oli valmis hyväksymään ratifioinnin.

Oikeusministeri Henriksson katsoi kuitenkin, että esitykselle ei olisi eduskunnassa tarpeellista kannatusta, joten hän veti sen pois. Ratifiointiesitys jätettiin pöydälle seuraavan hallituksen käsiteltäväksi.

KUKA ONKAAN SAAMELAINEN?

Viiime vuosikymmeninä jatkuvan kiistan aiheena on ollut se, miten saamelainen määritellään. Alkuperäisessä saamelaisvaltuuskunnan määrittelyssä (1973) saamelaisella tarkoitettiin henkilöä, jonka vanhemmista tai isovanhemmista ainakin yksi on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään, sekä hänen jälkeläisiään. Henkilön tuli tietysti itse tuntea olevansa saamelainen, koska ketään ei voinut pitää saamelaisena vasten tahtoaan.¹

Määritelmä korosti sitä, että henkilöllä piti olla yhteys saamenkieliseen yhteisöön kolmen sukupolven aikana. Hänen ei siis tarvinnut itse osata saamen kieltä, sillä sotien jälkeen muun muassa koululaitos oli vieroittanut monia saamen kielestä.

Vuoden 1995 kulttuuri-itsehallintolaissa määritelmään tehtiin lisäys, jonka mukaan saamelaiseksi luettiin myös ”maa- tai henkikirjoissa lapinveroa maksaneeksi merkityn kalastaja-, metsästäjä- tai tunturilappalaisen jälkeläinen”. Saamelaiskäräjät itse ei ole hyväksynyt tätä lisäystä, vaan se on lähtenyt kansainvälisen itsemääräämisoikeuden pohjalta siitä periaatteesta, että saamelaisten täytyy saada itse määritellä, keitä ”me” olemme.²

Eräs suosituimpia väittämiä viime vuosikymmenten keskustelussa on ollut se, että saamelaisten suosima määritelmä olisi syntynyt sattumanvaraisesti, yhden kesällä 1962 tehdyn haastattelututkimuksen tuloksena. Rinnalle on nostettu Ruotsin ja Norjan saamelaismääritelmät, joissa kriteereitä on tulkittu ”hyvin liberaalisti”.³

Tosiasia kuitenkin on, että Suomi oli edelläkävijä saamelaismääritelmän ja saamelaisia koskevan väestötutkimuksen suhteen. Saamelaisten asioiden hoitamiseen perehtynyt Lapin Sivistysseura aloitti vuonna 1945 laajan sukuhistoriallisen selvityksen Suomen saamelaissuvuista.

Työtä johti Oulun maakunta-arkiston hoitaja Aslak Outakoski, jonka laatima ns. perherekisterikortisto ulottui takautuvasti 1700-luvun alkuun saakka.⁴ Saamelaisten sukujen lisäksi kortistoon kerättiin aluksi myös koko saamelaisaluetta koskevaa väestötietoa.

Valtion asettama Saamelaisasiain komitea, joka luovutti mietintönsä vuonna 1952, keräsi tarkkoja tietoja seurakunnista ja tarkensi tilastoja. Paikallisella tasolla ihmisillä oli hyvä ja jopa tarkka tieto siitä, ketkä olivat lappalaisia eli saamelaisia ja ketkä eivät.

Komitea määritteli saamelaisalueen ja laati luettelon

niistä ihmisistä, jotka katsottiin saamelaisiksi. Tietoja tarkastettiin eri alojen asiantuntijoilla. Mietinnön liitteeksi laadittu kartta esitteli nämä saamelaiset omissa saamelaisyhmissään joko tunturi- eli porosaamelaiseksi, Inarin ja Tenon kalastajasaamelaiseksi sekä kolttasaamelaisiksi.⁵

Komitean sihteerillä, maisteri Karl Nickulilla, oli jo tuolloin näkemys siitä, että tarkkojen saamelaistilastojen pohjalta olisi mahdollista perustaa edustuselin, joka valittaisiin demokraattisilla vaaleilla. Yhteispohjoismainen saamelaisneuvosto nosti yhtenäisen demografisen eli väestötieteellisen tilaston laatimisen tärkeäksi teemaksi vuoden 1959 saamelaiskonferenssissa, joka pidettiin Inarissa.

Nickul, josta oli tullut saamelaisneuvoston pääsihteeri, johti selvitystyötä Suomen saamelaisalueen kunnissa. Nuorten saamelaisten toteuttaman kenttätöyön avulla pyrittiin todentamaan aiempia tilastoja, joita tarkistettiin muun muassa saamelaisalueen kirkkoherroilta.

Keskeinen kysymys haastatteluissa oli, katsoivatko ihmiset olevansa saamelaisia ja osa kansanryhmää. Nickulin mukaan kukaan ei voinut kuulua saamelaisluetteloon ilman omaa suostumustaan. Tilastoihin pyrittiin myöhemmin saamaan myös kaikki, jotka olivat muuttaneet saamelaisalueelta muualle, samoin heidän jälkeläisensä.⁶

Nickulin poika Erkki teki aineistosta erillisen tilastotieteen opinnäytteen Helsingin yliopistossa.⁷ Se oli väestömäärää käsittelevä pro gradu -tutkielma eli opinnäyte, ei ”saamelaisrekisteri”, kuten myöhemmin väitettiin. Suomen lainsäädäntö ei salli etnisiä tietoja koskevien henkilörekisterien julkistamista. Siksi saamelaiskäräjien luetteloiden käyttö on hyvin rajattua, mikä on viime vuosikymmeninä

johtanut epäilyihin salaliitosta ja ”pienen piirin kähminnästä”.⁸

Toisin kuin Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa selvitystyötä ei saatu käyntiin. Kattavan saamelaisluettelon takia vain Suomessa oli ylipäättään mahdollista käynnistää saamelaiden edustuselimen toiminta. Ruotsissa ja Norjassa sellaisesta ei vielä tuohon aikaan kovin vakavasti juuri keskusteltukaan, vaan saamelaisten toiminta keskittyi vahvojen kansalaisjärjestöjen luomiseen.

Saamelaisvaltuuskunnassa ja myöhemmässä saamelaiskäräjissä vaalitoiminnasta ja saamelaisluettelosta on huolehtinut oma vaalilautakuntansa, joka valitaan valtionviraston toimintatapojen mukaan. Se tekee päätökset myös uusien jäsenten hyväksymisestä.

Vaaliluetteloa on täydennetty myöhemmin vuosina jatkuvasti. Hylätyllä hakijalla on ollut oikeus valittaa saamelaiskäräjille ja korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Koko laajan selvitystyön takia saamelaisvaltuuskunnan ja myöhemmän -käräjien on katsottu olevan juridisesti kaikkien saamelaisten edustaja.⁹

Saamelaismääritelmästä ei juuri kiistelty ennen 1990-lukua ja ILO-sopimusta. Jonkin verran keskustelua käytiin siitä, jättikö määritelmä äänioikeuden ulkopuolelle joitakin esimerkiksi inarinsaamelaisten jälkeläisiä, joita selkeästi pidettiin vielä saamelaisina, mutta jotka eivät kieliperusteella mahtuneet joukkoon. Tämä joukko ei kuitenkaan tuntunut olevan suuri.

Saamelaismääritelmän laajentaminen nousi esille saamelaislain valmistelun yhteydessä. Saamelaisasiain neuvottelukuntaa johtaneen Asko Oinaksen mukaan sitä

pidettiin tarpeellisena, koska ”lappalaisten/saamelaisten oikeus maahan ja veteen nojautui ensisijaisesti maa- ja verotusasiakirjoihin”.¹⁰

Niinpä saamelaislain luonnoksessa vuonna 1990 saamelaiseksi laskettiin henkilö, joka on ”lappalainen eli maa- tai henkikirjoissa lapinveroa maksaneeksi merkityn kalastaja-, metsästäjä- tai tunturilappalaisen jälkeläinen”. Nämä lappalaiset oli määrä luetteloida vuoden 1875 maa- ja kantokirjan sekä sitä myöhempien maakirjojen ja henkikirjojen pohjalta.¹¹

Kun saamelaisten kulttuuri-itsehallintolakia suunniteltiin, tämä määritelmän laajennus otettiin mukaan. Vuonna 1995 voimaantulleessa laissa saamelaismääritelmä muuttui kuitenkin dramaattisesti. Hallituksen lakiesityksessä vuosiluku 1875 oli vielä mukana, mutta eduskunnan perustuslakivaliokunta jätti rajaavan vuosiluvun pois, koska sitä varten olisi pitänyt antaa asetus. Saamelaiskäräjien kantaa muutokseen ei kysytty. Siksi lapinkylän osakkuutta koske-
vasta aikamääritelmästä tuli rajoittamaton.¹²

Lakiin tuli epäsuhta, kun päämääritelmä (kieli) kattoi vain kolme sukupolvea, mutta sivumäärittely ulottui satojenkin vuosien taakse. Nyt jokainen, joka pystyi löytämään yhdenkin esi-isän lapinkylän osakkaana jopa vuosisatojen takaa, saattoi vaatia itselleen ”saamelaisen statusta” ja oikeutta äänestää saamelaiskäräjävaaleissa.

Laajennus ei ollut pelkästään ajallinen, vaan myös alueellinen: saamelaisiksi piti nyt hyväksyä kaikkien, nykyisen saamelaisalueen ulkopuolellakin olleiden lapinkyläisten osakkaiden jälkeläiset. Saamelaiskäräjät on alusta lähtien vastustanut nykyistä saamelaismääritelmää,

koska suuri osa esimerkiksi eteläisemmän Lapin 1600- ja 1700-lukujen lapinkylien osakkaiden jälkeläisistä on täysin suomenkielisiä. Heillä ei ole ollut kosketusta elävään saamelaisperintöön enää lukuisten sukupolvien aikana, jos sitä on joskus ollut.

Myös määrällisesti uusi määritelmä laajensi saamelaisuuden rajoja. Saamelaiskäräjät katsoi jo vuonna 1997, että joka toisella Lapin asukkaalla, noin 100 000 ihmisellä, oli enemmän tai vähemmän saamelaista verenperintöä ja siis mahdollisuus halutessaan hakeutua saamelaiseksi.¹³ Sen sijaan saamelaismääritelmän laajennuksen kannattajat arvioivat, että luku liikkuisi korkeintaan tuhansissa.

Saamelaiskäräjien mielestä tuhatkin uutta ”ei-saamelaista jäsentä” tekisi tyhjäksi saamelaismääritelmän alkuperäisen tarkoituksen: suojata nykyisen saamenkielisen väestön oikeuksia omaan kieleen ja omaleimaiseen kulttuuriperinteeseen. Väestön suurentuminen kymmenkertaiseksi suomenkielisellä ja suomalaistuneella väestöllä tarkoittaisi saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin hukumista enemmistökulttuuriin.¹⁴

IDENTITEETIT ARKISTOSSA

Saamelaismääritelmän laajentuminen vuonna 1995 johti valtavaan kohuun. Ns. lappalaisliikkeen kannattajat alkoivat valmistautua vuoden 1999 saamelaiskäräjävaaleihin, joissa uusi saamelaismääritelmä olisi ensimmäistä kertaa voimassa.

Oulun maakunta-arkistoon virtasi ihmisiä ja satoja selvityspyyntöjä siitä, olisiko hakijan esi-isistä mahdollista

löytää lapinkylän osakkaita 1600-luvulta lähtien. Arkisto joutui palkkaamaan lisähenkilökuntaa, johon oikeusministeriö myönsi 10 000 markan avustuksen.

Vuonna 1999 kaikkiaan 1 128 henkilöä haki tällaisilla papereilla saamelaiskäräjien rekisteriin. Saamelaiskäräjät hylkäsi suuren osan hakemuksista, koska se ei pitänyt heitä saamelaisina. Hakijat valittivat korkeimpaan hallinto-oikeuteen (KHO), joka hyväksyi saamelaiskäräjien perustelut siitä, että kansan piti saada itse määritellä jäsenensä. Se hylkäsi suuren osan valituksista.

Niilo Tervo toimitti tapauksista 650 valitusta, joista uusintakierroksella vain seitsemän hyväksyttiin. Joidenkin mielestä sekä saamelaiskäräjät että KHO olivat toimineet vallitsevan lain vastaisesti. Kansainvälisen oikeuden dosentti Lauri Hannikainen kuitenkin arvioi, että KHO tulkitsi vuoden 1995 saamelaiskäräjälakia ”ilmeisen vanhojen perustein”.

Lähes kaikki hakijoista vetosivat esi-isään, joka oli viimeksi merkitty lappalaiseksi maakirjoissa ajanjaksolla 1739–1825. Vain runsaat 50 hakijaa nojautui vuosien 1826–57 maakirjoihin eikä kukaan vuosien 1858–1950 tilastoihin.

Saamelaiskäräjät perusteli hylkäämisiä sillä, että hakijoilla ei ollut viimeisten 140–300 vuoden aikana yhteiskunnan tunnustamaa yhteyttä lappalaisiin. ”He kuuluvat kielelliseen suomenkieliseen yhteisöön ja sen tilajärjestelmään perustuvaan kulttuuriin.”

Sen sijaan nykyisten kieliperusteisten saamelaisten esiisiä oli merkitty sekä vuoden 1739 maakirjaan että vuoden 1875 tai sen jälkeisiin luetteloihin: ”nykyisten saamelaisten ryhmä edustaa kielensä, kulttuurinsa, identiteettinsä

ja perinteisten elinkeinojensa puolesta katkeamatonta perinnettä lappalaisista esi-isistään nykypäivään saakka.”¹⁵

Tulijoiden määrä olisi tiennyt täyttää kumousta saamelaiskäräjien kokoonpanossa. Vuoden 1999 tilaston mukaan saamelaisia äänioikeutettuja oli 5 121 henkeä. Jos tuhat hakijaa olisi hyväksytty saamelaiskäräjille, he olisivat muodostaneet noin 20 prosenttia kaikista äänestäjistä. Vaalien äänestysprosentti oli 57,7. Uudet äänestäjät olisivat varmasti olleet aktiivisia eli heidän äänestysprosenttinsa olisi ollut lähellä sataa. Tulijat olisivat siis vallanneet saamelaiskäräjät. Määritelmän avaaminen olisi avannut myös tien uusille vaatimuksille äänioikeudesta.

Valittajat tukeutuivat lain tiukkaan tulkintaan katsoessaan, että saamelaiseksi rekisteröitymiseen riittää, kun pystyy osoittamaan yhdenkin esi-isän jossakin vanhassa lappalaisrekisterissä. Sen sijaan KHO noudatti saamelaiskäräjien tavoin lain tarkoituksen huomioivaa kokonaisvaltaisempaa tulkintaa, joka ei pitäydy tiukasti lain yksittäisen säännön sanamuotoon.

Yhdelle säännökselle ei voinut antaa lain tarkoituksesta ja muista säännöksistä riippumatonta tulkintaa. KHO totesi, että kun saamelaismääritelmän kieliperuste sallii hakijalle kolmen sukupolven takaisiin esi-isiin viittaamisen, olisi väärin sallia maaveroperusteen soveltamisen kauemmaksi historiaan. Rajapyykiksi se asetti vuoden 1870.

KHO korosti alkuperäiskansan omaa käsitystä siitä, ketä alkuperäiskansaan kuuluu. Jos näin ei tehtäisi, asiassa voitaisiin nähdä pyrkimys sulauttaa alkuperäiskansa pääväestöön. KHO korosti lain perimmäisenä tarkoituksena

olevan alkuperäiskansan eli saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon turvaaminen. Se viittasi myös hallitusmuodon perusoikeuksiin.¹⁶

Lappalaisyhdistysten puheenjohtaja Jouni Eira teki päätöksestä erikoisen tulkinnan. Hänen mielestään lappalaiset olivat ”liian alkuperäisiä alkuperäiskansaansa”, koska KHO:n mielestä heillä oli lappalaisiksi merkityt esivanhemmat liian kaukana historiassa. Vaikka he siis olivat alkuperäisväestöä (mitä hän piti itsestäänselvänä), he eivät olleet saamelaisia eli alkuperäiskansaa.¹⁷

Vuosina 1999–2011 saamelaismääritelmän suhteen vallitsi niin sanotusti kauhun tasapaino, eli lakia soveltaen saamelaiskäräjät ja KHO noudattivat omaksumaansa linjaa. Saamelaiskäräjät on perustellut hylkääviä päätöksiään johdonmukaisesti aiemmalla määritelmällä.

Saamelaismääritelmän muuttamiseen oli koko ajan painetta. Oikeusministeriö oli 1990-luvulla päättänyt odottaa kokemuksia vuoden 1999 vaaleista, joissa uusi määritelmä oli ensimmäistä kertaa voimassa. Vaalien jälkeen ei kuitenkaan tapahtunut mitään.

Vuoden 2011 vaalien yhteydessä KHO yllättäen hyväksyi neljä henkilöä saamelaisiksi pelkän oman ilmoituksen ja vuonna 1825 maakirjaan merkityn lappalaisen esi-isän perusteella. Nyt siis 186 vuoden etäisyys esi-isään riitti. Eräs hakijoista vakuutteli omaa saamelaaisuuttaan kertomalla taidoistaan poroasioissa ja metsässä liikkumisessa.

Kyse oli vain muutamista henkilöistä, mutta sen pelättiin kertovan KHO:n linjanmuutoksesta. Jos kaikki vuoden 1825 maakirjaan lappalaisiksi merkityt hyväksyttäisiin nykyisten saamelaisten esi-isiksi, oli laskennallisesti

mahdollista ”saada 30 000 uutta suomenkielistä ja talonpoikaista kulttuuria edustavaa ’asiakirjasaamelaista’”, kuten saamelaiskäräjien entinen lakiasiainsihteerin Heikki J. Hyvärinen arvioi.¹⁸

Saamelaistahoilla eräänä syynä KHO:n suunnanmuutokseen pidettiin sitä, että YK:n rotusyrjinnän vastainen komitea oli aiemmin tulkinnut Suomen saamelaismääritelmän liian kapeaksi, ja KHO:n tulkittiin hätkähtäneen sitä.

Suunnanmuutos johtui kuitenkin yhtä paljon saamelaiskäräjistä. Aiemmin valitusten hylkäämisistä oli perusteltu huolellisesti, mutta nyt lausunto KHO:lle jäi puutteelliseksi. Siinä ei torjuttu hakijoiden virheellisiä väitteitä, vaan luotettiin aiemman linjan jatkumiseen ilman tarvetta erityisiin kannanottoihin.

Sitä paitsi saamelaiskäräjien hallitus itse oli epäjohdonmukainen hyväksymällä saamelaisiksi henkilöitä, joiden esi-isä oli merkitty lappalaiseksi vuoden 1739 maakirjaan, ja tämä päätös tuli KHO:n tietoon.¹⁹ Nämä syyt olivat taustana sille, että KHO:n päätökset loivat uutta painetta saamelaismääritelmän muuttamiseen.

VÄHEMMISTÖ SORTAA VÄHEMMISTÖÄ?

Vuonna 2012 uutta sähköä keskusteluun toi Erika Sarivaaran väitöskirja, joka nosti esille uuden käsitteen ”statukseton saamelainen”. Se tarkoitti henkilöä, joka ”polveutuu lappalaissuvusta ja joka on opetellut saamen kielen, mutta joka ei kuulu saamelaiskäräjien vaaliluetteloon”.²⁰ Harvoin on akateeminen tutkimus herättänyt sellaista porua kuin Sarivaaran väitöskirja.

Sarivaara oli kehittänyt käsitteen Pohjois-Amerikan intiaanikeskustelun mallin mukaisesti. Tekijä oli haastatellut kymmentä henkilöä, joista osa haluaisi virallisen saamelaisstatuksen. Sen sijaan toisille oli tärkeää olla osana saamelaisyhteisöä kielen kautta ilman vaatimuksia saamelaisuuden tunnustamisesta.

Tutkimuksensa pohjalta Sarivaara vaati saamelaismääritelmän edelleen laajentamista Suomessa, jotta statuksettomat pääsisivät mukaan. Jos henkilö kuuluu vanhaan lapinsukuun ja on opiskellut saamen kielen, niin hänen pitäisi tekijän mielestä täyttää saamelaisuuden tunnusmerkit.²¹

Määrä ei hänen mielestään olisi suuri, sillä tulijoita olisi ”vain” 1 000–1 500. Hän myönsi, että tällaisia statuksettomia saamelaisia olisi arviolta 100 000, mutta ”suurin osa heistä ei hakisi saamelaisstatusta”.²²

Julkisuudessa Sarivaara teki väitöskirjastaan vielä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä. Sallan päivillä 2012 hän ilmoitti osoittaneensa, että ”metsäsaamelaiset eivät ole kadonneet ja suomalaistuneet, vaan metsäsaamelaisuus on elävä kulttuuri”.²³

Tämä johti hänet perustamaan *metsäsaamelaisten* asiaa ajavan yhdistyksen, samoin kuin aloittamaan keskustelun siitä, pitikö koko entisen Kemin Lapin alue ulottaa ILO-sopimuksen piiriin. (Ks. seuraava luku.)

Samoin hän arvioi todistaneensa väitöskirjassaan, että ”statuksettomat saamelaiset ovat kielensiirtäjiä”. Useissa puheenvuoroissaan hän kytki tämän metsäsaamelaisiin, jotka siis olivatkin nyt saamelaisyhteisölle tärkeitä kielenpuhujia ja perinteen siirtäjiä.

Sarivaaran mukaan osa haastateltavista koki vaaliluettelon ulkopuolelle rajautumisensa ”avoimena haavana”, joka kyseenalaisti heidän identiteettinsä ja oikeutensa omaan historiaan. ”Kun saamelaisuutta ei hyväksytä, se haavoittaa ihmisen identiteettiä. He joutuvat puolustautumaan ja perustelemaan saamelaisuuttaan.”²⁴

Sarivaaran mukaan saamelaisista oli siis tullut suvaitsemattomia alistajia. Lapin Kansa kirjoitti myötätuntoisesti: ”Hylätyksi tuleminen on raskas kokemus. Määritelmän ulkopuolelle jäämisestä seuraa kärsimystä, kipua ja mitättömyyden tunnetta.”²⁵

Haluamalla määritellä itse itsensä, saamelaiset siis painoivat alas määrittelyn ulkopuolelle jääviä ja aiheuttivat statuksettomille parantumattomia haavoja. Tämä oli kuva, joka tehoi moniin ulkopuolisiin: vähemmistö sortii omaa vähemmistöään.

Sarivaara vastusti saamelaiskäräjien vaalilautakuntaa, joka hänen mielestään suorastaan diskriminoi statuksettomia saamelaisia. Hän piti saamelaismääritelmää ja sen tulokintaa vanhentuneena, koska se perustui ”oikeudellisesti ja yhteiskuntatieteellisesti vanhentuneisiin tietoihin”.²⁶ Hän ei tosin selittänyt, miten.

Sarivaara alkoi korostaa myös sitä, että saamen kieli oli vain sellainen osa saamelaisuutta, jonka saattoi opetella. ”Painotan, että saamen kieli on henkilön äidinkieli, vaikka se olisikin menetetty. Kielen voi aina elvyttää.”²⁷

Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi suhtautui Sarivaaran ehdotuksiin kielteisesti. Hän totesi, että jos kaikki entisen Kemin Lapin asukkaiden jälkeläiset otettaisiin mukaan, saamelaiskäräjästä tulisi eräänlainen

Lapin liitto, jossa saamelaisilla ei olisi sanansijaa.

”Saamelaiskulttuuri ja saamen kielet katoavat, jos saamelaiseksi pääsevät kaikki halukkaat. Tällöin Suomi rikkoisi myös kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ja nämä toimet johtaisivat saamelaisten pakkosulauttamiseen.”²⁸

Saamelaiskäräjien jäsen Pirita Näkkäläjärvi totesi, että ”tällä joukolla ei laajalti ole (eikä parhaimmillaan vuosisataan ole ollut) yhteyttä elävään saamelaiskulttuuriin vaan se edustaa valtaväestöä – siltikö heidän pitäisi päästä päättämään saamelaiskulttuurin tulevaisuudesta?”

Hän epäili, että ryhmällä ei ollut aitoa kiinnostusta saamen kieleen ja kulttuuriperintöön, vaan kyse oli ILO-sopimuksen tuomista eduista. Hän toisti laskelman, jonka mukaan vaaliluetteloon voisi tulla 100 000 suomalaista: ”Tässä tapauksessa olisi löytynyt uusi, nerokas tapa assimiloida Suomen 10 000 saamelaista valtaväestöön!”²⁹

Sarivaaran tutkimukseen liittyi sisäinen ristiriitaisuus. Sen mukaan monet haastatellut eivät pitäneet verenperintöä eli polveutumista kovin tärkeänä itselleen tai saamelaisuuden ensisijaisena kriteerinä, vaan heille side saamelaisuuteen syntyy kielen kautta. Kirjan otsikossa Sarivaara nimittää kuitenkin ”saamelaisiksi” myös niitä, jotka eivät tunne olevansa tai eivät halua tulla nimitetyiksi saamelaisiksi.

Se oli jopa tutkimuseettinen ongelma. Juuri tällaisiin tapauksiinhan aikanaan kehitettiin määrittely siitä, että saamelaisen täytyy tuntea olevansa saamelainen, koska häntä ei voi vastoin tahtoaan nimittää saamelaiseksi.³⁰

Sarivaaran tutkimus toi kansanomaisen, miehisen ja sukututkimusta korostavan uuslappalaisen näkemyksen

rinnalle uudenlaisen suuntauksen, joka lähti yksittäisen akateemisen (nais)tutkijan konstruktioista eli statuksettomien saamelaisen käsitteestä. Toisin kuin uuslappalaiset, se alkoi puhua omasta henkilökohtaisesta kielen opiskelusta kielellisenä revitalisaationa, joka rinnasti (jo kuolleen) keminsaamen elävien saamen kielten vahvistamiseen.

Kyse oli siis enemmän henkilökohtaisesta itseidentifikaatiosta kuin saamelaisen yhteisön kielen elvyttämisestä. Samoin ILO-sopimuksen kysymys henkilön ”tunnistamisesta” saamelaiseksi siirrettiin yksilölliselle tasolle, mihin suomalaisten tuntuu olleen helpompi samaistua kuin yhteisölliseen tunnustamiseen.³¹

Monet uuslappalaiset ovat vedonneet siihen, että Norjassa on väljempi saamelaismääritelmä kuin Suomessa. Jotkut lappalaisliikkeen jäsenet, kuten Sarivaara, ovat hakenneet Norjan saamelaiskäräjille vain osoittaakseen Suomen saamelaismääritelmän vinoutuneisuutta. ”Kelpaan Norjan saamelaiskäräjille, mutta en Suomen”, kertoi Arto Enojärvi vuonna 2013.³²

Todellisuudessa Norjassa on lähes sama määritelmä – se tiukempi – kuin Suomessa alun perin oli. Erona on, että se ulottuu yhden sukupolven kauemmaksi eli neljänteen sukupolveen. Norjassa saamelaiskäräjillä on myös lopullinen valta jäsenten hyväksymisessä. Siellä ei voi valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen (*Høyesterett*), kuten Suomessa.

Sekä Norjan että Ruotsin saamelaiskäräjiä koskeissa laeissa saamelaisella tarkoitetaan henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen, että hänellä on ollut saame kotikielenä tai jollakulla hänen vanhemmistaan tai

isovanhemmistaan on ollut saame kotikielenä tai hänellä on vanhempi, joka on tai on ollut merkittynä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon.

Toisin kuin määritelmä, Norjan käytännöt ovat erilaisia kuin Suomessa. Saamelaisneuvoston toivomuksesta huolimatta 1960-luvulla saamelaisväestön luettelointi ei Norjassa eikä Ruotsissa päässyt käyntiin, kuten Suomessa. Se saattoi johtua suuremmista saamelaisväestöistä näissä maissa, mutta myös siitä, että siellä saamelaisten ja norjalaisten välinen ero on ollut historiallisesti vielä selvempi kuin Suomessa. Esimerkiksi poronhoito on Norjassa ja Ruotsissa saamelaisten yksinoikeus.

Norjassa siis saamelaiskäräjien äänioikeutettujen kerääminen 1980-luvulla alkoi lähes tyhjästä, eikä se ole edennyt kovin nopeasti. Vielä 2010-luvulla käräjien äänestyslueuettelossa oli noin 14 000 jäsentä, kun saamelaisia arvioidaan olevan noin 30 000-60 000.

Norjassa pohditaan keinoja, joilla jäseniä saataisiin lisää. Nykyisin käräjille pääsee kuka tahansa, sillä – toisin kuin Suomessa – sinne pääsemiseen ei ole minkäänlaista valvontaa. Norjassa on ollut jopa pieniä skandaaleja, kun jotkut ei-saamelaiset julkisuudenhenkilöt ovat päässeet käräjille vain osoittaakseen Enojärven tavoin pystyvänsä siihen.³³

Norjan saamelaiskäräjillä tämä on jonkin verran tunnettu, sillä jotkut entiset käräjäedustajat ovat valitelleet saamen kielen haalistumista käräjätoiminnassa. Toisaalta Norjassa on perinteisesti ollut niin vahva käsitys saamelaisten ja norjalaisten erilaisuudesta, että siellä ei ole koskaan syntynyt samanlaisia ongelmia esimerkiksi saamelaisuuden turistikseen hyödyntämisestä kuin Suomessa.

Siksi Norjan ei-saamelaiset eivät ”kehtaa” hakea saamelaiskäräjille, vaikka pääsisivätkin, sillä heille naurettaisiin omiensakin keskuudessa.

Norjan tapa laskea saamelaisperintö neljänteen sukupolveen suhteessa Kemin Lapin asukkaiden jälkeläisten määrään kiinnosti Näkkäläjärveä niin paljon, että hän teetti vuonna 2013 niistä laskelman matemaatikko Tapani Matala-aholla.

Norjan mallin mukaisesti tämä laski niiden saamelais-ten suomalaistuneet jälkeläiset, jotka on merkitty vuoden 1880 verotusluetteloihin. Lukumääräksi tuli varovaisesti-kin arvioiden 14 525–24 633 ”uutta saamelaista”.

Kun aikarajaa siirrettiin kauemmaksi, Matala-aho laski jokaisella 1750-luvulla lapinverotettavalla olevan laskennallisesti nykyisin noin 1 024 jälkeläistä. Jos lapinveron piirissä olisi ollut esimerkiksi 500 henkilöä, niin heidän jälkeläisiään voisi olla peräti 512 000 eli puoli miljoonaa.

Matala-aho totesi, että ”nykyisistä Lapin asukkaista suurella osalla on 1700-luvulla elänyt lapinveroa maksanut esivanhempi. Lapin maakunnan koko väkiluku oli vuoden 2012 lopussa Suomen virallisen tilaston mukaan 182 844. Verolappalaisten jälkeläisiä olisi koko Suomen väestöstä vuoden 2012 lopussa 9,4 prosenttia.”³⁴

Matala-ahon saama luku oli valtava, mutta tietysti laskennallinen. Silti, vaikka todellinen arvio olisi esimerkiksi viidennestäkin pienempi, se olisi yhä kymmenkertainen koko Suomen saamelais-ten lukumäärään verrattuna.

Vuonna 2013 professori Pekka Sammallahti laati oikeusministeriölle muistion saamelaismääritelmästä. Hänen mukaansa vetoaminen historiallisiin esi-isiin ei

ollut pätevä kriteeri saamelaisuuden määrittelyssä, jos henkilöltä puuttui omakohtainen yhteys saamen kieleen ja saamelaisten kulttuuriin.

Sammallahti totesi, että ”ILO 169 -sopimus ei ole taannehtiva, joten se ei koske ennen sopimuksen hyväksymistä vallinneissa olosuhteissa eläneitä kansanryhmiä eikä näiden kansanryhmien oikeuksia”. Jos joku perustelee esivanhemmillaan kuuluvansa johonkin etniseen ryhmään, hän ei Sammallahden mukaan ole elävän etnisen ryhmän jäsen. ”Etninen ryhmä on hänelle historiaa eikä nykyisyyttä, eikä kukaan voi olla entisaikaisen ryhmän jäsen.”

Professorin mukaan oli olemassa selkeät syyt siihen, miksi saamelaismääritelmä ei voinut perustua yksinomaan kieleen, kulttuuriin ja polveutumiseen ilman yhteisöllistä näkökulmaa. Sama koski pelkkään yksilön itseidentifikaatioon perustuvaa määrittelyä.

Niinpä ainoaksi mahdollisuudeksi jäi ”ryhmäidentifikaatio, jossa toisaalta yksilö identifioituu etniseen yhteisöönsä ja toisaalta etninen yhteisö identifioi yksilön jäsenekseen etnisen yhteisön tunnusmerkkien perusteella”.

Ryhmäidentifikaatio perustuu Sammallahden mukaan yhteisöltä perittyihin kielellisiin, kulttuurisiin ja yhteisöllisiin tunnusmerkkeihin. Sitä korostetaan YK:n asiakirjoissa yksilön itseidentifikaatiota kontrolloivana kriteerinä. Niinpä henkilö ei voi omalla päätöksellään tulla alkupe räiskansan jäseneksi.

Sammallahden mukaan lakiin vuonna 1995 lisätyn saamelaismääritelmän soveltaminen vastoin saamelaiskäräjien ilmaisemaa saamelaisten tahtoa oli mahdollistanut muidenkin kuin etnisten saamelaisten

pääsemisen vaaliluetteloon. Tämä uhkasi saamelaiskäräjien legitimitettä, jonka suhteen hänellä oli vahva näkemys:

Jos kulttuuri-itsehallinto siirtyy vähitellen muille kuin etnisille saamelaisille, se [saamelaiskäräjät] menettää legitimitettinsä saamelaisten kieltä ja kulttuuria ylläpitävänä ja kehittäväenä instituutiona. Legitimiteettinsä menettänyt instituutio tulee myös lakkauttaa.³⁵

”MIKSI VEDÄTTE RAJOJA?”

Lappalaiskeskustelun aikana saamelaisten korostamia hyveitä, kuten yli rajojen suuntautuvaa toimintaa, monikulttuurisuutta ja omaa edustuselintä eli saamelaiskäräjiä, on alettu käyttää heitä vastaan. Saamelaismääritelmää koskevassa keskustelussa saamelaiset olivatkin yhtäkkiä suvaitsemattomia nationalisteja, jotka korostivat rotupuhtautta ja rakensivat ahtaita rajoja vapautta suosivassa maailmassa.

Arkadianmäen mielenosoituksen yhteydessä keväällä 2015 käyty nettikeskustelu toi vastakkaiset näkökannat hyvin esiin. Saamelaiskäräjien vastustaja ihmetteli:

Eräät ”rotutietoiset” saamelaiset olisivat halunneet tiukentaa saamelaisen määritelmää, jotta itsensä saamelaisiksi kokevat sekä sellaiset sukujuuret omaavat, mutta jotain kulttuurillisia epämääräisiä kriteereitä täyttämättömät saataisiin savustettua ulos omasta etnisestä identiteetistään. - -

Aika outoa, että täällä kannatettaisiin tällaisia tiukempia etnisiä määritelmiä, kun ollaan kuitenkin samalla sitäkin mieltä, että sukupuolensakin / sukupuolettomuutensakin tulee saada valita eikä etnisen alkuperän perusteella olisi oikeutta syrjiä ketään. Esimerkiksi Norjassa saamelaisuus on pelkästään ilmoitusasia aivan kuten Suomessa suomenruotsalaisuus; kun koet olevasi saamelainen / suomenruotsalainen / suomalainen sekä osaat kieltäkin, niin miksi et siis saisi olla sellainen myös saamelaiskäräjillä?

Saamelainen nuori vastasi siihen:

Saamelaisia on Suomessa niin vähän, että jos saamelaiseksi voi tulla pelkästään ilmoituksella niin suomalaiset voisivat hetkessä tuhota saamelaisten itsehallinnon ja kulttuurin ihan vaan piruuttaan. Epäilemättä monet Lapin suomalaiset eivät panisi sellaista pahakseen.

Virallisen äidinkiellensä vaihtaminen saameksi kai on ihan vain ilmoitusasia aivan kuten sen vaihtaminen ruotsiksi. Selvää on kuitenkin, ettei sillä pidä saamelaiskäräjille päästä päättämään asioista.

Oleellista tässä on saamelaisten itsemäärittelyn vapaus. Eli se, että he itse – olipa määritelmä millainen hyvänsä – määrittelevät omaan kulttuuriinsa ja tapoihinsa perustuen sen ketkä ovat saamelaisia ja ketkä eivät. Asiaan ei pitäisi olla kenelläkään lantalaisella teknokraatilla nokankoputtamista.³⁶

Tiukan saamelaismääritelmän paheksumiseen liittyy aimo annos moralisointia. Kun puhutaan kansainvälisestä lainsäädännöstä tai erityisoikeuksista esimerkiksi tietyn ryhmän tämänhetkisen kielen tai kulttuuriperinteen suojelemiseksi, on ensiarvoisen tärkeää määritellä tämä ryhmä ja ketä siihen kuuluu.

Määrittelyt kuuluvat lainsäädäntöön. Jos ryhmän ulkopuoliset muuttavat kriteereitä ja sanovat, että ”itse asiassa mekin olemme saamelaisia”, kysymys kuuluu, kuinka paljon kriteereitä tulisi lopulta laajentaa.

Se on sama kuin joku haluaisi saada työttömyyskorvausta siitä huolimatta, että ei ole työtön. Hän voisi vedota siihen, että on ollut aiemmin työtön tai että ei ole järkevää rajoittaa työttömyyskorvauksen maksamista vain työttömiin, koska moni työssäkävivistäkin on työajan jälkeen suurinpiirtein työtön.

Samoilla perusteilla voisi vaatia lasten oikeuksien laajentamista myös aikuisiin, koska lapsiahan aikuisetkin ovat joskus olleet.

Jokainen ymmärtää, kuinka järjettömiä tällaiset vaatimukset olisivat, koska ne mitätoivät määrittelyjen merkityksen. Täydestä menevät sen sijaan saamelaismääritelmän vastustajien vakuuttelut siitä, että ”olen saamelainen, vaikka en oikeasti olekaan”, tai ”olen alkuperäiskansan jäsen, vaikka kuulunkin valtaväestöön, miksi minua syrjitään”.

Sama koskee käsitettä alkuperäiskansa, jonka määrittely perustuu tämän päivän alkuperäiskansojen oikeuksien turvaamiseen. Hakijat haluavat tulla osaksi järjestelmää sillä perusteella, että heillä on ollut kaksi sataa vuotta sitten samoja esi-isiä kuin saamelaisilla. ”Ja vaikka me emme

olisikaan alkuperäiskansa, olemme ainakin alkuperäisväestö”, voidaan sanoa.

Saamelaiskäräjien kannattamaa saamelaismääritelmää on pidetty tiukkana osaksi sen takia, että saamelaiset itse päättävät, ketkä ovat saamelaisia. Tämä on aina ollut suomalaisille vaikea hyväksyä, kuten 1900-luvun saamelais-suomalaiset tarinat kertovat: saamelaisten ei ole uskottu pystyvän oikeasti päättämään asioistaan ilman suomalaisten suojelusta.

Usein arvostelijoilla ei ole vertailukohtia, joihin suhteellistaa saamelaismääritelmää. Toimittaja Oula Antti Labba on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka tiukat ehdot suomalaisiksi pääsemiselle on.

Epävirallisissa yhteyksissä esimerkiksi Kyproksella asuva Rozhta Kenttälä ei kellynyt Miss Suomi -kisoihin keväällä 2014 Suomen passistaan huolimatta, koska hänen kielitaitonsa katsottiin puutteelliseksi.

Virallisesti Suomen kansalaisuuden hakeminen ja saaminen edellyttää, että henkilön on asuttava Suomessa useita vuosia, läpäistävä kieli- ja kulttuurikoe ja rikosrekisterin on oltava nuhteeton. Paluumuuttajankin täytyy osata suomea päivittäisissä kanssakäymisissä. Erillisessä kielikohteessa mitataan puheen, puheen ja tekstin ymmärtämistä ja kirjoittamista.³⁷

Suomeen alettiin ottaa 1990-luvulla inkerinsuomalaisia paluumuuttajia ehdoilla, jotka olivat tiukempia kuin saamelaismääritelmä: inkerinsuomalaiselta vaadittiin suomen kielen taito ja vähintään kaksi suomalaista isovanhempaa. Saamelaiseksi riittää yhden isovanhemman saamen kielen taito.

Aluksi vain yksi isovanhempi riitti takaamaan inkeriläisen paluumuuton, mutta sisäministeri Kari Häkämiehen aloitteesta ehtoja tiukennettiin, jotta yhteys suomalaisuuteen olisi vahvempi ja muuttaja sopeutuisi suomalaiseen yhteiskuntaan. Inkerinsuomalaisten paluumuutto lakkautettiin lopullisesti eduskunnan määräyksellä kesällä 2011.

Labban mukaan suomalaiset poliitikot ovat kovin huolissaan saamelaiskäräjien vaatimuksista, vaikka se määrittelee saamelaisuuden avoimemmin kuin suomalaiset Suomen kansalaisuuden.³⁸

Samalla tavoin saamelainen nettipakinoitsija *Ärvaleaddji* (Mietiskelijä) on pilaillut suomalaisten kustannuksella kääntämällä näkökulmaa. Hänen nettipakinassaan ”Kiista Suomessa: Kuka saa olla suomalainen?” Vasili Smirnov ja Sergei Ivanov jättävät viisumihakemuksensa Suomen pääkonsulaattiin Pietarissa saadakseen Suomen kansalaisuuden.

He haluavat saada oikeuden äänestää Suomen vaaleissa ja päästä osallisiksi Suomen sosiaalieduista. ”Isoisoisoäitini oli aito suomalainen, ja minä en voi edes käydä Suomessa ilman viisumia”, he murisevat.

Suomi valvoo itärajaansa tiukasti, vaikka sen takana asuu valtava joukko ihmisiä, joiden sukupuussa virtaa suomalaista verta. Tällaisia henkilöitä ilman virallista suomalaisstatusta on maailmalla luultavasti muutama miljoona. Eikö olisi globaalissa maailmassa demokraattista päästää nekin päättämään suomalaisten asioista?

Ärvaleaddjin pakinassa Suomen rauhaa rakastavan alkuperäiskansan, saamelaisten, on ikävä seurata valtoimenaan vellovaa vihapuhetta Suomeen pyrkiviä kohtaan.

”Vaikea ymmärtää, että se Suomen kansa ei voi ellää sovussa ja rauhassa keskenänsä. Ja siinä ne mennee meiän saamelaistenkin verorahat turhanaikasen riitelyn ja poliittisen kähminnän kustantamiseen”, he päivittelevät.

Tohmajärven kunnanjohtajaksi päätynyt enontekiöläinen Mihkkal Geardni hyväksyisi mielellään kaikki suomalaisiksi haluavat ja itsensä kokevat mukaan. ”Tännekin saataisiin paljon osaavaa työvoimaa, jos Venäjän statuksettomilla suomalaisilla olisi mahdollisuus vapaasti hakeutua Suomen kansalaisiksi. Ja onhan tämä myös ihmisoikeuskysymys: onko oikein, että Suomen eduskunta voi itse säätää laein, ketkä ovat suomalaisia ja pääsevät äänestämään?”

Pakinassa saamelainen tutkija Oula-Henrik Ivvánasvárri Inarin yliopistosta näkee suomalaisten olevan jäävejä eli puolueellisia suomalaisuusasiassa ja toivoo ulkopuolista, objektiivista arviota tulehtuneessa tilanteessa. Puolueettomana elimenä voisi toimia vaikkapa Norjan saamelaiskäräjät.

”Suomalaisuudenkaan ei pitäisi olla sidoksissa kieleen, kun kysymys on ihmisen identiteetistä. - - Tuntuu erikoiselta, etteivät suomalaiset ole valmiita hyväksymään omiaan”, Ivvánasvárri huokaa. Hän toivoisi suomalaisten ottavan askeleen avoimempaan suuntaan.³⁹

WANNA BE A SAAMELAINEN? JUST DO IT!

Oikeusministeriö asetti vuonna 2012 työryhmän selvittämään saamelaiskäräjistä annettua lakia ja ehdottamaan siihen muutoksia. Työryhmä, joka arvioi muun muassa saamelaismääritelmän muutostarvetta, jätti mietintönsä

oikeusministerille lokakuussa 2013.⁴⁰ Työryhmä oli yksimielinen siitä, että määritelmä piti muuttaa.

Sen mukaan maa-, veronkanto- tai henkikirjaan merkitsemistä koskeva kriteeri oli poistettava. Sen sijaan ehdotuksena oli, että saamelaisella tarkoitettaisiin henkilöä, joka on omaksunut sukuyhteisössään saamelaiskulttuurin ja ylläpitänyt yhteyttä siihen.

Tältä pohjalta oikeusministeri Anna-Maja Henriksen lähti rakentamaan Stubbin hallituksen esitykseksi saamelaismääritelmän muuttamiseksi. Vastustajat saivat kuitenkin julkisuudessa tehokkaasti markkinoitua oman sanomansa, jonka mukaan tilanne oli niin sekava ja epäoikeudenmukainen, että peli oli puhallettava poikki.

Maaliskuussa 2015 eduskunta hylkäsi hallituksen esityksen saamelaiskäräjälain muuttamiseksi määritelmän osalta. Siihen, millaiselta pohjalta tähän päädyttiin, palataan luvussa 5. Joka tapauksessa kiistelty saamelaismääritelmä jäi voimaan.

Kun saamelaismääritelmä ei muuttunut eduskunnassa keväällä 2015, kuten saamelaiskäräjät toivoi, saamelaiseksi hakeminen jatkui entiseen malliin. Ennen syksyn saamelaiskäräjävaaleja Ivalossa oli jopa uuslappalaisten väliaikainen toimisto neuvomassa, miten saamelaiseksi haetaan.

Resepti on yksinkertainen: Marssit Oulun maakunta-arkistoon, jossa voit joko etsiä itse (jos osaat lukea vanhoja käsialoja) tai antaa virkailijan tehtäväksi tutkia, onko yksikään esi-isäsi ollut lapinkylän jäsen viimeisen 400 vuoden aikana.

Jos esi-isä löytyy, ota siitä todistus ja hae saamelaiskäräjien jäseneksi. Tosin mahdollista on, että jos sinulla

ei ole elävää yhteyttä saamelaisyhteisöön viimeisen sadan vuoden ajalta, saamelaiskäräjien vaalilautakunta hylkää hakemuksesi tulla saamelaiseksi.

Perustuslain 6 § sanoo kuitenkin, että kansalaiset ovat lain edessä yhdenvertaisia, eli voit tehdä valituksen saamelaiskäräjille tai korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Nekin ovat kyllä yleensä hylänneet pelkästään muinaishistorialliisiin dokumentteihin perustuvat hakemukset.

KHO on usein hyväksynyt saamelaiskäräjien kannan, että saamelaisten tulisi saada itse määritellä, ketä ”me” olemme. ”Sellaista perustetta laki ei kuitenkaan tunne”, uuslappalaisten toimistosta kerrotaan.

Joka tapauksessa hakijalle saattaa olla odotettavissa turha kierros. Ei hätää. Lapinkylien toimisto lohduttaa hakijaa sillä, että kun kyse on niin merkittävästä asiasta, kustannuksia ei kannata pelätä. ”Jos niitä tulee, ne ovat kokemusten mukaan hyvin kohtuullisia.”⁴¹

Tapaus 1:

”MIKSI IHMEESSÄ NÄIDEN

VÄLINEN ERO PITÄISI VESITTÄÄ?”

Eri keskustelupalstoilla on käyty keskusteluja saamelaisuuden määrittelystä. Esimerkiksi Enontekiön kunnanjohtaja Mikko Kärnä on omilla nettisivuillaan puolustanut metsäsaamelaiten tai statuksettomien saamelaisten oikeuksia ja valitellut saamelaisten vetämiä rajoja. Hänelle ahkerimmin vastannut kielitieteilijä Jaakko Häkkinen on korostanut, että kun alkuperäiskansan oikeuksista puhutaan, määrittelyt eivät voi olla ympäröityjä tai niin laajoja, että niillä ei ole merkitystä. Hän

on puolustanut saamelaiskäräjien alkuperäistä määritelmää. Valikoima puheenvuoroja Kärnän nettisivuilta erityisesti keskustelusta kielitieteilijä Jaakko Häkkisen kanssa⁴²:

Mikko Kärnä:

En ole ikinä ymmärtänyt miksi pitää erotella ihmisiä eri ryhmiin ja luoda riitoja kun sovulla asiat hoituvat paremmin. - - Mielestäni kannattaisi panostaa siihen, että mahdollisimman moni jatkaisi katoavaa perinnettä eikä sulkea ketään turhaan pois.

Jaakko Häkkinen:

Kieliperuste on ainoa mielekäs peruste, koska geeniperimäperusteilla kaikki Suomen pohjoispuoliskon ihmiset olisivat saamelaisia, ja melkoinen osa eteläisemmistäkin. Etninen suomalainen ei tietenkään voi olla etninen saamelainen, joten sukupolvia sitten suomalaistuneet saamelaiset ovat suomalaisia saamelaisten jälkeläisiä, eivät saamelaisia.

Timo Harju:

Onko tämä tulkittava niin, että kun saamelainen suomalaistamistoimenpiteiden takia menettää äidinkieltänsä, hän lakkaa olemasta saamelainen?

Häkkinen:

Ei toki heti, siksi saamelaisuuskriteerissäkin riittää isovanhemman saamenkielisyys.

Nimetön:

Suomalaisetkin ovat alkuperäiskansa.

Häkkinen:

Suomalaisilla on oma valtio, joten suomalaisia ei voi kansainvälisoikeudellisesti nimittää alkuperäiskansaksi.

Kärnä:

Kieli on tässä vain yksi tekijä muiden joukossa. Siitä olen Jaakon kanssa samaa mieltä, että juridinen polveutumiskriteeri

yksistään ei ole toimiva. Mutta kun polveutumiskriteeriin yhdistetään esimerkiksi elämäntapakriteeri, saadaan siitä näkemykseni mukaan aivan toimiva.

Häkkinen:

Mietipä polveutumista tältä kannalta: meidän jokaisen esivanhempien määrä tuplaantuu joka esisukupolvi. Olisi absurdia, jos meillä olisi oikeus kaikkien biologisten esivanhempiemme etnisyyteen: voisimme olla samaan aikaan suomalaisia, saamelaisia, ruotsalaisia, venäläisiä, virolaisia, saksalaisia... Eihän tässä olisi mitään järkeä.

Merkittävä aikasyvyys on pakko rajata, ja isovanhempais-taso on oikein järkevä raja. Koska lisäksi elämäntavoissa ei ole merkittävää eroa Lapin eri etnisyyksien välillä kollektiivisella tasolla (poikkeusyksilöitä tietysti löytyy), kieliperuste on ainoa mielekäs kriteeri.

Siksi tärkeänä kriteerinä saamelaisuudelle on isovanhemman kieli. Tästä kriteeristä luopuminen johtaisi siihen, ettei saamelaista ja lappilaista voitaisi luotettavasti erottaa toisistaan.

Kärnä:

Puhtaasti kieliperusteinen määritelmä taas on mielestäni syrjivä ja rasistinen. Mikäli siitä halutaan pitää kiinni, tulee metsäsaamelaisten ja muiden statuksettomien saamelaisten oikeusasema alkuperäiskansana tunnustaa erillisellä lainsäädännöllä ja luoda heille oma kulttuuri-itsehallintoelin.

Häkkinen:

Ei nykyään ole metsäsaamelaisia, on vain metsäsaamelaisten jälkeläisiä, jotka ovat jo sukupolvien ajan puhuneet suomea. Millä ihmeen perusteella tällaisilla suomalaisilla olisi oikeus olla saamelaisia?

Sikäli kuin statuksettomilla saamelaisilla tarkoitetaan niitä, jotka täyttäisivät saamelaiskäräjien kriteerit mutta joita ei silti hyväksytty, on saamelaiskäräjien mielivaltaan puututtava sanktioin. Mikäli tarkoitetaan kauan sitten suomalaistuneita saamelaisten jälkeläisiä, he ovat kyllä etnisesti suomalaisia, eikä heillä ole mitään oikeutta enää saamelaisuuteen.

Petri Kivikangas:

Tuolla määritelmällä on selkeästikin poliittinen motiivi jaotella väestöt "alkuperäisiin" ja tulokkaisiin. Puhutaan ennemmin vaikka historiallisista kansoista. On mahdotonta todistaa mikä kansa on milläkin alueella "alkuperäinen", mutta on mahdollista selvittää kuinka pitkä historia milläkin kansalla suurin piirtein on milläkin alueella.

Häkkinen:

Kyse on siitä, että alkuperäiskansan status on luotu suojaamaan niiden väestöryhmien oikeuksia, jotka ovat jääneet vähemmistöksi alkuperäisellä asuinalueellaan. Valtion enemmistökansallisuus ei tällaista suojaa tarvitse, koska se päättää asioista ja voi jopa jyrätä vähemmistöjä. Alkuperäiskansan status on siis heikompi kuin enemmistökansallisuuden status.

Etnisellä suomalaisuudella on lounaisrannikolla yhtä pitkä historia kuin saamelaisilla Suomessa, joten siinä mielessä länsisuomalaiset ovat myös alkuperäinen kansa. Tätä ei kiistetty, mutta alkuperäiskansan statukseen heillä ei enemmistöasemansa vuoksi ole oikeutta.

Kärnä:

Saamelaiskäräjien hallitus on esimerkiksi joutunut äänestämään vaaliluettelovalituksia käsitellessään, onko luetteloon hakeutuva saamelainen vai ei. Mielestäni tämä jo yksistään

osoittaa, että jotain on pielessä. Ryhmähyväksyntämalli, jossa ryhmähyväksynnästä päättää viisi pohjoissaamelasta ei voi olla toimiva.

Häkkinen:

Tämä kertoo saamelaiskäräjien mielivallasta, ei suinkaan siitä, että itse kriteerissä olisi jotain vikaa. Kriteerejä on tietysti sovellettava oikeudenmukaisesti ja samalla tavalla jokaiseen - muu on mielivaltaa. On täysin käsittämätöntä, jos perheestä joku hyväksytään ja joku jää ulkopuolelle. - - Kuka vahtii saamelaiskäräjiä? KHO:n ennakkopäätös on ainakin hyvä osoitus siitä, että mielivaltaa ei sallita.

Kärnä:

Mitä metsäsaamelaisiin taas tulee, niin meillä todellakin on metsäsaamelaisiksi itsensä identifioivia ihmisiä. Nämä polveutuvat saamelaisista suvuista ja asuvat perinteisillä alueillaan harjoittaen perinteisiä elinkeinoja. Enontekiöllä näitä ihmisiä on erityisesti Peltojärven vanhan lapinkylän alueella Peltovuomassa ja Vuontisjärvellä. Heillä on näkemykseni mukaan täysi oikeus omaan identiteettiinsä ja oikeus perinteisten elinkeinojensa sekä elämäntapansa suojaan. Kieliperusteen ulkopuolella olevista ihmisistä ollaan nyt tekemässä "vieraita omalla maallaan", eikä tämä voi olla millään tapaa oikein.

Häkkinen:

Myös Sarivaara identifioi itsensä metsäsaamelaiseksi, vaikka mainitsee kielen vaihtuneen sukupolvien sitten. Saamelaisuuden kriteerejä ei kuitenkaan voida turvallisesti laajentaa esimerkiksi neljän sukupolven taakse ("...kunhan joku isoisoisovanhemmista puhui saamea äidinkielenään"), koska silloin koko pohjoisen Suomen asukkaat olisivat yhtäkkiä

saamelaisia. Minäkin olisin tuolla kriteerillä saamelainen!

Tällaisten järjettömyyksien estämiseksi kriteeriä ei voi väljentää, ja silloin ns. "metsäsaamelaiset" ovat väliinpuotoajia. Sarivaaran kaltaiset muodostavat ongelman: miksi ihmeessä he kokevat olevansa saamelaisia? Mikä heidän perinteissään eroaa Lapin suomalaisten perinteistä?

Kärnä:

Yksi mahdollisuus asian ratkaisemiseksi on metsäsaamelaisten ja muiden statuksettomien saamelaisten, jotka eivät ole saamelaiskäräjien johdon mielestä riittävän kieli- ja kulttuuripuhtaita, oikeusaseman tunnustaminen erikseen omalla lainsäädännöllä. Mallia löytyy maailmalta: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Métisité>.

Häkkinen:

Kannatan alkuperäisihmisten oikeuksien turvaamista, vaikkeivät he alkuperäiskansaan pääsisikään.

Kärnä:

Kieliperusteinen saamelaismääritelmä, jota saamelaiskäräjien nykyjohto ajaa, ei ole toimiva.

Häkkinen:

Kyllä se saamelaisten kannalta on toimiva ja turvallinen, koska sillä estetään suomalaisten invaasio saamelaisuuteen. Kuten olen perustellut, jos kielikriteerin sukupolvirajaa väljennetään, ovi avataan myös isolle joukolle suomalaisia, jotka innosta kirkuen löytäisivät uuden identiteettinsä erioikeuksien toivossa. Tämän skenaarion välttämiseksi kriteerin on oltava tiukka: saamelaisten enemmistöä suojellaan, mutta hintana on pienen vähemmistön jääminen ulkopuolelle. Tämä on kuitenkin se pienempi paha saamelaisten kannalta.

Kärnä:

Norjassa ei ole näitä ongelmia ja siellä ei ole tapahtunut ”norjalaisten invaasiota saamelaisuuteen”, vaikka kriteeristö ei olekaan kieliperusteinen. Saamelaiskäräjät ajaa tällä hetkellä mallia, jossa ainoastaan äidinkielenään saamen oppinut olisi saamelainen. Sarivaaran tapauksessa olen ymmärtänyt, että kaksi sukupolvea ei puhunut saamea äidinkielenään ja nyt Sarivaara on elvyttänyt kielen. Miksi ihmeessä hänellä ei olisi oikeutta saamelaiseen identiteettiin?

Häkkinen:

Miksi ihmeessä minulla ja sadoillatuhansilla muilla suomalaisilla ei olisi oikeutta saamelaiseen identiteettiin? Ymmärrät varmasti, että saamelaisten kannalta se ei olisi järkevää eikä toivottavaa. Suomalaiset kun edustavat eri etnisiteettiä kuin saamelaiset. Miksi ihmeessä näiden välinen ero pitäisi vesittää?

Miksi ihmeessä länsisuomalaisilla ei olisi oikeutta ruotsalaisuuteen ja virolaisuuteen, vaikka heidän esivanhemmissaan on molempia? Siksi, koska 1) ihminen kasvaa yhteen etniseen identiteettiin, ei moneen, 2) eikä esivanhempien etnisellä identiteetillä ole tähän mitään vaikutusta – ainoastaan viime sukupolvet merkitsevät.

Kari Virtanen:

Jos ero, tai kyse on vain äidinkielestä, niin miksi sitten ruotsalaisilla ja venäläisillä ei ole omaa autonomian eteen työtä tekevää parlamenttia Suomessa, vaikka puhujia on paljon enemmän kuin saamelaisia?

Häkkinen:

Juuri siksi, koska heitä on niin paljon enemmän. Suomenruotsalaisilla on peräti oma puolueensa, ja he ovat vaikuttava tekijä Suomen politiikassa, kun RKP istuu jokaisessa

hallituksessa automaattisesti. Saamelaisilla ei ole vähälukuisuutensa vuoksi mahdollisuutta saada vaikutusvaltaa Suomen eduskunnassa, joten heillä on oma systeeminsä.

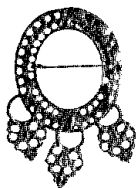
Kärnä:

Kieli ei yksistään määritä etnisiteettiä.

Häkkinen:

Ei tietenkään yksin. Mutta kuten olen perustellut, ilman kieltä ei ole mahdollista vetää rajaa saamelaisen ja ei-saamelaisen välille, koska pitkään lähekkäin asuvilla kansoilla esivanhempaisuudet kietoutuvat yhteen. Ilman kieltä saamelaisuus katoaa ja sumenee olemattomiin.

Kieliperusteesta ei siksi voida luopua, eikä tulla milloinkaan luopumaan. Se johtaisi kestäättömään tilanteeseen, jossa Suomen ja Skandinavian pohjoispuoliskon asukkailla olisi yhtäkkiä oikeus saamelaisuuteen. Se olisi täysin kestäättön ja järjetön tilanne saamelaisten kannalta – sama tilanne kuin jos nyt kaikille venäläisille annettaisiin oikeus suomalaisuuteen ja he määrittäisivät sitten enemmistöasemansa turvin suomalaisuuden uusiksi! Ethän sinäkään tällaista tilannetta haluaisi?

KAMPPAILU LAPIN HISTORIASTA

Vuonna 1995 Inarin kunta alkoi rahoittaa laajan Inarinmaan yleishistorian kirjoittamista. Aloitusseminaari pidettiin kunnan valtuustosalissa, jonne ahtautui yli 200 kuulijaa. Väkimäärä kuvasti Lapin asukkaiden kiinnostusta omaan historiaansa. Samanlaista tungosta on nähty monissa muissakin historiatilaisuuksissa.¹

Lappilaisten kiinnostus menneisyyteensä oli sinä-lään tervetullut ilmiö, joka on vuosikymmenten varrella tuottanut suuren määrän paikallishistoriallisia julkaisuja. Niistä suuri osa on suhtautunut saamelaiskysymykseen asiallisesti. Samoin esimerkiksi Lapin yliopiston pohjoisen kulttuurihistorian oppiaineessa on ollut vilpitöntä kiinnostusta Lapin monikulttuuriseen historiaan.²

Muillakin kuin saamelaisilla on tarve oman identiteetin hahmottelemiselle myös historian kautta. Lapissa on jo vuosisatojen ajan asunut suomenkielistä väestöä, jonka tiet risteävät monessa kohdin saamelaisten kanssa. Se on ehkä saanut verenperintöä saamelaisilta, samoin saamelaisia sukuja on voinut kokonaan suomalaistua.

Olen väitöskirjassani (1997) nimittänyt tämän väestön ominaislaatuja *rajamaan identiteetiksi*. Monet vanhojen lappilaissukujen edustajat kokevat, etteivät he ole täysin suomalaisia, mutta eivät saamelaisiakaan. Se on luonut vahvan tunteen ”oman historian” erityisyydestä.³

Toisin kuin saamelaisten historiaa, tämän rajamaan itsekuvan ja kulttuurin kehittymistä ei ole kovin paljon tutkittu. Siksi oman historian etsiminen voi olla paikoin hapuilevaa ja sattumanvaraista. ”Meidän historioihin” liittyy aina paljon tunteita, kun esi-isien perinnöstä puhutaan. Lapissa on ollut nähtävissä selkeä tarve näiden omien historioiden avaamiseen.

Tilanne on kuitenkin johtanut myös ongelmallisiin suuntiin, kun kiihkeä halu omien historioiden vakiinnuttamiseksi on yhdistynyt nykypäivän kiistaan saamelaisuudesta. Vanha toteamus on, että kun historiaa katsotaan nykypäivän poliittisista lähtökohdista, tulkinnat muuttuvat usein tarkoitushakuisiksi.

Kun ILO-sopimusta koskeva lainsäädäntö synnytti Lapin väestössä paineita osoittaa oma erityisyytensä myös historian kautta, se johti jopa kilpailutilanteeseen. Koska saamelaisten historia näytti käyvän ”todistuksena” vanhoista maa- ja vesioikeuksista, siitä alettiin kamppailla. Se tapahtui kahdella tavalla: asettamalla saamelaisten

yksinoikeus menneisyyteensä kyseenalaiseksi ja rakentamalla oma menneisyyden tulkinta rinnakkaiseksi tai jopa korvaavaksi saamelaisten historiankirjoituksen kanssa.

Saamelaislain ja ILO-sopimuksen pelko alkoi tuottaa runsaasti historiallisia tulkintoja, joissa Lapin paikallinen väestö kirjoitti uudelleen Lapin ”todellista historiaa”. Sen ytimen muodostivat menneisyyden lappalaiset, mutta eivät nykysaamelaisten, vaan heidän ”todellisen perintönsä” vaalijoiden esi-isinä – niiden, joita *eliittisaamelaiset* eivät hyväksyneet saamelaiskäräjien jäseniksi.

Historiatulkinnat liittyivät siis uuslappalaisten keskeiseen poliittisen tavoitteeseen, saamelaisten nykyisen edustuselimen eli saamelaiskäräjien kyseenalaistamiseen. Taitavilla lauseenkäänteillä ja niiden jatkuvalla toistolla saamelaiskäräjien ainoaksi edustajaksi saatiin pelkistettyä porosaamelaiset, jotka olivat vuoden 1852 jälkeen asettuneet asumaan nykyisen Suomen puolelle. Heidän leimaamisensa ”maahanmuuttajiksi” ja myöhäisiksi tulijoiksi on ollut keskeinen osa saamelaiskäräjien vastustusta. (Ks. seuraava luku.)

Myös uudet, mielikuvituksellisetkin historiantulkinnat suuntautuivat usein saamelaisten erityisyyttä vastaan. Nykysaamelaiset eivät olleetkaan todellisen lappalaiskulttuurin manttelinperijöitä – ”me olemme”.

Tämä näkyi jo siinä, että uuslappalaiset ottivat käyttöön *lappalainen*-nimityksen, jolla viitattiin nimenomaan *me*-ryhmään vastakohtana saamelaisiin. He pitivät *saamelainen*-sanaa vastikään keksittynä terminä, joka kertoi poliittisesta ryhmästä.

Länsilappilainen tutkija Maritta Stoor on puhunut

käsitteenvaltauksessa kuvatessaan vastaliikkeen tapaa omia itselleen lappalainen-sana ja kieltää saamelaiden oikeus siihen. Siinä merkitykseltään vakiintuneen käsitteen alaa ensin hämärretään ja sitten täytetään uudella merkityssisällöllä.⁴

Aiemmin sanat lappalainen ja saamelainen merkitsivät samaa: *lappalainen* oli ulkopuolisten antama nimitys, *saamelainen* ryhmän itsensä käyttämä nimitys. Saamelaiset kokivat kuitenkin lappalainen-sanan sisältävän liiaksi kielteisiä merkityksiä, kun taas saamen kielestä tuleva saamelainen-sana sopi hyvin myös suomen kieleen.⁵

Saamelaiden hylättyä lappalainen-sanan muut paikalliset valtasivat sen kuvaamaan omaa käsitystään siitä, ketkä olivat alueella ”oikeita” ja ”alkuperäisiä”. Pian myös *alkuperäiskansa*-termi sai uuden sisällön, jota lainsäädännössä ei ollut. Nyt sillä tarkoitettiin tietyn paikan ensiksi asuttanutta sukua tai perhettä, eikä sillä ollut mitään tekemistä nykysaamelaiden oikeuksien kanssa.

Käsitteiden hämärtäminen tarkoitti uskottelua siitä, että Lapissa oli aina ollut kaksi ryhmää, lappalaiset ja saamelaiset, joista – kuten väite saamelainen-käsitteen uutuudesta kertoi – lappalaiset olivat vanhempi yhteisö. He katsoivat siis täyttävänsä alkuperäiskansan käsitteen paremmin kuin ”myöhäsyntyiset” saamelaiset.

Tämä identiteetin muutos tapahtui vähitellen 1990-luvun kuluessa. Erkki Pääkkösen mukaan saamelaiden oikeuksia vastustavat tahot esiintyivät aluksi ”lantalaisina” eli suomalaisina esimerkiksi Enontekiön manttaalikunnan ja yhteismetsän hallintoelinten yhdessä lausunnossa.

Hapuilevan alkuvaiheen jälkeen he kuitenkin huomasivat ruveta korostamaan kadonneen metsälappalaiskulttuurin jatkuvuutta, jossa he edustivat ”todellisia lappalaissukuja”.⁶ Metsävyöhykkeellä olevia saamelaisiahan oli kutsuttu aiemmin metsälappalaisiksi.

Samalla tavoin uuslappalaiset valtasivat saamelaisten lapinkyläjärjestelmän alkamalla perustaa poliittisia yhdistyksiä lapinkyliä nimillä, ikään kuin 1600- ja 1700-luvun lapinkyliä eli *siidojen* historiallisena jatkumona.

Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suontavaaran lapinkyläyhdistysten nimet perustuivat osittain keksityille ”lapinkylille”, ja lapinkylä-termi kilpaili saamelaiskäräjien pyrkimysten kanssa luoda uutta saamelaista hallintoa lapinkylä-periaatteella.

Erkki Pääkkösen mukaan uuslappalaiset alkoivat siis hakea yhteiskunnan hyväksyntää perustamalla yhdistyksiä ja esiintymällä ”uudelleen elvytettyinä lapinkylinä”. Samalla he alkoivat korostaa valtiovallan suuntaan merkitystään paikallisväestön äänenkannattajana, jonka julkilausuttunakin tavoitteena oli syrjäyttää nykyinen saamelaishallinto.⁷

Myöhemmin 2000-luvulla tapahtui uusi käänne, kun vastaliike alkoi käyttää itsestään nimitystä *metsäsaamelaiset*. Nimitys on vanhassa kansatieteellisessä tutkimuksessa kehitetty yleiskäsite, joka on tarkoittanut kaikkia metsäalueella asuvia saamelaisryhmiä. Näihin ovat kuuluneet myös inarinsaamelaiset ja kolttasaamelaiset.

Termistä *metsäsaamelainen* tuli nykypäivän poliittisessa yhteydessä fiktiivinen eli keksitty käsite, jolla pyrittiin antamaan kuva nykyisten henkilöiden ”oikeista”

saamelaisista juurista. Tässäkin yhteydessä tuli mahdolliseksi vallata saamelaisten oma historiankirjoitus, jossa metsäsaamelaisista puhuttiin nykysaamelaisten edeltäjinä.

Kun metsäsaamelaiset puhuivat omasta historiastaan saamelaistutkimuksen käsittein ja kuvauksin, ulkopuolisen oli vaikea ymmärtää, miksi nykysaamelaiset vastustivat metsäsaamelaisia. Saamelaiskiistasta alkoi tulla ulkopuolisten silmissä hyvin sekava kokonaisuus, jossa lappalaiset vastustivat saamelaisten näkemyksiä ja saamelaiset eivät hyväksyneet metsäsaamelaisia.

Vanhat saamelaisetkin, jotka olivat tottuneet vanhaan nimitykseen lappalainen, saatiin hämmennyksiin. Niinpä 1990-luvun puolivälissä, kun tunteet kävivät kuumina, Länsi-Inarin porosaamelainen Jouni Piera Jomppanen riensi Lehtolan Teuvon luokse ja parahti hädissään: ”Nyt ne saamelaiset meinaa tappaa meijät lappalaiset!”⁸

Välillä saamelaiskäräjien vastustajatkin ovat olleet sekaantua omien käsitteidensä suhteen. Esimerkiksi Inarissa pidettiin joulukuussa 2012 metsäsaamelaisten seminaari, jossa enemmistö puheenvuoroista vastusti niiden saamelaisten ylivaltaa, joiden kulttuurikeskuksessa Sajoksessa he paraikaa kokoontuivat.

Enontekiöläinen Hilkka Joki ihmetteli, mihin seminaarissa unohdettiin ”meijät lappalaiset”, kun puheenjohtaja Erika Sarivaara puhui vain metsäsaamelaisista! Sarivaara selitti, että termin käyttö näytti olevan sukupolvikysymys: 90-lukulaiset olivat ilmeisesti enemmän lappalaisia ja 2000-lukulaiset metsäsaamelaisia tai statuksettomia saamelaisia.⁹

Saamelaisten vastaliikekin oli siis jakaantunut lappalaisiin ja metsäsaamelaisiin, joiden kanssa kilpaili vielä uusi

nimitys statuksettomat saamelaiset. Ulkopuolinen saattoi helposti huokaista, että aina ne saamelaiset tappelevat keskenään.

Uuslappalaisten suurin kiinnostus suuntautui menneisyyteen, jota he pitivät avaimena omiin erityisoikeuksiinsa. Menneisyyttä tavoiteltiin erityisesti sukututkimuksen keinoin, joilla yksittäisten perheiden vanhoja oikeuksia pyrittiin todentamaan. Sukututkimus sinällään oli vakavasti otettava tutkimustapa. Sen pohjalta tehdyt tulkinnat saattoivat kuitenkin johtaa huimiin spekulatioihin.

UNOHTUNUT KANSANRYHMÄ?

Historioitsija Mauno Hiltunen, eräs 2000-luvun oikeushistoriallisen projektin tutkijoista, toteaa, että seurauksena uuslappalaisten juurien etsimisestä oli ”historiapoliittisesti sävyttynyt, suoranaista mytologiaa sisältävä” historiantulkinta, jonka tuloksia hän nimittää *pohjoisiksi uusmyyteiksi*.

Hiltusen mukaan identifiointuminen omaksi ryhmäksi, lappalaisiksi, vaati oman historian, kulttuurisen kertomuksen, jonka aines valikoitui sukuselvityksistä, hyvin mittavasta liikkeen piirissä kerätystä lähdeaineistosta ja ”olemassa olevan tutkimuksen valikoivasta hyväksikäytöstä”.

Historiasta tuli vastaliikkeelle ”ikään kuin tuomioistu-in, jossa on sovellettava ILO-konvention tulkintaan liittyviä artikloja ikään kuin ne olisivat menneisyyttä koskevia tulkintoja sitova laki. Se on johtanut historian väärentämiseen ja myytteihin, koska todistustaakaksi on muotoutunut saamelaisten osoittaminen tulokkaiksi ja

omien esi-isien luonnehdinta alkuperäiskansana”.¹⁰

Uuslappalaisuuden historian tietoinen rakentaminen alkoi jo 1990-luvulla. Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suontavaaran lapinkyläyhdistykset julkaisivat monisteen *Tietoa saamelaiskeskusteluun*¹¹, joka oli tavallaan liikkeen ohjelmanjulistus. Se oli pitkälti harrastajahistorioitsija Niilo Tervon kokoama, pääasiassa sukuselvityksille rakentuva historiakatsaus.

Selvitys esitteli ”Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille”. Yhdistykset vastustivat oikeusministeri Kari Häkämiehen kantaa, jonka mukaan saamelaismääritelmä tulisi palauttaa kieliperusteiseksi, kuten Vaasan hovioikeuden presidentti Erkki Rintala oli esittänyt.

Yhdistysten mukaan hovioikeuden presidentti oli asiantuntemattomuuttaan laatinut selvityksen lähinnä poro- eli tunturisaamelaisten näkökulmasta, eikä Häkämieskään ymmärtänyt pohjoisen todellista tilannetta.

Selvityksessään lapinkyläyhdistykset vastustivat saamelaisuutta ”poliittisena liikkeenä”, joka oli syntynyt 1960-luvulla ”muutaman nuoren aktivistin toimesta, ja lähinnä he olivat hyvin koulutettuja paimentolaisporonhoitajien jälkeläisiä, jotka saivat opastusta ja kannustusta muutamilta etelän tiedemiehiltä”.

Lapinkyläyhdistysten mukaan koko saamelaiskeskustelu heijasteli saamelaisten ääriryhmien heikkoa itsetuntoa, jota pönkitettiin kielellä, kun oikeanlaisia sukujuuria ja asiapapereita ei löytynyt. Yhdistykset halusivat nostaa esille saamelaisten pimittämää tietoa:

On kuitenkin yksi todistettava kulttuuriryhmä, josta

kukaan ei näytä tietävän mitään, **metsälappalaiset**, tuo syrjään vetäytyvä vaatimaton kansanryhmä, joka on harjoittanut kivikaudelta asti alkeellista erätaloutta, metsästystä, kalastusta, keräilytaloutta, pienimuotoista karjanhoitoa sekä pientä ja keskisuurta sisämaan poronhoitoa. **Unohdetaanko heidät kokonaan?** (Lihavointi ja alleviivaus kirjoittajien.)¹²

Omassa historiatulkinnassaan yhdistykset jakoivat Lapin asukkaat historiallisesti neljään elinkeinoryhmään. Tunturi- eli porolappalaiset olivat niiden mukaan alkujaan Ruotsista muuttaneita suomalaisia (pirkkalaisia) paimentolaisia. Kalastajalappalaiset asuivat erityisesti Inarijärven tuntumassa ja Tenolla, mutta myös Peltöjärvellä heitä tunnettiin.

Näiden lisäksi oli kuulemma olemassa vaiettu metsälappalaisten ryhmä, joka oli aiemmin elänyt varsin eristynyttä elämää ja solminut avioliittoja vain oman kulttuuripiirinsä sisällä. Tämä lappalaisryhmä oli kolonialismin takia ”ajettu” perustamaan uudistiloja, jotka eivät kuitenkaan haitanneet heidän perinteistä elämäntapaansa.

Tulkinnan mukaan metsälappalaiset olivat erillisiä suomalaissyntyisistä uudistilallisista, jotka muodostivat oman tiiviin ryhmänsä. Nämä olivat suomalaisia, kun taas lappalaiset olivat henkilöitä, jotka polveutuivat varhaisemmista lapinkylien verolappalaisista. Niinpä esimerkiksi Enontekiön kolmena ryhmänä olivat ”suomalais-syntyiset uudisasukkaat, saamelaisiksi tunnustetut sekä alueen todellisten alkuperäislappalaisten jälkeläiset”.¹³

Vallitsevan Lapin historian tietämyksen valossa tulkinta unohdetusta metsälappalaisesta kulttuurista nykyisin tunnettujen saamelaisten ryhmien lisäksi on puhdasta fantasiaa. Metsäsaamelaisten historiaa on tutkittu runsaasti eikä siihen liity mystiikkaa.

Osa heistä sulautui ja suomalaistui, osa pysyi etnisesti saamelaisina ja heidän historiansa johtavat nykypäivän saamelaisryhmiin. Mitään salaperäisiä, unohdettuja kansanryhmiä sieltä ei löydy – siitä piti verottajakin huolen jo vuosisatoja sitten.

Tutkijoilla on ollut erilaisia luokitteluja saamelaisryhmien suhteen, ja kielellisten ja elinkeinollisten tuntomerkien lisäksi tutkijat ovat jakaneet saamelaiset käyttämänsä elinympäristön mukaisesti tunturi- ja metsäsaamelaisiin. Nämä käsitteet eivät viittaa esimerkiksi kielellisiin saamelaisryhmiin, joiden pohjalta saamelaisten jaot muun muassa inarinsaamelaisten tai kolttasaamelaisten kesken rakentuivat.

Metsäsaamelainen viittaa Ruotsin, Sompion, Inarin ja Venäjän Lapin havumetsäalueiden saamelaisiin yleisesti. Yksikään muinainen saamelaisryhmä ei puhutellut itseään ”metsäsaamelaiseksi”. Perusteetonta on rakentaa Lapin historiaa vastakkaisuuteen kuvitteellisten metsäsaamelaisten ja porosaamelaisten välille, kuten lapinkyläyhdistykset ovat tehneet käyttääkseen historiaa nykypolitiikan tukena.

Hiltunen näkee uuslappalaisten historiatulkinnassa pyrkimyksen tieteellistyyppiseen perusteluun, jolla he rakentavat ”jatkuvuushypoteesia” nykyvaatimustensa tueksi. Taustalla on vilkas sukututkimus, jonka avulla pyritään osoittamaan uuslappalaisten metsäsaamelaiset juuret.

Sen mukaan polveutuminen vanhasta metsälappalaisesta väestöstä ulottuu nykypäivään saakka.

Hiltunen huomauttaa, että uuslappalaiset eivät kuitenkaan puhu erityisesti vanhasta lapinkyläjärjestelmästä, joka oli olennainen osa metsäsaamelaisesta kulttuurista. Sitä vastoin he katsovat säilyttäneensä yhteyden vanhoihin (yksityisiin) veromaihinsa sen kautta, että nämä muutettiin 1700-luvun verollepanoissa talonpoikaiseksi kiinteistöjärjestelmäksi. ILO-sopimus ei kylläkään puhu yksityisistä maista tai henkilöistä, vaan kansoista.

Toinen keskeinen tavoite uuslappalaisessa historian-tulkinnassa on saamelaisen erityisyyden torjuminen. Se keskittyy erityisesti porosaamelaisten aseman kyseenalaistamiseen. He ymmärtävät saamelaisiksi vain porosaamelaiset, joilla ei ”myöhäisen maahanmuuton” takia olisi oikeutta alkuperäiskansastatukseen.

Uuslappalaiset hyödyntävät Hiltusen mukaan saamelaisen etnopolitiittisen liikkeen puhetapoja. Niihin kuuluu uhrimyytti eli puheet vaiennetusta ja unohdetusta kansanryhmästä. Sen taustalla he näkevät kolonialismin, jonka mukaisesti valtaapitävät ovat riistäneet lappalaisilta heidän alkuperäiset oikeutensa.

Kolonialistinen kehys selittää myös sen, miksi uuslappalaiset eivät puhu enää saamen kieltä. Se on riistetty heiltä, joten ulkoistamalla heidät ryhmästään nykysaamelaiset pyrkivät aiheuttamaan kaksinkertaisen vahingon.¹⁴ Nykysaamelaiset siis jatkavat tätä unohtamisen politiikkaa.

Uuslappalaiset ovat esittäneet, että nykyisin vain kieli erottaa Savukosken ja Kutturan kylän asukkaita.¹⁵ Väite on kovin rohkea ja omituinenkin, edustavathan kutturalaiset

juuri sitä lappalaisten kammoksumaa porosaamelaisuutta.

Hiltunen pohtii genealogisen eli sukuhistoriallisen tutkimuksen keskeisyyttä uuslappalaisen historiankirjoituksessa. Hänen mielestään sitä on korostettu liikaa ottamatta huomioon kulttuurisia muutostekijöitä, jotka muokkaavat etnisiä ryhmiä. Genealogia siis korvaa heidän ajatuksissaan etnisyyteen sitoutuvan historiallisen jatkumon, joka on jatkuva ja muuttuva kehityskulku. Hiltunen toteaa:

Vastamobilisaatio näkeekin historiallisen yhteyden maahan ja sen tarjoamiin resursseihin tärkeimpänä alkuperäisyyden kriteerinä riippumatta edustamiensa ryhmien etnisyydessä tapahtuneista muutoksista. Empiirisesti on kuitenkin mahdollista todentaa, että uuslappalaiset ovat menettäneet alkuperäisen kulttuurinsa ja muuntu-neet osaksi pohjoista talonpoikauskulttuuria. Yhteydestä maahan on vastamobilisaatiolle muotoutunut ILO-sopimuksen kautta kadotetun alkuperäisyyden symboli, jonka avulla se pyrkii tavoittamaan sen toimijuuden tilan itselleen, jonka on katsottu kuuluvan pelkästään saamelaisille.¹⁶

Uuslappalaiset ovat nostaneet historiatulkinnat lähes kaiken muun yläpuolelle omassa identiteetin etsinnässään. Ne on kytketty tukemaan nykyajan poliittista kamppailua, mutta kuten Hiltunen on todennut, historia voi auttaa vain ymmärtämään menneisyyden tapahtumia, ei antaa vastauksia nykypäivälle¹⁷.

Vuonna 2008 oikeusministeriön hallintojohtaja Olli

Muttilainen totesi, että ILO-ratkaisu ei voi perustua vain maanomistuksen ja maankäytön kehityksestä saatavaan historiatietoon. Hänen mielestään oli tarkasteltava myös nykyistä tilannetta, muun muassa saamelaiden nykyasemaa, luonnonvarojen käyttöä saamelaisalueella ja elinkeinojen tilaa.¹⁸

Samoin saamelaistahot ovat korostaneet, että kysymys niin etnisestä saamelaisuudesta kuin alkuperäiskansan määrittelystäkin koskee nimenomaan nykyajan tilannetta. Saamelaiskäräjien näkemys on se, että polveutuminen eli geneettinen sukulaisuus yksinään ei riitä saamelaisuuden lähtökohdaksi. Henkilöllä tai hänen perheellään tulisi olla elävä yhteys saamelaiseen yhteisöön.

Esimerkiksi käy perinteinen määrittely, jonka mukaan henkilö on saamelainen, jos molemmat tai toinen isovanhemmista on puhunut saamea äidinkielenään tai jos henkilö on aiemmin hyväksytty saamelaiskäräjien jäseniksi.

Saamelaiset ovat asuneet koko Suomen alueella, joten monissa suomalaisissa on saamelaista verenperintöä. Pekka Sammallahden mukaan Suomen maaseutuväestöllä on runsaasti saamelaisia esivanhempia, etelämpänä muinaisemmilta ajoilta kuin pohjoisessa.

Tämä kuvaa hänen mielestään sitä, että polveutuminen ei voi olla kovin tärkeä tekijä, kun määritellään saamelaisväestöä ja sitä, kuka on saamelainen ja kuka ei. Saamelaisuus ei ole vain polveutumista, vaan se on kuulumista tiettyyn kieleen, kulttuuriin ja yhteisöön tiettyinä aikoina.¹⁹

Vaikka saamelaisuudessa esi-isien muisto ja perintö ovat tärkeitä, saamelaisuus muotoutuu nykyajassa elävien ihmisten parissa.

Tapaus 2:

MITEN SAAMELAISHISTORIA VALLATAAN

VAROITUS: Seuraava luku sisältää vaikeaselkoista aineistoa, jonka mutkikkaassa ajatuksenjuoksussa voi olla vaikea pysyä mukana!

Nimimerkki *Hirvasrumpu* on blogissaan²⁰ kirjoittanut ehdotuksen uuslappalaisten historiaksi. Sen mukaan on olemassa ”alkuperäiskansan vähemmistö” eli lappalaiset, joiden oikeuden omaan identiteettiinsä saamelaiskäräjät on kieltänyt.

Historiikin otsikko ”Lappalaiset ja saamelaiset” viittaa siihen, että kirjoittajan mukaan lappalaiset ja saamelaiset ovat yhtä ja samaa Suomen Lapin alkuperäiskansaa, mutta kirjoitus päättyy todistamaan, että itse asiassa lappalaiset ovat alkuperäisempiä, kun taas saamelaiset eivät täytä ILO-sopimuksen tuntomerkkejä.

Hirvasrummun selostus lappalaisten historiasta perustuu täysin olemassaolevaan saamelaiseen historiankirjoitukseen, jota hän tulkitsee mielivaltaisesti. Hän käy läpi lapinkylät ja lapinmaat, uudisasutuksen ja suhteen Suomen valtioon, ei kuitenkaan muihin pohjoismaisiin valtioihin kuin Suomeen.

Saamelaisesta historiasta kertomus erkaantuu siinä vaiheessa, kun Hirvasrumpu toteaa ”yhteisen kansan” jakautuneen kahtia, metsälappalaiseen ja porolappalaiseen kulttuuriin. Hänen mukaansa porosaamelaisista alkava linja johtaa nykysaamelaisuuteen ja saamelaiskäräjien ylivaltaan.

Sen sijaan metsälappalaiset jäävät ”unohdetuiksi” ja alkuperäisväestön sisäisen etnisen sorron kohteiksi. Olosuhteiden pakosta he joutuivat asteittain luopumaan lapinkielestä, mutta eivät kokonaan: ”osa lappalaisista menetti oman

kielensä kokonaan, osalle se jäi kotikieleksi, osa säilytti sen täyden taidon ja aktiivisen käytön”.

Pelkistettyään asetelman vastakohtaksi porosaamelaiten ja metsäsaamelaiten välille, Hirvasrumpu valtaa saamelaisesta historiankirjoituksesta myös 1800- ja 1900-luvun tapahtumat. Nyt asetelma vain on se, että saamelaistalouden nousu eli niin sanottu etnopolitiittinen liike osoittautuu porosaamelaiten ”Blut und Boden -tyyppiseksi” etnonationalismiksi, joka sai virikkeitä kansainvälisistä virtauksista.

Porosaamelaiten asenteen takia ”lappalainen”-sanasta tuli halveksiva ja ”me”-ryhmä joutui piilottelemaan lappalaisuuttaan. Hirvasrumpu valittelee porosaamelaiten hyökkäävyyttä: ”Rauhanomainen kanssakäyminen ja sovittelleva ote on ollut yksi lappalaisen kulttuurin tunnuspiirre. Radikaalisaamelaiten julistukset ja toimet tuntuivat osin vierailta rauhallisempaan elämään suuntautuneesta vanhemmasta väestöstä.”

Historiikin mukaan vasta ILO-sopimukseen liittyvä salahanke saamelaiskäräjien ja ruotsalaisen kansanpuolueen kesken on lopulta saanut ”meidät” havahtumaan ja vaatimaan oikeuksiaan. Radikaalisaamelaiset kun toivovat Hirvasrummun mukaan, että ”sopimus muodostaisi vipusimen, jolla saamelaiset saisivat vallattua itselleen maat ja oikeudet, jotka he sanovat itseltään riistetyin”.

Sopimuksesta hyötyisivät ”muutamat suvut”, jotka salaaavat niin poronhoitonsa muuttumisen nykyaikaiseksi kuin todellisen alkuperänsäkin. ”Riistettyjen oikeuksien kohdalla norjalaislähtöiset saamelaisaktivistit eivät myöskään selitä, mitä heiltä on riistetty (historiassa). Kieli ja kulttuuri heillä tuntuu olevan tallella. Jos heiltä on riistetty maata, se maa on Norjassa.”

Hirvasrumpu päätyy tuomitsemaan nimityksen saamelainen: "Oikea ja poliittisesti täysin korrekti nimitys Lapin alkuperäisväestölle on 'lappalainen', kun taas 'saamelainen' on ideologisesti leimautunut nimitys, jota poikkeuksetta käyttävät itsestään lappalaisten sisäisen etnonationalistisen suuntauksen kannattajat." Hän valittelee: "Nimitystilanne on kieltämättä omiaan aiheuttamaan sekaannusta."

Joka tapauksessa saamelaisuus ei edusta ILO-sopimuksen edellyttämää "katkeamatonta perinnettä tai edes perinnettä, vaan se on myöhäsyntyinen nykyajan tuote".

Selostettuaan oman tulkintansa historiasta ja kiellettyään saamelaisten oikeutuksen erityistoimenpiteisiin Hirvasrumpu ottaa sovinnollisen linjan. Hänen mielestään syy ristiriitoihin on valtion, koska pääväestön ja valtion maanomistuksen etujen mukaista on pitää alkuperäiskansa jaettuna.

Sovinnon aikaansaamiseksi hän laatii esityksen, jossa saamelaiskäräjät korvattaisiin uudella hallintomallilla, lapinkäräjillä, jossa lappalaisilla olisi riittävä edustus. Saamelaisen sijasta valtaa tulisi jakaa muillekin ryhmille paikallisen ja alueellisen demokratian varmistamiseksi. "Saamelaiskäräjät on käyttänyt uskottavuusluottonsa loppuun. Sen nykyisen johdon on aika siirtyä syrjään valta-asetelmastaan jatkaen korkeintaan 'toimitusministeriönä' juoksevien asioiden hoitoa." ²¹

Hirvasrummun kirjoitus todentaa sitä Mauno Hiltusen epäilyä, että poliittisissa kehyksissä uuslappalaisuutta voitaisiin tietyn varauksin pitää populistisena liikkeenä. Vastoin parempaa tietoa se luo mustavalkoisia vastakkainasetteluja ja tuottaa "mielivaltaista historiallista argumentaatiota". Se käyttää taustasta irrotettuja dokumentteja kiistattomina todisteina omasta asiastaan.

Populismiin viittaa myös, että se torjuu täysin rakentavamman lähdekriittisen otteen ja keskustelun. Uuslappalaiselle historiankirjoitukselle on ollut ominainen toistuva väite siitä, että lukuisat ammattimaiset historiantutkijat ovat vääristäneet menneisyyttä, useimmiten osallistuakseen saamelaisen ”lait-toman” alkuperäiskansastatuksen turvaamiseen.²²

SAAMELAINEN VERENPERINTÖ

Monista saamelaisista Hirvasrummun kirjoitus vaikuttaa alkuun parodiselta, kunnes sen ymmärtää vakavasti kirjoitetuksi muunnelmaksi edellä mainituista pohjoisista uusmyyteistä. Täytyy kuitenkin muistaa Hiltusen tavoin, että uuslappalaisten historiankirjoituksen tulkitseminen pelkkänä poliittisena hankkeena ”ei tee oikeutta niiden ihmisten historiallisille kokemuksille, jotka elävät kulttuurisella rajamaalla ja edustavat ns. suomalaissaamelaista hybridiä”.²³

Hybridillä Hiltunen viittaa käsitykseen rajamaan identiteetistä, joka muotoutuu kahden tai useamman kulttuurin kohtaamisesta ja vuorovaikutuksesta. Tutkimuksessa on puhuttu hybridisistä kulttuureista tai kreolisoitumisesta – ryhmien ja kansojen sekoittumisesta – yleismaailmallisena ja yleishistoriallisena ilmiönä, joka on ollut maailmanhistorian kannalta hyvin merkittävä ilmiö.

Rajamaan hybridisyyttä ei pidä ymmärtää jonkinlaisena ”sekakulttuurina” saatikka sekarotuisuutena. Kun kaksi kulttuuria kohtaa ja risteää pidemmän aikaa, tulos ei ole enää palautettavissa näihin kahteen alkuperään, vaan tuloksena on jotain uutta – ”kolmas rintama”, jossa alkaa kehittyä uusi kulttuurimuoto ja historia.²⁴

Jos unohdetaan mystifikaatiot unohdetusta ja tuntemattomaksi jääneestä lappalaisesta kansanheimosta historian hämärissä, kysymys koskee sitä, millaisia rajankäyntejä ja kohtaamisia saamelaisten ja suomalaisten välillä vuosisatojen mittaan tapahtui ja millaista uutta ”rajamaan kulttuuria” ne ehkä synnyttivät.

Asiakirjojen lappalaiset (tai ”lappalaisten joukkoon merkityt” kuten sanamuoto joissakin tapauksissa kuuluu) olivat ennen kaikkea lappalaiselinkeinojen eli metsästyksen, kalastuksen ja poronhoidon harjoittajia. Suomalainen uudisasutus lapinkylien mailla oli 1600-luvun lopulle saakka mahdotonta. Maat kuuluivat Ruotsin lakien mukaan lapinkylien osakkaiden omistukseen.

Vuosien 1673 ja 1695 uudisasutusplakaatit tekivät uudisasutuksen mahdolliseksi myös lapinkylien mailla. Kemin Lapissa asutusryntäys suuntautui lapinrajan yli Kuusamon-Kitkajärven alueelle, ja kaskiviljelyyn perustuva maatalousyhteiskunta suomalaisti vanhan saamelaisasutuksen.

Kauempana pohjoisessa uudisasukkaat edelleen pääsivät alueelle vain lapinkylän luvalla. Toinen keino oli mennä saamelaisen kanssa naimisiin, kuten esimerkiksi Inarin ensimmäinen suomalainen uudisasukas Heikki Mikonpoika Kyrö näyttää tehneen, tai ostaa tai vuokrata maita.²⁵

Aiemmin yleinen näkemys uudisasutuksen ja saamelaisten suhteesta on kiteytynyt lauseessa ”Lappi pakenee, Lanta sakenee”. Sen mukaan lappalaiset karkotettiin jatkuvasti pohjoiseen päin tunkeutuvien suomalaisten uudisasukkaiden tieltä.

Viimeaikaisten tutkimusten valossa se ei pidä paikkaansa, vaan saamelaisten ”katoamiseen” asiakirjoista

vaikutti pitkälti saamelaisten suomalaistuminen. Sille oli leimallista myös saamelaisten itsensä ryhtyminen uudisasukkaiksi. Tämä johtui siitä, että lapinkylien oikeuksia ei enää pidetty arvossa, vaan vanha Lapin ja Lannan raja unohdettiin vähin äänin.

Saamelaisasutus muuttui suomalaiseksi aluksi vain asiakirjoissa, elinkeinon vaihdoksen takia. Saamelaisen perustama uudistila merkittiin uudistilojen rekisteriin yleensä suomenkielisellä nimellä, josta tuli oma tai jälkipolvien sukunimi. Entinen luontaiselinkeinojen harjoittaja luettiin uuden ammattinsa perusteella uudisasukkaisiin.

Tapahtumaan liittyi usein kulttuurivaihdos. Siirryessään uudisasukkaaksi ja suomalaisen kyläjärjestelmän piiriin saamelainen usein suomalaistui niin elintavoiltaan kuin kieleltäänkin, jopa henkilönimistöltään. Saamelaisuus alkoi olla jopa häpeä. Entinen saamelainen alkoi puhua suomea myös lapsilleen, jotta tämä menestyisi uudessa ympäristössä.²⁶

Monet esimerkiksi inarinsaamelaisista suvuista säilyttivät saamelaiset piirteensä huolimatta uudisasukkaiksi siirtymisestään. Näitä olivat saamen kielen puhuminen, lapinpuvun käyttö (tosin vaihtelevasti) sekä tietyt luonnonkäytön erityisyydet saamenkielisen paikannimistön tuntemuksesta perinteiseen tapaoikeuteen, jossa vanhan lapinkylän jäljet näkyivät.

Lukuisista 1800-luvun lähteistä käy selväksi, että paikallisilla oli selvä tieto siitä, ketkä olivat saamelaisia eli lappalaisia ja ketkä suomalaisia eli lantalaisia. Sen pohjalta esimerkiksi Inarin pitkäaikainen nimismies Xenofon Nordling pystyi antamaan yksityiskohtaiset tiedot, ketkä

olivat kalastaja- tai porosaamelaisia, ketkä taas suomalaisia.

Lisäksi hänellä oli joukko myös tarkkaan tiedettyjä ”rajatapauksia”, jotka olivat siirtymässä jompaankumpaan suuntaan. Näistä esimerkiksi saamelainen nainen oli avioitunut Kyrön suomalaiseen kylään, joka oli vahvasti suomalaistava. Muut siis halusivat seurata, tulisiko hänen jälkeläisistään saamenkielisiä vai suomalaistuisivatko he kokonaan.²⁷

Tämä on tärkeä seikka, kun puhutaan saamelaistumisesta tai suomalaistumisesta. Saamelaiskeskustelussa on usein väitetty, että samalla lailla kuin tietyt suomalaiset sukuhaarat, kuten Holmbergit, Helanderit ja Torikat, ovat muuttuneet saamelaisiksi Utsjoella, myös nykyisin suomalaisia pitäisi voida hyväksyä saamelaisiksi, jos he esimerkiksi oppivat saamen kielen.

Tämä ei kuitenkaan riitä. Perinteiseen saamelaistumiseen liittyi se, että vaikka henkilö avioitui saamelaisen kanssa, vasta hänen jälkeläisensä voitiin nähdä saamelaisina. Etnisyyden vakiintuminen tapahtui kahdessa tai viimeistään kolmannessa polvessa.

Tätä kautta tuli mahdolliseksi sekin, että jotkut tiettyjen sukujen haaroista saamelaistuivat, vaikka muut pysyivät suomalaisina. Näin tapahtui esimerkiksi Kangasniemien, Veskonien ja Seurujärvien suvuissa.²⁸

Etninen kehitys saattaa ulkopuolisista vaikuttaa sekavalta, mutta saamelaisten parissa niistä oli tarkka tieto. Sisäinen tarkkailu oli pohja me-ryhmän tunnistamiskäytännölle, rajanvedolle ”meidän” ja ”muiden” välillä, mikä on perusinhimillinen ominaisuus. Se ei merkinnyt vihamielisyyttä tai tietoista erottelun henkeä, vaan tietoisuutta eroista.

Niinpä Länsi-Inarin saamelainen voi kertoa, että

esimerkiksi Kittilän suunnasta poroerotuksiin tulleita saatettiin pitää hyvin tuttuina *poroihmisinä* tai *väärteinä* eli kestiystävinä, mutta ei heitä *lapinihmisinä* eli saamelaisina tai *omina ihmisinä* pidetty.

Myös saamelaisväestön tilastollinen hahmottelu toisen maailmansodan jälkeen lähti tällaisesta sisäisestä tiedosta. Tavoitteena oli nimenomaan suojata niiden saamelaisten kieli ja kulttuuri, joilla saamelainen yhteisyys oli jollakin tavalla säilynyt.²⁹

Kuten aiemmin nähtiin, Lapin suomalaisten uusissa historiakäsityksissä eroa lantalaisten ja lappalaisten välillä on pyritty hämärtämään. Myös muutamat akateemiset tutkijat ovat väittäneet, että aiemmin kaikki ”lapinasukkaat” olivat yhtä kansaa, jonka lähinnä virkamiesten mielivaltaisuus jakoi kahteen leiriin.

Esimerkiksi Maria Lähteenmäki, lappilainen historioitsija, on väittänyt, että muita kuin porosaamelaisia ei ennen vanhaan luettu omaksi etniseksi ryhmäkseen, vaan erottelu koski vain elinkeinoja. Hän vetoaa siihen, että koska etnisyys on uusi käsite, ennen ei voinut olla etnisiä ryhmiäkään, oli vain erilaiset elinkeinot.³⁰

Lähteenmäen käsitys etnisyydestä on sekava. Hän ei huomioi, että elinkeinot ja elämäntapa ovat osa etnisyyttä, siinä missä kieli ja sukuhistoriakin. Etnisyyden tunne eli käsitys ”meistä” oli esimerkiksi 1800-luvun saamelaisten ja suomalaisten keskuudessa hyvin vahva, joskin saamelaiset nimittivät ”meitä lappalaisia” suomeksi käsitteellä *lapin-suku*, ulkopuoliset sanalla *lappalaisten kansallisuus*.

Suomalaisista saamelaiset käyttivät nimitystä *laddeláš* tai *láttán* (lantalainen) tai naisista *ládde-rivgu* tai *rivgu*

(etelän nainen). Lantalaisuus viittasi alkujaan maahan ja maanviljelyyn eli uudisasukkaisiin, ei lantaan, kuten jotkut ymmärsivät. Suomalaiset taas tunsivat saamelaiset nimityksellä *lappalainen*. Niiden käyttö kuvasti hyvin selvästi etnisiä eroja.

Lähteenmäki myöntää, että poronomadit vielä olivat erilaisia suomalaisiin verrattuna, mutta hänen mielestään muut saamelaiset esimerkiksi Inarissa eivät eronneet paikallisista suomalaisista.

Todellisuudessa inarinsaamelaiset erosivat inarinsuomalaisista selvästi: he käyttivät itsestään nimeä *sämmiläš*, sonnustautuivat saamenpukuun ja puhuivat saamea, vaikka osasivat hyvin suomeakin. He olivat suurelta osin uudisasukkaita, mutta kalastus oli edelleen pääelinkeino ja elämäntapa noudatteli vielä jossakin määrin perinteistä vuotuiskiertoa.

Se, että näitä rajoja oli, ei tarkoita sitä, että saamelaiset ja suomalaiset olisivat olleet kaiken aikaa vastakkain. Esimerkiksi Inarissa välit olivat pääosin hyvät, eikä eroja tarvinnut korostaa. Ne olivat kuitenkin olemassa ja tulivat näkyviksi erityisesti kiistoissa tai ristiriitatilanteissa.

Rajoja saatettiin koetella arkipäiväisissäkin kohtaamisissa, esimerkiksi kun saamelainen meni miniäksi täysin suomalaiseen kyläympäristöön saamelaisalueen liepeillä. Hän saattoi saada kuulla lappalaisuudestaan niin, että halusi pianikin unohtaa omat juurensa.

Uuslappalaisen historianäkökulinnan tavoitteena on kuitenkin ollut hämärtää tätä ”lapin ja lannan mielikuvarajaa”, jota esimerkiksi Heli Saarinen on arvostellut. Hänenkin lähtökohtansa on se, että menneisyydessä Lapin etniset

suhteet olivat jotenkin epämääräiset, sikin sokin.

Saarinen väittää, että lappalaisten ja lantalaisten väliset luokittelut olivat muiden eli ulkopuolisten virkamiesten tekemiä. Hänen mukaansa ”erottelu tarvittiin verotuksen vuoksi”, minkä takia virkavalta tylysti erotteli alemman väen kahteen kansaan: talonpoikiin ja lapinveroa maksaviin. Ne on jaettu väkivalloin toisistaan, ilman paikallisten tahtoa.

Saarinen siis antaa ymmärtää, että koko saamelaisten ja lantalaisten erolle ei olisi ollut muuta taustaa kuin hallinnollinen. Näin syntyi kaksi ryhmää: ”lapinasukkaat” ja poronomadit, jotka ovat säilyttäneet ”omaehtoisen kulttuurinsa”.

Ensinmainitut menettivät saamen kielensä virkamiesten epäoikeudenmukaisen toiminnan seurauksena. Niinpä vain porolappalaiset saamea puhuvina ”jäivät edustamaan saamelaisia”. Saarinen toteaa: ”Monikansallisessa ja monikielisessä Lapissa paimentolaisuuden lisäksi myös kielestä tuli yksi kulttuurisen erottelun keino.”³¹

Todellisuudessa porosaamelaiset eivät suinkaan edustaneet ainoaa saamelaisryhmää, jolla oli oma kielensä ja kulttuuriperintönsä. Pelkästään Suomen puolella oli niin Tenon saamelaisia, inarinsaamelaisia kuin kolttsaamelaisiakin eli varsinainen saamelaisuuden ja saamen kielten kirjo.

Saamelaisten ja suomalaisten etninen raja oli paikallisella tasolla erittäin hyvin tiedossa, vaikka kauempaa se saattoi näyttää epämääräisemmältä. Virkamiehet, kuten nimismiehet ja papit, omaksuivat yleensä paikkakuntalaisilta sen tiedon, kuka oli saamelainen ja kuka lantalainen. Toki he itsekin tekivät omia luokittelujaan.

Käsitys saamelaisten ja paikallisten uudisasukkaiden erojen hämärtymisestä pohjautuu paljolti eteläisen Lapin tilanteelle, jossa näitä eroja ei enää 1800-luvulla ollut, koska saamelaiset olivat jo sulautuneet valtaväestöön. Tätä tilannetta ei kuitenkaan pidä ulottaa koskemaan pohjoisempia seutuja, myöhempää saamelaisaluetta, jossa saamelaiset – muutkin kuin porosaamelaiset – olivat selvästi suomalaisista erottuva ryhmä.

RAJAMAAN IDENTITEETTI

Saamelais-suomalainen rajamaa oli muovautunut vuosisatojen aikana eri seuduille, joilta lappalaisuus tai saamelaisuus on vähitellen hävinnyt uudisasutuksen myötä. Vaikutteet ristesivät. Saamelaiset omaksuivat uudisasutuksen muotoja, kuten hirsitalot, karjanhoidon, kielen ja usein lopuksi pakotettuina koko uudisasukaskulttuurin.

Suomalaiset omaksuivat tai säilyttivät aineksia saamelaisten elämänmuodosta ja tietotaidosta, joilla pystyi sopeutumaan uusiin oloihin. Rajamaan identiteetti heijastuu poronhoidossa saamelaisperäisine sanastoineen, samoin monitaloudessa, johon Lapissa oli pakko turvautua. Myös vaatetus ja saamelaisperäinen paikannimistö ovat jälkiä historiallisesta kohtaamisesta.

Erityisen hyvin kulttuuriyhteys näkyy vanhassa Lapin suomen kielessä, joka kehittyi pohjoisessa omaan suuntaansa. Kieliopillisesti se seuraili suomen länsimurteiden kehitystä esimerkiksi hoon päälle puhumisineen. Sen sijaan sanastossa näkyy vahvoja vaikutteita pohjoiskalotin monikielisestä taustasta, erityisesti saamen kielen vaikutuksesta.

Suomen Lapin suomalaismurteissa runsaat saamen kielen lainat olivat seurausta rajamaan tilanteesta. Ne liittyvät suurelta osin luonnonympäristöön jänkä- tai tunturi-sanoista alkaen. Kielisukulaisuus teki luontevaksi saamen kielen rikkaan porosanaston omaksumisen. Lapin (ja koko Suomen) paikannimistössä on runsaasti saamelaisperäistä aineistoa.

Lapin suomen murteeseen lainautui runsaasti myös kasvi- ja eläinkuntaan, vaatetukseen ja asumiseen, pyyntielinkeinoihin sekä käsityöhön liittyvää sanastoa. Esimerkiksi Samuli Paulaharju käytti tätä sanastoa Lapin kuvauksissaan niin runsaasti, että nykylukijan on välillä vaikea ymmärtää hänen tekstiään.³²

Lainasanat tekivät Lapin suomen murteista parhaimmillaan niin erikoisen kuuloisia, että sen on myöhemmin voitu luulla olleen jotain ”outoa kieltä”. Niinpä *lannanriuku* voi vain äimistellä, kun *lapinahku* kinnipeskissään ja *koipikengissään* kollostaa *raitoporot*, *kaaristaa* tavarat *ahkioon* ja lähtee *laukottamaan talvikeinoa* myöten kohti *outaa*, ajohärkä vain *saaloo* ko pittää *tolvata* ko mahoton.

Lapin suomen murre on hyvä esimerkki rajamaan pinnanalaisista vaikutuksista, jotka alkoivat muokata Lapin uudisasukaskulttuurista erilaista muotoa kuin etelämpänä ”rintamailla”. Tosiasia kuitenkin on, että rajamaan kulttuuri esimerkiksi 1800-luvulla oli perimmältään suomenkielistä ja suomalaisen yhteiskunnan arvoihin perustuvaa.

Eteläisemmän Lapin ja suomalaisten kylien, kuten Kyrön eli myöhemmän Ivalon, elämäntapa oli lähempänä muita Suomen syrjäseutujen kulttuurimuotoja kuin saamelaista elämäntapaa.³³

Tämä Lapin rajamaa on eri tutkimuksissa ja kannanotoissa huomioitu, mutta sitä ei ole osattu oikein nimetä. Aiemmin puhuttiin peräpohjalaisesta kulttuurista, Lapin läänin synnyttyä ”lappilaisuudesta”. Lapin kirjailija Annikki Kariniemi piti jälkimmäistä vielä 1950-luvulla täysin keinotekoisena terminä³⁴, mutta sitä on käytetty tarkoittamaan koko Lapin asukkaita, sekä saamelaisia että suomalaisia.

Sen sijaan esimerkiksi Heli Saarinen on paheksunut peräpohjalainen-sanaa, enimmäkseen sen alentuvan etuliitteen *perä-* takia.³⁵ Maria Lähteenmäki on ehdottanut ”Väli-Lappia” kuvaamaan saamelaisten ja suomalaisten rajamaata, mutta sekin sisältää tuon puolivälillä olevan määreen *väli-*.³⁶

Myös Helena Ruotsala on väitöskirjassaan pohtinut rajamaan yhteisöksi nimittämänsä Kyrön paliskunnan kulttuurista ominaislaatuja väli-ihmisen käsitteen avulla. Hänen mielestään väli-ihmiset eivät välttämättä edusta vain yhtä identiteettiä, koska heillä on sekä saamelaiset että suomalaiset sukujuuret.³⁷

Sopivan käsitteen löytäminen ei olekaan helppoa, sillä yhteistä ”lappilaista” identiteettiä on vaikea määritellä. Nykyinen Lapin lääni on varsin keinotekoinen kokoonpano, Maria Lähteenmäen sanoin luonnoton alue, johon yhdistettiin laaja maakunta Pohjanlahdelta Utsjoelle. Kun maantieteilijä Anssi Paasi tutki 1980-luvulla, mitä Lappi eri puolilla lääniniä merkitsee ihmisille, hän löysi toistakymmentä eri ”Lappia” eli käsitystä siitä, mikä *oikea* Lappi on.³⁸

Itse näen Lapin rajamaan kulttuurihistorian kartoittamisen hyvin tärkeänä haasteena, ja runsaan Lapissa

julkaistun paikalliskirjallisuuden kanssa saamelaiskiistan aikana virinnyt tavallisen kansan historiaharrastus olisi erittäin hyvä pohja siihen.

Voi kysyä, miksi tämän selkeästi suomenkielisen identiteetin hahmottaminen pitää väkisin sekoittaa saamelaisten historiaan ja identiteettityöhön? Ymmärrän ne kahtena erillisenä historiana, jotka risteävät paljon keskenään, mutta niitä ei pitäisi ehdoin tahdoin sekoittaa.

Oman identiteetin etsintä on johtanut Lapissa väärään suuntaan, kilpailemaan saamelaisten kanssa ”oikeudesta Lapin historiaan” – ikään kuin olisi sija vain yhdelle historialle. Todellisuudessa Lapilla on hyvin moniääninen historia, jossa riittää aineksia omalle identiteetille ilman, että sitä tarvitsee sitoa saamelaisten vaiheisiin.

Esimerkiksi Erika Sarivaara on luetellut Sallan eli Kuolajärven lapinkylän alueen entisiä saamelaisia sukuja, kuten Hari, Korja, Kuhmitsa, Miulus, Saija ja Tenno. Talolliseksi siirtymisen mukana nimet muuttuivat suomalaisiksi. Niistä tuli Niskaloita, Kairaloita, Soppeloita, Ulkuniemiä, Hautaloita, Erkkilöitä, Kalliskotia, Pohtiloita.³⁹ Sama on toistunut muualla Lapissa 1700-luvulla ja vielä 1800-luvulla.

Osa Sarivaaran saamelaisiksi kirjaamista suvuista saattaa olla muutakin, esimerkiksi karjalaista tai venäläistä alkuperää. Joka tapauksessa ne ovat olleet suomenkielisiä viimeiset parisataa vuotta. Saamelaisten kanssa niillä ei ole ollut paljon tekemistä, vain poromiehillä erityisesti porosaamelaisten kanssa.

Eikö siis olisi mahdollista löytää ”rajamaan identiteetin” oma erityislaatu suomalaisen ja saamelaisen kulttuurin

välissä, tarvitsematta omaksua joidenkin toisten identiteettiä, joka on kehittynyt vuosisatojen mittaan toiseen suuntaan?

Saamelaiset ovat tehneet paljon töitä 1960-luvulta saakka tuodakseen esiin omaa erityislaatuaan suomalaisessa julkisuudessa ja hallinnossa. Heidän saamansa erityisoikeudet, kuten saamen kielilaki, ovat järjestyneet sitä kautta. Olisiko myös rajamaan ihmisille mahdollista rakentaa ”meidän historia” oman erityislaatunsa pohjalta?

TAPAUS 3:

KEMIN-LAPIN KULTTUURIPERINTÖ?

”Alkuperäiskansa on alkuperäiskansa sillä alueella, missä heidän omaleimainen kulttuurinsa on syntynyt, kehittynyt ja vallinnut”, on ILO-sopimuksen lähtökohta.⁴⁰ Sopimus koskisi toki koko maata, jos Suomi ratifioisi sen, mutta saamelaisten oikeuksia koskevat määräykset rajoittuvat ”siihen maantieteelliseen alueeseen, jota saamelaiset ovat perinteisesti asuttaneet ja käyttäneet”.⁴¹

Keskustelussa on noussut kuitenkin esille saamelaisalueen ulkopuolisten halu ulottaa ILO-sopimus koko entisen Lapin alueelle. Väitöskirjassaan Lapin historiasta (2008) Matti Enbuske oli sitä mieltä, että ILO-sopimuksen tulisi koskea kaikkia Lapin vanhoja sukuja.⁴²

Vuonna 2012 Inarissa perustettiin *Vuovde-, guolásteaddji- ja duottarsámit* (Metsä-, kalastaja- ja tunturisaamelaiset) -yhdistys, jonka tavoitteena on ollut nostaa esiin ”metsäsaamelaisia” kulttuuria muun muassa Sallan ja Savukosken alueella.

Yhdistyksen perustaja Erika Sarivaara on arvostellut sitä, että rajaaminen saamelaisalueelle ”sulkee suuren osan saamelaiden perinteisistä alueista ja siten myös luonnollisesti saamelaisista suvuista ulkopuolelle”. Yhdistyksen mukaan ILO-sopimuksen ja saamelaismäärittelyn kohteena pitäisi olla koko historiallinen Saamenmaa.⁴³

Keväällä 2015 lappilainen kansanedustaja Eeva-Maria Maijala, joka oli pyrkinyt turhaan saamelaiskäräjien jäseneksi, puhui eduskunnassa Sallan ja Savukosken metsäsaamelaiden kulttuurista ikään kuin olemassaolevana kulttuurimuotona. Hän vastusti jyrkästi Kemin Lapin syrjäyttämistä ILO-sopimuksesta: ”Tämä on kulttuurimurha”, hän parahti lehtimiehille.⁴⁴ Tarkentamatta jäi, minkä kulttuurin murhaa hän tarkoitti.

Heikki J. Hyvärinen on todennut, että ollakseen alkupeäräiskansa ryhmän on täytynyt säilyttää kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutionsa. ”Ei ole tiedossa, mitä mainittuja instituutioita lappalaisiksi virheellisesti kutsutut henkilöt olisivat säilyttäneet”, Hyvärinen ihmetteli.⁴⁵

Metsäsaamelaiden käytännön esimerkit heidän kulttuuriperinteensä nimenomaisesti saamelaisista piirteistä ovat jääneet harvoiksi. Metsäsaamelaiden yhdistys on suunnitellut esimerkiksi Sallan ja Savukosken alueella aikanaan puhutun keminsaamen elvyttämistä. Toistaiseksi yhdistys joutuu kirjoittamaan nimensä pohjoissaameksi, koska muinaisella keminsaamalla näitä sanoja, kuten metsästäjä, kalastaja tai tunturisaamelainen ei ole säilynyt.

Professori Janne Saarikivi ehdotti heinäkuussa 2013, että Sodankylän kuollut saamen kieli voitaisiin rekonstruoida. Hänen mukaansa aineistoa oli säilynyt sen verran, että siitä voisi

rekonstruoida ”jonkinlaisen tällaisen kielen. Jos käyttää vähän mielikuvitusta, niin kyllähän siitä tulee aivan kunnollinen kieli”.

Yhdistyksen mukaan kielestä oli olemassa 500 sanan sanasto sekä joikuja ja rukouksia. Niiden lisäksi kieli ”elää edelleen paikannimissä, poronhoitosanastossa, murresanastoissa ja tietoisuudessa”, yhdistys totesi.

Erika Sarivaara innostui Saarikiven ajatuksesta elvyttää kadonnut saamen kieli, ”jos sen alueen ihmiset innostuvat asiasta ja sitoutuvat kielenelvytykseen”. Hän käytti siis sanaa *kielenelvytys*, jota käytetään vähän puhutun, mutta elävän kielen puhujien lisäämisestä. Hän vertasi tilannetta uumajan ja piitimensaameen, joissa oli saatu myönteisiä kokemuksia kielenelvytyksestä. Nekin olivat yhä eläviä kieliä.⁴⁶

Saamelaiset eivät olleet innostuneita keminsaamen rakentamisesta. He tuskailivat, että rahoitus oli tiukassa elävienkin saamen kielten suhteen. Inarin- ja koltansaamen kielipesille ja aikuiskoulutukselle on tarvetta ja yhteiskunnalta toivotaan niihin enemmän varoja. Professori Pekka Sammallahten mukaan säilyneitä sanoja on jäljellä liian vähän kielen elvyttämiseksi, ”eikä sitä tiedä kukaan, miten Sodankylän saamen kieltä on äännetty”.⁴⁷

Sammallahti kumosi myös huhun 1900-luvulla tai peräti 1960-luvulla puhutusta keminsaamesta. Hän itse oli tehnyt alueella kielitutkimusta 1970-luvulta ja kysynyt Kemin-Sompion palkisen poroisännältä Olavi Kuoskulta, oliko mahdollista, että 1900-luvulla Sallassa tai Savukoskella olisi ollut vanhan saamen puhujia. Kuosku vastasi, ettei ollut.

Keminsaame oli kadonnut alueelta jo ammuin eli viimeistään 1800-luvun alkupuoliskolla. Jacob Fellman 1820-luvulla ja Elias Lönnrot 1830-luvulla saivat kirjoitettua ylös joitakin

joikutekstejä ja saamenkielisiä rukouksia sekä yksittäisiä keminsaamen sanoja. Sen jälkeen keminsaamesta ei ole merkkejä.

Joidenkin savukoskelaisten poromiesten puhuma saame oli Sompion porosaamelaisten kieltä, siis pohjoissaamea. Myös saamelaisten *raitioiden* eli talonpoikien palkkaamien paimenten kieli oli pääosin länsipuolen pohjoissaamea.⁴⁸

Kaikki eivät innostuneet hankkeesta myöskään paikkakunnalla. Savukoskelainen tohtori Katja Hirvasaho totesi lehtihaastattelussa, että jos keminsaame rekonstruoitaisiin tietokoneella, tulos olisi keinotekoinen kieli, jota kukaan ei ole koskaan puhunut. ”Aitoa metsäsaamea siinä olisivat vain ne sanat, jotka ovat jo tiedossa. Lisäksi tällainen kieli ei kannata mitään kulttuuriperinteitä.”

Hirvasaho on muutenkin pyrkinyt hillitsemään innostusta nostaa esille itälappilaisten perinnettä nimenomaan ”(metsä) saamelaisena” aineistona: ”(L)äheskään kaikki perinteet täällä eivät ole metsäsaamelaisia, ja saattaa olla jopa niin, että enää mikään ei ole. Kiistattomasti metsäsaamelaiseen kulttuuriin kun on matkaa yli 200 vuotta.”

Hirvasahon mielestä arkeologisia jäänteitä lukuun ottamatta jälkiä metsäsaamelaisuudesta ei juuri ole säilynyt. Suuri osa historiallisista tiedoista on suomalaisten tulkitsemia, myös kieleen liittyvät. Hän korostaa, että kadonnutta kulttuuria ei voi elvyttää opiskelemalla nykyistä saamen kieltä, harjoittamalla perinnekäsityötä ja porotaloutta.

Hirvasahon mukaan porotalouden kytkeminen pelkästään metsäsaamelaisuuteen on harhaanjohtavaa, sillä jo 1700-luvulla poroja omistivat yhtä lailla suomalaiset uudisasukkaat. Karja- ja maatalouden kehittyminen kasvatti

suomalaisia kyliä, mikä vähensi yhteyttä luontoon ja väestömäärän lisääntyessä johti luonnon – esimerkiksi peurakannan – ylihyödyntämiseen.

”Tämän historiallisen murroksen äärellä sopii pohtia, onko tässä se käännekohta, jossa metsäsaamelaisista oli lopullisesti tullut suomalaisia?” Hirvasaho kysyy. Samuli Paulaharjun mukaan viimeinen metsäsaamen puhuja hävisi Sompioista samoihin aikoihin.

Hirvasahon mukaankin salaperäiset maininnat myöhemmin kuullusta saamen kielestä viittaisivat pohjoissaameen, jota 1800-luvun loppupuolella Sompioon tulleet porosaaamelaiset puhuivat. Hänen omien haastattelujensa mukaan esimerkiksi Kuolajärvellä 1910- ja 1920-luvuilla kasvaneiden käsityksissä lappalaisuus liittyi porolappalaisiin eli -saamelaisiin. Kylälaisten käsitys itsestä oli pelkästään suomalainen.⁴⁹

Metsä-, kalastaja- ja tunturisaamelaiset -yhdistys torjui Hirvasahon käsitykset ja vetosi siihen, että perinteitä ei juuri ollut, koska ne olivat niin kauan sitten kadonneet. Poronhoito muistutti alkuperäisestä metsäsaamelaisesta kulttuurista, koska ”siihen liittyvässä sanastossa, tavoissa, uskomuksissa ja käsitöissä metsäsaamelainen kulttuuri on elävää myös tänä päivänä”. Yhdistyksen mukaan saamenpukua käytettiin poronhoitotöissä vielä 1970-luvulla.⁵⁰

Kuten Sammallahti ja Hirvasaho viittaavat, käsitykset vielä jonkin aikaa sitten puhutusta oudosta kielestä perustunevat naapurisaamenkieliin tai Lapin suomen kielen murteisiin. Usein muistikuvat ovat toissijaisista lähteistä tai omakohtaiset kokemukset voivat olla hataria, kuten Eljas Pohtilalla: ”Isäni Sallassa puhui Värriön Uulan kanssa kieltä, josta en saanut paljon selvää. Isäni oli poromies ja muisti Inarin saamen

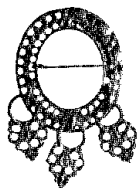
ilmaisuja. Opinhan minäkin niitä, samoin kuin poromerkit.”

Lausunto on mielenkiintoinen, sillä Pohtila pyrkii todistamaan siinä keminsaamen säilymistä, mutta päätyykin yhä elävään inarinsaameen. Pohtilalla on vankka käsitys siitä, että saamen kieli ei ole oma kielensä: ”Meillä on kohkattu ´saamelaisista´ alkuperäiskansana. Ovathan hekin, mutta puhuvat useita murteita, joista monet on helppo johtaa suomen kielestä.”⁵¹

Myös lapinkyläyhdistykset historiikissaan vuonna 1997 pitivät metsäsaamelaisuuden todisteena sitä, että Enontekiön ja Pohjois-Kittilän ”vanhojen lapinsukujen keskuudessa muistetaan lapinkieliset nimet eri esineille sekä elinkeino- ja maastotermeille. Toisekseen heidän puhuma murrekin on vielä huomattavan lapinkieli voittoista.”⁵²

Tässäkin kyse on siitä, että Lapin uudisasukaskulttuuriin on tullut saamen kielestä ja saamelaisperinteestä lainoja, jotka eivät todista mistään muusta kuin kulttuurien ja kielten välisistä kohtaamisista.

Sitä paitsi saame ja suomi ovat kaukaisesta sukulaisuudesta huolimatta täysin eri kieliä. Pohtilan tietämättömyys kielistä saa epäilemään, että hänen kuulemansa ”outo kieli” olisi voinut olla toisen alueen suomen murrettakin. Paikallisissa murteissa oli suuri määrä saamelaisperäistä sanastoa, joka jonkin verran vaihteli eri alueilla.

"AATAMI JA EEVA OLIVAT ALKUPERÄISIÄ"

Desipere est juris gentium, hölmöily
kuuluu kansainvälisiin oikeuksiin.

Arthur Schopenhauer ¹

Uslappalaisliike on hyvin samanaikainen viime vuosikymmenten oikeistokonservatiivisten suuntausten kanssa, joille avautui 1990-luvulla ensi kertaa viiteen vuosikymmeneen mahdollisuus järjestäytyä julkisesti.² Sitä ennen piti olla julkisesti hiljaa, ja vastahankaisia ajatuksia suunnilleen mitä vastaan tahansa sai esittää vain jurnuttamalla keittiön pöydän ääressä, keskiolutbaareissa ja metsästysporukassa.

Nyt monet aiemmin yhteiskunnallisesta keskustelusta

ja päätöksenteosta sivuutetut ryhmät saivat äänensä kuuluviin. Toinen käänne tapahtui 2000-luvun puolivälissä, kun internetin maailma alkoi osoittaa todelliset mahdollisuutensa. Tutkimuksessa on todettu, että populistiset liikkeet ja oikeistokonservatiivit saivat valjastettua niitä käyttöönsä varsin tehokkaasti.³

Nykypopulismin eräänä perustana on verkkotrollaamisen haltuunotto. Verkkofoorumit auttavat samanhenkisten löytämisessä ja argumentointien muotoilemisessa. Kun värikkäitä mieli- ja kielikuvia toistellaan jatkuvasti myös muissa kanavissa, asian merkitys tuntuu korostuvan niin, että mediankin pitää huomioida se. Lopulta näitä bloggaajia aletaan pitää jopa asiantuntijoina.

Näin näyttää käyneen saamelaiskiistassakin, jossa populismi on yleistynyt puoluerajoihin katsomatta. Jokainen saamelaisia koskeva uutinen maakunnallisessa sanomalehdessä tai vähäpätöinenkin blogikirjoitus herättää automaattisesti päälle kytkeytyvän puhumisen tavan, joka siirtää keskustelun haluamalleen uralle ja toistaa jo aiemmin lausuttuja luuloteltujakin käsityksiä tunnustettuina totuuksina.

Saamelaisten rooli tässäkin tiedonvälityksessä on vähemmistön rooli enemmistödemokratiassa: jokaista keskustelijaa kohtaan on sata muuta. Saamelaisten ääni jää helposti kuulumattomiin.

Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään viime vuosikymmenten kehityksestä. Mustavalkoinen, kaikkea vastustava puhe on osa yleismaailmallista ja -inhimillistä ilmiötä – vastamielisyyttä, jolle Arthur Schopenhauerin sanoin on ominaista ”totuuden sivuseikkuus ja sitkeä oman näkökannan puolustaminen”.

Pyrkimys taitoon olla ja pysyä oikeassa ylittää helposti logiikan rajat ja muuttuu härkäpäisyydeksi, jonka myötä väkääjä taistelee ”velmuin taito-ottein”, ei suinkaan totuuden vaan oman väitteensä puolesta. Todistelun vimma kävelee oman harkinnan yli.⁴

Keskustelijoiden mielipiteet – tai Tommi Uschanovin sanoin ”sekava osittain ristiriitaisten mielipiteiden paketti” – toimivat enemmän omilla pelisäännöillään kuin tieteellisen perustelun varassa. Uschanov toteaa, että erityisesti politiikan alalla ihminen rohkaistuu tekemään tulkintoja, jotka jokainen tunnistaisi lapsellisiksi todellisen kiinnostuksensa alueella, mutta jotka politiikan areenalla vaikuttavat ihmisistä täysin järkeviltä ja uskottavilta.

Netissä voi muodostaa ryhmiä, joissa monenlaiset uskomukset kasvavat ja vahvistuvat. Jatkuvan toiston avulla perustelemattomat väitteet vakiintuvat keskusteluihin tavallaan tosiasioina. Niihin voi liittyä asiavirheitä ja miellettömyyksiä, jotka jatkavat elämäänsä, vaikka niitä oikaistaisiinkin. ”Samat väitteet, jotka on kumottu jo kymmeniä kertoja, nousevat yhä uudestaan haudoista kuin mitkäkin zombiet”, Uschanov toteaa.⁵

Eräs toistuva kummallinen käsitys liittyy *saamelainen*-sanaan. Jo vuonna 1992 Vuontis-Kalle Hetasta väitti, että ”(n)imi saamelaiset tarkoittanee käsitykseni mukaan niin sanottuja Helsingin lappilaisia. Hehän ovat, muutama yhteiskunnan palkkaamina, tulleet tänne paljon toisen maailmansodan jälkeen.”⁶ Väite oli ehkä naurettava sanojankin mielestä, mutta tärkeintä oli osoittaa, että saamelaiset olivat *tulleet tänne jostakin*.

Yleisempi näkemys on ollut se, että *saamelainen* oli

1960-luvulla syntynyt poliittinen termi, jolla ”uusi puolue” oli perustellut oman ryhmänsä valtaanpääsyä syrjäyttääkseen *alkuperäiset lappalaiset*. Esimerkiksi professori Pekka Sammallahdi kumosi tämäntyyppisiä väitteitä epähistoriallisina ja suoranaisin valheina⁷, mutta ne putkahtelivat esiin säännöllisin väliajoin.

Väitteelle antoi näennäistä tukea se, että suomenkielissä julkisuudessa *lappalainen*-käsite näytti olleen lähes yksinomainen 1950- ja 1960-luvulle saakka, kunnes se varsin nopeasti, 1980-luvulle mennessä, oli ”salaperäisesti” vaihtunut *saamelainen*-termiin.

Saamelainen-nimityksen käyttöönotto ei kuitenkaan tarkoittanut uuden ryhmän syntymistä, vaan pelkästään julkisuuden painotuksen muuttumista, kun saamelaiset alkoivat käyttää omakielistä nimitystä pääkielissä.

Kyseessä oli ikivanha saamen kielen termi, jolle on vastineensa kaikissa myöhemmissä saamen kielissä, esimerkiksi eteläsaamessa *saemie*, kolttasaamessa *sää’ mkiöll* ja luulajansaamessa *sábmelatj*. Sen sijaan skandinaavisissa kielissä se yleistyi vasta, kun saamelaiset itse alkoivat esiintyä laajemmin julkisuudessa Pohjoismaissa.

Suomessa saamelainen-sana tunnettiin sinällään jo 1800-luvulla, mutta virallisesti se tuli käyttöön saamelaisliikkeen myötä kuvaamaan ”meitä” – omakielisellä ilmaisulla haluttiin korvata ulkopuolisten antama lappalainen-nimitys. Kyse oli samasta ilmiöstä, jossa eskimot halusivat käyttää itsestään nimeä inuiitit tai samojedit nimitystä nenetsit.⁸

Uuslappalaiset käyttivät siis harhautustaktiikkaa eli Schopenhauerin sanoin velmua taito-otetta: jollakin tosiasialla

(lappalainen-sana vaihtui saamelainen-sanaksi julkisuudessa) todistetaan toista asiaa (saamelaisuus on keksitty asia). Tommi Uschanovin sanoin tämäntyyppinen väite ei ole sinällään tekaistu tai väärennetty – kyseessä on pikemmin puolittomuus tai neljäsosatotuus kuin epätotuus. Se pohjautuu todelliseen ilmiöön, joka vain on irrotettu asiayhteydestään ja tulkittu täysin väärin.⁹

Valtaus- ja hämärtämistaktiikalle ominaista on ollut tuoda ”meitä” kuvaavat käsitteet niin lähelle saamelaisten jo vakiintunutta puhetapaa kuin mahdollista. Kuten aiemmin todettu, uuslappalaiset ovat pyrkinneet ottamaan käyttöönsä saamelaisten oman käsitteistön, kuten termit *lappalainen*, *metsäsaamelainen* tai *alkuperäiskansa*. Näin he ovat tavallaan saaneet käyttöönsä valmiin puhetavan, jolla on uskottavuutta ulkopuolisten korvissa.

Myös käsite *statuksettomat saamelaiset* luo kuvan jo olemassa olevasta ryhmästä, jolla tuntuu olevan jonkinlainen virallinen asema statuksellisten saamelaisten rinnalla – tai ainakin sillä pitäisi olla. Näin unohtuu, että käsite on yhden tutkijan luomus, jota on perusteltu kymmenen haastateltavan lausunnoilla, joista osa oli jopa käsitettä vastaan.

Korostaessaan olevansa ”lappalaisista polveutuva, saamelaiskäräjien ulkopuolelle jätettyä Kemian Lapin saamelaisväestöä” uuslappalaiset ovat toistaneet kuvausta ”alkuperäisistä Lapin asukkaista, jotka kirkon ja valtiovallan kielipolitiikan vuoksi ovat assimiloituneet suomenkielisiksi”.¹⁰

Uuslappalaisen kertomuksen mukaan nämä alkuperäiset Lapin asukkaat ovat joutuneet myöhemmin tulleiden

valloittajien eli saamelaiskäräjien *pienen piirin* sortamiksi, koska nämä eivät ole hyväksyneet ”meitä” mukaan.

Ilmaisu *henkilöistä, jotka ovat jo valmiiksi sisällä* saamelaiskäräjillä viittaa korruptoituneiden oman edun tavoittelijoiden pieneen piiriin, kun taas *vaaliluettelon ulkopuolelle jätetyt* tai *ulosliputetut* edustavat tarinan syrjäytettyjä, jotka olisivat saamelaiskäräjille ”oikeasti oikeutettuja”.

Ilmaisut vihjaavat, että demokraattisesti valittu saamelaisten edustuselin olisi hylännyt epäoikeudenmukaisesti suuren määrän hakemuksia, minkä takia Suomen valtion tai Suomen kansan pitäisi puuttua asiaan.

Uuslappalaisten taktiikkana on ollut tuoda julkisuuteen populistisia, tunteisiin vetoavia näkemyksiä, joilla on pyritty toisaalta rakentamaan ”lappalaisten” me-henkeä, toisaalta kyseenalaistamaan saamelaisten erityisasema. Monessa yhteydessä tämä kyseenalaistaminen on muuttunut suoranaiseksi saamelaisten halventamiseksi.

Tutkimuksen mukaan populistiselle puhetavalle on luonteenomaista suuntautuminen *eliittiä* vastaan. Heravillahalla on Lapissa pitkät perinteet, samoin kuin kasvottoman politiikan inhoamisella (johon vastataan itse politikoilmailla).

Saamelaisten ”etuoikeuksia” on saamelaisalueella moitittu jo 1970-luvulta lähtien, kun vähemmistön aseman parantamista alettiin pohtia eri toimikunnissa ja komiteoissa. Saamelaisvaltuuskunnan ja myöhemmän -käräjien aseman kohentaminen on virittänyt puheita saamelaisesta eliitistä tai etuoikeutettujen ryhmästä.

Todellisuudessa saamelaiskäräjillä on edelleen vähemmän valtaa kuin esimerkiksi kunnanhallinnolla, johon

ei heijasteta lainkaan niin hyökkääviä kuvia ”epädemokraattisesta sortovallasta” tai ”sisäsiirtoisuudesta” kuin saamelaiskäräjiin.

Uschanovin mukaan vähänkään abstraktimmat, omasta arkielämästä erillään olevat kysymykset herättävät herravihaa. Näihin kuuluvat esimerkiksi kansainväliset sopimukset, joiden epäillään vaikuttavan omaan elämään. Ne täytyy heti palauttaa oman arkipäivän logiikkaan esimerkiksi tekemällä ne naurettaviksi rinnastuksilla joka-päiväisiin tekemisiin tai vetoamalla etelän tai ulkomaan herrojen asiantuntemattomuuteen.¹¹

Yhdessä nämä tekijät – käsitykset saamelaisten erityis- asemasta, epäluulo saamelaisten omaa hallintoa kohtaan ja ”ulkomailta tuotavat” kansainväliset sopimukset – synnyttävät vahvoja viholliskuvia ja jopa salaliittoteorioita.

Jo 1990-luvulla uuslappalaiset vihjailivat tai puhuivat suoraan tieteen, hallinnon ja politiikan eliittien muodostamasta salaliitosta. Kuuluisaksi tuli Ilta-Sanomien toimittajan vuonna 1996 näkemä ”kytkentäkaavio”, johon oli Lapuan liikkeen malliin merkitty saamelaisten tukijat paikallisesta nimismiehestä presidentti Martti Ahtisaareen. Ravintolaillan aikana se muuttui jopa ”tappolistaksi”.¹²

Myöhemmin kytkennöistä on tehty maltillisempia versioita, mutta edelleen ymmärtämättömiin herroihin ja saamelaisten lakeijoihin ovat kuuluneet niin maaherra Hannele Pokka kuin presidentti Tarja Halonenkin, puhumattakaan taulapäisistä juristeista ja yliopistojen professoreista. Kuten Uschanov toteaa, arkipäivän ylittävä lähestymistapa rinnastuu populistisessa puheessa vastapuolen pöyhkeyteen ja ylimielisyyteen.¹³

Salaliittoteoriat heijastavat vahvasti uuslappalaisten luoman kertomuksen perusrakennetta: kansan eli ”meidän” kontrollista karannut ja herrojen paapoma saamelaisryhmä on saanut erityisaseman, jonka avulla se aikoo syrjäyttää muut paikalliset tahot. Vastamieliset uuslappalaiset ovat luoneet vahvan viholliskuvan, joka sisältää paljon vastenmielisiäkin piirteitä.

HE - LAITTOMAT MAAHANMUUTTAJAT

Vuonna 1852 Vaasan hovioikeus antoi kiertokirjeen, joka käytännössä johti Norjan ja autonomisen Suomen rajan sulkemiseen. Seuraavana vuonna Venäjän keisari antoi tarkemmat määräykset siitä, että ”Norjan” poronhoitajilta oli pääsy Suomen puolelle kielletty.

Vuoden 1852 rajasulku perustui siis Venäjä-Suomen yksipuoliseen määräykseen, jonka Norjan viranomaiset saattoivat vain julistaa ilmoitusasiana. Norja vahvisti sen vuonna 1854. Vuonna 1889 myös Ruotsin ja autonomisen Suomen raja suljettiin.

Porosaamelaiset olivat aiemmin käyttäneet laituminaan laajoja tunturi- ja metsäalueita koko Pohjois-Fennoskandian alueella. Valtiot olivat jakaneet nämä alueet keskenään jo vuonna 1751. Saamelaisilta ei kysytty, mutta heille turvattiin vielä vapaa liikkuminen rajojen yli.

Rajasulut 1800-luvun loppupuolella johtivat kuitenkin porosaamelaisten yhteiskunnan mullistukseen, sillä ne pakottivat heidät valitsemaan jonkin valtion kansalaisuuden. Tilannetta kärjisti se, että rajasulun myötä porosaamelaisten pääsy vanhoille talvialueilleen estyi. Paine

suuntautui Norjan tunturiseudun talvilaitumille, joilla oli muutenkin runsaasti poroja.

Tilanne muuttui hyvin sekavaksi ja suorastaan katastrofaaliseksi. Se johti porosaamelaisten massamuuttoihin, jotka suuntautuivat seuraavina vuosikymmeninä eri osiin pohjoista Suomea, Ruotsia ja Norjaa. Monet asettuivat entisille laidunalueille, kuten Enontekiön tai Länsi-Inarin tunturi- ja metsäseuduille. Toiset suuntasivat uusille seuduille, kuten Pohjois-Sodankylän metsäalueille tai jopa keskiseen Skandinaviaan.¹⁴

Martti Linkola on todennut, että rajasulut olivat viranomaisten taholta haitallinen ja suorastaan julma toimenpide saamelaisten perinteiselle poropaimentolaisuudelle. Niiden on nähty lopettaneen vuosisataisen laajamittaisen poronomadismin, joka perustui pitkiin muuttoihin sisämaan outa- eli metsäalueen ja Jäämeren rannikon välillä.¹⁵

Runsaat 160 vuotta rajasulkujen jälkeen uuslappalaisia kannattava Jouni Kitty väitti, että porosaamelaiset olivat tulleet Suomeen laittoman maahanmuuton seurauksena: ”Mikäli asioita ei hoidettu virallisen sopimuksen mukaisesti, oli kyseessä laiton tunkeutuminen vieraan valtakunnan alueelle.”¹⁶ Kitty oli entinen saamelaiskäräjien jäsen, joka oli kääntynyt vastustamaan saamelaisten erityisoikeuksia.

Kitin väite on pahasti vääristelevä ja suorastaan kyy-ninen siihen nähden, että porosaamelaisten muutot olivat valtioiden kolonialistisen tai jopa imperialistisen politiikan lopputulosta. Valtiot aiheuttivat porosaamelaisille elinkeinollisen katastrofin ja pakottivat heidät valitsemaan jonkin maan kansalaisuuden.

Sen jälkeen valtiot jättivät porosaamelaiset selviytymään omin avuin, eikä kukaan ollut laatimassa heille ”virallista sopimusta” muutosta. Saamelaisten kanssa ei neuvoteltu mistään missään vaiheessa.

Kitin kannanotto oli kuitenkin vain yksi niistä lukemattomista pahanilkisista näkemyksistä, joissa porosaamelaiset on leimattu maahanmuuttajiksi ja valloittajiksi. Tämä käsitys on lyönyt läpi yllättävän hyvin suomalaisissa tiedotusvälineissä ja politiikassa.

Enontekiöläinen kunnallispoliitikko Hilka Joki on useassa yhteydessä paheksunut sitä, että Enontekiöllä ”muualta tulleet saamelaiset ovat jyränneet kantaväestön oikeudet ja ikään kuin varastaneet heidän historiansa”.¹⁷

Uuslappalaisliikkeen johtohahmona 1990-luvulla toiminut Jouni Eira taas totesi, että suurporonhoidon liittäminen ”lappalaisuuden keskeisimmäksi tunnusmerkiksi ei ole historiallisesti perusteltua, koska nimenomaan suurporonhoito yksityisomistuksineen on Suomen Lappiin siirtolaisten mukanaan tuoma alkujaan suomalainen elinkeino”.¹⁸

Viittaus suomalaiseen elinkeinoon perustuu uuslappalaisten erikoiseen historiantulkintaan, jonka mukaan suurporonhoidon kehittivät alkujaan suomalaissyntyiset pirkkalaiset! Eli porosaamelaiset eivät ole edes elinkeinoltaan ”alkuperäisiä”, vaan ovat tavallaan ryövänneet senkin suomalaisilta vallatakseen siirtolaisina Suomelle (ja alkuperäisille lappalaisille) kuuluvia alueita.

Uuslappalaisten tulkinnoissa porosaamelaiset maahanmuuttajat pilasivat eri väestöryhmien välit. Niilo Tervon mukaan kaikki olivat onnellisia metsälappalaisia

pitkään, mutta ”(i)dylli rikkoontui - - kerran: porolappalaisten tullessa alkoivat rajut yhteenotot porolaitumista ja monet inarilaiset suistuivat köyhyyteen”.¹⁹ Kari Akujärvi toteaa: ”Ennen porosaamelaisten hallitsemia saamelaiskäräjiä voitiin elää ilman kärhämöintiä ja oman edun tavoittelua.”²⁰

Suomen saamelaisnuoret -yhdistys torjui vuonna 2013 käsityksen porosaamelaisista Suomen maahanmuuttajina sillä perusteella, että Suomi itsenäistyi vasta vuonna 1917. Ennen sitä ei ollut olemassa valtiota nimeltä Suomi:

Nykyisen Suomen alueella asuvat saamelaisryhmät asuivat tuolloin todistettavasti nykyisillä asuinalueillaan. Näin ollen saamelaiset eivät ole voineet tulla Suomeen toisesta valtiosta. Puhe maahanmuuttajista on tietoisesti rakennettua valheellista propagandaa, jonka tarkoituksena on kiistää saamelaisten ikimuistoiset oikeudet nykyisiin alueisiinsa. Käsitys ’saamelaisten tulemisesta jostain’ pohjaa suomalaiseen historiankirjoitukseen, joka ei huomioi saamelaisten omaa historiaa ja nomadista elämäntapaa.²¹

Saamelaisnuorten kannanoton jälkimmäinen osa viittasi siihen ILO-sopimuksen kohtaan, joka korostaa nimenomaan alkuperäiskansan historiallista perintöä alueella – olipa kysymys mistä erillisestä saamelaisryhmästä tahansa.

Kun Kari Kyrö toisteli käsitystä porosaamelaisista muualta tulleina maahanmuuttajina, inarinsaamelainen Hannu Kangasniemi vastasi: ”Hän kuitenkin unohtaa, kuinka nuori Suomen valtio on. On aivan tavallista, että

joku kansakunta, kuten kurdit, asuvat useiden valtioiden alueella. Kuitenkin he ovat yhtenäinen kansa – eikä inarinsaamelaisia tai kolttasaamelaisia (tai pohjoissaamelaisia) voi erottaa tästä kansasta.”²²

Historioitsija Tarja Nahkiaisija on todennut, että Suomeen muuttaneiden porosaamelaisten määrä oli loppujen lopuksi hyvin pieni verrattuna esimerkiksi suomalaisten muuttoliikkeeseen, joka suuntautui saamelaisalueelle erityisesti 1800-luvun loppupuolella. Esimerkiksi Inari koki suoranaisen suomalaisinvaasion 1890-luvulta lähtien.²³

Historiallinen tarkkuus tai moninaisuus ei kuitenkaan ollut uuslappalaisten tavoite keskustelussa porosaamelaisista. Kyse oli tietoisesta poliittisesta kuviosta, johon tarkoitukseen oikeistopopulistisesti värittynyt käsite *maahanmuuttaja* oli velmu keksintö. Se sisälsi kielteisesti värittyneitä maahanmuuttovastaisia mielleyhtymiä muussa suomalaisessa keskustelussa ja se perusteli *kanta-asukkaiden* oikeuksia.

Uuslappalaisten taito-otteena oli samaistaa koko saamelaisuus porosaamelaisiin eli näihin *norjalaisiin*, jotka olivat ottaneet haltuunsa ”alkuperäisten lappalaisten maat”. Porosaamelaisten annettiin siis ymmärtää vallanneen laittomasti myös saamelaiskäräjät.

Todellisuudessa saamelaisparlamentissa vaikuttaa porosaamelaisten lisäksi niin Utsjoen saamelaisia, inarinsaamelaisia kuin kolttiakin. Saamelaiskäräjät edustaa siten kaikkia tiedettyjä Suomen saamelaisryhmiä eri puolilta Suomen saamelaisaluetta. Sen edustajat valitaan demokraattisesti vaaleissa, ja nämä edustajat muodostavat hallituksen keskinäisissä neuvotteluissa ja päättävät

täysistunnoissa yhteisistä asioista.

Historiatulkintansa pohjalta uuslappalaiset kuitenkin kiistävät saamelaiskäräjien laillisuuden toteamalla, että se ei edusta todellista saamelaisuutta. He eivät erityisesti piittaa vastaväitteidensä tarkkuudesta. Erään kirjoittajan mukaan maahanmuuttajien jälkeläiset ”järjestäytyivät ja perustivat saamelaisvaltuuskunnan 1950-luvulla”²⁴, kun todellisuudessa valtio perusti valtuuskunnan 1970-luvulla kaikkien saamelaisten yhteiseksi edustuselimeksi.

Toisen kommentoijan väite siitä, että saamelaiset ovat toimineet vasta ”vuodesta 1974”²⁵ ikään kuin poliittisena puolueena, viitanee siihen, että saamelaisvaltuuskunta aloitti vuonna 1973 – vuonna 1974 saamelaispolitiikassa ei tapahtunut erityistä käännettä.

Saamelaismääritelmän yhteydessä viitataan jatkuvasti vuoden 1962 selvitykseen, josta puhutaan ”ylioppilaiden kesätyönä” tai ”yhden graduryhmän kartoituksena”. ”Onko alkuperäiskansa eli saamelaiset ylioppilaiden henkilökohtaisen mielipiteen varassa ilman historiallista totuuspohjaa?”²⁶

Kuten jo aiemmin todettu, vuoden 1962 selvitys täydensi sitä väestötutkimusta, jota oli tehty jo vuodesta 1945 alkaen. Tilastoja on jatkuvasti tarkistettu. Kaikilla on oikeus hakea saamelaiskäräjien äänestäjäksi sekä mahdollisesti valittaa päätöksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen saakka.

Pahimmillaan uuslappalaisten selostukset kompuroivat erehdyksestä toiseen huolimatta siitä, että asioista on julkisuudessa esitetty täsmällistä tietoa. Niinpä Pekka Pekkalan mukaan saamelaispolitiikassa yritetään kaapata

lappalaisten oikeudet ja historia suvuille, jotka tulivat Norjasta vuonna 1847.²⁷ Vuosiluku on täysin tuulesta temmattu, samoin kuin koko väite.

Saman kirjoittajan mielestä porotilalaissa saivat valtion tuella tiloja nekin, jotka ovat ”tulleet poroineen Suomeen verottajaa pakoon ja vallanneet Ylä-Lapin sekä Inarin saamelaisten kotiseudun, ajaen kalastaja-, ja poro- sekä metsälappalaiset ahdinkoon”.²⁸ Nyt siis porolappalaiset olivat myös veropakolaisia ja väkivaltaisista valloittajia.

Porosaamelaisten tahallinen ja jatkuva mustamaalaus on valitettavaa sikäläkin, että he ovat perinteisesti olleet vankimpia saamelaisen kulttuuriperinnön kantajia ja välittäjiä. Netti-palstojen alituista jankuttamista porosaamelaisten ala-arvoisuudesta voi pitää jopa kiusaamisena, jossa kohteita ei tunnuta pitävän enää edes tuntevinä ihmisinä, vaan leimaajien omien turhautumien ja julkisten stereotyyppien maalitauluina.

Saamelaiskäräjien aiemmat puheenjohtajat Pekka Aikio ja Klemetti Näkkäläjärvi olivat itse porosaamelaisia, jotka saivat henkilökohtaisesti kokea loanheittoa tämän takia. Keväällä 2015 puheenjohtajaksi nousi kolttasaamelainen Tiina Sanila-Aikio, mutta kielenkäyttö ei lieventynyt. Se osoitti, että viime kädessä vastustuksen kohteena oli saamelaiskäräjä eli saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon kivijalka.

ME - ALKUPERÄISIN ALKUPERÄISKANSA

Uuslappalaisten halu kiistää ”nyt valtasaamelaisina esiintyvien porosaamelaisten väitteet” johti myös siihen, että he kyseenalaistivat saamelaisten aseman alkuperäiskansana.

He vetosivat terveeseen järkeen ja uhkakuviin – sekä asiantuntijatietoon, kunhan se vain olisi oikeanlaista:

Voiko koko muu väestö olla väärässä ja ainoastaan saamelaiskäräjien johto väitteineen oikeassa? - - Oikeusministeriön tulisi herätä kuulemaan uusia tutkimustuloksia, jottei selkeää historian vääristelyä julisteta lailla oikeuksia. Jos nyt ei oteta järkeä käteen ja lähdetä tekemään tutkimuksellista yhteistyötä, on suuri vaara, että ihmiset ahdistettuina 'seinää vasten' kanavoivat ahdistuksensa väärin uomiin.²⁹ (Alleviivaus lapinkyläyhdistysten.)

Jo vuonna 1997 uuslappalaiset kielsivät saamen kielen merkityksen olennaisena alkuperäiskansaisuuden lähtökohtana, koska kansainväliset lait ja asetukset eivät kuulemma edellytä kieltä alkuperäiskansan tunnusmerkkinä, vaan se on yksi osa kulttuuria. ”Kieli on toki kulttuurissa tärkeä, mutta kielenhän voi jokainen opetella”, he väheksyivät.³⁰ Poru olisi varmasti noussut, jos joku olisi esittänyt samaa suomalaisuuden ja suomen kielen suhteesta.

Kun saamelaiskäräjät ja KHO hylkäsivät yli tuhat hake-
musta saamelaiseksi vuonna 1999, lapinkyläyhdistykset tulkitsivat KHO:n lausuntoa omalaatuisesti. He katsoivat edustavansa ”alkuperäiskansaa, jonka kielivähemmistön saamelaiset muodostavat”. Juridiikan asiantuntija Lauri Hannikainen ei pystynyt löytämään tätä tulkintaa päätöksestä.³¹

Uuslappalaiset ovat kyseenalaistaneet kansainvälisissä sopimuksissa määritellyn alkuperäiskansa-käsitteen

myös palauttamalla sen kysymykseen, ketkä olivat kullakin Lapin alueella ensin. Tässä he ovat nojanneet valtaväestöjen laatimiin asiakirjoihin, jotka koskevat erityisesti uudisasutusta, kun taas saamelaiden suulliseen perinteesen perustuneita yhteiskuntia ei ole pidetty ”pysyvänä asutuksena”.

Lapinkyläyhdistykset vetoavat ILO-sopimuksen määritelmään alkuperäiskansasta, joka 1) omaa omintakeisen kulttuurin, joka 2) polveutuu väestöstä, joka asui alueella jo silloin, kun nykyinen pääväestö ryhtyi valloittamaan ja asuttamaan aluetta ja joka 3) on oikeudellisesta asemastaan riippumatta säilyttänyt kokonaan tai osittain kulttuurinsa.

Kuten aiemmin on todettu, uuslappalaiset eivät ole niinkään pyrkineet osoittamaan ”omintakeista kulttuuriaan” kuin korostamaan sukututkimuksen merkitystä. Heidän mukaansa suora sukujohtoisuus riittää osoittamaan henkilön saamelaiseksi. Lapinkyläyhdistykset esittivät jopa ajatuksen selvittää lääketieteellisin menetelmin, kenen suonissa todella virtaa alkuperäiskansan veri.

Juridiikan asiantuntijoiden mielestä rodut ja heimot ovat sekoittuneet niin, että tällainen selvitystyö ei ratkaise mitään. ”Esimerkiksi saamelaisuus ei perustu henkilön veren koostumukseen vaan siihen, onko hänellä elävä yhteys saamelaiseen kieleen ja kulttuuriin”, totesi Hannikainen.³²

Eräs populistinen tapa on ollut laajentaa alkuperäiskansa-käsitettä historiallisesti ja alueellisesti niin, että sen merkitys hämärtyy lähes kokonaan. Lappilaista sukujuurta oleva professori, entinen Metsäntutkimuslaitoksen ylijohtaja Eljas Pohtila on useaan otteeseen todennut, että kaikki

suomalaiset kuuluvat ”uhanalaiseen heimoon” yhtä oikeutetusti kuin saamelaiset.³³

Suomalaisten alkuperäiskansaisuus on ollut erityisen suosittu argumentti netin keskustelupalstoilla. Yhtä suosittu on vielä laajempi merkitys, jota esiteltiin uuslappalaisten mielenosoittajien plakaatissa Arkadianmäellä jo 1995: ”Aatami ja Eeva olivat alkuperäisiä”.

Uschanovin tavoin voi taas todeta, että väitteet eivät sinällään ole epätosia. Täysin totta on, että kaikki maailman ihmiset ovat tavalla tai toisella alkuperäisiä. Väitteiden tavoitteena ei kuitenkaan ole itsestäänselvyuden osoittaminen, vaan tehdä alkuperäiskansa-käsite naurettavaksi tai ainakin merkityksettömäksi.

Tässä suhteessa populistinen puhetapa eroaa olennaisesti asiallisesta argumentoinnista, jolla on oma säännöstönsä: väitteet pitää perustella todennettavissa olevan tiedon avulla. Se on sopimukseen perustuva kieli, jota kaikkien keskusteluun osallistuvien toivotaan käyttävän ja ymmärtävän.

Sen sijaan hämärtävä populistinen puhetapa alkaa puhua toista kieltä, jossa on toiset säännöt. Siinä maanantai halutaankin nähdä keskiviikkona, kuu homejuustona. Kuten Uschanov toteaa, tässä kielessä faktat heitetään ensimmäisenä romukoppaan eli Homer Simpsonin sanoin: ”Faktoilla nyt voi todistaa mitä tahansa.”³⁴

Populistiseen päättelyyn on helppo haksauttaa, koska se perustuu selkeisiin mustavalko-asetelmiin. Kuulija voisi suhtautua varoen, jos puhuja toteaisi vähemmistölainsäädännön turhaksi, koska kaikki me kuulumme jollakin tavoin vähemmistöihin, tai että Suomen valtiota

ei oikeasti ole olemassa, koska sen perustaminen ei pohjautunut kaikkien valtioiden yksimielisyyteen. Mutta kyse onkin yleissivistykseen kuuluvista asioista.

Sen sijaan saamelaiskysymykset ovat aihe, joissa perusteiden järjettömyys ei ole pahe, vaan virkistävä näkökulma. Voi kuitenkin kysyä, mitä mieltä on kansainväliseen oikeuteen tähtäävässä alkuperäiskansa-käsitteessä, jos siihen kuuluvat kaikki suomalaiset tai maailman asukkaat.

Alkuperäiskansa on nykypäivän poliittinen käsite, joka on valtioiden yhteisellä sopimuksella kehitetty suojaamaan alkuperäiskansoiksi määriteltyjen kansojen nykyinen tilanne. Jouni Kitti on vastustanut saamelaisten määrittelyä alkuperäiskansana seuraavasti: ”Siinä on etnisyys keskeistä, ei todellinen asutushistoria eikä todellinen polveutuminen ja itseidentifikaatiot, jota ILO:n sopimus edellyttää.”³⁵

Todellisuudessa juuri tämän päivän etninen erityislaatu on se asia, jota alkuperäiskansasopimus pyrkii suojelemaan. Kuten Pekka Sammallahdi muistutti, ILO-sopimus ei ole takautuva eli pelkäänsä historiaan liittyvä. Tutkija Sanna Valkonen määrittelee:

Helposti siis unohtuu, että käsite alkuperäiskansa viittaa ennen kaikkea näiden kansojen nykyisyyteen: saamelaiset ovat kulttuurisesti ja etnisesti erityinen ryhmä toisenlaisen ja hallitsevan järjestelmän sisällä. Alkuperäiskansan omat sosiaaliset käytännöt ja tietojärjestelmät, kuten saamelaisilla sukulinjoihin perustuva etnisen tunnistamisen käytäntö, ovat mahdollistaneet tämän kulttuurisen erityisyyden ja yhteisön säilymisen.³⁶

TAPAUK 4:

PÄÄLLEKKÄISET PUHETAVAT

Halutessaan kyseenalaistaa sekä saamelaiskäräjien asemaa että saamelaisten identiteettiä alkuperäiskansana, uuslappalaiset ovat käyttäneet päättelyjä, jotka ovat usein sisäisesti ristiriitaisiakin. Rakentaessaan ”meidän” yhteisyyttämme kertomus tuodaan usein myös henkilökohtaiselle ja sitä kautta tunteelliselle tasolle.

Moni saamelaisuutensa löytänyt kertoo ikään kuin todistuksena omasta saamelaisuudestaan, että hänen perhepiirissään ei kukaan tiennyt, saatiika puhunut, lappalaisuudesta mitään. Hän havahtui etsimään satojen vuosien vanhoja esi-isäänsä vasta, kun muut puhuivat hänelle siitä. Tämän pitäisi siis todistaa henkilön ”halua olla saamelainen”.

Sarivaara kuvaa, että saamensukuisten esi-isien lisäksi ”hänen sielun- ja verenmaisemansa löytyy Lapista”. Hän myös opiskeli saamen kielen, minkä vähintäänkin luulisi oikeuttavan saamelaisen statukseen. Siitä huolimatta häntä ei hyväksytty saamelaiskäräjille. Joku toinen purkaa tyytymättömyyttään netissä:

Sokeareettakin näkee, että Kemin-Lapin saamelaiset on tarkoitus pukata tylsty ulos saamelaisten suurperheestä. - - Kaltoin kohdeltujen saamelaisten ei tule antaa periksi, vaan ryhtyä kokoamaan alkuperäiskansoista ja heitä tukevista valtaväestön edustajista joukkoa, joka marssii Brysselinherrojen pakeille. - - Suomen poliittisella johdolla on kunniaton osuutensa saamelaisten yrityksestä kaapata lappalaisten oikeudet ja historia itselleen.³⁷

Tässä puheenvuorossa saamelaisten yhteisö on siis suurperhe eikä pieni rajattu piiri. Suomen poliittinen johto kuuluu huonoihin herroiin eli saamelaiskäräjien myötäilijöihin, kun taas Brysselistä löytyisi hyviä herroja – riippuen tietysti siitä, kannattavatko he meidän asiaamme.

Puheenvuoro kuvastaa myös sitä tietoisesti hämärtävää päällekkäisyyttä, joka liittyi käsitteiden sekoittamiseen. Sen mukaan *saamelaisten suurperhe* haluaa savustaa *oikeat saamelaiset* ulos, mutta *saamelaisten* ei pidä antaa periksi.

Näin uuslappalaiset matkivat saamelaisten puhetapoja, joiden avulla he saavat sekä uskottavuutta omille sanomisilleen että sekoitettua etnisiä rajoja julkisuudessa. Pääkkösen mukaan he veivät vuonna 2001 matkimisen niin pitkälle, että heitä syytettiin saamelaiskonferenssin hyväksymän saamelaispoliittisen ohjelman plagioinnista ja sen esittämisestä ”lappalaispoliittisena ohjelmana” valtioneuvostolle.³⁸

Joissakin yhteyksissä puhetavat ovat menneet täysin sekaisin niin, että ulkopuolisen on vaikea ymmärtää, mitä edustaa mitäkin. Esimerkiksi Jouni Kitin lause toistaa saamelaisten puhetapaa niin, että vain *saamelainen* on vaihtunut *lappalaiseksi*:

Tänä päivänä uusi etninen tietoisuus lappalaisten menneisyydestä ja nykykulttuurin rikkaudesta ja ominaislaadusta näyttää ennen pitkää johtavan siihen, että lappalais-sanasta tulee jälleen positiivinen käsite, jonka uudelleen määrittelemisessä sekä saamelais/lappalaispohjainen asujaimisto ja poliittiset päättäjät alkavat olla yhtä mieltä.³⁹

Kitti äityy runoilemaan tunteisiin vetoavasti kuvitellusta lappalaisten ja saamelaisten kamppailusta:

Lappalaiset eivät unohda karua todellisuutta; saamelaiset ovat vielä voimissaan, he kuvittelevat edelleen omistavansa lappalaisten historialliset maa-omaisuudet. Lappalaiset elävät synnyinmaassaan, hengittävät, ajattelevat, toivovat, puhuvat äidinkieltään ja asuvat kodeissaan vain siksi, että heidän historiansa muodostaa mahtavan voiman.

Kitti vielä innostaa lappalaisia J. F. Kennedyn sanoin: ”Älä kysy mitä maa voi tehdä sinun puolesta, vaan mitä sinä voit tehdä sen puolesta.”⁴⁰ Näin Kitti, Kansallisen kivääriyhdistyksen puhetorvi, valjastaa demokraatti Kennedynkin puolustamaan lappalaisia saamelaisia vastaan.

Saamelaisten puhetapojen omaksuminen on tuottanut muitakin yllättäviä ajatuskulkuja. Perustellessaan, miksi entisen Kemin Lapin saamelaisten jälkeläiset pitäisi hyväksyä saamelaisrekisteriin, Erika Sarivaara painottaa omaa työtään saamen kielen oppimiseksi ja välittämiseksi. Vastakohtana saamelaiskäräjille hän korostaa metsäsaamelaisten vilpittömyyttä: ”Meillä - - on huolena saamelaisuuden säilyminen elävänä”, hän toteaa.

Sinällään järkevään lauseeseen sisältyy velmu taito-ote: yhdistys, joka vetoaa parin sadan vuoden takaisin esi-isiin ja jo kadonneeseen kieleen, katsoo siis pystyvänsä kehittämään nykyisten saamelaisten elämää paremmin kuin nämä itse, joita ei huoleta saamelaisuuden säilyminen elävänä!

INARINSAAMELAISTEN PUOLELLA JA VALEASUSSA

Hyökkäys porosaamelaisia vastaan heijastaa uuslappalaisten erästä hämärtämisen taktiikkaa. He ovat asettuneet näkyvästi inarinsaamelaisten puolelle *valtasaamelaisia* vastaan, joiksi he ovat pelkistäneet vain porosaamelaiset. Sen sijaan inarinsaamelaista puhutaan ikään kuin kaikki olisivat jääneet saamelaiskäräjien ulkopuolelle.

Todellisuudessa pohjoissaamelaisiin kuuluu myös muita kuin porosaamelaisia, nimittäin Utsjoen eli Tenon saamelaiset. Samoin saamelaiskäräjien vaaliluetteloon kuuluu inarinsaamelaisia ja kolttasaamelaisia.

Uuslappalaisten halu samaistua inarinsaamelaisiin kuvastaa pyrkimystä käyttää hyväksi saamelaisryhmien välisiä ristiriitoja, joita on tullut näkyviksi saamelaisten nyky-yhteiskunnan vakiintuessa.

Vielä 1970- ja 1980-luvuilla, kun saamelaisliike vaati valtiolta oikeuksia itsestään, se rakensi kuvaa yhtenäisestä saamelaisuudesta ja pyrki häivyttämään eroja me-hengen korostamiseksi. Pohjoissaamelaiset niin Utsjoelta, Inarista kuin Enontekiöltäkin olivat liikkeen kärjessä, vaikka siihen Suomessa kuului myös inarinsaamelaisia ja kolttasaamelaisia.

Saamelaisliikkeen tavat puhua saamelaisuudesta hyväksyttiin aikanaan varsin laajasti saamelaisten kesken puolustuksellisena strategiana, kun niillä perusteltiin omia vaatimuksia valtaväestöille. Tilanne muuttui, kun saamelaishallinto vakiintui esimerkiksi saamen kielilain ja saamelaiskäräjien asettamisten myötä.

Pienet saamelaisryhmät – merisaamelaiset Norjassa, eteläsaamelaiset Ruotsissa ja Norjassa, inarinsaamelaiset

ja koltat Suomessa – eivät välttämättä tunnistanee itseään siinä saamelaiskuvassa, joka rakentui paljolti pohjoissaamelaisen kulttuuriperinteen varaan.

Pienten kielten vahvistaminen eli niin sanottu revitalisaatio merkitsee pienten ryhmien ”itsenäisyyskamppailua” myös saamelaisliikkeen perinnön suhteen. Se ei koske vain kieltä, vaan siihen liittyy laajasti oman kulttuurisen perinnön uudelleen arviointi ja arvostaminen. Se voi olla jopa kiihkeää, kun oman kielen ja kulttuuriperinnön erityislaatua korostetaan jopa vastakohtaistamalla sitä muihin, erityisesti pohjoissaamelaiseen kulttuuriin.⁴¹

Saamelaisten omassakin keskuudessa on siis jännitteitä, jotka ovat aiheuttaneet keskustelua siitä, miten saamelaisuudesta pitäisi puhua. Nämä jännitteet ovat näkyneet lappalaiskiistan yhteydessä selvimmin keskusteltaessa inarinsaamelaisuudesta – jopa inarinsaamelaisten omassa keskuudessa.

Inarinsaamelaisista erityisesti Anu Avaskari (Aikioiden suvusta) on noussut saamelaiskäräjillä näkyvästi esille korostamaan inarinsaamelaisten roolia päätöksenteossa. Hän on perustanut *Anarâšah* (Inarinsaamelaiset) -yhdistyksen, joka on pitänyt saamelaismääritelmän kielikriteeriä ongelmana.

Yhdistys on kannattanut laajempaa saamelaismääritelmää, minkä takia siitä on tullut uuslappalaisille tärkeä liittolainen. Yhdistyksen mukaan alkuperäiskansan määritelmä on ”inarilaisten” osalta epäselvä ja se on vaatinut inarinsaamelaisille omaa erityislakia kolttalain tavoin.⁴²

Inarinsaamalainen Matti Morottaja, entinen saamelaiskäräjien puheenjohtaja, on pitänyt ajatusta

inarinsaamelaisten omasta laista periaatteesta hyvänä. Siihen liittyy kuitenkin samoja ongelmia inarinsaamelaisen määrittelyn osalta kuin yleiseenkin saamelaislainsäädäntöön.

Morottajan mukaan esimerkiksi kaikki Anarâšah-järjestön jäsenet eivät saamelaiskäräjien määritelmän mukaan ole saamelaisia. Joillakin suvuilla voi olla myös utsjoen- ja kolttasaamelaisia juuria, joten Morottaja kysyy, onko tällaisilla ihmisillä samat oikeudet kuin muilla inarinsaamelaisilla. Joillakin alueilla inarinsaamelaisten kotialue on myös päällekkäin kolttasaamelaisten kotialueen kanssa.⁴³

Toinen inarinsaamelainen yhdistys Anarâškielâ servi, joka on keskittynyt saamen kielen kehittämiseen erityisesti kielipesätoiminnan avulla ja ottaa harvoin poliittisesti kantaa, ilmaisi keväällä tukensa ILO-sopimuksen ratifioinnille.⁴⁴

Inarinsaamelainen Jouni ”Haikonen” Aikio puolestaan kokosi syksyllä 2014 inarinsaamelaisten yksityishenkilöiden vetoomuksen saamelaismääritelmästä vastavetona Avaskarin politiikalle. Listassa oli 80 inarinsaamelaisen nimet.

”Heräsin siinä vaiheessa, kun näkösälle tulivat tuollaiset jutut, että pohjoissaamelaiset syrjivät inarinsaamelaisia. Mietin, että eihän tämä ole mistään kotoisin ja päätin sitten, että kerään listan sen saamelaiskäräjälain tueksi”, Aikio totesi.

Vetoomuksen mukaan saamelaiskäräjäryhmän ehdotus saamelaismääritelmäksi oli tarpeeksi laaja, kun taas olemassa oleva ”lappalaispykälä” eli asiakirjojen

osoittama saamelaisuus oli vastoin inarinsaamelaisten tapaa tunnistaa yhteisönsä jäsenet. ”Se vaarantaisi myös koko saamelaisyhteisön tulevaisuuden.”⁴⁵

Pitkäaikainen inarinsaamelainen vaikuttaja Ilmari Mattus puhui Anarâšah-yhdistyksen yhteydessä jopa identiteettivarkaudesta (*identiteetsuáladem*), sillä hän ei pystynyt tunnistamaan monia yhdistyksen jäseniä inarinsaamelaisiksi:

Jos jokin ryhmä alkaa käyttää tietyn kansan nimeä niin, että osa kyseisestä kansasta ei hyväksy nimen käyttämistä, niin silloin kyseessä olisi identiteettivarkaus, tai ainakin -sieppaus. Vaikka ryhmä käyttääkin kansan nimeä, niin sen todelliset omistavat eivät voi vaikuttaa siihen, miten tämä ryhmä käyttäytyy, koska ryhmään kuuluvat ja millaisia lausuntoja ryhmä antaa.⁴⁶

Uuslappalaisille inarinsaamelaisuus on tarjonnut samastumisen kohteen, koska se on tuntunut olevan samanlaisessa ”syrjityssä asemassa valtasaaamelaisten suhteen” kuin he itsekin. Tämä on näkynyt myös ulkopuolisten kirjoituksissa, joissa inarinsaamelaisia on käytetty aseena *valtasaaamelaisia* vastaan.⁴⁷

Toisin kuin porosaamelaiset, tenonsaamelaiset tai koltat, inarinsaamelaiset ovat olleet yhteyksissä suomalaisten kanssa pitkään ja seka-avioliittoja on solmittu jo 1700-luvulta alkaen. Niinpä inarinsaamelaisten sukujen suomalaistuminen on kestänyt pidempään ja jatkunut koko 1800-luvun, toisin kuin esimerkiksi eteläisemmässä Lapissa.

Kun inarinsaamelaiset nostetaan uuslappalaisten eli metsäsaamelaiden ”liittolaisiksi”, luetellaan kiertotodisteluna mielellään kaikki inarinsaamelaiset suvut Vallesta Sarreen⁴⁸, ikään kuin se todistaisi lappalaisten inarinsaamelaisuuden. Todellisuudessa suurin osa Valleista ja Sarreista on saamelaiskäräjien jäseniä, kun taas uuslappalaiset eivät ole.

Suhtautuminen saamelaisiin juuriin on muuttunut Inarissa parissa kymmenessä vuodessa. Vielä 1990-luvun alussa erään inarinsuomalaisen suvun kesäjuhlassa puhuja totesi olevan suvun onneksi, kun ”suoniamme ei ole pilannut lappalainen veri”. Jo tuohon aikaan oli tiedossa esimerkiksi Anja Akujärven *Morottajien sukukirjan* perusteella, että Ivalon suomalaisissa suvuissa virtasi runsaasti inarinsaamelaista verenperintöä.⁴⁹

Kun keskustelu ILO-sopimuksesta kiihtyi, moni löysi nopeasti suvustaan saamelaisia juuria. Aiempi saamelaisuuden väheksyntä vaihtui sen korostamiseen, että he olivatkin historian (ja ”porosaamelaisten parlamentin”) uhreja, kun olivat joutuneet kieltämään oman saamelaisuutensa.

Jotkut ovat vedonneet siihen, että inarinsaamelaisuuden rajat ovat aina olleet joustavammat tai häilyvämmät kuin pohjoissaamelaisilla, koska he ovat aina eläneet eri kulttuurien rajoilla.

Esimerkiksi Länsi-Inarin inarinsaamelaiden elämäntapa on risteytynyt poro- ja tenonsaamelaiden kanssa, kun taas pääkylissä se on saattanut muistuttaa talollis-suomalaista elämäntapaa. Itä-Inarissa naapuruus koltasaamelaisiin on antanut molempien kulttuureihin oman vivahteensa.

Inarissa on näkynyt pienoisikoossa se keskustelu, jota koko entisen Kemin Lapin alueella on käyty Lapin asukkaiden saamelaisista juurista. Inarissa nämä juuret ovat kuitenkin lähempänä nykyaikaa kuin muualla Lapissa.

Esimerkiksi Akujärvet, Huhtamellat, Mannermaat ja Kiviniemet ovat osin inarinsaamelaista Morottajien sukua, mutta heidät luokiteltiin 1880-luvulla jo suurelta osin suomalaisiksi. Erään Akujärven todettiin vielä 1890-luvulla elävän ”lappalaisittain”, kun taas muiden todettiin olevan jo elämäntavoiltaan ja kieleltään suomalaisia.⁵⁰

Inarilainen-lehden päätoimittaja Jaakko Peltomaa on useaan otteeseen edellyttänyt, että ”ainakin” koppelolaiset pitäisi hyväksyä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, koska heidän elämäntapansa on säilynyt samanlaisena kuin saamelaisilla pitkälle nykyaikaan asti.⁵¹

Herääminen saamelaisuuteen on tapahtunut jopa Kyrön eli Ivalon kylässä, joka perinteisesti oli edustanut pitäjässä vahvasti suomalaistavaa keskusta. Kirkkoherra Jakob Fellman totesi jo 1820-luvulla Kyrön asukkaiden olevan ”suomalaisia pukuineen päivineen”. Saamea ei käytetty yhteisön kielenä, ja kylän asukkaat identifioituivat etnisiksi suomalaisiksi erotukseksi ympäröivistä saamelaisista.⁵²

Siinä, missä esimerkiksi Pohjois-Inarissa saamelaisuus säilyi uudisasutuksen myötä myös talollisten elämässä, Kyrössä se sulautui suomenkieliseksi ja -mieliseksi. Tämä kehitys jatkui vahvana sotien jälkeenkin, kun esimerkiksi saamelaisia puolisoita tuli kylään.

Vuonna 2008 kyröläisten sukujuhlassa kuitenkin kyseltiin, olivatko kyröläiset suomalaisia, lappalaisia vaiko

kenties metsäsaamelaisia. Ivalolainen kotiseutuhistorian tuntija Usko Luostarinen kallistui enemmän sille kannalle, että he olivat suomalaisia.⁵³ Samaa osoitti myös paikallislehti Inarilaisessa julkaistu Erkki Liljan artikkelisarja.⁵⁴

Sukujuhlan näytelmässä kuvattiin värikkäästi suvun suomalaisen esi-isän saapumista inarinsaamelaisten Morottajien sukumaille ja hänen talonpoikaisten jälkeläistensä myöhempiä vaiheita. Myös maakunta-arkiston entinen johtaja Samuli Onnela vitsaili, että kyröläisten verenkuvaa muistutti enemmän hämäläistä kuin ”saatanan savolaisia” – saamelaisista hänkään ei puhunut mitään.⁵⁵

Sen sijaan Hely Johanna Kyrön mielestä nämä mielipiteet eivät pitäneet paikkaansa vaan näytelmä oli ”ulkopuolisten mielikuvituksella keksitty ja sukujuhlan yhteydessä ujutettu väärennetty Kyrönkylän historia”. Hän kuittasi myös Tuomo Itkosen Inarin seurakunnan historian (1952) mielikuvituksellisenä epätotuutena. Kyrö vetosi tunteikkaasti todelliseen tietoon:

Historian väärentäminen on häpeällinen rikos. Istuin lapsena ukkini vieressä hänen sanoessaan, että näin se minäki istuin oman ukin kans juttelemassa näitä asioita. Imin kaikki sen tiedon, mitä hän Henterkin kamarissa kertoi. Hänen oma ukkinsa oli elänyt juuri ensimmäisen Henterkin pirtissä ja tieto oli autenttista eikä totisesti ’kuulopuhetta’, sanokoot ulkopuoliset, mitä tahtovat. Kyrönkylässä ei ollut eikä ole yliopistoja ja tutkijoita kirjaamassa tieteellisiä dokumentteja, mutta tieto on tietoa. - - Selvää on, että osa kyröläisistä on suomalaistunut, mutta yhtä selvää on, että hyvin monet omaavat vanhan identiteettinsä, ja historia on ja pysyy.⁵⁶

Kyrön puheenvuoro oli hyvä esimerkki kiertotodistelusta, jossa kertomalla yhtä kuvitellaan todistettavan toista. Kun kirjoittaja aloitti väärentämisen rikoksesta, päättelyn luulisi johtavan todisteisiin siitä. Hän kertoi kuitenkin vain istuneensa Henterkin kammarissa ja kuunnelleensa tältä ”tietoja” jostakin, mikä jää kertomatta.

Kyrö toisti kirjoituksessaan saamelaisten suomalais-tamishistoriaa osana kyröläisten vaiheita myös sotienjälkeisenä aikana: ”On surullista, mutta ymmärrettävää, että sodanjälkeiset sukupolvet haluttiin kasvattaa suomalaisiksi, sillä itärajan takaisten voimallaitostyömaitten suomalaisilla kansoitettussa Ivalossa ei lappalaista arvostettu. Ei ollut evakon käyneillekään erityisen miellyttävää ’totuus alemmasta ihmisestä.’”⁵⁷

Kyrön mukaan siis rotutieteelliset tutkimuksetkin olivat nyt suuntautuneet kyröläisiin, kun aiemmin ajateltiin niiden koskeneen vain saamelaisväestöä. Muissakin vastaavissa puheenvuoroissa on vedottu tunteikkaasti Inarin hautuumaasaassa lepääviin inarinsaamelaisten esi-isiin, joiden leposijat ”huutavat oikeutusta”.⁵⁸

Vetoaminen esi-isiin hautuumaasaassa viittaa siihen, että saamelaisten luurankoja kaivettiin antropologisissa tutkimuksissa 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. Lisäksi ne tukevat uuslappalaisten väitettä siitä, että koska hautuumaasaassa on vain ”meidän” esi-isiamme, ei myöhemmin tulleiden porosaamelaisten, ”me olemme alkuperäisiä”.

Esimerkiksi Kari Kyrö käytti kielikuvaa hautuumaasaassa lepäävistä esi-isistä vastakohtana riidanhaluisina ja hyökkäävinä näkemilleen saamelaiskäräjien edustajille.

Kyrö oli eräs niistä, joka oli löytänyt saamelaisuutensa vanhoilla päivillään. Hän ei täysin kokenut identifioituvansa nykyisiin saamelaisiin, ei edes inarinsaamelaisiin, vaan muutamissa lehtikirjoituksissa julistautui ”Inarinmaan lappalaiseksi”.

Hän myös käytti kiertoilmaisua puhumalla ”Inarin saamelaisista”, eli tarkkaan ottaen ei viitannut kieleen eikä inarinsaamelaisten ryhmään, vaan yleisesti Inarin alueen saamelaisiin. Mielleyhtymä inarinsaamelaisiin antoi hänelle kuitenkin mahdollisuuden samaistua nimenomaan näiden historiaan ja ottaa esimerkkejä sieltä.

Erään kirjoituksensa alussa hän käytti velmua tai to-otetta yhdistäessään tuhat saamelaiskäräjille hakenutta Inarin alueeseen, vaikka todellisuudessa saamelaiskäräjille hakeneet olivat ympäri Lappia. Samoin hän yhdisti inarinsaamelaiset kielipesät itseensä: ”Onneksi kielen elvytys on nyt vauhdissa. Kielensä menettäneiden vanhempien lapset voivat opetella esi-isien kieltä kielipesissä ja varttuneet oppilaitoksissa.” Näin saamelaisten alulle panema ja ylläpitämä vahva kielenelvytystyö tuli osaksi ”meidän” taisteluamme.

Inarinsaamelaisten kautta Kyrö esitti, että ”me” olemme ainoa ryhmä, joka on läpi tunnetun historian asunut yhden kunnan, nykyisen Suomen valtion alueella. Viitatessaan ryhmän muinaiseen alkuperään hän joutui tosin käyttämään kaukana lännessä vaikuttaneen porosaamelaisen (!) kirjailijan Johan Turin lausetta: ”Meistä ei ole kuultu, että me olisimme tulleet tänne mistään” – senkin hokemaksi muuntuneessa epätarkassa muodossa.⁵⁹

Kyrö saattoi nyt vedota myös muihin inarinsaamelaisuuden piirteisiin, kuten sävyisyyteen ja rauhallisuuteen. Näitä

hän käytti piikitelläkseen Sajoksessa toimivia saamelaiskäräjiä, joita hän piti kieroilevina riidanhaastajina:

[Inarin saamelaiskulttuurikeskus] Sajos on rauhaa rakastavien, suvaitsevaisuutta ja ryhmähyväksyntää alueelle muuttaneita kohtaan osoittaneiden inarinsaamelaisten ikiäikaisilla mailla. - - Heidän esi-isänsä haudat ovat Inarijärven Hautumaasaarissa. Sajokseen ei ole soveliasta tulla juonien kanssa. Sellaisten, joiden tarkoituksena on veriveljien kieltäminen, heidän identifioitumisensa epäminen ja heidän syrjäyttäminen omalta maaltaan. Heidän, jotka vielä jokin aika sitten käyttivät kotikielensä inarinsaamea, mutta jotka aikoinaan viranomaisten ja kirkon toimien pakottamana joutuivat siitä luopumaan.⁶⁰

Kyrö käytti hyväkseen velmuja taito-otteita siirtääkseen huomion pois siitä, että hänen olisi pitänyt todistaa perusväittäämänsä: sen, että riidanhallitset porosaamelaiset tosiaan olivat vallanneet saamelaiskäräjät, että siellä ei ollut muita pohjoissaamelaisia eikä inarinsaamelaisia tai kolttia, ja että Inarissa tosiaan oli joskus ollut ryhmä, johon hän itse kovasti korosti kuuluvansa.

Kyrön näkemykset kuvastavat saamelaiskeskustelun harmittavaa kääntöpuolta. Kaukaisten saamelaisjuurten etsiminen muuttuu helposti vallitsevan saamelaishallinnon arvosteluksi, samalla kun paikallisten sukujen jälkeläiset alkavat korostaa olevansa ”alkuperäisempiä” kuin ”nykyiset” saamelaiset, jotka olivat pääosin muuttaneet Norjan ja Ruotsin alueilta.

Inarinsaamelainen Hannu Kangasniemi vastusti Kyrön maalailemaa kuvaa siitä, että Inarin alueella asuisi kolmenlaisia ihmisiä: saamelaisia, suomalaisia ja lappalaisia. Lappalainen merkitsi kuitenkin saamelaista, sillä edellinen termi oli kielteisen sävynsä takia korvattu saamelainen-sanalla. Hän arvosteli Kyrön käyttämää ”lappalaisuuden” käsitettä uutena keksintönä:

Eli täällä ei ole asunut saamelaisten (=lappalaisten) lisäksi muita kansoja. Kyrö ja perinneyhdistys ovat siten luoneet uuden kansan, joka taisi syntyä alle 20 vuotta sitten, kun jotkut alkoivat vetoamaan erilaisiin rekistereihin perustuen maa- oikeuksia. Mutta eiväthän rekisterit voi luoda uutta kansaa. Sehän on vain silloisen Ruotsin valtion tapa rekisteröidä ihmisiä.⁶¹

Kangasniemen mukaan saamelaisuus on muutakin kuin verenperintö. Hän ihmetteli sitä, miksi paikallisen suomalaisen täytyy yrittää luoda itselleen uutta identiteettiä ”lappalaisena” – oman kulttuuriperinnön pitäisi riittää.

Yleisönosaston kirjoittaja Inarilainen-lehdessä säesti häntä: ”Saamelaiskäräjät on saamelaisia varten. Inarissa asuu paljon väkeä, joiden juuret ovat Inarissa todella pitkältä ajalta, mutta ei se tee heistä saamelaisia. - - He voivat olla vaikkapa inarilaisia ja ylpeitä sellaisia.”⁶²

... RAUHAN JA MYÖNTEISYYDEN NIMISSÄ ...

Uuslappalaiset ovat usein valittaneet, että saamelaiset vaikenevat heidät kuoliaiksi, eli että heidän asiaansa ei kuulla eikä oteta huomioon, mikä kertoo *valtasaamelaiten* ylimielisyydestä. Kun sitten esimerkiksi saamelaiskäräjien puheenjohtajat, jäsenet tai ulkopuoliset tutkijat ovat kommentoineet uuslappalaisten kannanottoja, heitä on pidetty riidanhaluisina ja yhteistyökyvyttöminä oman edun tavoittelijoina.

Uuslappalaisten puheenvuorot ovat usein kovasanaisia ja välillä suorastaan mustamaalaavia, mutta yleensä niiden jälkikaneettina on vakuutus kirjoittajan omasta rauhanomaisuudesta. Esimerkiksi Kari Kyrö toteaa erään yleisönosastokirjoituksensa aluksi, että vaikka hän on rauhaa rakastava ihminen, hänet on nyt pakotettu puuttumaan keskusteluun, koska asioita ”pyritään sotkemaan ilmeisen tahallaan”.

Haukuttuaan alkuun *saamelaiskäräjät*, sitä puolustavat *eino kuokkas*, *muualta tulleet eskelisen tuomat* ja vaalilautakunnan ”*valintakollegion*”, hän alkaa etsiä syytöstehtävää:

Maa- oikeuksista markkinoidaan hahmotelmia hämärään jäävästä saamelaiskäräjien johtamasta hallinnosta. - - Se panee loppuun saakka rauhaarakastavan hyväuskoisenkin havahtumaan. Onko nyt valjastettu kaikki voimat tähän täysin tarpeettomaan sodan lietsontaan? Onko muualta tullut nostoväkikin värvätty tähän valheellisia mielikuvia lietsovaan palkka-armeijaan? Onko heille vanhastaan tunnettuina ’taistelijoina’ ja paatoksellisina sananhaltijoina annettu syyttävä demagogin tehtävä? Jos näin on, silloin

on syytä nostaa kysymys: kenen taholta nämä toimeksiannot tulevat? Tulevatko ne kenties yhteiskunnallisin varoin tuettujen tahojen ja virallisiin tehtäviin palkattujen toimesta?⁶³

Tämän jälkeen Kyrö toivoo saamelaisten olevan rakentavampia ja rauhanomaisempia: ”Esi-isämme ovat eläneet täällä sovussa. Eikö nyt olisi aika istua useampaankin neuvottelupöytään?” Kyrö rakentaa rauhaa lappalaisten ja porosaamelaisten välille: ”Eikö outamaitten alkuperäisiin lappalaisiin tarttunut tervastulen katku ole yhtä voimakas ja kitkerä kuin tuntureiden jutaajien koivutulien savuista tarttunut kitkukin? Huono niitä on pestä pois, eikä ole tarvettakaan.”

Sen jälkeen hän toteaa riitelyn olevan valtion ja saamelaiskäräjien syytä ja käyttää toinen toistaan kovempia ilmaisuja saamelaiskäräjien kelvottomuudesta. Rauhan miehenä hän vetoaa sovinnon tekoihin: ”Lopulta, kun nyt kaikki täällä ollaan enemmän tai vähemmän ’savunhajuista’, niin eiköhän eletä sovussa, eikä ruveta vähäisillä voimillamme keskenämme riitelemään. Jos nyt joku on onnistunut vekkulisti joitakin nykyisiä valtiopäättäjiä puolellensa hetkeksi höynäyttämään, niin kannattaako sen suosioon ja kestävyYTEEN luottaa?”⁶⁴

Sitten hän lyttää *rekisterisaamelaiset*, joita kannattavat *irtopisteitä metsästävät poliitikot* ja joiden *mielivaltainen suhmurointi liputtaa ulos aidot lappalaiset*. Tämän yksinvallan murtamiseksi olisi kuulemma saatavilla ”kiistatontakin tutkimustietoa monista aiemmin hämärän peitossa

olleista itseämme koskevista asioista”.⁶⁵

Vuonna 2011 myös Pekka Pekkala lähestyi rauhaa rakastavalla yleisöosastokirjoituksella päättäjiä, joiden salaliitto kuulemma halusi väkisin ajaa ILO-sopimuksen voimaan vastoin paikallisia etuja. Hän osoitti pääministeri Stubbille kysymyksen: ”kärsiikö arvokas ulkopolitiikka, kun Ylä-Lapin asukkaat asuvat sovussa ja avioliittoja on solmittu niin saamelaisten kuin lappalaisten kesken”? ⁶⁶

Uuslappalaisten keskusteluissa toistuu hokema siitä, että ”lappalaiset, saamelaiset ja suomalaiset ovat vanhas-
taan eläneet yhdenvertaisina keskenään”. Siihen sisältyy kaksi merkitystä: lappalaiset ovat eri asia kuin saamelaiset ja yhdenvertaisuus on kadonnut paikallisella tasolla saamelaiskäräjien takia: ”Ennen 1960- ja 1970-lukuja olivat kaikki lappalaisia ilman keskinäisiä ongelmia.”⁶⁷

Kun Pekka Sammallahti on puuttunut lappalaisten asiavirheisiin, häntä on moitittu: ”Muiden eteläläisten tapaan myös Sammallahti pyrkii luomaan keinotekoisia ristiriitoja eri elinkeinoharjoittajien välille sekä jakamaan sukuja, kyliä ja muita yhteisöjä hajalleen, jotta ne eivät pystyisi yhteistyöhön puolustaakseen oikeuksiaan, vaan menettäisi oikeutensa erilaisten valtion kiinteistötoimistusten ja lakien seurauksena.” ⁶⁸

Sammallahtikin on siis *eteläläinen* ja siksi jäävi keskustelemaan asioista. Herravihan keskeinen käsite Lapissa on aina ollut eteläläisyys, *eskelisen tuoma*. Lause antaa ymmärtää, että ennen keinotekoisia rajalinjoja eri suvut ja kylät Lapissa eivät ole riidelleet, vaan ne ovat eläneet sopusoinnussa. Uskokoon ken tahtoo.

Saamelaisten suvaitsemattomuutta korostetaan useissa

kirjoituksissa. Lappilainen historioitsija Maria Lähteenmäki on kiteyttänyt omana käsityksenään, että nykyisen identiteetikamppailun äärilaidat ovat ”monikulttuurinen avoin Lappi vastaan etnisesti suljettu Saamenmaa”.

Ensin mainitun edustajana hänellä on maantieteilijä Pentti Viitala, joka vuonna 1987 sanoi saamelaiden ratsastavan ”sorretun pohjoisen kansan” imagolla ja että ”joikkaaminen kantaa nyt kauas” – tämä siis monikulttuurisesti avoimena puheenvuorona.

Sen sijaan Lähteenmäki ihmettelee saamelaismuseum Siidassa näkemäänsä karttaa, johon piirretty saamelaisalue merkitsee katkeraa rajanvetoa Keski-Lapin asukkaiden identiteettiin. Kirjoittajan mukaan näyttää siltä, että Suomen päättäjät ovat syyllistyneet jopa maanpetokseen:

Nykyään Lapin (=saamelaisalueen) eteläraja kulkee Vuotoson korkeudelta poikki eli 130 kilometriä pohjoisempana kuin ennen. Laukaustakaan ei ole ammuttu tai edes kunnon puhetta pidetty valtavasta alueluovutuksesta, joka on annettu valkoisen Suomen valtiaille. Metsäkapitalisteille on luovutettu Keski-Lapin aarniot, koskien voimat ja muut luonnonvarat. Suuna ja päänä olevat saamelaiset tutkijat ja virkamiehet välttelevät tarkoin aihetta. Saamelaiskäräjien keskeisestä Lapista itsekin kotoisin oleva puheenjohtaja ei tunnusta tai saa lupaa tunnustaa, että Lappi onkin suurempi kokonaisuus.

Lähteenmäki myöntää, että toisin kuin Keski-Lapin asukkaat, saamelaiset ovat löytäneet identiteettinsä perustaksi

etnisyyden, yhteisen historian ja saamen kielen sekä viite-ryhmäkseen alkuperäiskansojen kansainvälisen foorumin. ”Koska saamelaisille etnisyys ja taustaryhmä ovat niinkin selkeästi argumentoitavissa, ovat he myös menestyksellisesti päässeet esittämään kulttuuriautonomisen alueen muodostamista pohjoiskalottiin.”

Sen sijaan ”rodullisesti vähemmän puhtaiksi koetut lappalaiset ja suomalaiset” kokevat, että saamelaiset ovat hylänneet heidät, eivätkä halua antaa tunnustusta ja tukea Keski-Lapin väestölle”. Lähteenmäen mukaan tämä kertoo siitä, että saamelaiset kannattavat suljettuja rajoja monikulttuurisen pohjoisen alueilla, kun taas keskilappilaiset olisivat ”avoimien rajojen” kannattajia.⁶⁹

Lähteenmäki siis näkee saamelaisten oikeuksien suojaamiseksi muodostetun saamelaisalueen epäoikeudenmukaisena ja muut poissulkevana rajanvetona, joka on syntynyt poliittisista ja taloudellisista syistä. Saamenkansa, jota on yleensä julkisuudessa pidetty monikielisenä ja -kulttuurisena, on näin muuttunut tarkoin varjelluksi suljetuksi yhteisöksi, joka visusti haluaa pitää muut ulkopuolellaan.

TAPAUS 3:

RASISMI, LEHTOLA JA POLIISI

Toukokuussa 2011 olin lomamatkalla ”jossain Pyreneillä”. Poikkesin myös Ranskan puolelle Lourdes’in kaupunkiin, jossa liityin eri puolilta maailmaa tulleeisiin pyhiinvaeltajiin ihmettelemään pyhää Lourdesin luolaa. Minulle ei tapahtunut ihmeperantumista, vaan jatkoin matkaani Espanjan pohjoisrannikolle.

Bilbaossa sain puhelimeeni soiton. Vastasin siihen ilmoittaakseni, että puhelu tulisi kalliiksi molemmille ja soittaisimmeko myöhemmin. ”Tämä on Oulun poliisista päivää. Soittoni koskee teistä tehtyä tutkintapyyntöä. Voisitteko tulla kuultavaksi lähiaikoina?”

Tiesin asiasta jo etukäteen. Edellisenä syksynä olin antanut Saamen radiolle haastattelun, jossa olin verrannut käynnissä olevaa keskustelua saamelaisista 1920- ja 1930-luvun rasistisiin kannanottoihin. Olin tutkinut vasta itsenäistyneen Suomen ilmapiiiriä ja sen näkemyksiä saamelaisista. Rotututkimukset olivat sittemmin toki haalenneet, mutta samankaltaiset asenteet ja asetelmat olivat palanneet.

Saamen radio oli tehnyt haastattelustani suomenkielisen tiedotteen Yleisradion sivuille otsikolla ”Rasistiset liikkeet ovat lisääntymässä Suomessa.” Tiedotteessa todettiin: ”Saamelaiset uskoivat yleisesti 1980–1990-luvuilla, että rasismi olisi kaikonnut jo Suomesta. Lehtola itsekin luuli jo niin käyneen, mutta todellisuus oli toinen. Maahanmuuttajiin kriittisesti suhtautuvat liikkeet ovat voimistuneet ja yksikielisyyttä korostavat voimat ovat lisääntyneet myös vanhoissa puolueissa. Saamelaisalueellakin on oma rasismiin suuntautuva ’lappalais’-liike.”

Toimitus oli lisännyt tiedotteeseen: ”Paikalliset niin sanotut lapinkylä-yhdistykset kieltäytyvät eräiden tiedotusvälineiden tukemina hyväksymästä saamelaisia alkuperäiskansaksi ja vaativat sitä asemaa itselleen.”⁷⁰

Kohta tiedotteen julkaisemisen jälkeen Lapin Kansan toimittaja Veikko Väänänen kirjoitti minulle lievästi kiihtyneenä: ”Voisitko näin ’kirjallisesti’ täsmentää lausuntoasi Saamen radiolle? Eli mikä lappalaisliikkeen toiminnassa on tarkkaan ottaen rasismia? Mitkä tiedotusvälineet tukevat

tuota rasismia? Ovat alkaneet kiinnostaa rasismipuheet, kun niinkin vakavaa leimaa huitaistaan milloin mitenkkin kevyesti sinne sun tänne. Olen joskus miettinyt, kun olen itsekin osani noista saanut, milloin joku 'rasistiksi' leimattu tekee poliisille tutkintapyynnön itsestään ja samaan syssyyn vastavuoroisen pyynnön tutkia perätöntä väitettä tai ilmiäntoa."

Kävimme kirjeenvaihtoa, jossa yritin selittää tiedotetta parhain päin. Lupasin tehdä radiolle oikaisun siitä, että nimenomaan lapinkyläyhdistykset eivät mielestäni olleet rasisteja vaan saamelaisasiasta käydyssä nettikeskustelussa oli rasistisia piirteitä. Saamen radiossa asia oikaistiinkin, mutta illan saamenkielinen tv-uutislähetys *Odđasat* siteerasi lehdistötiedotetta uudelleen.⁷¹

Seuraavana päivänä Inarinmaan lapinkyläyhdistyksen puheenjohtaja Yrjö Mattila teki minusta tutkintapyynnön poliisille. Sitä seuraavan päivän Lapin Kansassa oli toimittaja Väänäsen tekemä uutinen, jossa Mattila kertoi kovasti "järketytyneensä" Lehtolan lausumista. Uutisessa siteerattiin meidän kirjeenvaihtoamme Väänäsen kanssa.⁷²

Poliisitutkinnan aiheina olivat kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja kunnianloukkaus / törkeä kunnianloukkaus. Se liittyi siihen, että olin syyttänyt lappalaisyhdistyksiä rasistisiksi. Sovimme poliisikonstaapelin kanssa, että tulen kuulusteluun palattuani Suomeen. Lupasin lähettää alustavan vastaukseni piakkoin, vaikka hän ei sitä vaatinutkaan.

Lomapäiväni Bilbaossa sujui vähän eri tavoin kuin olin suunnitellut. Kun muistelin, millaista kielenkäyttöä saamelaisia vastaan lehdissä ja netissä oli ollut, minusta tuntui nurinkuriselta, että juuri saamelainen haastetaan kunnianloukkauksesta ja kiihotuksesta kansanryhmää vastaan. Se tuki käsitystäni siitä, että liike haki julkisuutta millä hinnalla hyvänsä.

Mieleen tuli Tommi Uschanovin ajatus siitä, että rikosilmoituksen kiertoilmaisuna käytetään kauniimpaa sanaa tutkintapyyntö, joka salaa sen, miten vähäpätöisistä asioista ihmiset voivat tehdä rikosilmoituksia ja kuluttaa veronmaksajain rahoja.⁷³

Lausunnossani torjuin käsityksen siitä, että ”lappalaiset” olisivat kansanryhmä, kuten saamelaiset. ”Lappalaisten” mielipiteillä kerroin viitanneeni siihen laajaan keskusteluun, jota oli käyty niin tiedotusvälineissä, niiden yleisönosastoilla kuin internetissäkin.

Totesin: ”Kahta viimeksi mainittua kanavaa olen pitänyt erityisen hyvinä foorumeina saamelaisvastaisille kirjoituksille, joiden sävy on ulottunut pitkäaikaisesta vähättelemisestä ja halveeraamisesta sovinnistiseen ja ’rasismiin kallistuvaan’ kirjoitteluun. Esimerkkejä löytyy runsaasti jo ’lappalaisten’ 1990-luvulla julkaisemasta *Kiisa*-lehdestä nykypäivän yleisönosastokirjoituksiin ja nettikirjoitteluun.”

Varmemmaksi vakuudeksi päätin noutaa internetistä esimerkkejä siitä, millaiseen rasistiseen kirjoitteluun viittasin. Bilbaon majoituspaikassa minulla meni viisi minuuttia monisivuisen todistusaineiston kokoamiseen. Sain sen kahdesta satunnaisesti luetusta nettikeskustelusta vuonna 2011. Kopioin esimerkkiaineiston kirjoitusvirheineen päivineen ja lisäsin omat tulkintani puheenvuoroista.

LIITE:

Internetistä satunnaisesti poimittuja mielipiteitä, jotka liittyvät saamelaisvastaiseen ”lappalais”-keskusteluun. Mukana V.-P. Lehtolan kommentteja:

Lähde: <http://keskustelu.suomi24.fi/node/9610951>

BRUUNOEMELI

21.1.2011 13:41

Tietämättömille

Puhuttaessa Lapin alkuperäisväestöstä, niin voin kertoa tietämättömille, että ennen kuin saamelaiset tulivat Suomen Lappiin Norjasta suurine -enimmäkseen varastettuine- porokarjoineen, tällä alueella oli asuttu sitä ennen jo vuosisatoja. Että se siitä alkuperäisväestöstä.

Kommentti: Saamelaiset ovat kirjoittajan mukaan siis perusluonteeltaan porovarkaita eivätkä ole alkuperäiskansaa, jollaisena he ovat kirjoittajan mukaan valheellisesti esiintyneet YK:n piirissä vuodesta 1973 lähtien. Alkuperäiskansaisuuden kieltäminen ja omiminen on tyypillistä 'lappalaisten' puhetavoille, mutta yksittäisissä kirjoituksissa kiukkuja puretaan siis myös panetteluun ja vääristelyyn.

MANQUU

22.1.2011 19:50

saamelaisia

voisi kutsua metsäläisiksi

Kommentti: halventava huomautus

NUOIT

23.1.2011 16:22

Saamelaste alkoivat valloittaa Lappia samaan aikaan kuin suomalaiset Etelä-suomea. saamelaiset tuhodsivat Lapin alkuperäisväretön kielen ja kulttuurin. Ja ovat nyt Lapin alkuperäisväestöä. Suomen Lapin alkupe-
räisintä joukkoa ovat inarilaiset, muut ovat joko kielensä vaihtaneita tai muualta tulleita. Siitpä kiista.

Hitto kun alkuperäiskansalaisuudesta onkin nykyään ruvennut saamaan maata ja rutkasti rahaa..

Kommentti: Saamelaiset ovat siis väkivaltaisia valloittajia, jotka ovat syyllistyneet petokseen valtiota vastaan maalaisuuden ja taloudellisen vaurauden saavuttamiseksi?

TÖLLÖTTELEMÄÄN

21.1.2011 13:02

Saamelaiset vain reservaattiin ja turistit heitettiin töllöttelemään.

Lippuja myymään voi palkata maahanmuuttajia niin tulee nekin hoidettua.

Kommentti: Halventava huomautus, joka lienee tarkoitettu vitsiksi, kiihottaa kansanryhmää vastaan eli kehottaa vapaudenriistoon ja nöyryyttämiseen. Rinnastus (useissa kirjoituksissa mitään tekemättömiin) maahanmuuttajiin muistuttaa "lappalaisten" käsityksiä siitä, että saamelaiset ovat "maahanmuuttajia".

ALKUPERÄISKANSALAINE

21.1.2011 15:54

Suomen saamelaiset ovat vaatimassa itselleen kohtuuttomia etuoikeuksia esim. maanomistuksen suhteen, jota muilla suomalaisilla ei ole. Tässäkin kysymyksessä tarvitaan tasapuolisuutta ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Saamelaisille ei tule antaa sellaisia oikeuksia, mitä muilla suomalaisilla ei ole. Pieni saamelainen vähemmistö yrittää nyt syrjiä suomalaista enemmistöä.

Kommentti: Käsitys siitä, että saamelaiset syrjivät enemmistöä "kohtuuttomien etuoikeuksien" turvin, on ollut "lappalaisten" jatkuva argumentti.

----R----

21.1.2011 17:07

Vitun saamelaiset!

Saamelaisten elättäminen tulee Suomen veronmaksajille kalliiksi. Lappiin pitää marjanpoimijatkin lennättää toiselta puolelta maapalloa kun saamelaiset eivät viitsi töitä tehdä, viinojen kanssa vain pelaavat. Saatanan kiittämättömät vain valittavat!!!

Kommentti: Puhdas rasistinen väite saamelaisista laiskoina ja juoppoina, joita "me" (valtio) elätämme.

22.1.2011 12:08

Työtävieroksuvat ja humalahakuiset saamelaiset eivät turisteja lappiin tuo!

Kommentti: Ks. edellä.

SUOMEN KÄSI

21.1.2011 18:20

Sanompahan vain, että saamelaiset ts. entisajan termillä "lappalaiset" (jolla tarkoitettiin kaikkia samaa elämäntapaa harjoittavia) eivät ole ikinä omistaneet itse maata. He eivät alunperin omistaneet edes taloa, vaan viettivät paimentolaiselämää pitkin maita ja mantuja asuen laavuissa. -Hyvin saamelaisilla menee. Ärsyttää vain tavallista ihmistä kun samalla tavalla elävä, samalla alueella asuva saa aina tyytyä vähempään vain siksi, että ei kuulu saamelaisrekisteriin. Muuta eroa ihmisissä ei ole paitsi se että toiset saavat valtion tukea kaiken maailman projekteihin kunhan siinä ylistetään saamelaista kulttuuria. Paskan vitut! Mitä

saamelaiskulttuuria se on että asutaan omissa taloissa ja ajetaan porotkin tien viereen, että niitä on siitä helppo käydä autolla katsomassa ja hyvällä tuurilla joku ajaa vielä muutaman nulpon siitä nurin niin valtio maksaa siitosporon hinnan. - - Eli kysyn siis, että mitä kulttuuria näillä tukitoimenpiteillä yritetään pelastaa? Se alkuperäinen malli ja tavat ovat menneet, gone, kaput! Kaikki oli menetetty jo siinä vaiheessa kun on alettu puhumaan termistä "saamelaiset". "Lappalainen" on se oikea ja alkuperäinen sana, jolla entisajan poropaimentolaiset tunnettiin. Ei ole olemassa Lapin "alkuperäistä" kansaa, ainakaan rodullisessa mielessä. Mitä mieltä on edes erotella samalla paikkakunnalla elävät ihmiset kahteen "rotuun"? Edellisen vuosisadan aikana on jo geenit siirtyilleet puolelta toiselle, eikä sitä voi suoraan ulkonäönkään perusteella enää sanoa kuka on "saamelainen" ja kuka ei. Päädyn sellaiseen lopputulokseen, että jos ei Suomen valtion tähänastiset tukitoimet ja helliminen riitä niin painukaahan mongoloidit kysymään vaikka Tšingis-kaanilta, että ottaako veliheimonsa suojelukseen! Kyllä tet saatta täällä asua, mutta mie en ala teijän persettä nuolemaan sen tähän. Olkaa vain niinkö muutkin, tasavertaisia ihmisiä tässä ollaan, eikä osan pitäisi saada olla "yli-ihmisiä" joita toisten pitäis mielistellä ja varoa loukkaamasta tai antaa jotain erityiskohdeltua. Suomeakin te kaikki ossaatta, muutamaa vanhaa ahkua lukuunottamatta.

Kommentti: Vertaus mongoloideihin liittyy vanhaan ja kumottuun rotuteoreettiseen ajatteluun, jonka soveltamista nykyisin pidetään yksiselitteisesti rasismina. Sitä paitsi mongoloidi p.o. mongoli. Muu vähättely, panettelu ja halveeraaminen korostavat tulkintaa.

SUOMEN KÄSI

21.1.2011 22:20

Vieläkin kertaan ja alleviivaan, että Ylä-Lapin maiden omistus/käyttö- oikeudet eivät todellakaan kuulu pelkästään saamelaisille.

Kommentti: Saman kirjoittajan toinen kirjoitus kytkee hänen rasistiset näkemyksensä maaoikeuskiistaan.

SUOMI SUOMALAISILLE

22.1.2011 14:44

mitäh

Siis mitä...!! onko saamelaiset Suomessa joku alkuperäiskansa? WTF!!! Eikös ne ole niitä muualta tulleita ihan niinkun me muutkin suomalaiset. Ei meitä voi ketään sanoa alkuperäiskansaksi. Ja onko se oikein, että joku sellainen kulttuuri, jota pidetään yllä keinotekoisesti erilaisin lainsäädännöllisin keinoin, saa erityiskohtelua.

Kommentti: Sisältää lappalaisten suosiman käsityksen (poro)saamelaisista maahanmuuttajina, jotka eivät ole oikeutettuja etuuksiin. Käsitys keinotekoisesta kulttuurista on ns. essentialistinen yleistys, jossa vanhan rotuteoreettisen ajattelun hengessä nähdään saamelaisten perusolemukseksi "met-säläisyys" eli ei-nykyaikaisuus.

VASTASENRANNAN KIISKI

23.1.2011 01:09

Saamelaiset on yhtä keksitty kansa kuin Kittilän elämäntapaintiaanit. Lappalaiset täällä ovat asuneet ja paimentaneet poroja, sitten tulivat pirkkalaiset ruotsalaisten tuella ja karjalaiset venäläisten tukemana keräämään veroja ja heidän

myötä Kemin ja Tornion alueelta levittäytyi viljelys- ja kalastuskulttuurin myötä myös suomalaiset asuttamaan Lappia. Nykyisin me lappilaiset olemme kaikki suomalaisia. Ei siinä tarvi mitään tekokansaa väkisin synnyttää. Ns. "saamelaiset-han" eivät edes itse mahdu keskenään saman pöydän ääreen vaan riitelevät kuka on oikea valittu ja kuka ei ole.

Kommentti: "Lappalaisten" suosima väite siitä, että saamelaisuus on keksitty, suorastaan poliittinen ilmiö, jonka avulla saamelais-"puolue" on petoksellisesti saavuttanut merkittäviä etuja.

<http://www.hs.fi/keskustelu/aihealue/Politiikka/ketju/3433455/?viesti=3434947>

CHINASKI

01.06.2009 13:11

vastaus viestiin: en minäkään kepua...

En silti niin hörhöksi ole muuttunut että vihreitä menisin äänestämään. Järkikulta sentään on säilynyt terveenä. - - heidän riveissään on paljon rikollisia, vaikka he kieltävätkin sen. Julkisuudessa he leikkivät jotakin ympäristöpoliisia, mutta heidän joukkonsa syyllistyy hyvin monenlaisiin rikoksiin. Aina terrorismiin verrattaviin - -. Nyt ministeri Brax on kunnostautunut Lapin syöjänä ryhtyessään asianajajaksi maahan muutaneille saamelaisille, jotka havittelevat valta-asemaa Lapin vesiin ja maihin. Kyllä maan rajojen sisällä täytyy kaikkien tyytyä ilman erityisoikeuksia tasavertaiseen maan ja vesien käyttöön. Etenkin kun on tullut toisten oikeuksia polkemaan.

Kommentti: Rinnastaa ministeri Braxin saamelaismyönteisyyden rikokseksi, jolla autetaan saamelaisten valtaanpääsyä.

"Lappalaisten" suosimat väitteet porosaamelaisista maahanmuuttajina ja toisten oikeuksien polkijoina toistuvat, samoin käsitys siitä, että saamelaiset täytyy suomalaistaa eli assimiloida kieltämällä heiltä erityisoikeudet kielen ja kulttuurin suojeluun.

Pertti Veltto Virtanen kommentoi 13. helmikuuta 2009 08:57

Tosiaan jos ketä - suomalaisia kohtaan on oltu - ja ollaan "rasisteja". Esimerkiksi "kaverimme" norjalaiset" ovat yli 200-vuotta harjoittaneet lähes terroria suomalaisia kohtaan Finnmarkenin ja muun pohjoiskalotin alueella. Tähän he ovat "lahjoneet" rahalla mukaan osan saamelaisista, joiden kunniaksi on mainittava, etteivät kaikki ole mukaan lähteneet

Kommentti: Kansanedustajan mielestä osa saamelaisista on petoksen avulla syrjinyt Norjan suomalaisia, joita kohtaan he ovat yhdessä norjalaisten kanssa harjoittaneet terroria.

Lausunnossani poliisille totesin: "Näin pieni otoskin heijastaa monipuolisesti sitä asenneilmapiiriä, johon haastattelussani viittasin. Osa tästä kirjoittelusta on selvästi 'rasismiin suuntautuvaa' - erityisesti, kun otetaan huomioon rasismin määrittely monisyisemmin kuin pelkkänä näkyvänä 'rotusortona'.

Rasismiin suuntautuvaa voi olla se, jos saamelaisia pitkäaikaisesti mitätöidään ja halveerataan, heidän identiteettinsä asetetaan kyseenalaiseksi hienostuneemmilla kuin rodullisilla perusteilla tai että tietoisesti halutaan kieltää heiltä ne oikeudet, joilla on mahdollista vaalia omaa kieltä ja kulttuuria." Viittasin erityisesti Vesa Puurosen teokseen *Suomalainen rasismi*.

"Voi kysyä, kuinka haitallisesti esimerkiksi kasvavan

saamelaisnuoren kehittyvään identiteettiin vaikuttaa yleisönosastojen jatkuva toivotus siitä, että te ette ole oikeita lappalaisten jälkeläisiä (eli teillä on keksitty historia), että te ette ole oikeita Suomen kansalaisia vaan maahanmuuttajia, joista käydyn keskustelun sävy Suomessa on kielteinen, tai te ette ole alkuperäiskansaa, vaikka monet teidän valheelliset edustajanne niin väittävät? Tällaisen puheen toistuminen ja jatkuminen 20 vuoden mittaan sai minut puhumaan 'rasismiin suuntautuvasta' puhetavasta."

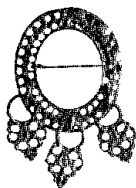
Jatkoin: "Erityisesti porosaamelaiset ovat joutuneet suoranaisten kiusaamisen kohteiksi siinä, että 'lappalaiset' väittävät heidän riistäneen (sekä muilta saamelaisilta että suomalaisilta) niin maat kuin oikeuden edustaa saamelaisia. Väite porosaamelaisten ylivallasta ei pidä paikkaansa, sillä esimerkiksi saamelaiskäräjillä on edustajansa niin Utsjoen saamelaisten kuin inarin- ja kolttsaamelaistenkin keskuudesta. Porosaamelaisia parhaavan retoriikan tavoitteena on herättää ristiriitoja saamelaisten sisällä – eli pyrkimyksenä näyttää olevan myös saamelaisten sisäinen 'sakinhivutus'."

Lisäsin vielä, että Inarinmaan lapinkylä -yhdistyksen tiedotus on hoidettu tarkasti lakipykälää noudattaen ja "jopa ihailtavalla journalistisella ammattitaidolla". Ilmiö oli kuitenkin laajempi kuin Inarinmaan lapinkylä -yhdistys, joten yhdistys ei voinut julistautua kaikkien "lappalaisten" edustajaksi esimerkiksi tiedotuspolitiikan ja mielipiteiden suhteen, kun ns. lappalaisliikkeen nimissä yleisönosastoilla ja internetissä maalattiin seinälle saamelaisista mitä kauheimpia piruja.

Ouluun palattuani marssin poliisilaitokselle, jossa poliisikonstaapeli laati kuulustelupöytäkirjan. "Lehtolan esituskinnassa kertoman mukaan hän ei ole loukannut kenenkään

yksityisen henkilön kunniaa eikä ole haastattelussaan maininnut ketään henkilöä nimeltä vaan on puhunut asiasta yleisellä tasolla. Lehtola ei ole maininnut mitään yhdistystä nimeltä eikä ole puhunut Lapin suomalaisväestöstä vaan lappalaisliikkeestä tietyllä tavoin poliittisesti asennoituneena, joskin järjestäytymättömänä ryhmänä ja suurempana kokonaisuutena. Lehtola kertoo kritisoineensa saamelaisista käytyä nettikeskustelua.”

Syksyllä valtakunnansyyttäjältä tuli vapauttava lausunto: ”Lehtolan tarkoituksena on puolustaa saamelaisten oikeuksia ja kulttuuria. Käytettävissäni olevan aineiston perusteella Lehtolan ei voida katsoa ainakaan tietoisesti panettelevan tai solvaavan mitään etnistä ryhmää.”⁷⁴

.. SÄÄSKEN ÄÄNI EI KUULU TAIVAASEEN?

A rkadianmäki joulukuussa 2014. Lappilainen kansanedustaja Eeva-Maria Maijala pitää saamelaisasioista tunteikkaan puheen, jossa hän puolustaa omia oikeuksiaan saamelaisstatukseen. Hän arvostelee sitä, että hallituksen esityksessä Suomen saamelaisuus oli ”rajattu kolmeen ryhmään: inarin-, koltta- ja pohjoissaamen. Kemin Lapin saamelaiset on unohdettu”.

”Onko ihmisoikeuksien mukaista, että geeniperimän sekä elinkeinon- ja kulttuurinharjoittamisen osalta metsäsaamelaisiksi lukeutuvia henkilöitä ei tunnusteta virallisesti saamelaisiksi”, Maijala ihmettelee. Hän tuo asian henkilökohtaiselle tunteiden tasolle: ”Harjoitan kulttuuria ja olen perimältäni saamelainen, mutta se ei riitä.”

Maijala on juuri hakenut saamelaiseksi, mutta häntä ei ole hyväksytty. Nykyistä esitystä hän pitää ”kulttuuri-murhana”. Kansanedustaja luottaa kuitenkin eduskunnan valiokuntatyöskentelyyn: ”Jokainen, joka on valiokunnissa kuullut asiantuntijoita, on sitä mieltä, että esitys on päin honkia.”¹

Maijalan puhe liittyi eduskunnan täysistuntoon, jonne Alexander Stubbin hallitus toi syksyn 2014 aikana kaksi saamelaisiin liittyvää lakiesitystä. Maijalan puheenvuoro edusti keskustelujen yleissävyä. Pääosin äänessä lähes tyhjässä salissa olivat Lapin kansanedustajat, jotka Maijalan tavoin yleensä arvostelivat kovin sanoin lakiesityksiä.

Eduskunnan valiokunnat ja täysistunto edustavat Suomen päätöksenteon huippua, joten Maijalan korostama *asiantuntijuus* nousee niissä vahvasti esiin. Saamelaisia koskevien lakiesitysten käsittely eduskunnassa vuosina 2014–2015 tarjoaa hyvän näkökulman siihen, kenen tiedon ja millaisten näkemysten pohjalta saamelaisille tärkeitä päätöksiä tehtiin.

Viime aikojen keskustelussa on kiinnitetty huomiota asiantuntijuuden murrokseen, kun kaikesta tiedosta julkisuudessa on tulossa samanarvoista, olipa kyse tieteen tuloksista tai julkiseen näennäistietoon rakentuvasta asiantuntemuksesta. Se vaikuttaa myös päätöksentekoon.²

Saamelaisasioissa tämä asiantuntijuuden murros on ollut läsnä jo pitkään. Historiallisessa tutkimuksessani *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953* vuonna 2012 kiinnitin huomiota saamelaisia koskevan päätöksenteon rakentumiseen sekä paikallisesti että valtakunnallisesti 1900-luvun alkupuolen saamelaispolitiikassa.

Totesin, että saamelaisia koskevaa lainsäädäntöä ja virallisia päätöksiä ei pidä nähdä vain kasvottomien komiteoiden ja virkamiesten puolueettomana toimintana. Asiantuntijoillakin oli omat taustansa ja mielikuvansa, jotka vaikuttivat heidän toimintaansa esimerkiksi asenteina tai ulkoapäin tulevana paineina ja odotuksina.

Kun tutkii suomalaisen hallinnon suhteita saamelaisiin, on välttämätöntä tunnistaa avainasemissa toimineita henkilöitä, joiden näkemykset ja roolit saattavat vaikuttaa merkittävästikin omaksuttuihin painotuksiin ja tehtyihin ratkaisuihin. He osallistuvat aina johonkin keskusteluun, jossa heillä on omat roolinsa tai pyrkimyksensä.

Olennaista on tutkia, ketkä kulloinkin nähdään asiantuntijoina ja millaisten lähtökohtien pohjalta he toimivat. Kuinka paljon saamelaiset itse pääsevät vaikuttamaan omia asioitaan koskeviin keskusteluihin ja päätöksiin, vai onko tilanne sama kuin 1920-luvulla, kun inarinsaamelainen Uula Sarre luonnehti saamelaisen sananlaskun tavoin: ”Sääsken ääni ei kuulu taivaaseen”.³

Kuten aiemmin on todettu, asiantuntijoidenkaan saamelaiskuva ei välttämättä rakennu viileän tieteelliselle tai tutkitulle perustalle, vaan taustalla voi olla ikivanhoja (myönteisiä tai kielteisiä) stereotypioita, kollegoiden esittämiä tietoja ja luuloja sekä kirjallisuudesta ja tiedotusvälineistä omaksuttuja näkemyksiä.

Oletuksena on usein se, että mitä kauempana päättäjät ovat, sitä ymmärtämättömämpiä ja asiantuntemattomampia päätöksiä he tekevät saamelaisasioissa. Käsite ”Helsingin herrat” esiintyi jo sadan vuoden takaisissa lähteissä vertauskuvana pohjoisen oloja ymmärtämättömälle lähestymistavalle.

Todellisuudessa saamelaisasioiden kannalta ratkaisevia lausuntoja ja jopa päätöksiä on tehty usein lähempänä kuin pääkaupungissa. Kun esimerkiksi 1930-luvulla pohdittiin kolttasaamelaisten kulttuuria suojelevaa lainsäädäntöä, ”Helsingin herrat” suhtautuivat siihen myönteisesti ja tiettyt ministeriöt valmistelivat sitä toteutettavaksi.

Sen sijaan kovimmat vastustajat löytyivät paikalliselta taholta eli metsähallituksesta ja Petsamon kunnasta. Hankkeen kohtalo sinetöityi lopulta maakuntatasolla, kun vasta perustettu Lapin lääninhallitus Rovaniemellä teki kielteisen päätöksen. Se lopetti käytännössä hankkeen kehittämisen.⁴

Enemmän kuin etäisyys, tehtyihin valintoihin näyttivät siis vaikuttavan maakunnalliset ja paikalliset eturistiriidat. Lääninhallitus halusi keskittyä koko läänin tulevaisuutta koskevaan moderniin kehittämisohjelmaan, ei tuhlatava varoja ”katoavan kulttuurin” suojeluun, jonka arveltiin myös eriarvoistavan muuta Lapin väestöä.

Kun tarkastellaan 2000-luvun saamelaiskiistaa, samat piirteet näyttävät toistuvan. Eduskunnankaan asiantuntijoiden näkemykset eivät ole irrallaan julkisuudessa käydystä kiistelystä, jonka puhettavat saattavat nousta vahvastikin esiin eduskunnan salissa tai valiokunnissa.

Saamelaisia koskeva tieto voi vaihdella suurestikin lähtökohdista riippuen. Toisesta näkökulmasta jonkun näkemys voi olla hyvinkin luotettava, toisesta arveluttava. Kysymys on loppukädessä siitä, kenen tietoa pidetään relevanttina ja arvovaltaisena.

Saamelaiskiistassa myöskään etelän ja pohjoisen välinen etäisyys ei näytä vaikuttavan siten kuin luulisi.

Helsingissä ehkä odotettaisiin, että Lapin kansanedustajat puolustaisivat saamelaiskäräjien näkemyksiä, kun taas ymmärtämättömät löytyisivät etelän rintamailta, joissa ei tiedetä saamelaisista juuri mitään. Asia ei kuitenkaan näytä olevan aina niin.

Väitöskirjassaan *Meidän vähemmistöimme* (2001) Seija Tuulentie kuvasi erityisesti 1990-luvulla käytyjä keskusteluja saamelaisiin liittyvästä lainsäädännöstä. Hän osoitti, miten paikallisten ja alueellisten keskustelujen mieli- ja uhkakuvat siirtyivät myös eduskunnan puheisiin, politiikkojen ja erityisesti Lapin kansanedustajien sanastoon.

Niihin liittyivät pelot paikallisten etujen kaventumisesta, pyrkimykset kyseenalaistaa *saamelainen-* ja *alkuperäiskansa-*käsitteitä sekä epäluottamus saamelaisten mahdollisuuksiin päättää omista asioistaan, mikä kiteytyi saamelaiskäräjien toimintaan suuntautuvana epäluulona.

Tuulentie kuvasi sitä sofistikoitua retoriikkaa, jonka avulla uhkakuvia voitiin tuoda myönteisten kuvien rinnalle. Kaikki osapuolet 1990-luvun keskustelussa korostivat vilpittömyyttä pyrkimystä ”saamelaiskulttuurin säilyttämiseksi”, jota pidettiin itsestäänselvänä lähtökohtana.

Se oli kuitenkin usein pohjustusta lakiehdotuksia vastustavaan kritiikkiin, joka käytännössä saattoi kumota alussa esitetyn suvaitsevan näkökohdan. Tämän näkökannan mukaan vähemmistö oli aina vähemmistö, jolle ei voi enemmistödemokratiassa antaa erityisiä oikeuksia muiden kustannuksella.

Peruskysymys oli tasa-arvon määrittely eli se, millaisia oikeuksia jokin ryhmä voi saada ilman, että se uhkaa muiden oikeuksia. Niinpä saamelaisten oikeuksien retoriikassa

eri osapuolet tasapainoivat kansalaisten tasa-arvoisuuden ja vähemmistön oikeuksien välillä, samoin kuin kansainvälisten ihmisoikeuksien ja ”kansallisten erityisolojen” suhteen.

Tuulentie totesi, että keskustelu saamelaisia koskevista lakiehdotuksista toi esiin monia suomalaistenkin kansallisen identiteetin kannalta olennaisia kysymyksiä. Kyse ei siis ole pelkästään saamelaisista, vaan yhtä lailla suomalaisten suhteista keskustelun alla oleviin kysymyksiin.⁵

Tämä antaa aiheen muistuttaa, että keskustelu ei koske pelkästään saamelaisia ja heidän oikeuksiaan sinällään, vaan myös keskustelijoiden *näkemyksiä* saamelaisista ja heidän oikeuksistaan. Tasa-arvon ja tasapuolisuuden vuoksi olisi tärkeää, että näkemykset saamelaisista eivät perustuisi pelkästään suomalaisten lähtökohdille ja olettamuksille, vaan että myös saamelaiset näkökannat tulisivat asianmukaisesti valotetuiksi.

SUOMEN KANSALLINEN RATKAISU

Eduskunnassa oli syksyllä 2014 käsiteltävänä kaksi saamelaisiin liittyvää lakiehdotusta. Saamelaiskäräjälakiin liittyvät muutokset tulivat täysistunnon keskusteltaviksi marraskuussa 2014, mutta niihin viitattiin myös muissa yhteyksissä, kuten tasa-arvolain kohdalla. Joulukuussa oikeusministeri Anna-Maja Henriksson esitteli täysistunnossa hallituksen esityksen ILO-sopimuksen ratifioimiseksi.⁶

Vuonna 1995 hyväksytyn saamelaiskäräjälain korjaamista ehdotettiin niin, että se korostaisi saamelaiskäräjien asemaa muun muassa vahvemman kuulemisvelvollisuuden

kautta. Samoin itsehallinnollista asemaa piti parantaa muun muassa niin, että saamelaiskäräjien kertomus annettaisiin suoraan eduskunnalle.

Suurempaan rooliin keskustelussa nousi kuitenkin pyrkimys muuttaa saamelaisuuden määritelmä sellaiseksi, että se vastaisi saamelaiskäräjien ja KHO:n vakiintunutta käytäntöä. Hallituksen esityksessä, jonka oikeusministeri oli laatinut yhdessä saamelaiskäräjien johdon kanssa, laista haluttiin poistaa historiallisiin lapinkyliin viittaava pykälä.

Sen sijaan esitys piti tärkeänä, että henkilö on omaksunut saamelaisen elämäntavan tai kulttuurin saamelaisessa yhteisössä. Esittelypuheessaan Henriksson nosti keskeiseksi kohdaksi ryhmähyväksynnän, jota muun muassa YK:n rotusyrjintäkomitea oli vuonna 2012 korostanut.

Sen lisäksi, että henkilö itse koki olevansa saamelainen, oli olennaista myös, että ryhmä itse määritteli sen, ketä siihen kuuluu. Tämä tapahtuisi entiseen tapaan vaalilautakunnan avulla, jonka kokoa ehdotettiin suurennettavaksi. Henriksson korosti, että demokratian mukaisesti jokaisella hylätyllä oli mahdollisuus valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen asti.⁷

Toinen lakiesitys koski Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansoja suojelevan lain hyväksymistä. Senkin tavoitteena Henriksson korosti yhdenvertaisuutta ja osallistumisoikeutta. Viranomaisten oli toteutettava neuvotteluvollisuus niin, että se toteutuisi hankkeiden suunnitteluvaiheista alkaen yhdessä saamelaiskäräjien kanssa.

Oikeusministeriö ja saamelaiskäräjät olivat neuvotelleet syksyn aikana ILO-sopimukseen erillisen selitysoosan.

Kysymys saamelaisten kotiseutualueen maa- ja vesioikeuksista oli aiheuttanut erityisiä ristiriitoja, joissa usein oli vedottu siihen, että saamelaisalueella oli pitkään elänyt monia väestöjä rinnakkain samalla alueella.

Nyt oikeusministeriö ja saamelaiskäräjät olivat tulkinneet sopimuksessa mainittua ”kansallista ratkaisua” niin, että Suomi voi käräjien suostumuksella tehdä kompromissin maanomistuksen suhteen. Henriksson totesi eduskunnalle:

Suomen kansallinen ratkaisu on, ettei saamelaisten kotiseutualueella oleviin maa- ja vesialueisiin kohdistuvia omistus-, käyttö- ja hallintaoikeuksia muuteta. Tämä koskee paitsi yksityisiä myös valtion omistuksessa olevia maa- ja vesialueita. - - Ratifiointi ei siis vaikuta omistus-, käyttö- ja hallintaoikeuksiin. Tämä tarkoittaa, että sekä saamelaisilla että muulla väestöllä on jatkossakin oikeus käyttää valtion maita esimerkiksi poronhoitoon samalla tavalla kuin tällä hetkellä.⁸

Lakiehdotukset tulivat eduskuntaan eri aikaan, mutta aina kun jommastakummasta keskusteltiin, puheena oli myös toinen lakiesitys. Kansanedustaja Brax kysyikin, miten lait liittyivät yhteen ja totesi, että niitä ”kannattaa nyt viisaasti rinnakkain täällä kuljettaa”.

Lakihankkeiden vastustajat näkivät, että ensin oli ratkaistava saamelaiskäräjälaki, jotta myös alkuperäiskansan määrittely tulisi selväksi. Oikeusministeri Henrikssonin mukaan ILO-sopimus olisi järkevää hyväksyä joka

tapauksessa. Jos käräjälain muutosta ei hyväksyttäisi, ”niin silloinhan nykyinen määritelmä jäisi voimaan, ja silloin sitä sovellettaisiin siihen”.⁹

Laajimman keskustelun aiheutti ILO-sopimus täysistunnossa joulukuussa 2014, kun yhteensä 17 kansanedustajaa käytti sitä koskevan puheenvuoron, joita kertyi kaikkiaan 56. Oikeusministerin lisäksi useimmin puhuivat keskustan Markus Lohi (9 puheenvuoroa) ja Eeva-Maria Majjala (8), molemmat Lapista, sekä perussuomalainen Maria Tolppanen Vaasasta (4).

Lohi edusti asiallista linjaa, joka perustui erityisesti oikeusministeri Henrikssonin hiillostamiseen ILO-sopimuksen sisältöjä koskevilla kysymyksillä. Toinen Lapin edustaja Majjala pyrki vaikuttamaan kuulijoiden tunteisiin, sillä hän palasi jatkuvasti henkilökohtaiseen taustansa ja historiallisen Kemin Lapin kysymykseen.

Perussuomalaisen Tolppasen perusteet lakihankkeiden vastustamiseksi jäivät hieman epäselviksi. Hän oli myös työelämä- ja tasa-arvolautakunnan jäsen, joka tuli myöhemmin tunnetuksi maahanmuuttovastaisista lausunnoista¹⁰.

Lohi kiinnitti huomionsa erityisesti hallituksen ja saamelaiskäräjien tekemään kompromissiin, joka tuli tavallaan yllätyksenä lakihankkeiden vastustajille. Kun aiemmin suurin ongelma ILO-sopimuksessa oli ollut maa-oikeuksien siirtäminen valtiolta jollekin muulle instanssille, nyt pulmaksi tuli, että sellaisesta ei ollut enää puhetta.

Lohen mukaan ILO-sopimukseen ei voinut liittää jälkikäteen varaumia tai selityksiä, koska ne eivät olleet oikeudellisesti päteviä eivätkä sitovia minkään osapuolen

näkökulmasta. Samaa korostivat Johanna Ojala-Niemelä (sd) ja Heikki Autto (kok). He tivasivat, mitä lisäarvoa sopimus toisi saamelaisasioihin, kun olennaisin kohta eli saamelaisten maanomistus (jota edustajat olisivat vastustaneet) oli poistettu.

Henrikssonin mukaan kyseessä oli selitys (englanniksi *declaration*), joka ei asiantuntijoiden mielestä ollut poikkeuksellinen, vaan se voitiin tulkita osaksi Suomen kansallista ratkaisua. Se oli oikeudellisesti vahva, koska hallituksen lisäksi alkuperäiskansa itse oli sen hyväksynyt.

Lohen mukaan ILO:n asiantuntijakomitea tulkitsisi ratifoinnin jälkeen päätöstä eikä luultavasti kelpuuttaisi erillisiä vaatimuksia. Myös Autto pelkäsi sitä, ettei vain ratifoinnin jälkeen lähdettäisi ”maaoikeuksia peräämään”. Ojala-Niemelä totesi, että

kun sopimuksen 14. artiklassa säädetään, että alkuperäiskansan maanomistusoikeus on tunnustettava, tämä tarkoittaa omistusoikeutta, eikä tätä voida muuksi muuttaa hallitusten esityksessä olevalla maininnalla. Eli ILO-sopimus tulee hyväksyä sellaisenaan tai sitten sitä ei tule hyväksyä lainkaan.¹¹

Kritiikki oli paikallaan, kuten juridiikan professori Martin Scheinin totesi Saamenradion haastattelussa: ”Koska kyse on varaumasta, joita ILO-sopimukseen ei voi lisätä, selitys on - - oikeudellisesti mitätön eikä millään tavalla vähennä Suomen velvoitteita ILO-sopimuksen osapuolena.”¹²

Henriksson piti kuitenkin kiinni siitä, että alkuperäiskansan oma näkemys oli ratkaiseva, eikä selitystä myöhemmin käynyt kyseenalaistaminen:

ILO:n perussäännön mukaisesti Haagin kansainvälinen tuomioistuin on ainoa virallisesti pätevä elin tulkitsemaan sitovalla tavalla ILO:n sopimuksia, ja ainoa, joka voi vetää jonkun Haagin tuomioistuimeen on toinen valtio. Tässä hän ei anneta yksittäisille saamelaisille eikä saamelaiskäräjille mahdollisuutta viedä asiaa Haagin tuomioistuimeen, vaan tässä edelleen haetaan se kansallinen, reilu ratkaisu, johonka minun mielestäni hallitus on erittäin hyvällä tavalla myös päässyt yhteisymmärryksessä saamelaiskäräjien kanssa.

Henriksson vähätteli ehdotettavan ILO-sopimuksen tuomia muutoksia, johon Lohi ärähti, että ”miksi me ratifioisimme sopimuksen, joka ei muuta mitään”. Hän tivasi ”sellaisia konkreettisia oikeuksia, joita ei voitaisi muuten erillislailailla taata”. Hän siis vastusti sopimusta tuomalla esille ajatuksen erillislailaista, jollaisesta hän tai kukaan muukaan ei muuten puhunut mitään.¹³

Puheenvuoroissa nostettiin vahvasti esille uhkakuvia, joita lakien hyväksyminen synnyttäisi Lapissa. Niin Lohi kuin Simo Rundgren (kesk.) vetosivat siihen, että Lapissa oli muutenkin paljon pelkoja ja ristiriitoja, joita ei kannattanut lähteä lisäämään. Omassa koukeroisessa puheenvuorossaan kokoomuksen Autto piti saamen kieltä ja kulttuuria suurimpana häviäjänä, kun ratifiointi

heikentäisi niin saamelaisen väestön asemaa kuin Lapin kehitystä ylipäättään:

Minkä enemmän alueella on tällaista epävarmuutta tulevaisuudesta, niin sen heikommät edellytykset on kehittää niitä alkuperäisiä saamen kulttuuriin liittyviä luontaiselinkeinoja kuin myös sitten modernimpia, niin saamelaisuuteen liittyviä kuin ylipäättään alueen asukkaiden elinkeinoja. Ja jos ei ole työpaikkoja eikä elinkeinojen kehitysnäkymiä, ei alueelle jää nuoria ihmisiä, jotka voivat sitten viedä kulttuuria eteenpäin.

Lohi tivasi myös, mikä olisi se maantieteellinen alue, johon ILO-sopimusta sovellettaisiin. Jos se koskisi saamelaisten kotiseutualuetta, oikeudet kattaisivat 10 prosenttia Suomen pinta-alasta. Lohi epäili: ”Mitä, jos todellisuudessa onkin suurempi se alue, jota voidaan katsoa alkuperäiskansan käyttäneen perinteisesti elinkeinojen harjoittamiseen?”

Lohen kysymys vaikutti uhakuvalta, mutta se liittyi saamelaismääritelmän muuttamiseen, joka nousi eduskunnan keskustelussa pääasialliseksi arvostelun aiheeksi. Kansanedustajat pitivät määritelmää niin epäselvänä asiana, että se piti selvittää, ennen kuin ILO-sopimusta alettaisiin ratifoida. Lohi määritteli ongelmaa:

Nykyisen lainsäädännön aikana on ollut tapauksia, että henkilöä ei ole hyväksytty saamelaiskäräjien vaaliluetteloon — siis saamelaiseksi — mutta korkein hallinto-oikeus on kumonnut päätöksen. Hallituksen esityksen myötä

otettaisiin käyttöön niin sanottu ryhmähyväksyntä. Minä ainakin asetan itselleni kysymyksen: jos ei kyetä ratkaisemaan, kuka on saamelainen, kuinka ratkaistaan se, mikä on yhteisö, joka hyväksyy saamelaiseksi? ¹⁴

”TOIMINTA EI TODELLAKAAN OLE DEMOKRAATTISTA”

Siinä, missä esimerkiksi Markus Lohi esitti täsmällisiä kysymyksiä lakiesitysten ongelmakohdista, syksyn 2014 saamelaiskeskustelua eduskunnassa luonnehti yleisemmin samantyyppinen sumea puhe, jota käytiin niin paikallisessa julkisuudessa kuin lukemattomissa nettikeskusteluissakin¹⁵.

Puheenvuoroissa maalailtiin kuvaa Lapissa syntyneestä konfliktitilanteesta, josta käytettiin kohtalokkaita nimityksiä ”kulttuurimurha” (Maijala) tai ”lopullinen päätös” (Rundgren). Keskustan Simo Rundgren vetosi tunteisiin koskettavasti:

Lapissa on vähemmistön vähemmistöjä, jotka aidosti kokevat tulevansa torjutuiksi ja tulevatkin torjutuiksi, ovat tulleet torjutuiksi taakse jääneinä vuosikymmeninä ja tulevat torjutuiksi vastedeskin, jos tämä laki tällaisena läpäisee eduskunnan käsittelyn. Laki siis tällaisenaan jatkaa väärää olosuhteitten tilaa, jossa vuosikymmenien ajan on jo oltu.

Puheenvuorot suuntautuivat yleensä saamelaiskäräjiä vastaan, jonka edustavuus asetettiin monella tavoin kyseenalaiseksi. Kukaan ei muistuttanut siitä, että kyseessä oli Suomen valtion asettama, demokraattisesti valittu edustuselin Suomen saamelaisille. Sen sijaan se näyttäytyi saamelaiskysymyksen perimmäisenä ongelmana.

Oikeusministeri Henriksson korosti useaan kertaan: ”Meidän saamelaiskäräjälain mukaan saamelaisia edustaa Suomessa saamelaiskäräjät.” Itsestäänselvyys herätti salissa jopa huvitusta, mutta Maijala asetti sen toistuvasti kyseenalaiseksi:

Edustaako saamelaiskäräjät teidän mielestänne kaikkia saamelaisia? - - Onko tämä totta, että vain saamelaiskäräjien porukoita on kuultu tässä vaiheessa? Oletteko kuullut, kuunnellut millään tavalla muuta porukkaa kuin saamelaiskäräjien porukkaa tämän asian valmistelussa, ja onko mahdollista, että Kemin Lapin alue ja asia otettaisiin kuitenkin huomioon tässä esityksessä jollain tavalla edes? ¹⁶

Ilmaisu *saamelaiskäräjien porukat* pyrki esittämään saamelaisten edustuselimen epäedullisessa valossa, ikään kuin oudosti rajattuna piirinä. Myös perussuomalaisten Hanna Mäntylä esitti itsestäänselvytenä, että ”saamelaiskäräjäthän eivät suinkaan edusta kaikkia saamelaisia”. Hänen mielestään asiassa piti kuulla ”myöskin niitä saamelaisia, jotka tosiaan eivät näitä saamelaiskäräjiä tässä nyt edusta”.

Monessa puheenvuorossa saamelaiskäräjät asetettiin

vastakohtaksi suvaitsevaisuudelle ja demokratialle. Esimerkiksi Maijala totesi saamelaiskäräjistä: ”Itse omalta osaltani koen, että toiminta ei siinä asiassa ole todellakaan demokraattista, ja meidän päättäjinä pitäisi pystyä puuttumaan siihen, että kaikissa Suomen asioissa toimittaisi demokraattisesti.”

Rundgrenin mielestä saamelaiskäräjälaki oli jopa ihmisoikeuksien vastainen. Hän totesi, että kun puhutaan kansanvallasta ja demokratiasta, ”tässä kontekstissa on hämmentävää ja yllättävää, että nyt eduskunnan käsittelyssä olevaa saamelaiskäräjälakia perustellaan nimenomaan ihmisoikeusnäköyksilläkin”.

Kuten Lapissa velloneessa keskustelussa, Rundgreninkin näkemyksissä ”nykyiseen alkuperäiskansaryhmään on liitetty ihmisiä kohtalaisen sattumanvaraisin perustein”. Taustalta erottui 1960- ja 1970-lukujen salaliitto, kun tilastoja saamelaisista kerättiin. Perustyö oli tehty kuulemma ”erittäin heikosti”, ”huterasti” ja tavalla, joka ”ei kestä kriittistä tarkastelua”.

Rundgrenin mielestä saamelaiskäräjien vaaliluettelo perustui vuoden 1962 puutteelliseen selvitykseen, joka ei koskenut kaikkia saamelaisia. ”Monet ihmiset, monet suvut Lapissa ovat jääneet - - ulkopuolelle. Kukaan ei vielä edes 70-luvulla voinut ymmärtää, mihin tilanne johtaa eli millainen valtakeskittymä syntyy saamelaiskäräjien ympärille.”

Sen päälle eduskunta oli vuonna 1995 hyväksynyt ”epäkelvon lain” eli saamelaiskäräjälain. Nyt oltiin ajamassa uutta lakia, joka Rundgrenin mielestä ”vahvistaa juuri sen ryhmän valtaoikeuksia, joka on alun perin huterin perustein

muodostettu. - - Vanhan epäkelvon lain päälle ollaan nyt säätämässä uutta, jolla vahvistettaisiin, tietyllä tavalla siunattaisiin, olemassa olevat vääryydet.” Rundgren jyrähti:

Lapissa on siis Euroopan unionin ainoaksi luokiteltu alkuperäiskansamme. Tuskinpa 1970-luvulla toimineet lappilaiset kansanedustajat lainkaan oivalsivat, mihin saamelaisrekisterin summittainen kerääminen tulisi neljä vuosikymmentä myöhemmin johtamaan. Silloisesta eksoottisesta saamelaisasiasta on muodostunut ILO-prosessin myötä melkoinen painajainen pohjoisimman Lapin ihmisille.

Rundgren piti erittäin epäilyttävänä sitä, että saamelaiskäräjät päätti omista jäsenistään, koska näin muodostui epämääräisin perustein rajattu ”joukko, joka käyttää valtaa”. Hän kuvasi saamelaiskäräjien äänestäjaluetteloa satunnaisesti toimivana suljettuna yhteisönä, johon päässeillä henkilöillä oli ”ratkaiseva valta päättää siitä, ketkä seuraavissa vaaleissa äänestävät, heitä itseäänkin ovat äänestämässä”.¹⁷ Sama luonnehdinta Suomen eduskunnasta tai Suomen kansalaisuudesta olisi kuulostanut vähintäänkin omituiselta.

Saamelaismääritelmään liittyvää valintakäytäntöä pidettiin keskustelussa lähes itsestäänselvästi ongelmallisena, vaikka sitä valotettiin lähinnä vihjailevilla ilmaisuilla, ei juurikaan käytännön tapauksilla. Ainoa konkreettinen esimerkki oli tarina kahdesta sisaruksesta, joista toinen hyväksyttiin vaaliluetteloon, toinen ei. Se

toistui yhden täysistunnon aikana viiteen kertaan.

Esimerkin nostivat esille Mikko Savola ja Johanna Ojala-Niemelä lähes samoilla sanoilla. Sen jälkeen sitä käytti kolmeen kertaan perussuomalaisten Tolppanen, joka muunteli henkilöitä jopa saamen kielen taitoisiksi. Tolppanen hämmästeli sitä, että jos

sisaruksista toinen saattaa päästä saamelaiskäräjäloukseen ja toinen ei pääse, seuraa se, että heidän lapsistaan toinen pääsee saamenkieliseen päiväkotiin, mutta toinen ei pääse, toinen pääsee saamenkieliseen alakouluun, mutta toinen serukuksista ei pääse. Tämä ei mitenkään voi silloin edistää kokonaisvaltaisesti saamelaista kulttuuria tuolla alueella.¹⁸

Tämä ei pitänyt paikkaansa, sillä saamenkieliseen päiväkotiin pääseminen ei edellytä vaaliluettelossa olemista. Esimerkin tarkoituksena olikin enemmän kylvää epäluuloa saamelaiskäräjiä kohtaan. *Kahden sisaruksen tapaus* oli tietynlainen kiertotarina, jota oli mahdotonta todentaa, koska saamelaiskäräjien vaaliluettelo ei ole julkinen kuin rajatusti.

Saamelaiskäräjälain mukaan ”vaaliluettelo sekä sellaiset vaaliluettelon laatimiseen liittyvät asiakirjat, jotka sisältävät tietoja henkilön etnisestä alkuperästä, on pidettävä salassa”. Poikkeukseksi on määrätty kymmenen päivän jakso kerran vaalikaudessa, jolloin asiakirjoihin saa tutustua, mutta kopioita ei voi ottaa.¹⁹

Koska tapauksen henkilöitä ei voi tunnistaa, ei voida

myöskään eritellä syitä mahdolliseen ristiriitaisuuteen – eli esimerkinomaisesti, oliko toinen sisaruksista hakenutkaan vaaliluetteloon merkitsemistä, oliko hän ehkä toimittanut puutteellisen hakemuksen, oliko kyseessä sisarpuolisuhde (eri äiti tai isä) tai oliko hän toisen maan kansalainen tai vailla saamelaiskäräjälaissa edellytettyä kotikuntalain tarkoittamaa kotikuntaa, vai oliko kyseessä todellakin epäoikeudenmukainen päätös.

Saamelaiskäräjien vaaliluettelo, johon on henkilötietolain takia vain rajattu pääsy, on 1990-luvulta asti herättänyt käsityksen ”salaisesta listasta”, samoin kuin antanut mahdollisuuden spekuloida erilaisilla vaihtoehdoilla, joista suosituimpia on ollut kahden sisaruksen tapaus.

Kaikkein eniten suomalaisia keskustelijoita häiritsi se, että saamelaiset itse määrittelisivät saamelaisuuden. Tämä oli keskeinen osa saamelaiskäräjien muutosehdotusta ja ILO-sopimusta. Alkuperäiskansoja koskevan lainsäädännön mukaan itsemäärittämisoikeuteen kuuluu oikeus määritellä, kuka alkuperäiskansaan kuuluu.

Rundgren piti tätä pöyristyttävänä ja puhui suoranaisesti mielivallasta: ”annammeko jollekin ryhmälle oikeuden päättää, esimerkiksi valtaperusteista lähtien, näin perustavanlaatuisessa ihmisoikeusasiassa”.

Miksi Suomessa toteutetaan tässä kohden oikeustajulle outoa käytäntöä? Tulee mieleen, että tässä on kyse vallankäytöstä, joka ikävällä tavalla on kytketty tähän vakavaan ja tärkeään ihmisoikeuskysymykseen. - - Missään muussa yhteisössä ei tällaista periaatetta hyväksyttäisi, siitä olen aivan varma.

Rundgrenin mielestä siis *oikeustajulle outoa käytäntöä* edusti se, että valtio oli asettanut saamelaiskäräjille vaalilautakunnan hyväksymään tai hylkäämään hakemukset vaaliluetteloon. Rundgren korosti, että tämä tarjosi ”suuren mahdollisuuden käyttää väärin sitä valtaa”.

Hän moitti: ”Siinä on valitusoikeus, mutta ymmärrämme, että se on selvä asia, että vaalilautakunta ja saamelaiskäräjät valitsevat, täydentävät tätä joukkoa. Tämä on mielestäni erittäin iso perustuslakikysymys ja tulee valiokunnassa kyllä tarkkaan tutkia.”

Rundgren korosti, että kuuluminen alkuperäiskansaan toisi ”erityisiä mahdollisuuksia ja oikeuksia”, mutta ehdotuksen mukaan muut saamelaisalueen kuntien alueella asuvat ihmiset eivät pääsisi niitä käyttämään. Siksi määritelmää oli avattava, samoin maantieteellistä aluetta, jota sopimus koskisi.

Hän kyseli, edellyttikö alkuperäiskansaisuus ”pakkojäsenyyttä vaaliluettelossa” eli voisiko alkuperäiskansaan kuulua ilman, että olisi saamelaiskäräjien vaaliluettelon jäsen. Epäselväksi jäi, tarkoittiko Rundgren sitä, että alkuperäiskansaisuuteen ei tarvitsisi minkäänlaista määrittelyä, vaan jokainen halukas voisi nauttia ILO-sopimuksesta.²⁰

Muissakin puheenvuoroissa vaaliluetteloon hakeutuminen esitettiin suurena ongelmana, johon oli ”puututtava”. Esimerkiksi perussuomalainen Tolppanen ehdotti saamelaiskäräjille peräti ”riippumattomia tarkkailijoita silloin, kun henkilö hakee tähän vaaliluetteloon”. Hänen mielestään piti pystyä varmistamaan ihmisten tasa-arvoinen kohtelu ”riippumatta siitä, kuinka läheisessä suhteessa on sitten näihin keskeisiin päättäjiin siellä

saamelaiskäräjillä”.

Se, että saamelaiskäräjät sai itse päättää, kuka heihin voi kuulua, kuulosti lähes kaikkien vastustajien mielestä tuomittavalta. Tolppanen tivasi sitä, että ILO-sopimuksen lähtökohtia piti muuttaa niin, että ”yksi konklaavi, yksi instanssi, yksi instituutio ei voi itse päättää, ketä heihin voi liittyä ja ketä ei”.²¹

Tolppasen mielestä siis saamelaiskäräjillä ei pitänyt olla mitään tekemistä ILO-sopimuksen tai ylipäätään alkuperäiskansan määrittelyn kanssa. Yllättävää kyllä, tämä tuntui olevan vallitseva kanta eduskunnan keskusteluissa. Kansainvälisestä alkuperäiskansasopimuksesta haluttiin muuttaa ”kansallisena ratkaisuna” juuri se periaate, jonka alkuperäiskansat näkivät olennaisimpana: itsemääräämisoikeus.

Saamelaiskäräjien ja vaaliluettelon asettaminen epäilyttävään valoon oli osa taktiikkaa, johon myös eduskunnassa kuului saamelaisuuden hämärtäminen. Saamelaisryhmät menivät keskustelussa sekaisin riippumatta siitä, olivatko ne todellisia etnisiä ryhmiä, kuten *saamelaiset*, vai poliittisesti luotuja, kuten (*uus*)*lappalaiset*, *metsäsaamelaiset* ja *statuksettomat saamelaiset*.

Eduskunnan keskusteluissa poliittisetkin ryhmät nousivat esille ikään kuin todellisina etnisinä ryhminä, joilla täytyi olla samat oikeudet kuin saamelaisilla. Ryhmien hämartyminen saattoi perustua tietämättömyyteen tai erityisesti joidenkin Lapin kansanedustajien kohdalla tietoiseen taktiikkaan.

Esimerkiksi Simo Rundgren kommentoi jo kesällä 2014 Stubbin hallitusohjelmaa. Hänen mielestään

saamelaismääritelmää tuli ”niin sanotusti avartaa”, jotta saamelaiskäräjien vaaliluetteloon voitaisiin hyväksyä myös niitä, jotka todella itseidentifikaation kautta tahtovat sinne kuulua. ”Erityisesti tämä koskee inarinsaamelaisia ja metsäsaamelaisia.” Hänelle poliittisen yhdistystoiminnan kautta luotu metsäsaamelaisten ryhmä siis rinnastui inarinsaamelaisten etniseen ryhmään.²²

Toisessa yhteydessä Rundgren jyrähti: ”On täysin kestämätön tilanne se, että Lapissa on satoja ihmisiä, jotka on torjuttu tästä jäsenyydestä kestävämmällä perusteella: inarinsaamelaisia, metsä-, kalastus-, tunturisaamelaisia, Inarimaan lapinkylien edustajia ja niin edelleen.”²³ Näistä vain inarinsaamelaiset olivat todellinen saamelaisryhmä.

Ihmetystä eduskunnassa olisi voinut herättää, jos Rundgren olisi moittinut, että Suomen valtion vaalikelpoisista kansalaisista puuttui kestävämmällä perusteella ”itämerensuomalaisten, tsuudien ja vepsäläisten sekä statuksettomien suomalaisten ryhmät”. Saamelaisista puhuttaessa Rundgrenin esittelemät uudet ”kansanryhmät” vaikuttivat kuitenkin lähes uskottavilta.

Keskustelussa aktiiviselta perussuomalaisten Maria Tolppaselta saamelaisryhmät menivät sekaisin luultavasti tietämättömyyden takia. Hän vaati huolehtimaan siitä, että ”*kaikki, niin maattomat kuin porottomat että myös metsäsaamelaiset ja kalasaamelaiset*, saavat sen oikeutuksen, mikä heille alkuperäiskansaan kuuluvana osana kuuluu”. Lause sekoitti sekä kielellisiä ja elinkeinollisia että poliittisia ryhmiä.

Tolppanen jatkoi: ”Pystytäänkö tällä takaamaan se, että myöskin *metsäsaamelaiset ja tunturi- tai muut*

saamelaiset sitten saavat vastaavat oikeudet kuin ne, joilla on osallistumisoikeus saamelaiskäräjiin ja jotka saavat itsellensä saamelaisstatuksen?” Tunturi- eli porosaa- melaisethan olivat juuri se ryhmä, jonka nettikeskusteluissa väitettiin olevan niitä pienen piirin ”rekisterisaamelaisia”.

Tolppasen kuva myös alkuperäiskansa-käsitteestä oli epäselvä, kun hän tivasi Henrikssonilta sitä, mitä sopimus toisi Suomen romaniväestölle. Ministerinkin vastaus oli hieman hämära: ”Suomen romaneilta ei ole tullut yhteydenottoja oikeusministeriöön sen suhteen, että he halusivat olla sopimuksessa mukana.” Tosiasiassa romaneja pidetään etnisenä vähemmistönä, ei alkuperäiskansana.

Valtioneuvoston metsäpoliittisesta selonteosta Tolppanen totesi, että siitä oli tyystin unohdettu statuksettomat saamelaiset: ”Saamelaiskäräjiä on kuultu, mutta statuksettomat ja muut Lapin asukkaat on järjestelmällisesti jätetty ulkopuolelle.”²⁴ Statuksettomat saamelaisetkin oli poliittisesti luotu ryhmä.

Lakiesitysten vastustajat vetosivat siihen uhkaan, jonka lait aiheuttivat erityisesti Lapin muille asukkaille. Markus Mustajärven mukaan lait voisivat ”viedä joiltain väestöryhmiltä jopa oikeuden perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen. Oleellinen kysymys kuuluu, kuka puolustaa vähemmistön vähemmistöjä, kuinka he saavat äänensä kuulumaan.”

Ilmaisu *vähemmistön vähemmistöt* antoi ymmärtää, että saamelaiskäräjien ulkopuolelle jääneet todellakin kuuluivat saamelaisten ryhmään, eli olivat näiden vähemmistö. Saamelaiskäräjien mielestä tällaisia vähemmistöjä ei inarin- ja kolttasaamelaisten lisäksi ollut.

Saamelaisia koskevien lakien vastustajat toistelivat siis eduskunnan keskustelussa niitä näkemyksiä, joiden avulla saamelaisten vastaliike oli koko 1990- ja 2000-luvun ajan pyrkinyt nostamaan itsensä saamelaisten rinnalle. Sen mukaan saamelaiskäräjät oli mielivaltaisesti valittu ja hallittu laitos, eikä se edustanut ”merkittäviä saamelaisryhmiä”, kuten historiallisen Kemin Lapin asukkaiden jälkeläisiä, uuslappalaisia tai statuksettomia saamelaisia.

Henriksson oli täysistunnossa lähes ainoa, joka puolusti saamelaisuuden määrittelyä sillä tavoin kuin saamelaisten oma edustuselin saamelaiskäräjät sen halusi. ”Olisi äärimmäisen tärkeää, että myös ymmärretään se, että eihän kuka tahansa meistä voi ryhtyä saamelaiseksi. Sen takia meillä pitää olla sopimuksia, jotka suojelevat vähemmistöjä ja tässä tapauksessa alkuperäiskansaa.”

Lapin kansanedustajista vain Markus Lohi pysähtyi pohtimaan määrittelyn avaamisen ongelmia: ”Eihän voi olla niin, että kaikki, jotka pitävät itseään saamelaisena, hyväksyttäisiin saamelaiskäräjien vaaliluetteloon”. Hän kaipasi objektiivisia kriteereitä, mutta päätyi siihen, että niitä oli nykyisessä laissa enemmän kuin muutosehdotuksessa. Lohen mielestä ”tämmöinen ryhmähyväksyntä” ei ollut yksiselitteinen määrittelytapa.

Vaikka syksyn eduskuntakeskusteluissa esimerkiksi edustajat Haavisto, Brax, Koskinen ja Wallin esittivät Henrikssonille onnittelunsa tärkeän ehdotuksen aikaan saamisesta, ILO-sopimuksen sisältöä puolustavat puheenvuorot jäivät keskustelussa vähäisiksi.

Vain vasemmistoliiton Katja Hänninen ihmetteli sitä, eivätkö saamelaiset tosiaan voineet päättää omista

asioistaan: ”Saamelaismäärittelyyn liittyvää kysymystä voi valaista sillä, miltä suomalaisista tuntuisi, jos esimerkiksi Venäjän valtio alkaisi myöntää kansalaisilleen tai kenelle tahansa Suomen kansalaisuuksia.”²⁵

Tässä hän jatkoi vasemmistoliiton perinnettä, sillä jo vuonna 1994 saman puolueen kansanedustaja Heli Astala oli kysynyt: ”Miltä meistä suomalaisista tuntuisi, jos joku muu määritteli puolestamme suomalais-käsitteen tai jos vastoin meidän suomalaisten käsitystä joku muu määritteli eduskuntamme kokoonpanon? Joku varmaan ajattelee: mahdoton esimerkki. Kyllä näin on, mutta kuitenkin vertauskuvallisesti mahdollinen tilanne.”²⁶

”TÄTÄ EI PIDÄ HYVÄKSYÄ TÄSSÄ SALISSA”

Keskustan Eeva-Maria Majjala nousi täysistuntojen näkyvimmäksi hahmoksi, joskin yleensä tyhjille katsomoille. Hän tivasi jatkuvasti oikeutusta historiallisen Kemin Lapin saamelaisten jälkeläisille. Hän puhui omasta kulttuuriperinnöstään ihmisoikeusasiana, jota saamelaiskäräjät ei hyväksynyt:

Olemme puhuneet ulkomaisten ihmisoikeusasioista mutta mennäänpä kotimaahan. Nimittäin statuksettomat saamelaiset eli saamelaiset, joita ei ole huolitettu saamelaisten vaaliluetteloon, ovat todellinen ihmisoikeusloukkaus, se, että meillä on suuri määrä ihmisiä, jotka kokevat olevansa saamelaisia, mutta heiltä kielletään oma identiteetti, ihmisoikeus omaan kulttuuriin, omaan elämäntapaan ja omaan yhteisöön.

Maijalan mukaan oli ”ensimmäinen kerta, kun missään papereissa Kemin Lapin saamelaiset eli lappalaiset, eli minun historiani, taustani, ollaan jättämässä kokonaan pois saamelaisesta kulttuurista ja kokonaisuudesta. Tämä olisi todella raakaa tekstiä. Tässä ollaan jättämässä olen-nainen osa Suomen saamelaisuudesta ulos.”

Maijala vakuutti periytyvänsä saamelaisista ja korosti sukunsa harjoittaneen ”aina lappalaiskulttuuria, -elinkeinoja, meillä kotona on käytetty lappalaisvaatteita”. Hän kertoi isänsä puhuneen porometsässä ”osittain saamen kieltä”. Tällä hän ei kuitenkaan viitannut keminsaameen, vaan pohjoissaameen, jota hänen isänsä oli oppinut auttavasti porometsässä Vuotson porosaamelaisten kanssa, kuten monet alueen suomalaiset poronhoitajat.

Maijala teki syksyn täysistunnossa näytöksen hakuprosessistaan saamelaiskäräjien jäseneksi. Hän ennusti jo etukäteen, että hakemus joutuisi ”samaan hylkyläjiin” kuin sukulaisten ja monen tuhannen muun hakemukset. Hän vetosi liikuttuneena:

Näin ollen minun sukuni, Kemin Lapin saamelaiset, lappalaiset, ollaan nyt ensimmäisen kerran selvästi kirjaamassa ulos saamelaisten ryhmästä. Tämä on kuulkaa kulttuurimurha. Tätä ei pidä hyväksyä tässä salissa missään nimessä.

Maaliskuussa, juuri ennen eduskunnan ratkaisevia äänestyksiä, hän sai saamelaiskäräjiltä kielteisen päätöksen. Hän piti hylkäämisen syynä saamelaiskäräjien vääriä kriteerejä.

Sen sijaan hän vältti toteamasta, että saamelaiskäräjien määrittelyn mukaisesti hänen sukutaustastaan ei löytynyt yhtään saamenkielistä henkilöä viimeisten kolmen sukupolven ajalta. Kielteisen päätöksen täytyi sisältää tämä tieto.

Muiden Lapin kansanedustajien tavoin Maijala moitti ryhmäidentifikaation periaatetta, sillä oli täysin kestä-mätöntä, jos lakimuutoksen jälkeen ”saamelaiskäräjillä istuvat saisivat - - päättää, kuka heitä äänestää seuraavissa vaaleissa”. Hänen mielestään kansainväliset käsitykset alkuperäiskansojen itsemääräämisestä joutivat siis tässä tapauksessa romakoppaan.

Puheenvuoroissaan Maijala rakensi vahvaa vastakkaisuutta ”valtasaamelaisiin” eli saamelaiskäräjiin. Liittolaisia hän haki inarinsaamelaisista, jotka hän useassa yhteydessä rinnasti omaan viiteryhmäänsä eli historiallisen Kemmin Lapin asukkaiden jälkeläisiin. Hän oli hyvin huolestunut inarinsaamelaisten perinteisen kulttuurin säilymisestä, jonka hän antoi ymmärtää vaarantuneen pohjoissaamelaisten takia:

Heistä on tehty pakolla suomalaisia, vaikka he minun silmissäni ovat täysillä saamelaisia, mutta kun heissä on ollut paljon näitä pienporotalouden harjoittajia, niin sen jälkeen on tullut esimerkiksi pohjoissaamelaisia, jotka ovat harjoittaneet laajempaa poronhoitoa ja tulleet sillä mielellä, että he ovat ainoita oikeita saamelaisia.

Maijalan kertomuksessa inarinsaamelaiset ja Kemmin Lapin asukkaat olivat joutuneet (niin suomalaisen kuin

pohjoissaamelaisenkin) kolonialismin uhreiksi, minkä hän otti ”meidän suomalaisten” syyksi: ”Inarin alueella hyvin moni oli jo pakkosuomalaistettu ja menettänyt kielsensä. Tämä on meidän oman, suomalaisen kulttuurin, tämän talonkin päätösten syytä, että tähän tilanteeseen on jouduttu.”

Maijala ei suinkaan tuonut esille, että Kemin Lapin asukkaiden kohdalla suomalaistuminen oli tapahtunut jo muinoin historiassa. Sen sijaan hän korosti, että kieli oli ainoa asia, joka erotti hänen kulttuuriperinteensä saamelaisista. Hän vakuutti: ”Meidän kieleemme on pakkosuomalaistettu, mutta meidän kulttuurimme on yhä jäänyt elämään.”

Etsiessään syytetyhdasta hämärälle ILO-sopimukselle Maijala totesi, että kyseessä oli poliittinen peli, olihan Klemetti Näkkäljärvi ehdolla ruotsalaisen kansanpuolueen edustajaksi: ”On kyse siitä, että RKP saa levittäytyä uudelle alueelle, ja saamelaiskäräjien ydinporukka katsoo, että näin he saavat paikan hallinnosta, koska RKP on aina ollut hallituksessa.”

Maijala pyrki siis tekemään RKP:n naurettavaksi (”on aina hallituksessa”), vetosi salaliittoon suomenruotsalaisten ja saamelaisten välillä sekä pelkisti saamelaiskäräjien toiminnan *ydinporukan* juonitteluksi.

Maijala oli närkästynyt kuulemistaan väitteistä, että hän tai Lapin keskustan edustajat eivät puolustaisi saamelaiskulttuuria: ”Se ei pidä paikkaansa. Olemme valmiita tekemään ihan kauheasti töitä sen eteen, että Suomen hieno alkuperäiskulttuuri säilyy ja kehittyy.”

Hän halusi torjua molemmat saamelaiskäräjien ajamat lakiuudistukset, mutta korosti puolustavansa saamelaista

kulttuuria: ”Antakaa meidän tehdä töitä tämän kulttuurin eteen porukalla. Antakaa meille mahdollisuudet edes tähän asiaan. Laitamme tähän ILO-sopimukseen jotakin, tehdään sisällöllisiäkin asioita matkaan.” Maijala moitti saamelaisia hankkeiden huonosta valmistelusta, mutta vakuutteli yhteistyöhalukkuuttaan:

Millä tavalla me voimme kehittää Suomen saamelaisuutta? Miten me saamme muotiasiaksi inarinsaamen kielen, Kemin Lapin kielen elvyttämisasiat, koltansaamen, pohjoissaamen ja kaikkia muita asioita. Me miettisimme täällä porukalla, mitä rahoituksia me saisimme tänne matkaan. Miten me kehitämme kulttuuria ja kaikkia näitä asioita? Mutta minkälaisen kuvan olemme antaneet itsestämme? Me olemme antaneet kuvan riitelevästä porukasta. Kyllä siinä on kaikilla peiliin katsomista, erityisesti saamelaiskäräjien nykyisellä johdolla on tässä asiassa nyt peiliin kyllä katsomista. Meidän pitää porukalla saada vietyä tätä asiaa eteenpäin.

Maijala puhui täysistunnossa lähes kyynelsilmin: ”Meistä hän se on kiinni. Me tässä salissa sen pystymme tekemään. ILO 169 -sopimus on nyt aika hyvä, siis aika hyvä, kunhan se vain saadaan koskemaan koko saamelaisväestöä.”

Hyvän tuloksen saavuttamiseksi hän ehdotti saamelaismääritelmän avaamista niin, että ”jokainen saamelaisalueella asuva henkilö, joka kokee itsensä saamelaiseksi, joka tuntee itsensä saamelaiseksi, jolla on saamelainen suku, lappalainen sukutausta ja kulttuurisidonnaisuus”,

laskettaisiin saamelaiseksi.

Maijalan mielestä oli aloitettava selvitystyö siitä, miten vanhojen lapinkylien eli lähinnä Kemin Lapin alueella elävää saamelais-lappalaiskulttuuria voitaisiin ylläpitää ja kehittää yhteistyössä saamelaisten kotiseutualueen toimijoiden kanssa.

Samoin hän ehdotti keminlapin kielen ”eli minun esi-vanhempieni kielen” elvyttämistä inarinsaamen kielen kautta. Kemin Lapin alueella opittuun inarinsaameen voisi ”sisällyttää tiedossa olevia keminlapin kielen sanoja”.²⁷

Maijalan mielestä yhteistyö saamelaisten kanssa siis tarkoitti sitä, että voimia suunnattaisiin saamelaisalueen ulkopuolisen alueen jo kadonneen kielen ja kulttuurin kehittämiseen. Hän puhui niiden ”elvyttämisestä”.²⁸ Tosi-asiassa olisi ehkä pitänyt puhua kuolleista herättämisestä – vieläpä aikana, kun elävät saamen kielet tarvitsisivat kaiken mahdollisen tuen.

Maijalan esiintyminen eduskunnassa kuvasti sitä kipuilua, jota ”rajamaan kulttuuriin” kuuluminen on tuottanut Lapin ei-saamelaisen väestön keskuudessa, kun omaa identiteettiä on etsitty. Tekemissään ehdotuksissa hän asetti sen kuitenkin kilpailemaan saamelaisten identiteetin kanssa, mikä ei ole ratkaisu kummallekaan. ”Esiivanhempieni kulttuurin” edistämiseksi olisi varmasti kehitettävissä muitakin keinoja.

LAPPILAINEN ASiantuntemus

Syksyn 2014 eduskuntakeskusteluissa kävi selväksi, että nimenomaan Lapin kansanedustajat halusivat lykätä

tai kokonaan hylätä molemmat saamelaisia koskevat lakiesitykset. Puheenvuoroissa vedottiin siihen, että oli tehtävä *uusia selvityksiä* tai *tarkennettava* erityisesti saamelaisuuden määrittelykysymystä – joka tapauksessa *lykättävä asiaa* tulevaisuuteen.

Kaudella 2011–2015 eduskunnassa oli seitsemän Lapin kansanedustajaa yhteensä viidestä puolueesta. Kaikki olivat yksimielisesti saamelaisia koskevia lakiesityksiä vastaan. Ministeri Henriksson yritti taktisesti pelkistää vastarinnan keskustan ja perussuomalaisten puoluepolitiikaksi, mutta se ei pitänyt paikkaansa. Keskustalla oli toki kolme kansanedustajaa, mutta muutkin puolueet olivat yksissä tuumin mukana.

Lapin kansanedustajia oli helppo pitää pohjoisten kysymysten asiantuntijoina, erityisesti vielä yksimielisyytensä takia. Ehkä tätä kuvasti se, että muun Suomen kansanedustajat eivät sen vahvemmin puolustaneet Henrikssonia – siitä huolimatta, että esimerkiksi vihreiden, vasemmistoliiton ja ruotsalaisen kansanpuolueen edustajat ilmaisivat tyytyväisyytensä hallituksen ehdotuksiin.

Todellisuudessa Lapin kansanedustajat tavallaan edustivat saamelaiskiistan toista osapuolta – niitä, jotka kokivat saamelaisten oikeuksien lisäämisen uhkaksi ja joihin viitattiin lappilaisten äänestäjien enemmistön mielipiteenä²⁹.

Osapuolen rooli näkyi esimerkiksi siinä tavassa, jolla Lapin kansanedustajat johdonmukaisesti luonnehtivat saamelaiskäräjiä vähintäänkin epäilyttävänä, ellei täysin epädemokraattisena tahona. Heillä oli myös selkeä agenda: lakiehdotuksia ei pitänyt hyväksyä, jos tiettyä osaa Lapin ei-saamelaisista asukkaista ei päästettäisi mukaan

ILO-sopimuksen määrittelyyn.

Tämä osoitti todeksi Erkki Pääkkösenkin korostaman seikan, että kiistoissa saamelaiden oikeuksista päävastustus ei yleensä tule valtiovallan, vaan muiden ryhmien taholta³⁰. Sekä saamelaisuuden määrittelyyn että ILO-sopimuksen suhteen jyrkimmät kannanotot saamelaiskäräjien aloitteita vastaan tulivat, paitsi paikalliselta, erityisesti maakunnalliselta tasolta.

Lapin kansanedustajien ääni edusti Lapin väestön enemmistöä, mikä demokratiassa teki heidän näkökantoistaan relevantteja ja perusteltuja (myös tulevia vaaleja silmällä pitäen). Muut suomalaiset kansanedustajat näyttivät hyväksyvän heidän näkökantansa: koska lakiesitykset tuottivat niin paljon ristiriitoja pohjoisessa, niitä ei pitänyt hyväksyä.

Yleinen käsitys saamelaisia koskevista lakiesityksistä oli se, että Lapissa tulisi saavuttaa yksimielisyys, ennen kuin lakialoitteita voitaisiin hyväksyä. Samaan aikaan eduskunta hyväksyi sukupuolineutraalin avioliittolain, josta käytiin kova yhteiskunnallinen kamppailu³¹. Sen yhteydessä ei vaadittu, että lain hyväksymiseksi olisi saavutettava täysi yksimielisyys. Kaikki ymmärsivät, että lakia tarvittiin, koska yksimielisyyttä ei ollut.

ILO-sopimuksen kohdalla kyseessä oli kansainvälinen ihmisoikeussopimus, joka pyrki turvaamaan alkuperäiskansan aseman sellaisissakin tilanteissa, joissa ristiriita enemmistön etujen suhteen oli ehkä sovittamaton. Se korosti alkuperäiskansan oikeutta itsemääräämiseen.

Eduskunnan täysistunnossa yleinen henki oli se, että saamelaisilla ei voi olla oikeutta määritellä oman kansansa

jäseniä. Enemmistö myös päätti, että tarvetta saamelaiden erityisoikeuksiin neuvotteluvollisuuden tai luonnon-ympäristön hallinnan suhteen ei ole.

Saamelaiskäräjien entinen puheenjohtaja Pekka Aikio on todennut: ”Vanha viisaus on, että vähemmistön oikeudellista asemaa ei voida parantaa enemmistödemokratian keinoin.”³² Samaan on viitannut saamelaiskäräjien entinen lakiasiain sihteeri Heikki J. Hyvärinen todetessaan, että demokratia ei aina ole tehokas vähemmistöjen auttaja: ”Meillä on joka neljäs vuosi 5 000 ääntä, mutta muilla ääniä on paljon enemmän.”³³

Tämä kävi selväksi myös keväällä 2015 saamelaisia koskevien lakien käsittelyssä: sääksen ääni ei kuulunut taivaaseen.

Hallituksen esitys saamelaisia koskevista lakiasioista oli tarkoitus lähettää perustuslakivaliokuntaan. Lapin kansanedustaja Markus Mustajärvi esitti kuitenkin lokakuussa 2014 lähetekeskustelun aikana, että esitys saamelaiskäräjälaiksi käsiteltäisiin useammassa valiokunnassa. Maijala tuki hänen ehdotustaan.³⁴

Niinpä hallituksen esitys meni työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle, jossa Maijala itse istui, samoin kuin perussuomalaisten edustaja Tolppanenkin, sekä maa- ja metsätalousvaliokunnalle. Kolmessa valiokunnassa kuultiin kaikkiaan 34 tahoja, joista saamelaisia edustivat vain saamelaiskäräjät ja kolttien kyläkokous. Kirjallisista lausunnoista sentään neljännes tuli saamelaisjärjestöiltä.

Keskustelussa saamelaislaeista rintamat olivat jakautuneet kahtia, saamelaiskäräjien puolustajiin ja vastustajiin. Tämän suhteen on kiinnostavaa katsoa, millaista

asiantuntemusta valiokunnat kuulivat.

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta käytti kirjallisten lausuntojen ja saamelaiskäräjien edustajien lisäksi viittä asiantuntijaa, joita kuultiin suullisesti. He olivat sosionomi Anu Avaskari, tutkijatohtori Tanja Joonas, poromies Tuomas Keskitalo, tarkastaja Jouni Kitti ja tutkija Ari Laakso. Heidän edustamiaan tahoja ei ollut merkitty.³⁵

Heistä kaksi oli saamelaiskäräjien vaaliluettelon jäseniä, mutta kaikki tunnettiin saamelaiskäräjien kärkevinä arvostelijoina. Esimerkiksi Kitti oli Kansallisen kivääriyhdistyksen sivuilla käynyt jo vuosikausia tulista taistelua saamelaiskäräjiä ja nyt myös Suomen hallitusta vastaan.³⁶

Niiden ohella Kitti asetti kyseenalaiseksi jopa YK:n, jolle oli hänen mukaansa tunnusomaista epärealistisuus, ihmisoikeuksien ideologisuus ja käytettävissä olevien keinojen irrallisuus. Kitin mielestä YK ”ei ole todellinen voimatekijä taistelussa - - ristiriitojen ratkomisessa”.³⁷

Ari Laakso on Enontekiöltä kotoisin oleva Lapin yliopiston tutkija, joka piti *eliittisaamelaisten* kapeakatseisuutta syynä siihen, että häntä ei hyväksytty saamelaiseksi. Laakso suositteli, että saamelaiskäräjien ”äänioikeus myönnettäisiin samoin ehdoin kaikille saamelaisille ilman että tarvitaan valtaa pitävien suostumus äänioikeuden saamiseksi”. Hän luetteli ”Pohjois-, Inarin-, Koltta- tai Metsäsaamelaiset” ja ehdotti ryhmäidentifikaation poistamista uudesta saamelaiskäräjälaista.³⁸

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan lausunto oli sinällään maltillinen. Se kyllä huomautti saamelaisuuden määrittelyyn liittyvistä ongelmista ja varoitti, että ryhmähyväksyntä ei saanut vaarantaa ihmisten tasa-arvoista kohtelua.

Lausunnon mukaan saamelaisen määritelmän tuli nauttia saamelaisten ja muun väestön mahdollisimman laajaa hyväksyntää ja yhteisymmärrystä. Pitkässä lausunnossa mainittiin: ”Valiokunta pitää tärkeänä, että asiassa huomioidaan esityksen vaikutukset vaaliluettelon ulkopuolelle mahdollisesti jäävien niin kutsuttujen statuksettomien saamelaisten asemaan.”³⁹

Valiokunnan jäsen Maijala antoi lausunnon pohjalta Lapin Kansalle haastattelun, jossa hän totesi valiokunnan vaativan statuksettomia saamelaisia ILO-etujen piiriin. Hän korosti, että lausunto oli sävyltään ”erittäin kriittinen” ja että ILO-sopimus ei saanut heikentää statuksettomien saamelaisten asemaa.

Maijalan mukaan ILO-sopimus ei sisältänyt alkupe-
räiskansaankuuluvan henkilön määritelmää. Hallituksen esityksessä se oli kytketty saamelaiskäräjälain mukaiseen määrittelyyn. Maijalan mukaan kyse oli kuitenkin kansallisesta ratkaisusta, ja valiokunnan mukaan tähän tuli löytää toinen toimintamalli.⁴⁰

Maa- ja metsätalousvaliokunta kuuli suullisesti kaikkiaan yhdeksää asiantuntijaa, joihin kuuluivat saamelaiskäräjien ja kolttien kyläkokouksen edustajat. Asiantuntijoista viisi edusti saamelaiskäräjien vastustajia. Heistä Jouni Kitti oli merkitty Anarâšah-yhdistyksen edustajaksi, Keskitalo metsäsaamelaisten edustajaksi ja Tanja Joonan nimen perässä oli Lapin yliopisto. Lisäksi Yrjö Mattila edusti Inarin yhteismetsiä ja Kari Kyrö Inarinmaan lapinkylää.

Molemmat valiokunnat totesivat asiantuntijakuulemisissa tulleen esiin, että Norjassa vaaliluetteloon liittyminen oli paljon helpompaa. Se tapahtui hakijan omasta

ilmoituksesta ”eikä siellä ole koskaan valitettu päätöksestä ottaa henkilö vaaliluetteloon”.⁴¹

Perustuslakivaliokunta kuuli suullisesti 15 asiantuntijaa. Heidän jakautumansa oli tasaisempi. Saamelaiskäräjien ja kolttaedustajan lisäksi saamelaiskäräjille myönteisempää näkemystä edustivat ainakin vähemmistövaltuutettu Eva Biaudet, varatuomari Aimo Guttorm Utsjoen kunnan edustajana ja oikeustieteen kandidaatti Heikki J. Hyvärinen.

Saamelaiskäräjiä ja -määritelmää arvostelevia tahoja olivat Kitin, Avaskarin ja Tanja Joonan lisäksi tutkija Juha Joonas, Metsäsaamelaiset-yhdistyksen puheenjohtaja Erika Sarivaara ja Enontekiön kunnanjohtaja Mikko Kärnä, joka oli arvostellut näkyvästi saamelaiskäräjien legitimiteettiä.⁴²

Yleisesti voi todeta, että asiantuntijat olivat kotoisin Lapista, mikä kertoi siitä, että valiokuntiin pyrittiin saamaan alueellista ja paikallista asiantuntemusta. Saamelaismäärittelyn tai ILO-sopimuksen sisältöihin myönteisesti tai ymmärtäen suhtautuvien asiantuntijoiden osuus jäi kuitenkin huomattavan pieneksi. Kaupunkisaamelaisia ei kuultu lainkaan, vaikka useassa puheenvuorossa oli todettu, että saamelaisista suuri osa asui kaupungeissa.

Tästä voi päätellä, että valiokunnat katsoivat ymmärtävänsä ilman asiantuntijoitakin sen, millaisia näkökulmia saamelaisilla ja saamelaiskäräjillä oli. Sen sijaan ne halusivat kuulla niiden Lapin asukkaiden edustajia, joiden äänen väitettiin jääneen kuulematta. Tuloksena oli se, että syksyn eduskuntakeskustelussa vallalla olleet näkökannat toistui-
vat myös valiokuntien kuulemisissa.

Maaliskuun alussa 2015 perustuslakivaliokunta hyväksyi

hallituksen esityksen ILO 169 -sopimukseksi. Keskustan lappilaisedustaja Lohi teki Rundgrenin kannattamana muutosesityksen, jonka mukaan esitystä ei pitänyt hyväksyä ilman laajoja selvityksiä. Hallituksen esitys voitti äänin 8–6.

Asia ei kuitenkaan edennyt eduskunnan käsittelyyn, koska saamelaiskäräjälaki ei mennyt siellä läpi hallituksen esittämässä muodossa, vaan entisen lain mukainen määritelmä säilyi. Saamelaiskäräjät oli tehnyt selväksi, että jos saamelaiskäräjälain muutosta ei hyväksytä esitetyssä muodossa, se ei tue ILO-sopimustakaan. Henriksson katsoi parhaaksi olla viemättä ILO-esitystä täysistuntoon.

Huhtikuun lopulla YK:n alkuperäiskansojen pysyvässä foorumissa New Yorkissa saamelaiskäräjien puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio moitti Suomen valtiota tyhjien lupaus-ten antamisesta. Kolme vuotta kestäneet neuvottelut ja kova työ raukesivat eduskunnan päätösten myötä.

Sanila-Aikio huomautti, että neuvotellun uuden saamelaismääritelmän hylkäämisellä Suomen valtio rikkoi kansainvälisiä sopimuksia. Erityisen pahoillaan hän oli siitä, että päätöksen mukaisesti saamelaisille ei annettu edes oikeutta määritellä saamelaisuutta:

Päätöksellään Suomen valtio toimi vastoin YK:n alkuperäiskansajulistusta (UNDRIP) ja sen artiklaa 33, jonka mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä omasta identiteetistään. Suomen valtio säilytti itsellään ja korkeimmalla hallinto-oikeudella oikeuden määritellä, kuka on saamelainen. Meiltä on viety oikeus määritellä oma identiteettimme ja oman yhteisömme jäsenyyys.

Sanila-Aikio vetosi sekä YK:n eri elimiin että alkuperäiskansaoikeuksien erityisraportoijaan Victoria Tauli-Corpuziin. Tämä sanoi ottavansa avunpyynnön vakavasti. ”Olemme pitäneet Suomea edistyskellisenä maana mitä tulee alkuperäiskansaoikeuksien ajamiseen ja tukemiseen.”⁴³

Myös Suomen saamelaisjärjestöt pyysivät YK:n ja muiden alkuperäiskansojen apua. Erityisesti ne ihmettelivät sitä, etteivät Suomen saamelaiset itse saa määritellä, kuka kuuluu alkuperäiskansaan.

Järjestöt halusivat tietää, tukiko mikään kansainvälinen ihmisoikeussopimus suomalaisten oikeutta päättää, kuka kuului saamenkansaan, täysin ilman saamelaisten vapaata ja ennakkotietoon perustuvaa suostumusta.⁴⁴

Toisin kuin Suomen saamelaisedustajat toivoivat, UNPFII:n ihmisoikeusraportti tyytyi antamaan yleisempiä suosituksia: ”Pysyvä foorumi on huolissaan siitä, että valtiot rutiininomaisesti kiistävät ja loukkaavat laillisia velvoitteita ja sitoumuksia sekä alkuperäiskansojen sopimuksia.” Foorumi kehotti valtioita ratkaisemaan pitkäaikaiset ratkaisemattomat maa-oikeusasiat ”reilusti ja oikeudenmukaisesti neuvotteluiden kautta”.⁴⁵

TAPAUK 5:

HYVÄ VÄHEMMISTÖ - HANKALA

ALKUPERÄISKANSA

Hallituksen ja saamelaiskäräjien tuki molemmissa lakiasioissa jäi siis pienten puolueiden, kuten RKP:n, vihreiden ja vasemmistoliiton, varaan. Tätä pidettiin saamelaispolitiikan

ongelmana. Esimerkiksi Lapin Kansan päätoimittaja Antti Kokkonen pohti kolumnissaan saamelaisia koskevien lakiesitysten kaatumista:

Miksi näin kävi? Suurin syy on saamelaiskäräjien epäonnistunut edunvalvonta. Käräjät haki kumppanikseen vain yhden, Etelä-Suomesta kannatuksensa hakevan pienpuolueen RKP:n. Vuoropuhelu lappilaisten ja Lapin kansanedustajien kanssa laiminlyötiin. Käräjät asettui pikemminkin avoimeen konfliktiin muun paikallisyhteisön kanssa.⁴⁶

Saamelaisten yhteistyö ruotsalaisen kansanpuolueen kanssa oli toki luontevaa, sillä molemmilla on samankaltaiset historiat niin kielipolitiikan kuin vähemmistöasemansa kautta. Voi jopa ihmetellä, miksi toimivaa yhteistyötä ei ole syntynyt aiemmin. Yhteistyöhön on liittynyt myös vallan näkökulma, olihan RKP ollut hallituspuolue kymmenien vuosien ajan 1970-luvulta lähtien.

Saamelaismääritelmään ja ILO-sopimukseen liittyvän lainsäädännön taustana taas oli se, että kuuden (ja viime vaiheessa neljän) puolueen hallituksen oikeusministeri Henriksson oli ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja. Juuri hän neuvotteli saamelaiskäräjien kanssa lakiesitysten linjauksista ja yksityiskohdista.

Julkisuudessa saamelaisten ja ruotsalaisen kansanpuolueen yhteistyö avasi mahdollisuuden piikittelyyn, jossa ruotsalaisiin liittyvä eliitti-ajattelu saatiin kätevästi siirrettyä saamelaisiin. Myös saamelaiskäräjien puheenjohtajan, Klemetti

Näkkäläjärven alkaminen RKP:n ehdokkaaksi sekä eduskunta-vaaleissa 2011 että eurovaaleissa vuonna 2014 antoi kritikoille aiheutta vihjailla erilaisista ”kytköksistä”.

Eduskunnassa perussuomalaisten Pertti Virtanen ivasi, että ”rkp:läinen vähemmistövaltuutettu on saamelaiskäräjien päämasinoija, jopa saamelaiskäräjien Näkkäläjärvi kääntyi RKP-uskoon, jossa on hyvin tällainen elitistinen sävy koko asiassa”.⁴⁷

Pienten puolueiden lisäksi saamelaiset ovat yrittäneet saada yhteistyötä myös suurten puolueiden kanssa, tosin vaihtelevalla menestyksellä. Kun saamelaisvaltuuskunta perustettiin vuonna 1973, saamelaiset katsoivat parhaimmaksi ratkaisuksi, että se ei toimisi puoluepoliittisten lähtökohtien pohjalta.

Taustalla oli idealistinen ajatus siitä, että saamelaisasiat olivat viranomaiskysymyksiä, joissa kaikkien puolueiden tukea tarvittiin. Sen jälkeenkin saamelaiskäräjien jäsenet on valittu henkilökohtaisilla perusteilla ja he edustavat lähinnä asuinkuntiaan. Sen sijaan valitut eivät kuulu mihinkään sidosryhmään, jonka yhteistä ohjelmaa he voisivat seurata. Tätä on pidetty sekä etuna ja ongelmana.⁴⁸

Valtakunnallisen politiikan suhteen alkuperäinen ajatus toimia puoluepoliittisten intressien ulkopuolella ei näytä onnistuneen. Suurten puolueiden näkökulmasta saamelaiskysymys on ollut perin syrjäinen asia.

Erityisesti saamelaishallinnon vahvistamiseen, maa- ja metsätalouden ja alkuperäiskansa-aseman parantamiseen liittyvät kysymykset ovat olleet kuuma peruna, joihin esimerkiksi Lapin perinteinen valtapuolue – keskusta – on suhtautunut nihkeästi.

Lapin kansanedustajien suhde saamelaisasiaan nousi kiinnostavasti esille myös vuosien 2014–2015 eduskuntakeskusteluissa. He olivat yksimielisesti saamelaiskäräjälain muuttamista ja ILO-sopimusta vastaan, mutta korostivat muuten saamelaiskysymyksen tärkeyttä.

Markus Mustajärvi paheksui sitä, että hänet oli leimattu saamelaisvihaajaksi lakiesitysten vastustamisen takia. Hän korosti puolustaneensa monia saamelaishankkeita: kulttuurikeskus Sajoksen rakentamista, poronhoidon edellytysten parantamista, samoin ”kielipesätoimintaan on panostettu, vaikka rahoitus onkin ollut valitettavan lyhytjänteistä ja tempoilevaa”. Mustajärvi muistutti suomalaisten velvollisuuksista saamelaisia kohtaan:

Suomalaisilla on myös omat kiistattomat syntinsä vähemmistöjä kohtaan, ja niiden syntien sovitus on kesken. Kaukana ei ole se aika, kun omaa äidinkieltään puhuvia saamelaislapsia ja -nuoria rangaistiin, opetettiin häpeämään omia juuriaan, kieltään ja kulttuuriaan, kun koulutusjärjestelmän ja julkisen vallan olisi pitänyt päinvastoin kannustaa olemaan omista juuristaan ylpeä.

Markus Lohi korosti, että maassa, jossa on Euroopan ainoa alkuperäiskansa, pitäisi olla ”meidän tärkein kulttuurinen tekomme, että me huolehdimme sen säilyttämisestä”. Hän valitteli sitä, että joka vuosi jouduttiin taistelemaan siitä, miten saada riittävät rahat sen kielen ylläpitämiseksi, ”siis sille välttämättömälle toiminnalle, jolla ne kolme saamen kieltä voidaan pitää elävänä, joita täällä on”.⁴⁹

Sosiaalidemokraattien Johanna Ojala-Niemelä painotti kannattavansa saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin kehittämistä, kun oli puhe kielipesistä, Sajoksen kulttuurikeskuksesta, poroelinkeinosta tai petokorvauskysymyksistä. Sen sijaan hän vastusti ILO-sopimuksen ratifioimista monesta syystä.

Ojala-Niemelän mukaan sopimusta perusteltiin Suomessa kansainvälisellä paineella, ”ikään kuin Suomi näyttäisi paremmalta muun maailman silmissä, jos tämä kysymys tulisi ratifioitavaksi”. Hän kysyi kuitenkin oikeusministeriltä, mitä lisäarvoa sopimus toisi saamelaisille tai kantaväestölle ”ja mikä on se konkretia, mitä se tuo”.⁵⁰

Maria Tolppanen selitti: ”Sinänsä tietysti ILO-sopimus ja sen ratifioiminen ihan globaalisti olisi erittäin hyvä ja kannattava asia, koska kyllä alkuperäiskansat ovat sellaista rikkautta jokaiselle kulttuurille, että siitä kannattaa pitää kiinni ja sitä kannattaa vaalia ja heille kannattaa antaa se oikeutus, joka heillä on.”⁵¹

Puheenvuoroissaan kansanedustajat asettivat siis vastakkain saamelaiskulttuurin suojelemisen ja ongelmallisten lakialoitteiden hyväksymisen. ”Hyvänä” saamelaisuutena he näkivät saamen kieleen liittyvät toiminnot, erityisesti kielipesätoiminnan, jossa saamelaislapset saivat kielikylpyopetusta.

Esimerkiksi Lohen mukaan ILO-sopimuksella ”ei ole lopunpäättä sen kielen kehittymisen kannalta kovinkaan suurta merkitystä”.⁵² Lause oli kiinnostava, koska se osoitti, että Lohen mielestä saamelaiskulttuurin kehittäminen rajoitui sen kielen roolin parantamiseen.

Pohjoismaisessa saamelaistutkimuksessa perinteisenä saamelaisiin suuntautuvan politiikan strategiana on nähty

tietoinen kahtiajako ”toivottavien” ja ”hankalien” asioiden välillä. Esimerkiksi Ruotsissa hallintoviranomaiset rajasivat 1900-luvun alkupuoliskolla saamelaiskysymyksen koskemaan vain poronhoitoa eli elinkeinoa.

Vasta Ruotsin saamelaisliike nosti saamelaiskysymyksen esiin myös kulttuurisena ja jopa sosiaalisena asiana, joka vaati laajempia yhteiskunnallisia toimia. Siitä huolimatta – ja myös maan saamelaispolitiikasta johtuen – poronhoito muodostaa Ruotsissa edelleen keskeisimmän kriteerin, jonka mukaan myös saamelaisten oma politiikanteko muotoutuu.

Perinteinen suomalainen tapa on ollut nähdä saamelaiset vain kielellisenä vähemmistönä, jonka keskeiset ongelmat liittyvät kieli- ja opetuskysymyksiin. Suomalaisten näkemyksissä saamelaisuus liittyi usein pelkästään kieleen, kun taas elinkeinot ja maaoikeudet, usein kulttuurikin, olivat ongelmallisia.

Erkki Pääkkönen on todennut, että 1990-luvun poliittinen päätöksenteko omaksui näkyvästi kahtiajaon kulttuurin ja elinkeinon välillä: kieli ja kulttuurinen itsehallinto pyrittiin ratkaisemaan erikseen, kun taas maankäyttö tuotti erityisiä ongelmia lainsäädännön suhteen.⁵³ Näin kävi selvästi myös vuosien 2014–2015 keskustelussa.

Kuten Seija Tuulentien tutkimuksen aineistossa⁵⁴, näkyvämmäksi jäi toinen puoli saamelaisuudesta – se, joka liittyi valtioiden rajat ylittävään saamelaisuuteen. Saamelaiset nähtiin lähes pelkästään suomalaisena vähemmistönä, ei neljässä maassa asuvana alkuperäiskansana. Norja nousi esille vain vertailukohtana hyvästä vaaliluettelokäytännöstä.

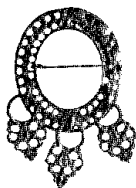
Keskustelussa oli se sävy, että saamelaisille riittivät kielellisten oikeuksien kehittämiseksi tehdyt myönnytykset. Se, että vuoden 1995 saamelaiskäräjälaissa samoin kuin vuoden

2000 perustuslaissa saamelaisten tunnustettiin olevan alkuperäiskansa, ei tuntunut vaikuttavan keskustelussa, koska saamelaisia tunnuttiin pitävän tietyllä tavoin Suomen kielellisesti erilaisena ”heimona”.

Monille puhujille ILO-sopimus tuntui merkitsevän liioiteltua pyrkimystä muuttaa Lapin vallitsevaa tilaa erityisesti maa-alueiden kohdalla, jossa omistuksen tai edes hallinnan luovuttaminen saamelaisille tuntui mahdottomalta ajatukselta.

Kansanedustajilla oli se kuva, että saamelaisia kuultiin ihan tarpeeksi – jopa niin, että heillä esimerkiksi Rundgrenin mielestä oli liiallistakin vaikutusvaltaa maankäyttöön ja kaa-voitukseen liittyvissä asioissa.

Kansanedustajien puheissa ja teoissa saamelaisten asema alkuperäiskansana jäi tyhjäksi sanaksi. Heidät tunnustettiin vähemmistönä, jonka kielten elinvoimaisuudesta huolehtimisessa riitti tekemistä. Sen sijaan kansainvälisiä sopimuksia tai pohjoismaista saamelaisyhteyttä ei kannattanut korostaa, koska erityisoikeudet olisivat poissa muulta paikalliselta väestöltä.

VAIKENEMINEN – VAATIMATON VASTALAUSE

Tammikuussa 1952 Tukholmassa pidettiin konferenssi, johon oli kokoontunut pohjoismaisia asiantuntijoita keskustelemaan saamelaisten käsityön (*duodjin*) tulevaisuuden suuntaviivoista. Suomalainen saamenystävä Karl Nickul kiinnitti huomiota siihen, että monenkymmenen henkilön joukossa oli vain yksi saamelainen, Israel Ruong.

”Saamelaisasioille niiden nykyisessäkin vaiheessa näyttää olevan luonteenomaista, että niitä pohtivat muut kuin saamelaiset itse. Tämä on nurinkurista”, Nickul totesi. Yhdessä Ruongin ja Norjan edustajan kanssa hän alkoi puuhata pohjoismaista saamelaiskonferenssia, joka toteutui Ruotsin Jokkmokkissa vuonna 1953.

Konferenssi oli alkusysäys aivan uudentalaiselle pohjois-maiselle saamelaisyhteistyölle, mutta myös kansallisilla tasoilla saamelaispolitiikka alkoi uudistua. Saamelaiset itse pääsivät kehittämään olojaan modernissa yhteiskunnassa. Se johti kulttuuriseen voimistumiseen ja jopa lainsäädännöllisiin läpimurtoihin 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuolella.¹

Sen sijaan 2010-luvulla keskustelu saamelaisten asemasta Suomessa tuntui palanneen vanhoihin uomiin: niitä pohtivat muut kuin saamelaiset itse. Saamelaisasioista keskustelivat lähinnä suomalaiset. Eduskunnan täysistunnossa se oli itsestään selvää, koska saamelaisia kansanedustajia ei ollut, mutta näin oli myös valiokunnissa.

Hallitus tosin hioi esitykset yhdessä saamelaiskäräjien kanssa, mutta kuten syksyn eduskuntakeskustelut osoittivat, oikeusministeri Henriksson jäi varsin yksin puolustamaan saamelaisten näkemyksiä. Toki eduskunnan salikin oli lähes tyhjä, joten mahdollisista puolustajista ei ollut edes tietoa.

Saamelaisia koskevien lakialoitteiden alasajo antoi saamelaisille pohtimista siinä, mikä meni vikaan. Kysymys kuului, miten uuslappalaisten eli uusmetsäsaamelaisten eli statuksettomien uussaamelaisten sanoma löi niin hyvin läpi myös alueellisessa ja paikoin valtakunnallisessakin mediassa. Miten he onnistuivat muuttamaan poliittista ilmapiiriä jopa Arkadianmäellä niin, että heidän asiansa nähtiin merkittävämpänä ja huomioitavampana näkökannana kuin saamelaiskäräjien oma näkemys tai kansainväliset ihmisoikeussuosituksot?

Saamelaiskäräjien virheenä on usein pidetty sitä, että se

ei lähtenyt mukaan julkisuuskamppailuun, jossa vastaliike onnistui hyvin. Se johtui osaksi siitä, että saamelaiskäräjien johto piti 1990-luvulla uuslappalaisten vastaliikettä ohimenevänä ilmiönä, jonka oli saanut aikaan pieni, joskin äänekäs ryhmä omista eduistaan huolestuneita yksilöitä.

Kun vuonna 1997 Kalevan toimittaja Helena Sahavirta näki Norjan puolella samanlaista saamelaisvastaista toimintaa kuin Suomessa, saamelaiskäräjien puheenjohtaja Pekka Aikio kommentoi:

Tämä on kyllä enemmän median ongelma kuin saamelais-
ten. Joutavanpäiväinen juttu. Yhtä lailla kuin Suomessa,
Norjassakin on pari kolme isoäänistä ihmistä ja heti leh-
det kirjoittavat asiasta. Kylähulluja on kyllä joka paikassa.
Ennen heidät tunnettiin eikä heitä noteerattu, nykyisin he
pääsevät julkisuuteen. - - Ei tämä ole järjestäistä toimintaa,
se on enemmän sosiaalipsykologinen ongelma ja tutkit-
tava sillä tavalla.²

Arvio ohimenevyydestä osoittautui kuitenkin vääräksi, sillä äänekäs vastapuhe saamelaiskäräjiä kohtaan säilyi ja muuttuvan sosiaalisen median myötä jopa vahvistui. Saamelaiskäräjillä käytiin 1990-luvulla keskusteluja siitä, tulisiko sen aloittaa johdonmukainen tiedotuspolitiikka väärrien tietojen ja käsitysten oikaisemiseksi. Tiedotusalan osajia olisi toki löytynyt.

Saamelaiskäräjien johto otti kuitenkin tietoisesti sen linjan, että erityiseen tiedotuspolitiikkaan ei ollut tarvetta. Se luotti ainakin aluksi siihen, että järjestömät väitteet

kumoaisivat itse itsensä ja kansa näkisi niiden lävitse. Sen mielestä vastineet uuslappalaisille olisivat vain antaneet polttoainetta näiden pyrkimyksille pysyä julkisuudessa.

Saamelaiskäräjät ei myöskään halunnut nostaa paikallisia vastustajia *osapuoleksi*, jonka kanssa käytäisiin minkäänlaisia neuvotteluja. Saamelaiskäräjien puheenjohtajat korostivat jatkuvasti neuvottelevansa vain Suomen valtion edustajien kanssa. Tätä asennetta voitiin pitää ylimielisenä³.

Jälkikäteen myös tiedotuspolitiikan valintoja on arvioitu, samoin kuin julkista vaikenemista. Se on antanut vastaliikkeelle mahdollisuuden suhteellisen vapaasti levittää käsityksiä, joista virheellisetkin usein toistuessaan tuntuivat muuttuvan tosiasioiksi. Monet voivat tuntea epäilystä tai epävarmuutta väitteiden totuudellisuudesta, mutta kun vastaväitteitä tai kilpailevaa tietoa ei tule, heille voi jäädä käsitys todenperäisyydestä.

Monet saamelaiset tietävät, että vaikeneminen ei ole erityisen hyvä strategia, toteaahan inarinsaamelainen sanonta, että *puhumattomalle ei vettäkään anneta*. Netijulkisuudessa hiljaisuus on suorastaan surkea toimintatapa. Vaikeneminen on kuitenkin kuulunut saamelaiseen perinteeseen jo vuosisatojen ajan.

Siihen liittyy varovaisuutta vaarantaa olemassaoleva tilanne. Nils-Henrik Valkeapää on puhunut ”maan hiljaisista”, jotka ovat usein samaa mieltä radikaalimpien kanssa: ”He kuitenkin pelkäävät, että oikeuksien vaatiminen suututtaa suomalaiset, etenkin herrat. Siksi he ovat viisaasti vaiti.”⁴

Vaikeneminen on ollut viisautta myös tilanteessa, jossa

tiedetään, että sääsken ääni ei kuulu taivaaseen. Teuvo Lehtola on kuvannut vanhaa inarinsaamelaisien kaksijakoista tapaa suhtautua vallanpitäjiin. Näiden vaatimuksiin ja sääntöihin suhtauduttiin myönnellen ja nyökytellen, mutta heti silmän välttäässä oma näkemys toteutettiin, kuten oli aiottukin. Kyse oli siis rauhanomaisesta itsepäisyydestä, kun ei haluttu suoraan haastaa valtaapitäviä.

Magreta Saran mukaan ”saamelaisille ei ole ominaista se, että puhut mediassa ja kerrot kärkevästi omia mielipiteitä; saamelaiset eivät käyttäydy niin, ja sitten monesti tulee väärinkäsityksiä, kun ihmiset luulevat, että se on merkki myöntymisestä, mutta sitähan se ei todellakaan ole”.⁵

Vanhan sanonnan mukaan saamelaisen vaikeneminen ei ole hyväksynnän merkki, pikemminkin päinvastoin. Mitä suurempi loukkaus, sitä visumpi hiljaisuus. Esimerkiksi kun suomalaiset antropologit kaivoivat 1930-luvulla Inarijärven pyhästä hautuumaasaaresta suuren määrän saamelaisten esi-isien luurankoja, saamelaisten parista ei kuulunut äänekästä vastustusta.

Vain Inarin kirkkoherra Tuomo Itkonen vastaanotti ahdistuneen inarinsaamelaisen, joka halusi ripittäytyä ja saada Herran ehtoollisen. Hän sai kysyttyä: ”Mitä varten ne herrat niitä hautoja kaivoivat – eikö ne ollut siunattu leposijoiksi?”⁶

Katkeruus purkautui vasta 60 vuotta myöhemmin, kun jäännökset haluttiin palauttaa takaisin saamelaisille ja haudata uudelleen. Saamelaisten parissa syntyi voimakkaita reaktioita, joissa pitkä kauna purkautui. Kun keskustelun aiheeksi tuli joidenkin luujäännösten säilyttäminen ehkä

paremmin välinein tehtyä tutkimusta varten, eräs saamelaiskäräjien jäsen tiuskaisi suoraviivaisesti: ”Haudatkaa ne kaikki – ja kaikki tutkimuksetkin samaan kuoppaan!”⁷

Vaikenemista on pidetty myös alistetun kansan toimintatapana, kun on selvää, että sanoista ei ole hyötyä. Tutkimuksissa on todettu, että alistamisen ja rasismien uhrit usein turhautuvat ja vetäytyvät sen sijaan, että taistelisivat vastaan. Anna Rastas toteaa, että rasismi leimaa huonoiksi ja arvottomiksi sellaiset asiat, jotka usein ovat sen kohteille kaikkein läheisimpiä ja henkilökohtaisimpia:

Jo tieto siitä, että muut haluavat ja voivat loukata joitain ihmisiä tällä tavoin tuottaa tunteita, jotka tekevät tällaisista loukkauksista puhumisenkin vaikeaksi. Rasismien kokemukset voivat lamaannuttaa vahvankin ihmisen toimintakyvyn, etenkin jos hän tietää, etteivät muut välitä siitä, että jotkut joutuvat tällaisten loukkausten kohteiksi.⁸

Jatkuva vähättely ja huonoksuminen voi johtaa haluttomuuteen olla esillä julkisuudessa. ”Jos joutuu jatkuvasti vastaamaan perusteettomiin väitteisiin tai kohtaamaan negatiivisia yleistyksiä, keskusteluun osallistuminen ei välttämättä tunnu mielekkäältä.”⁹

Tämä on näkynyt saamelaisten vastahakoisuudessa näkyä tai kuulua julkisilla foorumeilla. Kun vastapuoli äänekkäästi vaatii saamelaisia perustelemaan kantojaan siitä, mikä saamelaisten tilanteessa *muka* on vikana tai millä lailla he *muka* eroavat paikkakunnan suomalaisista, moni kokee kiusalliseksi lähteä mukaan väittelyyn.

Sitä paitsi saamelaisten puhetapa on perinteisesti ollut monikerroksista. Julkilausuttuihin sanoihin on liitetty kaksoismerkityksiä, kun samat lauseet tai joiut tai puheenparret ovat voineet kertoa yhteisön omille jäsenille kokonaan muuta kuin ulkopuolisille.

Vähemmistöasema hankaloittaa saamelaisten yrityksiä vaikuttaa epäsuotuisassa ilmapiirissä. Se koskee myös julkista keskustelua. Usein siihen liittyy sananlaskun mukainen käsitys siitä, että *kälmillä on konstinsa*. Suuryhteiskunnassa muut asettavat säännöt myös keskustelulle, joten heillä on valttikortit käsissään. On turha mennä mukaan peliin, jonka muut taitavat paremmin.

Selvää on, että saamelaiskäräjien tiedottaminen olisi voinut ja voisi toimia paremminkin. Ehkä eniten julkisuudessa on painettu alas saamelaiskäräjien vaalilautakunnan toimintamallia ja legitimizeettiä. Avoimemman tiedotuspolitiikan avulla olisi mahdollista avata lautakunnan roolia ja kiistää erityisesti väitteet mielivallasta, johon viitattiin jopa eduskunnan täysistunnoissa.

Täytyy kuitenkin muistaa, että erityistä tiedotuspolitiikkaa ajatellen saamelaiskäräjien resurssit ovat vähäiset. Esimerkiksi vaalilautakunnalla ei ole pysyvää sihteeriä, joka voisi virkansa puolesta huolehtia tiedottamisesta.

Vakituisen työntekijöiden voimat kuluvat usein arjen toimintojen pyörittämiseen. Siihen nähden merkittävää oli, että puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi jaksoi kaksi toimikautta päivittää omaa blogiaan, jossa hän kuvasi työtään ja otti kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin.

Se, että saamelaiskäräjät ei aikanaan valinnut tietoista tiedotuskampanjaa, ei ole hallinnollisten virastojen

kohdalla harvinaista. Viestinnän tutkija Marja Nousiainen on todennut, että vaikeneminen on suomalaisen hallinnon yleinen viestintätaktiikka, vaikka laki velvoittaisi niitä avoimuuteen.

Julkinen keskustelu voi tuntua kiusalliselta ja sen voidaan ajatella haittaavan työtä, kuten vaikeuttavan tai hidastavan päätöksentekoa. Niinpä esimerkiksi julkisiin syytöksiin ei vastata, mikä saatetaan kokea jopa kunnia-asiaksi. Näin väärät käsitykset leviävät ja saavat rauhassa juurtua:

Ihmisille, tavallisille kansalaisille, hallinnon toimien kohteille tulee kuva, että syytteet ovat totta, vaikeneminen koetaan myöntymisen merkiksi. Yleisö tulkitsee vaikenemisen monesti myös niin, että kansalaisia ei kuunnella, heidän mielipiteensä eivät ole edes vastaamisen arvoisia.

Jos valtakoneisto vaikenee, äänensä saa helpommin kuuluville se, joka huutaa eniten. Sisällöstä riippumatta.

Nousiaisen mukaan internetin ansiosta huhut ja väärät tiedot leviävät nopeasti, mutta se tarjoaa myös uudenlaisen kanavan väärrien tietojen oikaisemiseen ja aitoon vuorovaikutukseen kansalaisten kanssa. ”Kaikki verkossa oleva ei ole lähtökohdiltaan epäasiallista. Kansalaiset kokevat kanavan toimivana tai käyttökelpoisena osana yhteiskuntaa”, Nousiainen kirjoittaa.¹⁰

Hyvän kuvan viestintästrategioiden ongelmista saa keskustelusta, jota Suomessa on vuonna 2015 käyty siitä, pitäisikö Venäjän informaatio­sotaan lähteä vastaamaan.

Esimerkiksi Kalevan haastattelussa majuri Tommi Liimatainen piti parhaana tiedotusstrategiana oikean tiedon jakamista: ”Ei saa jättää informaatiotyhjiötä täytettäväksi, mutta ei myöskään provosoitua jokaisesta vastapuolen sanomisesta. Keskustelu pitää - - aina palauttaa tosiasioihin.”

Sen sijaan tietotekniikka-asiantuntija Petteri Järvinen torjui ajatuksen lähteä ampumaan alas virheellisiä väitteitä: ”Paras viestintästrategia voi olla täysi hiljaisuus. Väärät väitteet kuolevat itsestään, sillä aina tulee uusia vääriä väitteitä. Jos kaikkia lähtee oikomaan, se on loputon suo. Valheet vain helposti elävät pidempään ja jäävät jopa valitseviksi totuuksiksi.”

Järvinen oli siis valmis omaksumaan saman taktiikan kuin saamelaiskäräjät uuslappalaiskiistassa.

Valtioneuvoston viestintäjohtaja Markku Mantila taas korosti, että puolitotuudet, vääristely ja suoranainen valehtelu jättävät digitaalisen jalanjäljen. Niistä voi myöhemmin muodostua jollekin totuus. Mantilan mielestä ”virheet tulee korjata ja valheet kitkeä, mutta kaikkiin kylähullujen juttuihin ei tarvitse puuttua”.¹¹

Mantilan viittaus kylähullujen juttuihin pätee myös saamelaiskeskusteluun. Tietyt uuslappalaisten väitteet perustuvat saamelaisten näkökannalta kummallisiin ja jopa järjettömiin lähtökohtiin. Niihin tuntuu oudolta lähteä vastailemaan, niin hyväksi kuin se julkiselle mediakuvalle olisikin.

Tutkija Björn Kurtén on pseudotieteellisiä väitteitä kuvatessaan puhunut tieteellisistä hupsuista, jotka esittävät järjettömiä väitteitä esimerkiksi siitä, että jääkautta ei

ollutkaan olemassa tai että ihminen sai alkunsa ulkoavaruuden kävijöiden kokeiluista. Hupsut moittivat tiedemiehiä pöyhkeydestä, kun nämä eivät halua keskustella näistä väitteistä vakavasti.

Kurtén toteaa kuitenkin, että jos joku tulee väittämään tiedeyhteisölle kuun olevan homejuustoa, ”ei oikein voi odottaa tähtitieteilijän kiipeävän alas teleskoopistaan väittelemään asiasta”.¹² Sama koskee uusmyyttisiä tulkin-toja ”lappalaisten” historioista kolonialisti-saamelaisien varjossa tai Aatamin ja Eevan alkuperäiskansaisuudesta. Ne vain ovat menneet suomalaisessa julkisuudessa perille paljon paremmin kuin kuun homejuustoisuus.

”MINUN PUOLESTANI JOKAINEN SAA OLLA...”

Vaikka saamelaiset ovat olleet paljon poissa julkisuudesta, heidän äänensä on tavoitettavissa yksittäisistä kirjoituksista, haastatteluista ja facebook-sivustoilta. Saamelaiskäräjien puheenjohtajista Klemetti Näkkäljärvi piti vakituista blogia, jossa hän otti kirpeästikin kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin.

Käräjien jäsenistä esimerkiksi Jan Saijets on pyrkinyt maltillisesti korjailemaan julkisuudessa esiintyviä virheellisiä näkemyksiä, jotka ovat nousseet esille uudelleen ja uudelleen:

Ensinnäkään ILO-sopimus ei mahdollista mitään maiden uusjakoa. Maiden yksityistäminen saamelaisomistukseen on mahdotonta! Kyse on maa-omakeuksista, joilla on tarkoitus turvata meidän saamelaisien perinteisten elinkeinojen

harjoittamisen edellytykset. Muuhun kansainväliset sopimukset eivät anna mahdollisuutta. Tarkoitus on siis luoda edellytykset sille, että kulttuurin aineellinen pohjakin voi elää ilman saamelaisten sulautumista valtakulttuuriin.

Toisekseen ILO-sopimuksen alkuperäiskansan määritelmä on selvä eikä suomalaisia voi tulkita alkuperäiskansaksi – kuten joku täällä esittää. Suomalaiset voivat olla alkuperäisväestöä, mutta eivät ILO-sopimuksen määrittelemää alkuperäiskansaa. Selkein ehto tälle on ns. alisteinen asema valtaväestöön nähden, joka täyttyy Euroopan unionissa vain saamelaisten kohdalla.¹³

Saamelaistenkin kannanotoissa on aika ajoin ollut kiihkyneitä sävyjä. Metsäsaamelaisryhmän luomista on kärjistetystikin pidetty puhtaasti Lapin suomalaisten pyrkimyksenä puhua itsensä saamelaiskäräjien jäseniksi ja alkuperäiskansaksi nimenomaan mahdollisten maaomikeuksien toivossa.

Kiistan aikana on käytetty tunnepitoisia argumentteja, joissa on viitattu saamelaisten kokemaan rasismiin tai uuskolonialismiin. Kun A-Studio Stream-ohjelmassa käsiteltiin saamelaiskeskustelua, Helsingissä asuva tenonsaamelainen Raili Pirinen puhui saamelaisten identiteetin varastamisesta. Yle Särpmin haastattelussa hän kuvasi lappalais- ja metsäsaamelaisliikkeen kehitystä:

Ne samat ihmiset, jotka 90-luvulla kutsuivat itseään lappalaisiksi ja ainoaksi oikeaksi alkuperäiskansaksi, kutsuvatkin itseään nyt oikeiksi saamelaisiksi, koska lappalaisuus

ei tuonut toivottua tulosta. Ja kutsuvat meitä maahanmuuttajiksi.¹⁴

Saman ohjelman haastattelussa nuori porosaamelainen Magreta Sara hätkäytti viittaamalla rotupuhautauden käsitteeseen: ”Olen kuullut koirista sanottavan, että rotu puhdistuu neljässä polvessa. Ja sama pätee kyllä mielestäni myös ihmisiin.”¹⁵

Jotkut näkivät yhteydestään irrotetun lausuman porosaamelaisten käsityksenä omasta erinomaisuudestaan niin muiden saamelaisten kuin suomalaistenkin suhteen. Tarkemmin katsoen Sara pyrki hieman hankalalla kielikuvalla todistamaan sitä, että saamelaismääritelmän 3–4 sukupolvea oli järkevä tapa määritellä etninen ryhmä:

Saamelaisuus ei ole sellainen juttu, että siihen vain aletaan, saamelaisuuteen pitää syntyä ja kasvaa. Saamelaisuus ei ole mitään sellaista, mitä rahalla voisi ostaa, tai opetella. Ja se, että kun sanon, että saamelaiseksi synnyttään, tarkoittaa, että saamelaisuutta täytyy olla veressä – se tulee verenperintönä.

Se, että sulla jossain 13 polven päässä on pisara saamelaista verta, ei mielestäni tee sinusta saamelaista. Vaan saamelaisverta täytyy olla lähipolvissa. Olen kuullut koirista sanottavan, että rotu puhdistuu neljässä polvessa. Ja sama pätee kyllä mielestäni myös ihmisiin.

Ja kun sanoin, että saamelaiseksi kasvetaan, niin tarkoitan että kasvaessaan saamelaisympäristössä ihminen oppii ne arvot, elämäntavat, suhtautumisen sukuun, elinkeinon, lapintakin käytön ja jopa käyttäytymistavat.¹⁶

Toisin kuin esimerkiksi Lappiin tulevat toimittajat tuntuvat usein ajattelevan, saamelaiset eivät edusta yhtä ajatustapaa, vaan mielipiteitä on monia, kuten muissakin yhteisöissä. Toiset ovat näkemyksissään tiukempia, toiset korostavat vapaamielisyyttään.

Joku opettaisi mielellään saamen kieltä kenelle tahansa halukkaalle ja sanoo: ”Kyllähän jokainen itse tietää, onko hän saamelainen.” Lauseen tulkinta jää kuulijan tehtäväksi. Sen voi nähdä niin, että henkilö haluaisi avata saamelaisuuden ulkopuolisille. Siihen sisältyy kuitenkin myös käsitys, että kyllä saamelainen saamelaisen tuntee, mikä on yleinen perustelu juuri saamelaisten sisäiselle ryhmäidentifikaatiolle.¹⁷

Inarinsaamelainen Anna Morottaja on halunnut asettaa saamelaisuuden määrittelystä käydyn kiistan mittasuhteisiin. Hänen mielestään saamelaiset ovat kiinnittäneet liian paljon huomiota ”pieneen joukkoon, joka on etsimässä omia juuriaan ja identiteettiään”, kun todellisina uhkina ovat kaivoshankkeet, kielen katoaminen ja saamelaisten hyvinvoinnin ongelmat.

Morottaja on pyrkinyt sovittelemaan kuumenneita tunteita Inarissa vetoamalla siihen, että inarinsaamelaisuuden rajapinnat pitäisi ymmärtää edelleen joustavina. ”Meillä on oltava rohkeutta antaa saamelaisidentiteetissään epävarmempienkin kasvaa yhteisömme rikkaudeksi ja voimaksi. Emme saa pelotella ‘rajalla olevia’ saamelaisia pois.”

Ne suomalaiset esi-isät, jotka naivat inarinsaamelaiseen sukuun ja toivat mukanaan suomenkielisen sukunimen,

eivät suomalaistaneet sukua ja koko jälkeläisten ketjua. Ne tytöt, ne emännät pysyivät saamelaisina, lähiympäristö ja sukuyhteisö pysyivät saamelaisina, lapset syntyivät ja kasvoivat saamelaisiksi ja elämäntapa pysyi saamelaisena. Inarinsaamelainen elämäntapa oli kuitenkin erilainen kuin ”stereotyyppinen tunturisaamelainen elämäntapa”, oli jo ennen noita suomalaista sukuun naituja. Koska inarinsaamelainen representaatio on erilainen kuin tunturisaamelainen myös tänä päivänä, monet tunturisaamelaiset olettavat, että erot aiheuttaa suomalaistuminen. Tiedän, että sotien jälkeen suomalaisten vaikutus on ollut suuri. Siitä huolimatta me olemme yhä saamelaisia ja meidän lapsemme kasvavat saamelaisiksi, tänäkin päivänä.

Morottaja päättyy kuitenkin lopulta siihen, että nimenomaan saamelaiskäräjien vaalilautakunta on viime kädessä se taho, joka ottaa selvää ja päättää hakijoiden saamelaisuudesta. Valitusoikeus takaa asianmukaisen kohtelun. Morottaja pitää saamelaisuudelle olennaisena ryhmäidentifikaatiota, tapaa tunnistaa *omat ihmiset*:

Kansainvälissä sopimuksissa todetaan, että alkuperäiskansa itse tietää, ketkä siihen kuuluvat. Minä en silti tunne kaikkia saamelaisia, en kaikkia inarinsaamelaisia enkä edes oman suvun kaikkia jäseniä. Onneksi on ihmisiä, jotka tietävät minua paremmin ja joilta voin kysyä. Juuri tähän perustuu ajatus ryhmäidentifikaatiosta.¹⁸

Saamelaispolitiikkaan kuuluu vahvasti ryhmämäärittely ja monet saamelaiset ymmärtävät sen osana yhteiskunnallista toimintaa. Sen sijaan yksityisinä ihmisinä he toteavat usein, että ihmisen oma identifikaatio on henkilökohtainen ja jokaisen oma asia, johon saamelaiset eivät sinällään halua puuttua.

Tyypillinen kommentti saamelaisten kannanotoissa on se, että ”minun puolesta jokainen, jolla on pisara verta, voi tuntea olevansa saamelainen, jos se on tärkeää mielenrauhan ja henkisen hyvinvoinnin kannalta”. Eri kysymys on se, pitäisikö heille antaa saamelaiskäräjien vaaliluettelon status.

Pauliina Feodoroff on todennut: ”Ei ole minulta pois, jos Kolarissa tai Rovaniemellä joku ottaa takaisin kielensä, pukunsa ja kulttuurinsa monenkin sukupolven takaa. Kunhan se on aitoa poltetta tietää, kuka on, eikä vastalause jollekin ryhmälle.”¹⁹

Erityisesti saamelaisnuoret voivat kokea rasittavana sen, että saamelaisuuden odotetaan olevan tietynlaista. Saamelaisnuori Reetta Tornensis kertoo:

Olen hieman jo kyllästynytkin pohtimaan sitä, millainen on aito saamelainen, sillä tiedän, että tietyt asiat pitäisi täyttää, ennen kuin olen niin sanotusti kunnon saamelainen. Minun pitäisi osata saamea yhtä hyvin kuin suomea, minun pitäisi olla poronhoitoperheestä, minun olisi pitänyt kasvaa saamelaisalueella, minun pitäisi olla hyvä käsityöläinen. Miksi kuitenkin tunnen itseni saamelaiseksi, vaikka en voi täyttää mitään näistä kohdista?

Hän kertoo kokeneensa ”etnostressiä” saamelaisena olemisesta sen vuoksi, että joutuu usein määrittelemään omaa saamelaisuuttaan.²⁰ Saamelaistutkija Rauna Kuokkasen esittelemää etnostressin käsitettä²¹ ovat käyttäneet monet saamelaiset, kuten Pirita Näkkäljärvi, Xia Torikka tai Anni-Helena Ruotsala.

Etnostressi tarkoittaa jatkuvaa riittämättömyyden tunnetta oman saamelaisuuden suhteen, esimerkiksi Näkkäljärven mukaan se ”voi liittyä saamen kielen osaamiseen tai perinteisiin taitoihin, minulla käsitöihin. En osaa ommella lapintakkia.”²²

Se voi merkitä myös painetta toimia joka asiassa oman etnisen ryhmän hyväksi, mikä voi tuntua nuoresta rasittavalta. Siihen liittyy tarve selitellä esimerkiksi saamelaisuuden uusia muotoja, kuten Xia Torikan kohdalla Tinderin ja muiden sosiaalisen median kanavien käyttäminen osana saamelaista arkipäivää. Torikka toteaa:

Saamelaisnuoret - - ajattelevat, että heidän tulisi puhua täydellistä saamea, tehdä saamelaiskäsitöitä, joikata, hoiata poroja tai olla aktiivisia saamelaispolitiikassa. Etenkin etelässä asuville saamelaisnuorille oman identiteetin ylläpitäminen ja löytäminen on vaikeaa.

Kun saamelaisduo Solju osallistui Suomen euroviisukarsintaan keväällä 2015 kappaleella *Hold Your Colours*, duon nuori laulaja Hilda Länsman kertoi saaneensa palautetta, oliko hän oikea saamelainen, kun ei laula saameksi. Karsintojen esikatseluissa ”tuomarit vaikuttivat pettyneiltä,

koska biisissä ei ollut enempää saamelaiselementtejä. Saamenmaalla taas jengi kannustaa Solju-duoa juuri sellaisena kuin se on.”²³

Jaottelu ”oikeisiin” ja vähemmän ”oikeisiin” on perusinhimillinen piirre, sillä saamelaisten omassakin keskuudessa on keskinäiset kategoriansa. Minna Rasmuksen selvityksessä vuonna 2010 inarinsaamelaiset ja erityisesti kolttasaamelaiset kertoivat kokeneensa epätasa-arvoista kohtelua paitsi suomalaisten myös pohjoissaamelaisten – tai laajemmin muiden saamelaisten – taholta.²⁴

Saamelaisten puheissa keskinäisistä hierarkioista kertovat puheet ”supersaamelaisista”, joihin liitettyihin ominaisuuksiin – poronhoitoon, joikaamiseen tai saamen kielen taitoon – muita verrataan. Torikka sanoo: ”Myös saamelaisyhteisössä on ihmisiä, joiden mielestä saamelaisuutta pitäisi tuoda koko ajan esille kaikessa mitä tekee. Ja usein myös aiheutamme itsellemme etnostressiä ajatteleamalla, ettemme ole tarpeeksi hyviä saamelaisia, jos haluamme tehdä muutakin kuin saamelaisasioita.”²⁵

Suurimmat paineet tuntuvat kuitenkin tulevan saamelaisyhteisön ulkopuolelta. Etnostressi voi ilmetä niinkin, että saamelainen joutuu koko ajan selittämään omaa identiteettiään ja kertomaan, mitä saamelaisuus on. Valtaväestöön kuuluvien suomalaisten ei tarvitse sitä tehdä.

Anni Helena Ruotsalan mielestä usein oletetaan, että jokainen saamelainen tuntee oman kansansa historian ja saamelaispolitiikan kysymykset. Hän toteaa: ”En halua olla kävelevä saamelaissanakirja.”²⁶

Usein uteliaisuuteen liittyy tietynlainen haastaminen, kun esimerkiksi kaupungissa asuvan saamelaisnuoren

identiteettiä koetellaan ”aitouteen” liittyvillä asenteilla. Se voidaan tulkita tungetteluksi, kuten Reetta Tornensis toteaa:

Suurimmat kyseenalaistajani ovatkin olleet suomalaiset. On loukkaavaa, että ne muutamat ihmiset kokevat oikeudekseen sanoa minulle suoraan, etten ole oikea saamelainen, koska en puhunut vielä lukiossa saamea. On loukkaavaa saamelaisia kohtaan, kuinka valtaväestö ottaa omaksi oikeudekseen kategorisoida, kyseenalaistaa ja arvottaa ihmisiä saamelaisiksi tai epäsaamelaisiksi sen mukaan, millainen kuva ja käsitys heillä itsellään on aidoista saamelaisista.²⁷

Kääntöpuolena on se, että jos nuori ei ala käveleväksi tietosanakirjaksi, häntä voidaan pitää röyhkeänä tai ylpeänä. Ruotsalan mielestä saamelaisuuteen liittyvä poliittinen leima aiheuttaa sen, että saamelaiset koetaan räyhääjiksi, jotka vaativat kovaäänisesti oikeuksiaan kaikilla foorumeilla. Tällainen saamelaisuus voidaan kokea myös pelottavaksi.

Saamelaisille esitetään usein vaatimus osoittaa, mitä erityistä heidän elämäntavassaan tai kulttuurissaan on verrattuna paikalliseen suomalaiseen elämänmuotoon. Kun saamelaiset esittävät vastaukseksi sukukeskeisyyteen, saamelaisten kulttuuriympäristön ymmärtämiseen tai ryhmään kuulumiseen liittyviä piirteitä, vastauksena Lapissa on usein, että meilläkin on samanlaisia.

Saamelaisten erityisyyden määrittelyn halutaan olevan

yksiselitteistä, joten kysyjää ei tyydytä saamelaisten vetoaminen ”monenlaisiin käsityksiin” ja halu nähdä ”kokonaisuus”. Samaan aikaan kukaan ei kysy, miten ”todellinen suomalainen” määritellään.

Risto Alapuron mukaan suomalaisuuden ominaislaatu hajoo käsiin, kun sitä yritetään eritellä. Alapuron mukaan tilanteesta voi selvitä lakkaamalla etsimästä ”todellista” erityislaatua ja kiinnittämällä huomio siihen, mitä suomalaiset pitävät erityisesti suomalaisena.²⁸

Kun ulkopuoliset kyselevät saamelaisuuden erityispiirteitä, vastaukset voivat olla hyvin monenlaisia eivätkä lainkaan yksiselitteisiä. Toimittaja Sammeli Heikkinen kuvasi keskusteluaan Anna Morottajan kanssa:

Saamelaisten pitää myös ratkaista, mikä on saamelaisuuden ydin, joka säilyy vaikka maailma muuttuu ja vaikka saamelaisesta tulee New Yorkissa asuva sisustussuunnittelija.

”Minulle on helppo vastata, että kieli. Kieli sisältää kulttuurin, syleilee saamelaista elämänfilosofiaa. Lauserakenteet ovat erilaisia kuin suomessa, ja se sisältää vanhoista elinkeinoista kertovaa sanastoa”, Anna Morottaja vastaa.

Kun Morottaja on kysynyt samaa vetämillään kulttuurikursseilla, vastaukset ovat olleet laajoja:

”Saamelaisuus on nähty ajattelutapana tai henkisenä otoltilana. Siinä oma subjektiivinen näkemys on ensisijainen”, Morottaja sanoo.²⁹

Xia Torikka toteaa: ”Kulttuuria ja kieltä voi kuka tahansa opiskella ja omaksua, mutta se ei kuitenkaan ole koko saamelaisuus. Saamelaisuuteen liittyy myös oma filosofia, ajattelutapa ja arvomaailma. Se on sitä, mihin meidät on kasvatettu.” Magreta Saran mielestä keskustelussa saamelaismääritelmästä on unohdettu se, kuinka tärkeää oli yhteisön hyväksyminen:

Saamelaisuus ei toimi niin, että sen voi tipauttaa pois tai pitää kiinni. Sitä ei saa pois itsestään, se olen minä.

Minusta saamelaisuuden määritelmässä on unohtunut yhteisön oma hyväksyntä. Vanhoilla saamelaismummoilla, ahkuilla, ja saamelaisilla ylipäänsä on tapana kysyä, kenen tyttö tai poika sinä olet, ketkä ovat sinun vanhemmat? Kun löytyy tuttuja, tiedetään että samoja saamelaisia sitä ollaan.

Me saamelaiset kyllä tiedämme, ketkä ovat saamelaisia ja ketkä ei. Ja siitä onkin hyvä esimerkki, kun saamelaiset tavatessaan puhuvat aina siitä, ketä perheeseesi kuuluu tai mihin sukuun kuulut. Ja tämä on saamelaisten tapa todistaa, että kuulut saamelaissukuun.³⁰

SAAMELAISTEN OIKEUDET?

PAIKALLISTEN EDUT!

Vuonna 2013 Inarin sivistyslautakunta sai pohdittavakseen keskustan valtuustoryhmän erikoislaatuksen aloitteen. Siinä esitettiin, oliko Saamelaiskirjaston nimi muutettava neutraalimpaan muotoon, koska ei-saamelaiset voisivat vieroksua nimeä eivätkä tulisi lainaamaan kirjoja.

Kirjastonjohtaja Eija Leivo ei nähnyt nimenmuutokseen tässä vaiheessa tarvetta. Hän vetosi siihen, että se aiheuttaisi kunnalle lisää kustannuksiakin, kun opasteet ja kyltit olisi vaihdettava.³¹ Netissä nimimerkki ”Käytä aivojasi” puolusti keskustalaisten kantaa:

Saamelaiskäräjät vaikuttaa joltakin rasistiselta, yksinvaltaiselta järjestöltä, jolle valtio on jostakin syystä antanut puhevaltaa muita kansalaisryhmiä koskeissa asioissa. Tätä muut inarilaiset eivät voi ymmärtää eikä hyväksyä. Siitä on lyhyt matka siihen, ettei tällaisissa nimityksissäkään haluttaisi kunnan kirjaston samaistuvan tähän täysin yhteistyökyvyttömään ja muita syrjivään saamelaisuuteen.³²

Kyseessä oli pieni yksittäistapaus, mutta se kuvasi saamelaisalueen ristiriitoja. Ne juontuvat jo pidemmältä ajalta ja perustuvat siihen, että saamelaisten nähdään saaneen erityisoikeuksia ja etuja, joita muut paikalliset eivät ole saaneet. Joidenkin paikallisten oli vaikea ymmärtää sitä, miksi saamelaiset olisivat ”parempia” kuin he.

Näihin erityisoikeuksiin ovat kuuluneet esimerkiksi kolttalaki, porotilalaki sekä kielelliset oikeudet, joihin osataan liittyvät opetukseen liittyvät erityisjärjestelyt, samoin kuin saamelaishallinnon kehittyminen, jonka myötä saamelaiset ovat saaneet omia hallintoelimiään ja laitoksiaan.

Paikallisia saattavat ärsyttää esimerkiksi saamenkieliin palveluihin liittyvät monimutkaiset ja kalliitkin käytännöt tietyissä yksityiskohdissa, kuten Inarissa virallisten

ilmoitusten julkaiseminen kunnan kaikilla neljällä kielellä.

Saamelaisten valta näiden erityisoikeuksien suhteen nähdään helposti suurempana kuin se onkaan. Saamelaisilla laitoksilla, olipa sitten kyse saamelaiskäräjistä, saamelaismuseo Siidasta tai Oulun yliopiston Giellagas-instituutista, on yleensä valtakunnallinen vastuu omilla aloillaan, mutta resursseja on kovin vähän.

Siinä, missä tämän tyyppinen suuruusharha luo uhkakuvia ”saamelaiseliitin” suuresta vallasta ja sen vaikutuksista, se luo myös harhakuvia suurista etuisuuksista tai oikeuksista, joita niillä kuvitellaan olevan.

Norjan puolella tutkijat toteavat ärtymyksen liittyvän osittain saamelaisten kaksoiskansalaisuuteen (*dobbelborgerskap*). Sillä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että valtaväestön hallinnon lisäksi saamelaisilla on mahdollisuus osallistua toisen demokraattisesti valitun elimen toimintaan, johon muilla paikallisilla ei ole pääsyä.

Se, että jokin ryhmä näyttää saavan erityisetuja etnisellä perusteella, voi joidenkin mielestä sotia demokration perusperiaatetta vastaan. Norjassa on puhuttu jopa ”superkansalaisuudesta”, jota enemmistön on vaikea sietää.

Saamelaisten kohdalla se perustuu kuitenkin yleisesti tunnustettuun positiivisen erityiskohtelun ajatukseen – siihen, että henkilöä tai ryhmää tuetaan erityistoimin, jos hän on ilman niitä vaarassa jäädä eriarvoiseen asemaan.

Lähtökohtana saamelaisia koskeville erityisoikeuksille on ollut se Pekka Aikionkin korostama ajatus, että enemmistödemokratiassa vähemmistön on hankala ajaa tasa-arvoisesti omia asioitaan. Vaikka saamelaiset voivat osallistua kunnalliseen hallintoon, heidän etunsa jäävät

helposti ”yleisen edun” jalkoihin.

Saamelaisalueen kunnista erityisesti Enontekiöllä ja Sodankylässä, mutta myös Inarissa, saamelaisten mahdollisuudet vaikuttaa niin kuntien kuin seurakuntienkin hallinnossa ovat kovin vaatimattomat.

Siksi on luotava omia vaikuttamisen kanavia. Merkittävistä niistä on ollut 1970-luvulta asti toiminut saamelaisvaltuuskunta, nykyinen saamelaiskäräjät. Kun jotkut aikanaan kadehtivat valtuuskunnan valtaa, silloinen puheenjohtaja Matti Morottaja vastasi, että heillä ei ollut muuta valtaa kuin päättää siitä, milloin kokoukset pidettiin. Saamelaiset itse eivät saaneet määrätä edes sitä, missä ne pidettiin, koska lain mukaan ne täytyi pitää saamelaisalueella.³³

Nykyinen saamelaiskäräjät on itsehallintoelin kuten kunnanhallintokin, mutta paljon vaatimattomammin eväin. Sillä ei ole kovin paljon kunnanhallinnolle ominaisia lakisääteisiä tehtäviä, verotusoikeudesta puhumattakaan.

Saamelaiskäräjät voi päättää lähinnä rahoituksesta kolmella sektorilla: kulttuuripalvelujen järjestämisessä, oppimateriaalituotannon kehittämisessä sekä saamenkielisten sosiaalipalvelujen tarjoamisessa. Niissäkin valtio on rajannut etukäteen niitä kohteita, joihin rahoitusta ei voi käyttää.

ILO-sopimus toi 1990-luvulla keskusteluun uuden suunnan, kun sen myötä saamelaisille tarjoutui mahdollisuus kehittää itsehallintoaan oleellisestikin sekä valtion kuulemisen että maankäytön suhteen. Käsitys *mahdollisista eduista* synnytti vastaliikkeen, jossa on jatkuvasti vedottu tarpeeseen turvata muun paikallisen väestön tasa-arvoinen kohtelu.

Norjan puolella 1990-luvun alussa ratifoidun sopimuksen vaikutukset Finnmarkin alueiden käyttöön ja hallintaan eivät ole olleet niin mullistavia kuin suomalaisten uhkakuvissa esitetään. Esimerkiksi saamelaiset ja muut paikalliset hallinnoivat kysymystä yhteisesti. Valtion neuvotteluvollisuus hyödyttää myös muuta aluetta.³⁴ Se ei ole estänyt Suomen puolella maalailemasta uhkakuvia saamelaisten yksinvallassa.

Eräs itälappilainen koiranleuka totesi taannoin, että ILO-sopimuksen myötä saamelaiset ovat ”kuin se tari-noiden huutolaispoika, joka istuukin kultasuonen päällä”. Naapurit, jotka ovat aiemmin katselleet poikaa nenän-vartta pitkin, ryntäävät nyt osingoille ja tyrkkivät huuto-laispoikaa syrjään taas kerran.³⁵

Kuva on ehkä hieman liioiteltu, mutta kuvaa sitä kil-pailutilannetta, jonka ILO-sopimus on näyttänyt aiheut-tavan. Se toi mukanaan identiteettikamppailun, jota vielä 1970- ja 1980-luvuilla ei osattu kuvitellakaan. Tähän viit-tasi myös nimetön ei-saamelainen nettikirjoittaja, joka paheksui kansanedustaja Eeva-Maria Maijalan hinkua päästä saamelaiseksi:

Kaikenlaiset ”nykyisin saamelaiset” ovat pilanneet oikei-den saamelaisten maineen. Saamelaisia on vuosisatoja jyrätty, tuupattu pohjoisemmaksi, omisteltu heidän maa ja yritetty suomalaistaa oikein urakalla. Nyt kun saame-laiset ovat sinnikkäällä työllä saaneet pelastettua kieliään (Suomessa pohjois-, inarin- ja koltansaame), ylläpitä-neet kulttuurejaan ja elinkeinojaan ja päässeet pikkusen lähemmäksi yhdenvertaista asemaa valtaväestön kanssa,

nyt rynnittää ”osingoille”. Keksitään, että mekin (ja me ja me ja...) olemme saamelaisia.

Kysymys ei ole mistään muusta näiden ”nykyisin saamelaisten” kohdalla kuin vallanhalusta ja sen pontimena olevasta hyötymisestä. Tällaisia vapaamatkustajia on jokaisella työpaikalla, jokaisessa yhteisössä ja jopa suvussa. Kun toiset tekevät työn, tullaan nauttimaan työn ”hedelmistä”. Aika moraalitonta puuhaa. Mie olen vanhaa peräpohjalaista sukua sekä äitin että isän puolelta ja aivan taatusti suvuissa on myös saamelaisia, mutta mulla ei ”pokka” pidä tekeytyä saamelaiseksi. Johan sukulaiset nauraisivat minut pellolle, että heitä jo houraamasta.³⁶

Kirjoittaja kuvaa niitä tunnelmia, joita monella saamelaisliikkeen työhön jo 1970-luvulta saakka osallistuneella varmasti on nykytilanteen suhteen. Aktivistit ovat usein käyttäneet kaiken vapaa-aikansa kansalaisjärjestötyöhön, josta ei ole palkkaa saatu.

Kun saamelaiset sitten vuosikymmenten mittaisen työn tuloksena ovat saaneet hieman oikeuksia ja omia instituutioita, muutkin ovat halukkaita osallistumaan. Se voi joistakin ”veteraaneista” vaikuttaa epäreilulta. Vanha saamelainen sananlasku sanoo: *Keveintä on seurata valmista polkua.*

Se ei kuitenkaan ole ILO-kiistan ydinkysymys. Tärkeämpää on se, millä tavoin Suomen valtio ymmärtää saamelaisten oikeudet. Eduskuntakeskustelussa talvella 2014–2015 kävi selväksi, että muun muassa Lapin kansanedustajat näkevät saamelaiset lähinnä kielellisenä

vähemmistönä. Sen sijaan alkuperäiskansana saamelaisille kuuluu paljon laajempia oikeuksia, jotka koskevat myös maankäyttöä.

Suomen eduskunta on tunnustanut saamelaiset alkuperäiskansana sekä vuoden 1995 saamelaiskäräjälaissa että vuoden 2000 perustuslaissa. Jotkut ovat sitä mieltä, että tämä tapahtui vahingossa, kun päättäjät eivät ymmärtäneet, mitä velvollisuuksia alkuperäiskansa-käsite tuo tullessaan.

Alkuperäiskansa-käsite liittyy kansainvälisiin ihmisoikeuksiin, joiden kehittämiseen Suomi on muutenkin sitoutunut. Sen sijaan paikallisen ja alueellisen tason keskustelussa on voimistunut asenne, jossa jopa positiivisen erityiskohtelun periaate kyseenalaistetaan, puhumattakaan esimerkiksi maa-oikeuksiin liittyvistä erityisjärjestelyistä.

Keskustelussa saamelaisuudesta ovat korostuneet ”muiden paikallisten edut” ja se, että ILO-sopimuksesta tulisi saavuttaa yhteisymmärrys Lapissa ennen kuin siitä voidaan tehdä päätöksiä. Talvella 2014–2015 saamelaisasiasta ja ILO-sopimuksesta tuli siis mielipidekysymys eikä suinkaan tasa-arvoa, positiivista erityiskohtelua tai kansainvälisiä ihmisoikeuksia koskevan päätöksen paikka.

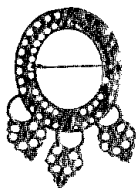
Saamelaiskiistassakin olisi kuulunut muistaa, että vaikka yksittäisten ihmisten identiteettien kohdalla olisi ongelmia, kyse oli koko saamelaisten etnisen ryhmän kollektiivisista perusoikeuksista alkuperäiskansana. Laki saamelaiskäräjistä ja ILO 169 -sopimuksen ratifioiminen ovat perustuslainkin ohjaamia lainvalmisteluasioita, joihin yksittäisillä mielipiteillä ei pitäisi olla ratkaisevaa vaikutusta.

Molempien uudistusten tarkoituksena oli luoda saamelaiskäräjien toiminnalle lain mukaiset raamit, jonka puitteissa saamelaiskäräjät ja siten saamelaiset voivat toimia. Tässä lainsäädäntötoimessa ei ole kyse mielipiteistä, vaan länsimaisen oikeusperiaatteen mukaisesta toiminnasta.

Etelän päättäjät näkivät Lapissa esitettyt ristiriidat jotenkin erilaisina kuin normaalissa poliittisessa väittelyssä esitetty argumentit. He hämääntyivät näkemään esimerkiksi niin sanotut lappalais- tai metsäsaamelaisyhdistykset muuna kuin poliittisina järjestöinä, joita ne todellisuudessa olivat ja joilla on aina oma agendansa.

Monet saamelaiskäräjiä vastustavista argumenteista liittyivät itseasiassa siihen, että henkilöillä oli tarvetta ja halua päästä osalliseksi saamelaiskäräjien päätöksentekoon, koska he ajattelivat, että käräjien päätöksillä on heidän intresseihinsä liittyviä vaikutuksia. Tämä kuului tietyn ryhmän agendaan, joka olisi tullut nähdä poliittisena toimintana, ei jonkin olemassa olevan ”etnisen ryhmän hätähuutona”.

Lakien valmistelua horjutti siis se, että päättäjät halusivat ottaa huomioon erilaisia mielipiteitä, poliittisia vaateita ja pyyteitä, jotka eivät itse asiassa liittyneet lain säädäntötoimeen. Laki saamelaiskäräjistä on puitteiden rakentamista, ja se olisi pitänyt osata erottaa siitä, kuinka saamelaiskäräjät lain puitteissa sitten toimii.³⁷

PÄÄTÄNTÖ

Kolme julkisuudesta poimittua haastattelua kertoo saamelaiden erilaisista tavoista nähdä saamelaiskysymys. Helsingin Sanomien haastattelussa vuonna 2013 pohjoissaamelainen juristi Antti Aikio arveli ILO-kiistasta, että ihmisiä saattoi aidosti motivoida halu löytää historiallinen saamelainen kulttuuriperim ns  uudelleen, mutta nimenomaan lains d nt  tuntui synnyttäneen riskitilanteen, jossa ratkaisuna omien oikeuksien turvaamiseksi oli pyrkiä saamelaiseksi. Aikio totesi:

Valtion p t isi ratkaista nämä ongelmat ja hoitaa asiat niin, että kenenkään ei tarvitsisi väkisin muuttua muuksi tai vaatia itsem  r  misioikeuden vastaisesti saamelaismääritelmän laajentamista. Silloin loppuisi turha pelottelu, että saamelaiden oikeuksien vahvistaminen vie muilta kalavedet ja h llaj ng t.¹

Inarilainen-lehdessä taas inarinsaamelainen Petter Morotaja halusi kehittää Lapin ja saamelaisten asiaa kokonaan riippumatta ILO-sopimuksesta. ”Tutkiessani sopimusta netistä löysin paljon kauniita ajatuksia, jotka olisivat sata vuotta sitten auttaneet saamelaisia säilyttämään perinteisen elämäntapansa. Nykyajan saamelaiset ovat jo mukautuneet länsimaiseen yhteiskuntaan, ja länsimainen Lappi saamelaisiin.”

Hänen mukaansa aiemmat yhteisöt olivat kadonneet, joten Saamenmaata ei voinut noin vain palauttaa saamelaisille, sillä se vaikuttaisi myös muihin saamelaisalueella asuviin. Hän arvosteli sitä, että ”ILO-sopimuksen lähtökohtana näyttää olevan se, että alkuperäiskansaa pitää erillaisena sietää ja varjella”. Hänen mielestään saamelaisten oli omasta erityisluonteestaan huolimatta oltava osa muuta yhteiskuntaa.²

Kolttasaamelainen aktiivi Pauliina Feodoroff moitti Helsingin Sanomissa sitä, että saamelaiskysymys nähdään Suomessa usein ongelmana ja kiistan aiheuttajana eikä osana yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumista.

Suomessa ei puhuta EU:sta kiistana, vaikka suomalaiset eivät ole yhtä mieltä eurosta ja tukiaisista. Mutta ILO-sopimusta koskevaa keskustelua käydään torikoukkena, ja sopimuksen ratifioimisesta ollaan päättämässä huutoäänestyksellä.

Feodoroffin mukaan saamelaiskiistoissa on kyse siitä, pyritäänkö historiallinen vääräys oikaisemaan ja kenen tarina

voittaa: ”Kestääkö Suomi valtiona sitä tarinaa, jossa sillä ei ole puhtaat jauhot pussissaan suhteessa saamelaisiin?”³

Erilaiset mielipiteet kertovat siitä, että saamelaiset eivät edusta yhtenäistä ääntä. Ulkopuoliset tuntuvat kuitenkin edellyttävän sitä, että saamelaisten olisi oltava yksimielisiä esimerkiksi saamelaiskäräjien politiikasta.

Kuten Feodoroff viittaa, viranomaisten ja päättäjien kannaksi näyttää tulleen se, että myös paikallisella ja alueellisella tasolla Lapissa tulisi saavuttaa yksimielisyys saamelaisasioista ennen kuin niistä voidaan päättää.

Tämä on hyvin outo vaatimus, koska saamelaisten oikeudet ovat aina kiistanalainen asia, ja enemmistodemokratiassa ne vaativat yleensä erityisratkaisuja. Kuumana käynyt keskustelu on hämärtänyt sitä tosiasiaa, että esimerkiksi kansainvälisten ihmisoikeuksien käsittely on aina poliittista toimintaa, johon kuuluvat erilaiset agendat.

Kuten Feodoroff toteaa, suomalaiset tunnustavat, että esimerkiksi kiistely EU:sta kuuluu asiaan, mutta se ei kyseenalaista EU:n legitiimiyttä. Sen sijaan saamelaiskäräjien legitimitetti on kyseenalaistettu toistuvasti, ja saamelaisuuteen liittyvistä laeista käyty kiistely saa suomalaiset päättäjät vetoamaan siihen, että jokaisen vastustajankin tulisi olla samaa mieltä päättäjien kanssa saamelaiskysymyksen hoitamisesta.

Antti Aikion näkemys valtion vastuusta saamelaiskysymyksen ratkaisemisessa osuu ytimeen, koska koko saamelaiskiista perustuu epäonnistuneeseen lainsäädäntöön. Lähes kaikki tuntuvat olevan yhtä mieltä siitä, että vuoden 1995 saamelaiskäräjälakeihin sisältyvä saamelaismääritelmä oli epäonnistunut.

Verrattuna aiempaan lainsäädäntöön määritelmään lisättiin pykälä, jonka mukaan saamelaisuutta voitiin määritellä myös historiallisten asiakirjojen avulla. Saamelaiskäräjien mielestä ratkaiseva virhe oli se, että perustuslakivaliokunta jätti määritelmästä pois vuoden 1874, joka olisi tehnyt määritelmästä järkevän ja täydentänyt kielellistä määritelmää.

Vuosiluvun poisjäämisen myötä historialliset asiakirjat tulivat nykysaamelaisuuden määrittelyn temmellyskentäksi. Jokainen, joka löysi yhdenkin esi-isänsä muinaisten lapinkylien luetteloista, saattoi vaatia statusta saamelaisena. Saamelaiskäräjät ja korkein hallinto-oikeus kuitenkin tulkitsivat lakia sen mukaan, mikä saamelaisuuden säilymisen kannalta tuntui järkevältä.

Erityisen ongelmalliseksi kamppailu on kääntynyt, kun saamelaismääritelmä on kytkeytynyt ILO-sopimuksen ratifiointiin. Siihen liittyy todellisia tai kuviteltuja etuja ja oikeuksia, joista syntyi niin kiivas taistelu, että Petter Morottajan tavoin osa saamelaisista on ollut valmiita luopumaan tämänkaltaisista erityisoikeuksista yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi.

Saamelaisille kehitys on ollut hankala siksi, että lainsäädäntö synnytti uusia ryhmiä, jotka ovat asettaneet kyseenalaisiksi niin saamelaiskäräjien legitimitetin kuin laajemminkin saamelaisten identiteetin. Alkuperäiskansan arvosteluun on kuulunut rajukin saamelaisten ”todellisen” saamelaisuuden epääminen, joka paikoin on saanut jopa kiusaamisen piirteitä.

Lapin muulle väestölle epäonnistunut lainsäädäntö on ollut haitallinen, koska energia on suuntautunut väärin

asioihin. Lappilaisten keskuudessa on syntynyt valtava kiinnostus omaan historiaan, mikä on sinällään erittäin myönteinen asia. Se on näkynyt sukututkimuksen suosiossa ja paikallishistorioiden runsaudessa.

Ongelmallisiin tulkintoihin se on johtanut siinä vaiheessa, kun Lapin historiaa on ruvettu käyttämään poliittisena välineenä saamelaiskäräjiä tai saamelaiden identiteettiä vastaan. Näin on syntynyt historiallista mytologiaa, jonka tavoitteena on ollut kieltää saamelaisten ”alkuperäisyys” ja jopa kyseenalaistaa näiden menneisyys.

Perusongelma tässä mytologiassa on se, että sukututkimuksen avulla osoitetun polveutumisen on ajateltu riittävän osoittamaan jonkun saamelaisuus. Tavoitteena on ollut todistaa yksilöiden kuulumista johonkin muinoin saamelaiseen sukuun, mitä kautta on pyritty osoittamaan myös ”minun oikeuteni” näihin maihin ja vesiin.

Kokonaan huomiotta on jäänyt se, että saamelaisuus on ennen kaikkea etninen käsite, joka liittyy elävään kulttuuri- ja kieliyhteisöön. Juuri sitä korostaa perinteinen kielellinen määrittely, jossa yhteys saamen kieleen tulisi löytyä kolmen sukupolven ajalta – eli vähintään vanhempien tai isovanhempien äidinkielen kautta.

Sen lisäksi saamelaisuutta määrittävät omat arvot, kasvatuksen merkitys, yhteisöllisyys, suvun keskeisyys ja monikulttuurisuus. Ne avaavat näkökulman saamelaiseen kulttuuriperintöön, johon Magreta Saran sanoin kasvetaan ja jota ei voi palauttaa vain tiettyihin yksittäisiin piirteisiin.

Uuslappalaisten vaatimuksena taas on ollut se, että verenperintö riittää, jos sitä löytyy yksikin tippa historiallisten asiakirjojen perusteella, vaikka heillä ei ole

juuri yhteyttä saamen kieleen ja nykypäivän saamelaisuuteen. Uusmetsäsaamelaiset ovat lisänneet tähän kielen opiskelun, jonka kautta erityisesti historiallisen Kemin Lapin asukkaiden jälkeläiset perustelevat kuulumistaan saamenkansaan.

ILO-sopimuksesta käyty kiista perustuu Lapin ei-saamelaisen väestön kohdalta aitoon huoleen omista juurista, joihin monet ovat havahtuneet sopimuksesta käydyn keskustelun myötä. Se on kuitenkin suuntautunut ongelmallisella tavalla saamelaisten nykyistä itsehallintoa vastaan, kun toivottavaa olisi ollut oman ”rajamaan identiteetin” rakentaminen.

Saamelais-suomalaisen kulttuuriperinnön tulisi mielestäni voida nauttia omaa arvostustaan ilman saamelaisuuden kyseenalaistamista. Lainsäädännön aiheuttama tilanne on kuitenkin johtanut kilpailuun ”oikeasta” alkupe räiskansan identiteetistä, joka oikeuttaa ILO-sopimuksen edellyttämään määrittelyyn.

Tämän myötä Suomessa etnisyys on alettu nähdä hyvin kapeana asiana, kun julkisessa keskustelussa sen tunnusmerkkeinä nähdään vain polveutuminen ja kieli, ikään kuin saamelaisilla ja uuslappalaisilla ei olisi muita eroja.

Vahvan yhteisön sijasta korostetaan yksittäisten henkilöiden valintoja, jolloin saamen kielen opettelu olisi ratkaisu etnisyyden kysymykseen. Tähän liittyy käsitys siitä, että henkilökohtainen identifioituminen riittää, eli että saamelainen on ”jokainen, joka tuntee itsensä saamelaiseksi”.

Tämä sotii saamelaisten omaa käsitystä vastaan siitä, miten tunnistaa *omat ihmiset*. Myös antropologi Thomas Hylland Eriksen on todennut, että identiteetti ei ole

valittavissa, eikä se siksi ole pelkkä polveutumiskysymys eikä valinnan paikka. Saamelaiseen sukuun synnyttään eli henkilö saa identiteetin osana saamelaista sukua. Siitä ei voi noin vain luopuakaan, koska se tarkoittaisi sukulaisuuden kieltämistä.⁴

Saamelaisten sukuperustainen tunnistaminen on ollut ja on yhä vahva saamelainen sosiaalinen instituutio, jonka toiminta jää kulttuurin ulkopuoliselle näkymättömiin. Julkisessa keskustelussa uuslappalaiset eivät ole edes pyrkineet kiistämään sitä, koska he eivät tiedosta sen olemassaoloa. Tätä osoittavat vaateet yksilöidentifikaation merkityksen tunnustamisesta, joka on täysin vastakkainen saamelaisten omalle ymmärrykselle.⁵

Saamelaisuuden perusolemusta on siis hankala määritellä yksiselitteisesti, koska se ei määrity vain yhden tai kahdenkaan ominaisuuden perusteella. Suomalaisuuden ydin on yhtä hankala määriteltävä, mutta jostakin syystä nimenomaan saamelaisilta edellytetään tarkkoja määrittelyjä. Suomen saamelaisnuorten yhdistys on jopa väittänyt, että mihinkään muuhun kansanryhmään ei kohdistu vastaavaa todistustaakkaa⁶.

Toisaalta edes todistaminen ja saamelaisten oma käsitys omasta saamelaisuudestaan ei riitä, koska julkisen näkemyksen perusteella saamelaisilla ei näytä olevan oikeutta määritellä, ketä heihin kuuluu. Talvella 2014–2015 käydyn eduskuntakeskustelun aikana tämä kävi hyvin selväksi.

Itsemääräämisoikeus on sekä kansainvälisen alkupe-
räiskansaoikeuden että ihmisoikeusajattelun peruslähtö-
kohta. Sitäkin oudompaa eduskunnan täysistunnoissa oli
se, kuinka ”järkyttyneitä” ja suorastaan ”pöyristyneitä”

erityisesti Lapin kansanedustajat olivat siitä, että saamelaiskäräjät voisi itse määritellä, ketä saamelaisiin kuuluu.

Tämä kuvastaa suomalaisten asennetta saamelaisia kohtaan. Vielä 1900-luvun alkupuolella oli selvää, että suomalaiset viranomaiset pitivät saamelaisia kykenemättöminä hoitamaan omia asioitaan, vaan heidän nähtiin tarvitsevan isällistä holhousa. Inarin kirkkoherra Tuomo Ikonen kutsui tätä asennetta ”suomalaiseksi isäntä-ajatteluksi”⁷.

Yllättävää on, että sama asenne leimaa suomalaista saamelaispolitiikkaa edelleen. Saamelaiskiistassakin ristiriitojen toisen osapuolen eli enemmistön edustajien katsotaan olevan se taho, jonka tieto on olennaista. Sen sijaan toista osapuolta ei lähtökohtaisestikaan tunnusteta ”oikean” tiedon tuottajaksi. Siten ei myöskään tunnusteta saamelaisten kykyä ja ymmärrystä hoitaa omia asioitaan.

Väittäisin, että tästä asenteesta kumpuaa myös keskustelijoiden valtava epäluulo saamelaiskäräjiä eli saamelaisten demokraattisesti valittua edustuselintä kohtaan. Muitakin edustuselimiä, kuten eduskuntaa tai kunnanhallintoa, arvostellaan toki paljon, mutta saamelaiskäräjiä kohtaan esitetty hämärtävä ja vihjaileva pahansuopuus on omaa luokkaansa.

Vanhat saamelaisuuteen liittyvät stereotypiat ovat aika lailla nykyaikaistuneet: primitiivisten metsälaisten sijasta saamelaiset ovat nyt klikkiytynyt, epädemokraattinen ryhmittymä, joka polkee ”omien vähemmistöjensä” oikeuksia ja haalii itselleen oikeuksia, jotka eivät sille kuulu.

Tämän tulkinnan mukaan ILO-sopimuksen avulla saamelaiset tavoittelevat yksinvaltaa, joka kieltää muiden

paikallisten historian rajoittamalla ILO:n tuomat (kuvitelut) oikeudet koskemaan vain pientä rajattua ryhmää.

Saamelaiden oman määrittelyoikeuden vastustajat ovat saaneet julkisuudessa hyvin läpi oman sanomansa, joka on perustunut pitkälti asioiden hämärtämiseen. Erikoista on se, että tämä sanoma toistui selkeästi myös Lapin kansanedustajien puheissa eduskunnassa talvella 2014–2015, kun saamelaisia koskevista laeista keskusteltiin ja väiteltiin.

Lapin kansanedustajat olivat myös se asiantuntijataho, jonka näkemysten pohjalta niin saamelaiskäräjälain muutos kuin ILO-sopimuksin tulivat tyrnätyiksi – tai virallisesti sanottuna jäivät pöydälle odottamaan seuraavan hallituksen kannanottoa.

Sen sijaan saamelaisille itselleen – niillekin, jotka vastustavat ILO-sopimusta – näyttää olevan ominaista tunnustaa saamelaiskäräjät kaikkien saamelaiden edustajana. Toki on niitä, jotka suhtautuvat saamelaiden ”eduskuntaan” kriittisesti ja antavat sille lisänimityksiä, kuten *travelling cocktailparty*, mutta ironia koskee enemmän saamelaiskäräjien toimintatapoja kuin sen perusteita.

Kriittisissäkin puheenvuoroissa saamelaiskäräjien vaalilautakuntaa on näytetty pitävän sinä elimenä, joka viime kädessä vastaa saamelaisuuteen liittyvistä virallisista kysymyksistä.

Siinä mielessä vastaliikkeen pyrkimys kyseenalaistaa saamelaiskäräjien rooli ja legitimitetti ei ole onnistunut. Se on toki kylvänyt huonoa mieltä, kun puheenjohtajat ovat olleet jatkuvasti nälvittävinä ja erityisesti vaalilautakunnan toiminnasta on rakennettu jopa tasa-arvon ja demokratian vastaista kuvaa.

OMAT TOIMINTATAVAT?

Suomen uuden hallituksen vuosille 2015–2018 muodostivat keskustapuolue, perussuomalaiset ja kokoomus. Saamelaisen asioita ei mainittu lainkaan 36-sivuisessa ohjelmassa. Toronton yliopistossa työskentelevä tenon-saamelainen professori Rauna Kuokkanen totesi:

Nyt pitäisi olla kaikille selvää, että Suomi ei aio ratifioida ILO-sopimusta, vaikka se niin väittääkin. 25 vuoteen ei ole tullut minkäänlaisia tuloksia. - - Suomen valtion saamelaispolitiikka on hyvin välinpitämätöntä. Suomesta puuttuu kokonaisvaltainen, vahva saamelaispoliittinen perusta.

Kuokkasen mielestä tällä vaalikaudella ei kannattanut odottaa suuria saamelaisasioiden suhteen. Esimerkiksi saamelaiskäräjälakia ei kannattaisi edes yrittää avata tai ratifioida ILO-sopimusta. Kuokkasen mielestä voimia ei kannattanut kuluttaa turhaan taisteluun. Sen sijaan hän suositteli saamelaisille poliittisten toimintatapojen ja tavoitteiden miettimistä uudelleen:

Uskon, että olisi tärkeää arvioida kokonaiskuva. Mihin asti olemme päässeet, kun saamelaiskäräjät on toiminut melkein kaksikymmentä vuotta. Mitkä asiat ovat edenneet ja mitkä eivät. Uskon, että nyt on tärkeämpää edistää periaatteellisia asioita ja rakentaa perusta. Sitten sen päälle on hyvä rakentaa konkreettisia toimenpiteitä, jotka ovat saamelaiskäräjien hallitusohjelmatoiveissa.⁸

Kuokkasen puheenvuoro heijasteli ILO-sopimustaistelun tuomaa pettymystä, joka nähtiin myös taitekohtana. Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio totesi, että saamelaiskäräjienkin tulisi keskustella vakavasti siitä, mihin se pistäisi voimiaan kolmen vuoden turhan työn jälkeen.

Omassa kolumnissaan YleSápmi-saamelaisradion päälikkö Pirita Näkkäläjärvi totesi, että tappio oli johtanut turhautumiseen, mutta se voisi olla myös erinomainen tilaisuus keskustella siitä, mihin suuntaan uutta saamelaispolitiikkaa tulisi kehittää.⁹

Professori Kuokkasen puheenvuorossa näkyi hänen taustansa kansainvälisessä alkuperäiskansojen yhteisössä, jossa on ilmennyt samantyyppistä pettymystä alkuperäiskansojen mahdollisuuksiin vaikuttaa valtaväestöjen foorumeilla.

Esimerkiksi Kanadan ja Yhdysvaltain intiaanien parissa on saanut jalansijaa ajattelutapa, jonka mukaisesti jotkut intiaaniryhmät ovat tietoisesti vetäytyneet kansallisesta ja kansainvälisestäkin yhteistoiminnasta, koska sen on nähty tuottaneen hyvin vähän tuloksia.

Sen sijaan näissä suuntauksissa korostetaan alkuperäiskansojen tarvetta kiinteyttää omia sisäisiä rakenteitaan ja yhteenkuuluvuutta, samalla kun ne haluavat tietoisesti lakata hakemasta valtaväestöjen hyväksyntää ja tunnustusta omille oikeuksille.

Intiaanitutkija Glen Sean Coulthard (Yellowknives Dene) on asettanut kyseenalaiseksi sen, että alkuperäiskansojen suhteet valtioiden kanssa olisivat korjattavissa tai soviteltavissa perinteisten toimintatapojen, kuten juridisen

kamppailun tai tunnustuksen hakemisen, avulla.

Niiden sijasta alkuperäiskansojen olisi syvennyttävä omiin kulttuurisiin käytäntöihinsä ja niiden vahvistamiseen vastarintana valtakuntien toimintatavoille. Suoran toiminnan lisäksi alkuperäiskansojen olisi luotava uusia, omiin perinteisiinsä nojaavia poliittisia ja taloudellisia malleja.¹⁰

Nämä huomautukset ovat paikallaan myös saamelaiskäräjien toiminnan suhteen. Sen on usein todettu olevan enemmän reaktiivista – jo olemassaoleviin prosesseihin vastaamista – kuin oma-aloitteista tai omia perinteisiä käytänteitä korostavia.¹¹ Siksi omia toimintastrategioita olisi tarkasteltava kriittisesti ja luotava uusia.

Toisaalta on selvää, että suhteet valtaväestöön ja sen instituutioihin ovat oleellisia nykypäivän saamelaisyhteisöjen toiminnalle. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon kehittäminen on pitkälti riippuvaista saamelaisten suhteista valtioon ja kansainväliseen ihmisoikeuskehitykseen.

Kesän 2015 mittaan Suomen uuden hallituksen työ- ja oikeusministeri Jari Lindström kertoi ottavansa ILO-sopimuksen uudelleen käsiteltäväksi. Lapissa monet ilahutuivat ja monet ärsyyntyivät. Selvää on kuitenkin se, että sopimuksen käsittelyyn tulisi löytää uusia strategioita tai reittejä.

Niin saamelaisille kuin muille paikallisillekin vuosikausia kestänyt välitila ILO-sopimuksen suhteen on merkinnyt roikkumista löysässä hirressä. Siihen olisi saatava lopultakin ratkaisu – suuntaan tai toiseen. Muussa tapauksessa tilanne jatkuu tulehtuneena, kun keskeneräisyys pitää yllä uhkakuvia ja ristiriitoja suosivaa puhetapaa. Sitä paitsi

saamelaiskäräjien tulisi päästä keskittymään myös muihin asioihin, sillä ILO-sopimus on vienyt kohtuuttomasti sen voimia.

ILO-sopimuksen lisäksi merkittävä kansainvälinen hanke on vuodesta 2006 neuvoteltu pohjoismainen saamelaissopimus, jonka tarkoituksena olisi luoda saamelaisille samantyyppiset toimintakehykset eri Pohjoismaissa. Vaikka työ on välillä keskeytynyt, sen on arvioitu olevan lupaava askel kohti alkuperäiskansojen sisäistä itsemääräämisoikeutta.¹²

Olisi myös tärkeää kehittää kevyempiä käytännön ratkaisuja valtion ja saamelaisten välisen neuvottelusuhteen kehittämiseksi. Esimerkiksi Metsähallitus ja saamelaiskäräjät ovat yhdessä laatineet Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman Inarissa niin sanotun *Akwé: Kon* -menettelytavan mukaisesti. Se korostaa saamelaisten maankäyttötapoja, jotka halutaan turvata kansainvälisen biodiversiteettisopimuksen pohjalta.¹³

Ylipäätään saamelaiskäräjien haasteena on aina ollut pyrkimys toimia monissa verkostoissa paikalliselta tasolta kansalliselle kentälle, pohjoismaisista yhteyksistä kansainväliselle foorumeille, arktisista piireistä alkuperäiskansojen yhteistyöhön.

Vähäiset resurssit huomioiden sen tulisi koko ajan pohdita, mitkä tasot vaativat suurempaa huomiota ja jäävätkö jotkin verkostot vähemmälle. Saamelaiset ovat pystyneet toimimaan menestyksellisesti esimerkiksi alkuperäiskansojen globaaleissa verkostoissa, mutta ILO-kiistan tuloksen perusteella voi kysyä, miksi se ei ole näkynyt kansallisella ja viime kädessä paikallisella tasolla.

Reetta Karjalainen on todennut tuoreessa väitöskirjassaan, että saamenkielinen kulttuurityö sijoittuu tasa-arvoisempaan asemaan kansainvälisissä alkuperäiskansojen verkostoissa kuin kansallisessa kontekstissa. Globaaleissa yhteyksissä se nähdään arvokkaana pääomana, kun taas kansallisesti ja paikallisesti sitä ei pidetä erityispiirteenä, vaan suomalaisuuden perifeerisenä ja stereotyyppisesti nähtynä jatkeena.¹⁴

Neuvottelussa oikeuksien parantamiseksi saamelaiskärjillä on suuret haasteet edessään. Tilanne on muuttunut 1990-luvulta, jolloin yleinen ilmapiiri saamelaiskysymystä kohtaan oli varsin myönteinen. Saamelaisia koskeva lainsäädäntö eteni hyvin.

Saamelaiskiista on kuitenkin avannut kanavat keskustelulle, jolle ovat ominaisia myös suoranaiset saamelaisvastaiset puheenvuorot. Saamelaispolitiikan kriittinen pohdinta on aina paikallaan, mutta keskustelun sävyt ovat tulleet jyrkemmiksi.

Huolestuttavaa on se, että usein populistisia sävyjä saava keskustelu suuntautuu yhä suoremmin niitä perusarvoja vastaan, joiden pohjalle saamelaisten tasavertainen asema suomalaisessa yhteiskunnassa rakentuu.

Tämän seurauksena jotkut katsovat olevansa oikeutettuja rääpimään saamelaisten asioita toinen toistaan röyhkeämmin sanankääntein, usein luultavastikaan muistamatta puhuvansa oikeista ja tuntevista ihmisistä tai pienistä saamelaisryhmistä, joiden asema ympäröivässä yhteiskunnassa on muutenkin epävarma.

Erityisen ongelmallinen saamelaiskiista on kasvavan nuorison kannalta, sillä esimerkiksi 1990-luvulla syntyneet

ovat koko ikänsä eläneet sen puhetapojen varjossa. Vanhempien sukupolvien häpeäntunteet saamelaisuudestaan ovat saamassa ihan uusia muotoja. Teoksessaan *Suomalainen rasismi* Vesa Puuronen toteaa saamelaisten tunteista:

Tunteiden tutkimuksen näkökulmasta häpeä on erityisen voimakkaasti yhteydessä minän (identiteetin) kehittymiseen tai murtumiseen. Kun ihminen havaitsee, että hänen identiteettiään tai hänen tapansa esittää se ei hyväksytty, että hän ei pysty täyttämään ympäröivän yhteisön identiteettiodotuksia tai että identiteetin esittämisestä rangaistaan, hän tuntee jotakin kolmesta perustunteesta: vihaa, pelkoa tai syyllisyyttä. - - Suomalainen valtayhteisö on vuosikymmenien ajan viestinyt saamelaisille, että heidän identiteettiään tai esittämistapoja ei hyväksytty.¹⁵

Eräs saamelaisten identiteetin kyseenalaistamisen tapa on etnisten rajojen hämärtäminen, joka julkisessa keskustelussa esitetään usein haasteena siitä, millä tavoin erilaisia saamelaiset ovat muista paikallisista. Tämä muistuttaa sosiologien näkemystä siitä, että etniseen vähemmistöön kohdistuvan torjunnan pääasiallinen muoto on erityisyyden kieltäminen.¹⁶

Ilahduttavaa tässä mielessä on saamelaisnuorten oma aktiivisuus. Niin *Suoma sámi nuorat* - saamelaisnuorten yhdistyksen kuin Suohpanterrorin kaltaisten taiteilijoidenkin toiminnassa näkyy se olennaisen etsimisen ja juuriin menemisen merkitys, joka sisältyy alunperin sanaan *radikaali*.

Saamelaisten oikeuksien edistämiseen voi jatkossa liittyä aiempaa enemmän työtä, kun puhetavaksi on tullut liittää kysymys saamelaismääritelmästä asiaan kuin asiaan. Saamelainen blogisti Neeta Jääskö on enteillyt ironisesti tämän puhettavan vaikutuksia:

”Pitäs saada rahoitus kielipesille.” – ”No mutta mites tää saamelaismääritelmä?” – ”Voitasko lopettaa tää pakkosulauttaminen?” – ”SAAMELAISMÄÄRITELMÄ!” – ”No jos ees vanhuksille palveluita omalla kielellä” – ”mut ku saamelaismääritelmä”.¹⁷

Kieliä koskeva lainsäädäntö on kehittynyt Suomessa hyvin, vaikka tilanne arkipäivän tasolla onkin usein ristiriitainen. Kielellisiin oikeuksiin liittyy paljon tekemistä, sillä saamelaiskäräjien resurssit ovat rajalliset ja moniin erillisiin toimintoihin tarvittavat varat on neuvoteltava erikseen valtion budjetista.

Sen sijaan laajemman itsehallinnon kehittäminen voi olla kevään 2015 kokemusten jälkeen ongelmallisempaa. Eduskuntakeskustelunkin perusteella suomalaiset näkevät saamelaiset pelkästään kielellisenä vähemmistönä, eivät alkuperäiskansana. Alkuperäiskansaisuus on määritelty kahdessa Suomen lakitekstissä, mutta näyttää siltä, että sen merkitystä on pyritty hämärtämään ja häivyttämään.

Saamelaiskäräjien mielestä alkuperäiskansaa koskevan maininnan tulisi johtaa toimenpiteisiin, jotka suojaavat nykypäivän saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet. Niiden pohjana on viime kädessä omien alueiden

resurssien hallinta tavalla tai toisella. ILO-sopimus on ollut yritys tämän kysymyksen ratkaisemiseksi.

Perustuslaki on koko suomalaisen oikeusajattelun kulmakivi, johon hyväksytään yleensä vain tarkasti harkittuja ehdotuksia. Sen toteuttamisesta pyritään myös huolehtimaan niin, että siihen liitetyistä asioista ei tulisi tyhjiä sanoja.

Suomessa suurin paino on kuitenkin annettu uhkakuville, joiden mukaan ILO-sopimuksen ratifioiminen merkitsisi kahtiajakoa saamelaiden ja muun paikallisen väestön välillä. Vastustajien näkemyksissä ILO-sopimuksen myötä muun paikallisen väestön oikeudet esimerkiksi maankäytössä vähenisivät dramaattisesti. Norjan esimerkki osoittaa, että näin ei tarvitse lainkaan käydä.

Kiistan aikana on tehty lukematon määrä selvityksiä ja raportteja, joiden päälle on vaadittu uusia tutkimuksia ja olosuhdeanalyyskejä. Monet ovat kuitenkin sitä mieltä, että loppujen lopuksi kyseessä on poliittinen päätös, jolla 25 vuotta kestänyt ristiriita tulisi ratkaista – suuntaan tai toiseen.

Sen myötä nähtäisiin, kehittääkö Suomi alkupe-
räiskansan oikeuksia siten kuin niistä kansainvälisissä
sopimuksissa ja sen omassa perustuslaissa lausutaan. Kan-
sainvälisten ihmisoikeuksien edellyttämät toimet edellyt-
täisivät yksittäisten mielipiteiden ja ristiriitojen yläpuolelle
nousevia poliittisia päätöksiä.

Suomi oli 1900-luvulla Pohjoismaissa edelläkävijä saa-
melaishallinnon kehittäjänä, samoin kuin saamelaisuuden
määrittelyn ja saamelaisia koskevien väestötutkimusten
suhteen. Suomi on myös ylpeillyt pitkään saavutuksillaan
ihmisoikeuksien kehittäjinä.

Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia koskeva lainsäädäntö Suomessa on kuitenkin jäänyt. Saamelaiskäräjäläistä ja ILO-sopimuksesta tehdyt ratkaisut eduskunnassa talvella 2014–2015 tarkoittavat sitä, että Suomen valtio ei toteuta perustuslakiaan eikä täytä kansainvälisiä velvoitteitaan alkuperäiskansaansa kohtaan.

LIITE

TAPAUK 7: SUOMEN SAAMELAISNUORTEN LAUSUNTO SAAMELAISMÄÄRITELMÄSTÄ

Suoma Sámi Nuorat 8.5.2013

Suomen saamelaisnuoret ry esittää lausuntonaan seuraavaa viimeaikaisesta saamelaismääritelmäkeskustelusta sekä sen vaikutuksista saamelaisnuoriin:

Suomen saamelaisnuoret on huolissaan viimeaikaisesta mediassa ja internetissä käydyistä saamelaismääritelmäkeskustelusta sekä perustuslakivaliokunnan vierailua seuranneesta mediakohusta. Keskustelu on saanut huolestuttavia piirteitä ja sen yhteydessä on esitetty monia saamelaisvastaisia lausuntoja, joilla hyökätään saamelaisia vastaan ja kiistetään heidän alkuperäiskansa-asemansa. Suomen saamelaisnuoret ry ei voi hyväksyä tällaisia hyökkäystä saamelaisia kohtaan. Nähdäksemme niiden tarkoituksena on luoda uhkaavaa ilmapiiriä ja hämärtää tosiasioita, ja näin estää ILO 169 -sopimuksen ratifiointi Suomessa. Emme voi sallia minkäänlaisen saamelaisiin kohdistuvan etnisen häirinnän esiintymistä yhteiskunnassamme.

Suomen saamelaisnuoret pitää huolestuttavana sitä, millaista ilmapiiriä saamelaisvastaiset väittämät synnyttävät. Nämä lausumat jos mitkä ovat omiaan lisäämään

paikallisia vastakkainasetteluja. Emme voi olla huomioimatta, millaisia vaikutuksia niillä on saamelaisnuoriin ja -lapsiin, erityisesti saamelaisalueen ulkopuolella. Näille lapsille ja nuorille, joilta puuttuu saamelaisyhteisön tuki ja turva, voi olla vaikeaa saada oikeaa tietoa saamelaisten kotiseutualueen tilanteesta sekä kulttuurinsa arvokkuudesta.

Lausunnossamme haluammekin kiinnittää huomiomme saamelaismääritelmäkeskustelussa esiintyviin väärinymmärryksiin, ja saamelaisvastaisten kommenttien ja väittämien totuudenmukaisuuteen. Pelkäämme, että toistuessaan yhä uudelleen ja uudelleen hämärtyy niiden keinotekoinen alkuperä. Suomen saamelaisnuoret haluaa oikaista seuraavat väittämät, joita saamelaisvastaiset tahot ovat käyttäneet omassa retoriikassaan saamelaismääritelmäkeskustelussa:

KAHDEKSAN VIRHEELLISTÄ VÄITTÄMÄÄ JA VÄÄRINYMMÄRRYSTÄ SAAMELAISMÄÄRITELMÄKESKUSTELUSSA

1. ”Me nykyiset metsälappalaiset polveudumme lappalaisista – me olemme siis alueen aitoa alkuperäisväestöä”

Koko saamelaismääritelmäkeskustelu rakentuu käsitteiden sekamelskan ja väärinymmärryksien varaan. Käsitteiden selventämiseksi haluamme korostaa, että Lapissa asuu saamelaisia ja ei-saamelaisia. Saamelainen on ollut historiallisesti ryhmän itsensä käyttämä nimitys. Lappalainen-käsite on ollut ulkopuolisten käyttämä nimitys saamelaisista 1960-luvulle saakka, jolloin käsitettä alettiin pitää

loukkaavana ja saamelaisten oma nimitys ”saamelainen” otettiin käyttöön. 1990-luvun alussa ryhmä suomalaisia kuitenkin otti käyttöönsä tämän saamelaisten hylkäämän lappalaistermin etnopolitiikassaan. Tämä paikallisista suomalaisista koostuva ryhmä vastusti tuolloin näkyvästi saamelaislakien hyväksymistä. 2010-luvulla tämä sama ryhmä on alkanut käyttää itsestään nimitystä ”statuksettomat saamelaiset” tai ”metsälappalaiset”, ja vaatia itselleen alkuperäiskansastatusta uusien oikeuksien toivossa.

Tässä yhteydessä on syytä huomata ero oikeudelliseen lappalaiskäsitteeseen. Oikeudellisessa mielessä lappalainen on viitannut vanhoissa maa-, vero- ja henkikirjoissa henkilön elinkeinoon, ei etniseen ryhmään. Lappalaisiksi on merkitty viranomaisten luetteloissa lapinkylissä asuvat, lapinveroa maksavat lappalaiselinkeinojen (poronhoito, kalastus ja metsästys) harjoittajat, jotka eivät ole olleet uudistilallisia. Näihin asiakirjoihin merkityt lappalaiset ovat voineet olla siis joko saamelaisia tai suomalaisia. Viranomaisluetteloiden termi ei kerro mitään henkilön etnisyydestä. Sen vuoksi on historiallisesti kestänyt pohjata saamelaismäärittely johonkin ikivanhaan rekisterimerkintään. Saamelaisuus on sydämessä, ei historiankirjoissa. Niin kutsuttu metsälappalainen kulttuuri ja kieli hävisivät Suomesta viimeistään 1800-luvulla, kun nämä ihmiset siirtyivät uudistilallisiksi ja omaksuivat suomalaisen elämäntavan. Kyseessä ei siis ole elävä saamelaiskulttuuri.

ILO 169 -sopimuksen artiklassa 1 (b) painotetaan alkuperäiskansan määrittelyssä katkeamatonta yhteyttä kansaan, joka alueen valloituksen tai asuttamisen tai nykyisten

valtionrajojen muodostumisen aikaan asui maassa tai sillä maantieteellisellä alueella, johon maa kuuluu, ja jotka oikeudellisesta asemastaan riippumatta ovat säilyttäneet kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutionsa. Näin ollen sopimus ei voi koskea sopimuksen hyväksymisaikana jo kadonneita alkuperäiskansakulttuureita. Samassa artiklassa todetaan, että sopimus koskee kansoja, jotka täyttävät seuraavan määritelmän:

”[P]eoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country [...]”

Polveutumisesta käytetty sanamuoto 'descent' viittaa siis nimenomaan kokonaisen kansan polveutumiseen, eikä yksittäisiin henkilöihin.

Nykyisillä metsäsaamelaisiksi/-lappalaisiksi itseään kutsuvilla henkilöillä ei voi olla kansana elävää yhteyttä satoja vuosia sitten kuolleeseen kieleen ja kulttuuriin. Kadonneen kielen tai kulttuurin elvyttäminen ei myöskään tee näistä henkilöistä ILO 169 -sopimuksen tarkoittamaa alkuperäiskansaa. Haluamme muistuttaa, että saamelaisuus on elävä kulttuuri Suomessa. Kuten professori Pekka Sammallahhti toteaa perustuslakivaliokunnalle luovuttamassaan muistiossaan, elävän saamelaiskulttuurin tilalle ei voi tulla polveutumisen kautta ryhmä yksilöitä. Alkuperäiskansaoikeudet ovat myös luonteeltaan kollektiivisia: yksilö voi nauttia niistä pelkästään kuulumalla ryhmään. Polveutuminen historiallisten viranomaisluetteloiden lappalaisista on näin ollen kyseenalainen saamelaisuuden kriteeri, eikä se missään nimessä saisi ulottua kauemmaksi

kuin saamelaiskäräjälain (974/1995) mukainen kielikriteeri, jonka mukaan henkilön yhden isovanhemman on pitänyt osata saamen kieltä.

Lisäksi YK:n erityisraportoiija Juan Martinez Cobo on korostanut alkuperäiskansatyömääritelmässään, joka on ensimmäinen YK:n järjestelmän sisällä laadittu määritelmä alkuperäiskansoista, että alkuperäiskansan on oltava alisteisessa asemassa suhteessa valtaväestöön. Valtaväestö ei voi siis koskaan kuulua alkuperäiskansa.

Alkuperäisväestö on myös terminä absurdi, eikä se ole kansainvälisoikeudellinen käsite kuten alkuperäiskansa.

2. ”Nykyiset porosaamelaiset ovat maahanmuuttajia”

Suomi itsenäistyi vuonna 1917. Ennen sitä ei ole ollut olemassa valtiota nimeltä Suomi. Nykyisen Suomen alueella asuvat saamelaisryhmät asuivat tuolloin todistettavasti nykyisillä asuinalueillaan. Näin ollen saamelaiset eivät ole voineet tulla Suomeen toisesta valtiosta. Puhe maahanmuuttajista on tietoisesti rakennettua valheellista propagandaa, jonka tarkoituksena on kiistää saamelaisten ikimuistoiset oikeudet nykyisiin alueisiinsa, maihinsa ja vesiinsä. Käsitys ”saamelaisten tulemisesta jostain” pohjaa suomalaiseen historiankirjoitukseen, joka ei huomioi saamelaisten omaa historiaa ja nomadista elämäntapaa. Saamelaiset ovat aina asuneet nykyisillä alueillaan, ja heidän vuotuiskiertoaan on leimannut tapaoikeus ja tarkasti määritellyt nautinta-alueet.

Vuoden 1852 ja 1889 rajasulut aiheuttivat saamelaisen

yhteiskunnan pirstoutumisen sekä sen, että porosaamelais-suvut, jotka olivat perinteisesti jutaneet poroineen nykyisen Suomen pohjoisista outametsistä Norjan rannikolle, joutuivat siirtämään kirjansa yhteen maahan. Esimerkiksi monet nykyisen Enontekiön alueen porosuvuista siirsivät kirjansa maasta toiseen säilyttääkseen jutamisreittinsä Ruotsiin. Vuoden 1889 rajasulku sulki kuitenkin myös Suomen ja Ruotsin välisen rajan, jolloin monet suvut siirsivät kirjansa lopullisesti yhteen maahan. Tästä sekavasta tilanteesta puhutaan monesti virheellisesti ”maahanmuut-tona”. Tosiasiassa ihmiset pysyivät kuitenkin paikallaan ja jatkoivat perinteistä elämäntapaansa valtionrajoista huo-limatta, kun taas viranomaisten luetteloissa henkikirjat siirtyivät maasta toiseen.

Myöskin viittaukset joidenkin saamelaissukujen yksit-täisiin suomalaisiin esi-isiin ovat epäoleellisia, sillä nämä henkilöt ovat menneet naimisiin saamelaissukuihin, jotka ovat säilyttäneet katkeamattoman yhteyden saamelaiskult-tuuriin ja kieleen. Yksi suomalainen esi-isä sukupolvien takaa ei riitä suomalaistamaan saamelaissukua, kuten ei myöskään yksi saamelainen esi-isä 1700-luvulta riitä saa-melaistamaan suomalaista sukua. Oleellista on sen sijaan yhteys saamelaiskulttuuriin nykypäivänä. Ihmisten jaka-minen ryhmiin polveutumisen kautta on mielivaltaista.

3. ”Saamelaisuuden on pohjauduttava itseidentifikaatioon”

Väärin. Saamelaisuuden on pohjauduttava itseidentifikaat-ion ja ryhmän hyväksyntään. YK:n alkuperäiskansojen

oikeuksien julistuksen artiklan 33 mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä omasta identiteetistään tai jäsenyydestään tapojensa ja perinteidensä mukaisesti.

Saamelaiskäräjälain saamelaismääritelmä on kaksiosainen pohjautuen niin itseidentifikaatioon kuin ryhmäidentifikaatioon. Ne ovat puolestaan ehtona äänioikeuden saamiselle saamelaiskäräjävaaleissa. Kyseessä ei siis ole etninen rekisteri, vaan äänestysluettelo. Käsityksemme mukaan se, että saamelaiskäräjälaissa itseidentifikaatio on mainittu saamelaismääritelmän kriteerinä tarkoittaa sitä, että ihmistä ei voida vastoin hänen omaa tahtoaan merkitä saamelaisiksi. Itseidentifikaatiomääritelmää ei voi tulkita irrallaan ryhmäidentifikaatiosta. Yhtä tärkeää kuin itseidentifikaatio on se, että saamelaiset hyväksyvät yksilön saamelaisiksi (ryhmäidentifikaatio). Ryhmäidentifikaatiota toteuttaa saamelaiskäräjienvaalilautakunta.

Itseidentifikaatio ei voi olla siis ainoa peruste ryhmään kuulumiselle: saamelaisuus ei ole kuin vaate, jonka voi ottaa pois ja pukea päälle silloin kun huvittaa. Saamelaisen yhteiskunnan perusyksikköjä on ollut perhe, suku ja siida. Syntymällä saamelaiseen sukuun tullaan saamelaisiksi. Suku määrittää, onko ihminen saamelainen vai ei. Ihminen syntyy, kasvaa ja kuolee saamelaisena ja osana saamelaissukua. Saamelaiseksi ei muututa. Tämän vuoksi kaikki objektiiviset saamelaisuuden kriteerit ovat sidoksissa alkuperäiskansan ryhmähyväksyntään: ryhmä määrittelee kunakin aikana kansan kielelliset, kulttuuriset ja yhteisölliset tunnusmerkit. Näin ollen vain kansalla on itsemääräämisoikeus päättää, kuka on saamelainen ja kuka ei, eikä tuo päätös kuulu valtaväestölle.

Kaikki ulkopuolelta tulevat määritelmät voi tulkita assimilaatioksi tai sen yritykseksi, mikä kielletään YK:n alkuperäiskansajulistuksessa.

4. ”Nykyinen saamelaismääritelmä on liian ahdas ja syrjii kielensä menettäneitä muita saamelaisryhmiä”

Saamelaiset ovat yksi kansa, joka asuu Suomen, Norjan, Ruotsin ja Venäjän alueella. Yhdeksästä saamen kielestä Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: koltansaamea, inarinsaamea ja pohjoissaamea. Suomessa ei ole muita saamelaisryhmiä.

Saamelaisuudesta tuli haluttu identiteetti vasta silloin, kun paikalliset suomalaiset alkoivat uskoa, että ILO 169-sopimuksen ratifiointi tai saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki tulevat parantamaan saamelaisten oikeusasemaa Suomessa. Vielä 1990-luvulla niinkutsuttu lappalaisliike vastusti näkyvästi saamelaisten oikeuksia, kun taas 2000-luvulle tultaessa he ovat ottaneet käyttöönsä uuden taktiikan ja alkaneet tekeytyä itse saamelaisiksi. Etnisten suomalaisten aloittama etnopolitiittinen liikehdintä on myös muuttanut retoriikkaansa siten, että he käyttävät mediassa saamelaisten omaa retoriikkaa ja uhriasetelmaa saadakseen valtaväestön sympatiat puolelleen (esim. A-stream Yle1:llä 19.4.2013). He ovat rakentaneet itselleen historian ja tarinan, joka vetoaa kuuntelijoihin: he ovat yhtäkkiä syrjittyjä ja kielensä menettäneitä pakkosulattuja metsälappalaisia.

Tosiasiaassa tämä ryhmä on saamelaisiksi naamioituneita

suomalaisia, joilla ei tunnu olevan intressejä edistää saamelaiden oikeuksia, kieltä ja kulttuuria yhteiskunnassa. Heidän päämääränsä on estää ILO 169 -sopimuksen ratifiointi, tai sen mahdollisesti tullessa voimaan, päästä saamelaiskäräjien äänestysluetteloon ja vallata saamelaiden kulttuuri-itsehallintoelin. Nämä ihmiset ovat niitä, jotka 1970-luvulla kiusasivat ja pilkkasivat saamelaisia. He ovat niitä, jotka ovat nyt varastamassa saamelaisidentiteettiä itselleen mahdollisten maa-oikeuksien toivossa.

Paradoksaalisesti näiden ei-saamelaiden henkilöiden tarkoituksena on ollut tulla hyväksytyksi saamelaiskäräjien äänestysluetteloon, mutta samalla he vastustavat saamelaiden oikeuksia.

5. ”Ei voida tietää, onko Suomessa ILO 169 -sopimuksen tarkoittamaa heimoasteella elävää alkuperäiskansaa. Sen selvittämiseksi on laadittava olosuhdeanalyysi.”

Suomen perustuslain 17 § 3:n mukaan saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaiden alkuperäiskansa-asemassa ei ole siis mitään epäselvää. Mitä tulee olosuhdeanalyysiin, Suomen valtio on tilannut nollatutkimuksia saamelaiden maa- ja vesioikeuksista jo vuosikymmenten ajan. ILO 169 -sopimuksen artiklan 35 mukaan sopimuksella ei voida heikentää alkuperäiskansan jo olemassa olevia oikeuksia. Saamelaiden alkuperäiskansa-aseman kyseenalaistaminen olosuhdeanalyysin avulla olisi täten ILO 169 -sopimuksen hengen vastainen. Nyt onkin aika siirtyä seuraavaan vaiheeseen, eli sopimuksen

ratifointiin ja toimeenpanemiseen, mihin Suomi on sitoutunut muun muassa hallitusohjelmassa.

6. ”ILO 169 -sopimuksen ratifoinnin myötä maat siirretään saamelaisten haltuun”

ILO 169 -sopimuksen ratifointiin liittyy monia pelkoja, joita on lietsottu vuosikymmeniä. Yksi yleinen harhaluulo on, että sopimus siirtäisi yksityisomistuksessa olevat maat saamelaiskäräjien haltuun. Tämä osoittaa, että Suomen valtio on epäonnistunut ILO 169 -sopimukseen liittyvässä tiedottamisessa. ILO 169 -sopimuksella ei olisi vaikutuksia yksityisoikeudellisiin maanomistussuhteisiin. Esimerkiksi Norja on ratifoinut ILO 169 -sopimuksen, minkä seurauksena pohjoisimman läänin Finnmarkin maa-alueista 95 prosenttia on siirretty valtiolta 2005 perustetulle Finnmarkseiendomenille, joka koostuu tasapuolisesti saamelaiskäräjien ja valtion edustajista. Norjan esimerkki osoittaa, että valtio voi siis päättää sopimuksen artiklojen toimeenpanemisesta kansallisesti. ILO 169 -sopimuksen käsikirjan ja artiklan 34 mukaan sopimus ratifioidaan aina tapauskohtaisesti valtion ja alkuperäiskansojen neuvotteluprosessin tuloksena.

7. ”Saamelaiset ovat rasisteja”

Saamelaisten vaatimus yksinoikeudesta määritellä saamelaisuuden kriteerit, sisältö ja niiden soveltaminen ei

ole keneltäkään pois, koska mihinkään muuhun kansanryhmään ei kohdistu vastaavaa todistustaakkaa. Rajojen vetäminen itsen ja muiden välille ei ole rasismia. Rasismia on se, kun valtaväestö pyrkii yksipuolisesti määrittelemään marginaalin elin- ja osallistumisehdot, ja vastoin yleistä harhaluuloa Saamelaiskäräjien perustamisesta huolimatta saamelaiset ovat edelleen marginaalissa itseään koskevien asioiden päättämisessä niin kansallisella kuin kunnallisellakin tasolla. Väitteet saamelaisten valtaväestöä kohtaan harjoittamasta rasismista ovat täten perättömiä ja asiattomia.

8. ”Alkuperäiskansan oikeudet eivät saa polkea valtaväestön oikeuksia”

Saamelaisilla ei ole samoja oikeuksia kuin suomalaisilla. Muutaman esimerkin mainitaksemme, saamelaisilla ei ole oikeutta käydä kouluaan saamen kielellä kaikkialla Suomessa, saamelaiset eivät voi vapaasti harjoittaa itsemääräämisoikeuttaan, saamelaisella poronhoidolla ei ole suojaa Suomen lainsäädännössä eivätkä saamelaiset saa korvauksia heidän perinteisesti asuttamiensa maiden haltuunotosta ja tuotoista. Valtaväestön oikeudet on sen sijaan turvattu monilla eri kansainvälisillä sopimuksilla. Väite osoittavat heikkoa tietämystä ihmisoikeuksista.

Kansainvälisten alkuperäiskansasopimusten, kuten ILO 169 -sopimuksen tarkoituksena on tuoda alkuperäiskansan oikeudet samalle tasolle kuin valtaväestön oikeudet.

LOPUKSI

Se, miten pieni etnisistä suomalaisista koostuva joukko voi muuttaa historian mieleisekseen, keksiä itselleen identiteetin ja saada ihmiset uskomaan seipitettyihin tarinoihin, osoittaa suomalaisten puutteellisen tietämyksen saamelaisista. Tämän vuoksi esimerkiksi korkeimmalla hallinto-oikeudella ei voi olla tarpeeksi tietoa saamelaisten ryhmäidentifikaation kriteereistä toimiakseen saamelaiskäräjien vaaliluettelon viimeisenä muutoksenhakuasteena. Tiedonpuute ei myöskään saa kostautua meihin saamelaisiin, sillä niin päättäjien kuin toimittajien vastuulla on ottaa asioista selvää sekä kuunnella myös saamelaisia heitä koskevissa asioissa. Huolestuttavaa koko saamelaismääritelmäkeskustelussa on se, että asiantuntijoina siinä esiintyvät kaikki muut kuin itse saamelaiset. Tavalliset saamelaiset saavat näissä keskusteluissa harvoin puheenvuoroa, kun saamelaisuudesta puhuvat ”tutkijat” ja muut ”asiantuntijat”. Emmekö me ole asiantuntijoita itseämme koskevissa asioissa?

Suomen saamelaisnuoret vaatii, että Suomen saamelaiskäräjillä on YK:n alkuperäiskansajulistuksen artiklan 33 mukaisesti viimekätinen oikeus päättää ryhmään kuulumisesta ja sen kriteereistä, kuten Norjassa. Saamelaiskäräjien tilaama laskelma viitoittaa, että yli neljä sukupolvea ylittävä polveutumiskriteeri, jolle perustuu myös KHO:n päätös (2011:81) hyväksyä saamelaiskäräjien hylkäämät hakijat vaaliluetteloon, voisi johtaa äänioikeutettujen paisumisen yli 15 000 henkilöön. Tämän seurauksena saamelaiset, joilla on katkeamaton yhteys kulttuuriinsa ja kieleensä, jäisivät huomattavaan vähemmistöasemaan

saamelaiskäräjillä. Ihmisellä, joka perustelee ryhmään kuulumista kaukaisella historiallisella polveutumisella, ei voi olla elävää yhteyttä tämän päivän saamelaisuuteen. Saamelaismääritelmän laajentaminen vesittäisi saamelaiden kulttuuri-itsehallinnon legitimitettiin ja johtaisi assimilaatioon. Saamelaisten itsemääräämisoikeuden perusteella tulisi saamelaiskäräjillä olla oikeus päättää saamelaismääritelmän kriteereistä saamelaiskäräjlain uudistamisprosessissa.

Suomen saamelaisnuoret vaatii, että Suomen valtio aloittaa neuvottelut ILO 169 -sopimuksen ratifioinnista oikeusministeriön johdolla. Suomen saamelaisnuoret muistuttaa, että Suomi on vuoden 2012 ihmisoikeusneuvoston yleismaailmallisessa määräaikaistarkastelussa (Universal Periodic Review) luvannut, että ILO 169 -sopimus ratifioidaan vuoteen 2015 mennessä.

Haluamme myös muistuttaa, että saamelaisvastaisilla väittämillä on konkreettiset seuraukset tavallisten ihmisten elämään: ne voivat yllyttää sanalliseen ja fyysiseen väkivaltaan saamelaisia kohtaan. Haluamme muistuttaa Suomen valtiota, että lausunnossamme esittelemät väittämät ovat rasistisia hyökkäyksiä saamelaisia kohtaan, ja niillä on konkreettisia vaikutuksia meidän saamelaisnuorten tulevaisuuteen: pahimmillaan ne voivat johtaa saamelaisten assimilaatioon Suomessa, ja sitä Suomi sivistysvaltiona tuskin haluaa. Tämä olisi myös räikeässä ristiriidassa YK:n alkuperäiskansajulistuksen artiklan 8 kanssa, jonka mukaan ”alkuperäiskansoilla ja niihin kuuluvilla yksilöillä on oikeus siihen, ettei niitä pakkosulauteta eikä niiden kulttuuria tuhota”.

VIITTEET

JOHDANTO

¹ Lapin suomen murteen sana ”raito” (saamen kielen sanasta *ráidu*) = peräkkäin sidottujen porojen jono.

² Ks. http://yle.fi/uutiset/ssnn_puheenjohtaja_olen_tyytyväinen_etta_teimme_taman_mielenosoituksen/7866722

³ ”ILO-sopimus vedettiin pois käsittelystä.” Lapin Kansa 13.3.2015, ks. <http://www.lapinkansa.fi/Kotimaa/1194967086502/artikkeli/ilo-sopimus+-vedettiin+pois+kasittelysta.html>

⁴ http://yle.fi/uutiset/saamelaiskarajien_puheenjohtaja_eroaa_tehtavistaan_saamelaismaaritelman_takia/7858960.

⁵ Erkki Tuomiojan haastattelu Suomen Akatemian, Ulkoministeriön ja Tekesin Arktisessa seminaarissa Helsingissä 19.3.2015. Yle Uutiset 19.3.2015 ks. http://yle.fi/uutiset/tuomioja_ilo-sopimuksen_ratifiointi_myos_seuraa-vaan_hallitusohjelmaan/7875117

⁶ Ks. esim. Scheinin 2006; Joona 2012; Aikio 2013; Heinämäki 2013; Joona 2013; Valkonen – Valkonen 2013; Aikio – Åhren 2014; Ravna 2015.

⁷ Kolmen raati. Inarilainen 20.2.2013.

⁸ Mikkeli Näkkäläjärvä: ILO suojaisi saamelaista kulttuuria. Inarilainen 1.4.2015.

⁹ Klemetti Näkkäläjärvän blogi 8.8.2011. <http://klemetti.blogspot.com> (poistettu 30.3.2015).

¹⁰ Tuulentie 2001; Pääkkönen 2008; Valkonen 2009. Saamelaiskäräjien historiasta ja näkemyksistä ks. Lehtola 2005; Nyssönen 2007.

¹¹ Ks. Lehtola 2012.

¹² Ks. esim. Tiedeyhteisö vetoaa saamelaismääritelmän puolesta. Esim. Inarilainen 5.6.2013 tai http://yle.fi/uutiset/tiedeyhteisolta_vetoomus_hallitukselle_saamelaismaaritmasta/6664208; Sammallahti – Lehtola: Avoin kirje Suomen eduskunnalle saamelaismääritelmästä. Yle Uutiset 3.3.2015; Lehtola, Veli-Pekka – Valkonen, Jarno: Saamelaisia ei kuunnella lainvalmistelussa riittävästi. Pääkirjoitus: Vieraskynä. Helsingin Sanomat 27.4.2015.

¹³ Ks. erityisesti väitöskirjani *Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun suomalaisessa kaunokirjallisuudessa* (Lehtola 1997).

¹⁴ Suomen saamelaisnuoret ry: Tietoa saamelaisista ks. <http://www.ssn.fi/info/tietoa-saamelaisista/>.

¹⁵ Klemetti Näkkäläjärvän blogi 12.2.2012.

¹⁶ Ks. Lehtola 1997, 86–87.

¹⁷ Lehtola 2005, 186–187.

¹⁸ Suomen saamelaisnuoret ry: Tietoa saamelaisista ks. <http://www.ssn.fi/info/tietoa-saamelaisista/>.

¹⁹ Suomen saamelaisnuoret ry: Tietoa saamelaisista ks. <http://www.ssn.fi/info/tietoa-saamelaisista/>.

SAAMELAISTEN OIKEUKSIA VAI SANELUVALTAA

¹ Ks. Lehtola 2005, 25–39.

² Lehtola 2005, 43–119.

³ Saamelaisasiain neuvottelukunnan tiedote ”Ehdotus saamelaislaiksi ja erinäisten lakien muuttamiseksi” 18.6.1990. SKA.

⁴ Saamelaisasiain neuvottelukunnan tiedote ”Ehdotus saamelaislaiksi ja erinäisten lakien muuttamiseksi” 18.6.1990. SKA.

⁵ Yleisönosastokirjoitukset ”Saamelaislakiluonnos ihmetyttää Inarin erä- ja kalamiehiä”, Urpo Huhtamellan yleisönosastokirjoitus Lapin Kansa 17.7.1990; ”Saamelaislaki uusi sortolaki”, yleisönosastokirjoitus Lapin Kansa 12.7.1990; Lapin Kansa 1.12.1990; ”Minne menet eteläafrikkalainen, minne menet saamelainen?” Lapin Kansa 26.2.1991; Martti Peltomaa ”Kunnes saamelaislaki heidät erottaa...” 1. 3. 1991; ”Saamelaislakiesitys”, LK 13.2.1991; Pohjolan Sanomat 1.12.1990.

⁶ Matti Morottajan haastattelu.

⁷ Lapin Kansa 28.3.1991; Pohjolan Sanomat 28.3.1991; Lapin Kansa 24.5.1991.

⁸ Saamvaltk kok pk 26.2.1993 sekä liite 13. SKA; Saamvaltk oikeusministeri Hannele Pokalle 21.4.1993. Lähteneet kirjeet. SKA; Kaleva 8. 3. 1993, Saamvaltk kok pk 26. 2. 1994, liitteet 10–12. SKA.

⁹ Ks. Lehtola 2005, 145–148.

¹⁰ Lehtola 2005, 147–148.

¹¹ ”Saamelaislakiluonnos ihmetyttää Inarin erä- ja kalamiehiä”, Urpo Huhtamellan yleisönosastokirjoitus Lapin Kansa 17.7.1990; ”Saamelaislaki uusi sortolaki”, yleisönosastokirjoitus Lapin Kansa 12.7.1990;

¹² Heikki J. Hyvärisen haastattelu.

¹³ Pohjolan Sanomat 22.10.1994.

¹⁴ Sari Pelttari-Heikka: ”Saamelaisten itsehallinto etenee hiljalleen.” Pohjolan Sanomat 10.12.1994.

- ¹⁵ Jaakko Tahkolahti: Inhoa ja pelkoa Saamenmaassa. Hiidenkivi 9/1997.
- ¹⁶ Hannele Pokka: saamelastoimikunnan mietintö – Samekomiténs betänkande. Helsinki: Oikeusministeriö 2001; uutisoinnista ks. mm. <http://www.kaleva.fi/uutiset/pohjois-suomi/maaherra-hannele-pokka-pahoillaan-perin-neriitelysta/449481/>. Vihreät tekivät vuonna 2005 eduskunnalle aloitteen, jossa viitattiin myös Pokan ehdotukseen ks. <https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=tpa+111/2005>.
- ¹⁷ Ks. Lehtola 2005, 153–167.
- ¹⁸ Maanomistustyöryhmän selvitys saamelaisten kotiseutualueen maakSYM- myksessä. I osamietintö. Saamelaiskäräjät 2002, 3–5.
- ¹⁹ Maanomistustyöryhmän selvitys saamelaisten kotiseutualueen maakSYM- myksessä. I osamietintö. Saamelaiskäräjät 2002, 3–5.
- ²⁰ Olli Muttilainen: ILO:n sopimuksen n:o 169 ratifiointiedellytyksistä Suo- messa. Alustus maa oikeusseminaarissa 17. 4. 2008.
- ²¹ Pääkkönen 2008, 105–106.
- ²² Vahtola – Enbuske – Hiltunen – Nahkiaisoja – Joona 2006.
- ²³ Olli Muttilainen: ILO:n sopimuksen n:o 169 ratifiointiedellytyksistä Suo- messa. Alustus maa oikeusseminaarissa 17. 4. 2008.
- ²⁴ Hiltunen 2012, 292–293.
- ²⁵ Olli Muttilainen: ILO:n sopimuksen n:o 169 ratifiointiedellytyksistä Suo- messa. Alustus maa oikeusseminaarissa 17. 4. 2008.
- ²⁶ Ks. Magga 2007; Magga 2014.
- ²⁷ 99 kysymystä ja vastausta ILO 169 -sopimuksesta. Helsinki: Vähemmistö- valtuutettu 2014.
- ²⁸ Finnmarkin laista ks. esim. Ravna 2015.
- ²⁹ 99 kysymystä ja vastausta ILO 169 -sopimuksesta. Helsinki: Vähemmistö- valtuutettu 2014.
- ³⁰ Lehtola 2005, 147–151.
- ³¹ YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja ILO:n yleissopimus nro 169. Helsinki: YK-liitto 2012.
- ³² Pääkkönen 2008, 108.
- ³³ Niinistön kanta ILO-sopimukseen vesittyi. Inarilainen 11.1.2012.
- ³⁴ Tasavallan presidentti Sauli Niinistön puhe saamelaiskäräjien avajaisissa 3.4.2012 ks. <http://www.presidentti.fi/Public/default.aspx?contentid=245916&culture=fi-FI>
- ³⁵ Emeritusprofessori ihmettelee presidentti Niinistön ILO-puhetta. Inarilai- nen 18.4.2012.
- ³⁶ Klemetti Näkkäljärven puhe saamelaiskäräjien avajaisissa 3.4.2012. Näk- käljärvi on poistanut puheenjohtajan bloginsa, mutta ks. esim. Esko-Juhani

Tennilä: Kiista ILO-sopimuksesta kivenä saamelaisten kengässä. Kansan Uutiset 16.4.2012. Kansallisen kivääriyhdistyksen sivuilla Jouni Kitti kehaisi Näkkäläjärven puhetta ”huonoimmaksi koskaan pidetyksi puheeksi” ks. http://testi.nra.fi/arkisto/120513-Huonoin_koskaan_kuultu_puhe.html.

³⁷ ”Lappia uhkaa sotatila, jos ILO-sopimus hyväksytään.” Yle Lappi 18.4.2013, Ks. http://yle.fi/uutiset/lappia_uhkaa_sotatila_jos_ilo-sopimus_hyvaksytaan/6584285.

³⁸ Yle Uutiset 19.4.2013 [http://yle.fi/uutiset/](http://yle.fi/uutiset/koskinen_ilo-keskustelu_kuumenee_turhaan/6587750)
[koskinen_ilo-keskustelu_kuumenee_turhaan/6587750](http://yle.fi/uutiset/koskinen_ilo-keskustelu_kuumenee_turhaan/6587750).

³⁹ Uhkaava ilmapiiri huolettaa saamelaisnuoria. Inarilainen 29.5.2013.

⁴⁰ Suoma Sámi Nuorat: Suomen saamelaisnuorten lausunto saamelaismääritelmästä 8.5.2013. Ks. <http://www.ssn.fi/2013/05/suomen-saamelaisnuorten-lausunto-saamelaismaaritmasta/>.

⁴¹ Kuulumisia Boahhtevuohta-konferenssista 14.–15.8.2013. Ks. <http://www.emaileri.fi/g/l/84267/22058852/233890/2134/848/5>. Saamelainen juristi Mathias Åhren käytti konferenssissa velmua taito-otetta eli silmänkääntötempua. Hän pukeutui lapinpuvun sijasta lannanpukuun ja kravattiin, minkä seurauksena myös ILO-sopimuksen vastustajat kunnioittivat häntä viisaan puheenvuoron esittäjänä ja järkevänä ”Tromssan yliopiston tutkijana”, jonka todettiin perehtyneen ILO-sopimukseen ihan toisella tavalla kuin saamelaiset Suomessa. Ks. esim. http://veikkovaananen.blogspot.fi/2013_08_01_archive.html.

⁴² Kuulumisia Boahhtevuohta-konferenssista 14.–15.8.2013. Ks. <http://www.emaileri.fi/g/l/84267/22058852/233890/2134/848/5>.

⁴³ YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja ILO:n yleissopimus nro 169. Helsinki: YK-liitto 2012.

⁴⁴ Camilla Busck-Nielsen saamelaisasioiden vastuuvirkamieheksi. Yle 15.8.2013, ks. [http://yle.fi/uutiset/](http://yle.fi/uutiset/camilla_busck-nielsen_saamelaisasioiden_vastuuvirkamieheksi/6778900)
[camilla_busck-nielsen_saamelaisasioiden_vastuuvirkamieheksi/6778900](http://yle.fi/uutiset/camilla_busck-nielsen_saamelaisasioiden_vastuuvirkamieheksi/6778900).

⁴⁵ 99 kysymystä ja vastausta ILO 169 -sopimuksesta. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu 2014.

⁴⁶ ”Stubbin hallituksen tavoitteena ratifoida ILO 169 syksyllä.” http://yle.fi/uutiset/stubbin_hallituksen_tavoitteena_ratifoida_ilo_169_syksylla/7311639. 19.6.2014. YLE.

⁴⁷ Oikeusministeri Anna-Maja Henriksson: Kenenkään oikeuksia ei haluta heikentää. Inarilainen 29.10.2014.

⁴⁸ Ministeriö: Suomen kädet ovat sidotut alkuperäiskansojen ryhmäyhäksynnän suhteen. Yle Lappi 16.10.2014.

⁴⁹ Saamelaiskäräjät tukee Ilo 169-sopimuksen ratifiointia. <http://www.>

samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=953&Itemid=39&lang=finnish 30.10.2014.

⁵⁰ <http://www.hs.fi/paivanlehti/mielipide/Pel-k%C3%A4%C3%A4v%C3%A4tk%C3%B6+kansanedustajat+ILOn+sopimusta+alkuper%C3%A4iskansoista/a1422937371321>

KUKA ONKAA SAAMELAINEN

¹ Komiteanmietintö 1973:46, 6.

² Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974: 25 § (30.12.2002/1279), ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

³ Esim. Tanja Joona: Alkuperäiskansamäärittelyn monet haasteet. Kaleva 12.7.2013.

⁴ Outakoski 1957.

⁵ Saamelaisasiain komiteanmietintö. Helsinki: Komiteanmietintö n:o 12 1952.

⁶ Ks. Lehtola 2000, 145–148.

⁷ Nickul 1968.

⁸ Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974: 25 § (30.12.2002/1279), ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>. Saamelaiskäräjälain mukaan vaalilautakunta asettaa vaaliluettelon tai siinä olevat tiedot henkilötunnuksia lukuun ottamatta nähtäville kerran vaalikaudessa vähintään viisi kuukautta ennen seuraavia vaaleja. Se on nähtävänä 10 perättäisenä arkipäivänä vähintään kolme tuntia päivässä. Lain mukaan ”jokaisella on oikeus tutustua vaaliluetteloon ja sen laatimiseen liittyviin asiakirjoihin sinä aikana, kun vaaliluettelo pidetään nähtävänä. Vaaliluettelo ja sen laatimiseen liittyviä asiakirjoja ei saa antaa jäljennettäväksi tai kuvattaviksi eikä niistä saa antaa jäljennöksiä. Vaaliluetteloon merkityllä on kuitenkin oikeus saada maksutta ote hänestä vaaliluetteloon otetuista tiedoista. vaaliluettelo Salassapitovelvollisuus ei estä tiedon antamista vaaliluettelosta sille, joka tarvitsee tietoa äänioikeutensa selvittämistä varten.”

⁹ Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974: 25 § (30.12.2002/1279), ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

¹⁰ Oinas 1999, 245.

¹¹ Pohjolan Sanomat 5.7.1990.

¹² Pekka Aikion haastattelu; Oinas 1999, 247. Vuoden 1875 asiakirjoista syntyi keskustelua vielä myöhemmin. Uuslappalaiset pitivät keksittyinä

vuosilukuna, ks. esim. Kari Kyrö: Maaginen vuosiluku 1875. Inarilainen 19.1.2011. – Heikki J. Hyvärinen on todennut, että vuonna 1996 Oulun maakunta-arkiston johtaja totesi lehtiutisessa (Lapin Kansa ja Helsingin Sanomat 18.3.1996), että vuoden 1875 maakirjoissa ja sen jälkeisissä asiakirjoissa ei ollut merkittyinä lappalaisia. Hän ei oikaissut julkisuuteen levinneitä tietoja, vaan tieto välittyi sekä oikeusministeriön tilaamaan Kristian Myntin tutkimukseen 1997 että Myntin tekemään, vähemmistöjen poliittista asemaa koskevaan väitöskirjaan 1997. Oulun maakunta-arkiston tekemä todistus saamelaiskäräjien vaalilautakunnalle 11.5.1999 kuitenkin osoitti, että lappalaiset lueteltiin sekä vuoden 1875 maa- ja kantokirjoissa että sen jälkeisissä asiakirjoissa aina vuoden 1948 henkikirjaan saakka. Saamelaiskäräjien yleisperustelut vaaliluetteloa koskeviin valituksiin. Saamelaiskäräjien kokouksen pöytäkirja 11. – 13.7.1999. Saamelaiskäräjien arkisto (SKA).

¹³ Jaakko Tahkolahti: Inhoa ja pelkoa Saamenmaassa. Hiidenkivi 9/1997.

¹⁴ Tapani Matala-aho: Asiantuntijalausunto saamelaiskäräjille mahdollisen saamelaismääritelmän muuttamisen vaikutuksista saamelaisväestön määrään Suomessa. Saamelaiskäräjien tilaama selvitys 2013. Ks. http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=224&Itemid=10&mosmsg=Yrit%E4t+p%E4%E4st%E4+sis%E4%E4n+ei+hy-v%E4ksytyst%E4+verkko-osoitteesta.+%28www.google.fi%29.

¹⁵ Heikki Hyvärinen: Lausunto saamelaiskäräjien vaalilautakunnalle Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksistä saamelaiskäräjien vuoden 2011 vaaleissa. SKA.

¹⁶ Lauri Hannikainen: KHO:lla selvä linja saamelaisen määrittelyssä. Lapin Kansa 13.10.1999.

¹⁷ Jouni Eira: Liian alkuperäistä alkuperäiskansaan. Hiidenkivi 1/2000.

¹⁸ Heikki Hyvärinen: Lausunto saamelaiskäräjien vaalilautakunnalle Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksistä saamelaiskäräjien vuoden 2011 vaaleissa. SKA.

¹⁹ Heikki Hyvärinen: Lausunto saamelaiskäräjien vaalilautakunnalle Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksistä saamelaiskäräjien vuoden 2011 vaaleissa.

²⁰ Sarivaara 2012.

²¹ Sarivaara 2012. Sarivaaraa koskevasta kritiikistä ks. esim. Junka-Aikio 2014, 18–19.

²² Jorma Erkkilä: Saamelaisuudesta käynnissä kova kiista. Helsingin Sanomat 26.3.2012.

²³ Erika Sarivaara: Juhlapuhe Salla-päivillä 19.7.2012 ks. <http://www.sal-lawiki.fi/wiki/Juhlapuheet>.

- ²⁴ Erika Sarivaara: Juhlapuhe Salla-päivillä 19.7.2012 ks. <http://www.sallawiki.fi/wiki/Juhlapuheet>.
- ²⁵ <http://www.lapinkansa.fi/Lappi/1194747258092/artikkeli/vaitos+statukseton+saamelainen+potee+tuskaa.html>.
- ²⁶ Jorma Erkkilä: Saamelaisuudesta käynnissä kova kiista. Helsingin Sanomat 26.3.2012.
- ²⁷ Erika Sarivaara: Saamelaismääritelmän tulkinnan ongelmallisuus. Inarilainen 4.4.2012.
- ²⁸ Klemetti Näkkäläjärvi: Saamelaiskäräjistäkö eräänlainen Lapin liitto? Inarilainen 12.12.2012.
- ²⁹ Pirita Näkkäläjärvi: Polveutumistaktiikka uhka saamelaisille. Helsingin Sanomat 23.4.2012; Lapin Kansa 25.4.2012. Sarivaaran väitöskirjaa koskeva kiista kärjistyi, kun Saamelaisten korkeakoulu Koutokeinossa Norjassa valitsi Sarivaaran Israel Ruong -tunnustuksen saajaksi. Viisi saamelaisyhdistystä, Saamelaisneuvosto ja Suomen saamelaiskäräjien puheenjohtaja vastustivat stipendin myöntämistä, koska niiden mukaan Sarivaara ei ollut saamelainen, mutta korkeakoulu piti päätöksensä voimassa. Ks. http://yle.fi/uutiset/saamelaisjarjestot_vastustavat_sarivaaran_palkitsemista/6638420; http://yle.fi/uutiset/paatos_sarivaara_saa_israel_ruong_-_stipendin/6651909.
- ³⁰ Sarivaaraa koskevasta kritiikistä ks. Junka-Aikio 2014, 18–19.
- ³¹ Alkuperäiskansan jäsenten tunnistamiseen liittyvistä vaikeuksista ja väärinkäsityksistä ks. Aikio – Åhren 2014.
- ³² Arto Enojärvi: ”Kelpaan Norjan saamelaiskäräjille, mutta en Suomen.” Yleisönosasto kirjoitus Inarilainen 6.5.2013.
- ³³ Erika Sarivaara: Saamelaismääritelmän tulkinnan ongelmallisuus. Inarilainen 4.4.2012.
- ³⁴ Tapani Matala-aho: Asiantuntijalausunto saamelaiskäräjille mahdollisen saamelaismääritelmän muuttamisen vaikutuksista saamelaisväestön määrään Suomessa. Saamelaiskäräjien tilaama selvitys 2013. Ks. http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=224&Itemid=10&mosmsg=Yrit%E4t+p%E4%E4st%E4+sis%E4%E4n+ei+hyv%E4ksytyst%E4+verkko-osoitteesta.+%28www.google.fi%29.
- ³⁵ Pekka Sammallahti: Muistio saamelaismääritelmästä oikeusministeriölle 26.4.2013. Ks. http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=224&Itemid=10&mosmsg=Yrit%E4t+p%E4%E4st%E4+sis%E4%E4n+ei+hyv%E4ksytyst%E4+verkko-osoitteesta.+%28www.google.fi%29; ks. myös Sammallahti 2013.
- ³⁶ Nettikeskustelu 13.3.2015, ks. <http://takku.net/article.php/2015031211540290>.

³⁷ Oula Antti Labba: Cavga suomelasmaerostallan – Tiukka suomalaisuus-määritelmä. Lapin Kansan päiväkirjapalsta LK 08.04.2013.

³⁸ Oula Antti Labba: Cavga suomelasmaerostallan – Tiukka suomalaisuus-määritelmä. Lapin Kansan päiväkirjapalsta LK 08.04.2013.

³⁹ Ärvaleaddji: Kiista Suomessa: Kuka saa olla suomalainen? Saamen kuva-lehti 14/2014 raportoi kiistan taustoista April 5, 2014 ks. <https://arvaleaddji.wordpress.com/2014/04/05/kiista-suomessa-kuka-saa-olla-suomalainen/>

⁴⁰ Saamelaiskäräjälakityöryhmän mietintö, OM 55/2013, saatavilla kokonaisuudessaan osoitteissa http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1382513081296/Files/OMML_55_2013_MIETINTO_196_s.pdf.

⁴¹ ”Muistakaa saamelaiset jatkaa hakuprosessia!” Yleisönosastokirjoitus, allekirjoittajina Inarinmaan Lapinkyläyhdistys ry sekä Metsä- kalastaja- ja tunturisaamelaiset ry, Inarilainen 1.4.2015.

⁴² Ks. <http://mikkokarna.puheenvuoro.uusisuomi.fi/143050-saamelaiskara-jien-legitimiteettiongelm>. Ks. myös Häkkisen oma <http://jaska.puheenvuoro.uusisuomi.fi/109086-saamelaiset-vastaan-uuslappalaiset>.

KAMPAILU LAPIN HISTORIASTA

¹ Projektin tuloksia olivat artikkelikokoelma *Kirjoituksia Inarin historiasta* (1998) ja varsinainen kuntahistoria *Inari – Aanaar: Inarin historia jääkaudesta nykypäivään* (2003). Ks. Niemelä 2003, vii–viii.

² Tuominen 2010.

³ Lehtola 1997.

⁴ Stoor 1999, 75. Pekka Sammallahden mukaan täsmällisempää kuin käsitteenvaltauksesta olisi puhua terminvaltauksesta, koska kyseessä oli uusi käsite: ”Käsitteenä uusi saamelainen ei eronnut vanhasta lappalaisesta kuin vähemmistöpoliittisen konnotaationsa kautta, kun taas molempien nimitysten denotaatio oli sama, eli tietty kansanryhmä. Kansanomaisena terminä lappalainen säilyi lähes 2000-luvulle, esimerkiksi perinteisten ei-poliittisesti ajattelevien saamelaisten puhuessa suomea. Ennen saamelainen-termin yleistymistä lappalainen-termillä ei tarkoitettu niitä ihmisiä, jotka nykyään kutsuvat itseään lappalaisiksi, vaikka monilla ei-lappalaisilla (eli Suomessa lantalaisilla) oli hyvin tiedossa olevia lappalaisia esi-isiä ja/tai -äitejä, tosin niin, että nykyisten lappalaisiksi itseään kutsuvien lantalaisten vanhemmista tai isovanhemmista ei kai yksikään kuulunut valtion pitämään viralliseen lappalaisrekisteriin.” Kirje tekijälle 1.3.2009.

- ⁵ Lappalainen- ja saamelainen käsitteistä ks. Lehtola 2009.
- ⁶ Pääkkönen 2008, 216–220.
- ⁷ Pääkkönen 2008, 95.
- ⁸ Teuvo Lehtolan suullinen kertomus.
- ⁹ Jaakko Peltomaa: Vain kieli erotti Savukosken ja Kutturin toisistaan. Inarilainen 5.12.2012.
- ¹⁰ Hiltunen 2012, 292–293.
- ¹¹ Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä ”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 4–7.
- ¹² Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä ”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 4–7.
- ¹³ Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä ”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 4–7.
- ¹⁴ Hiltunen 2012, 287–288.
- ¹⁵ Niemelä 2003.
- ¹⁶ Hiltunen 2012, 292–293.
- ¹⁷ Hiltunen 2012, 287–288.
- ¹⁸ Olli Muttilainen: ILO:n sopimuksen n:o 169 ratifiointiedellytyksistä Suomessa. Alustus maa-oikeusseminaarissa 17.4.2008.
- ¹⁹ Sammallahti 2013, 56–59.
- ²⁰ <http://hirvasrumpu.blogspot.fi/2013/04/lappalaiset-ja-saamelaiset.html>. Hirvasrummun kirjoittaja on Gunnar Pettersson, eläkkeellä oleva suomen-ruotsalainen toimittaja.
- ²¹ <http://hirvasrumpu.blogspot.fi/2013/04/lappalaiset-ja-saamelaiset.html>.
- ²² Hiltunen 2012, 288.
- ²³ Hiltunen 2012, 296.
- ²⁴ Ks. Lehtola– Korhonen – Alenius – Mantila 2015, 5–6.
- ²⁵ Voitto Viinanen: Hely Johanne Kyrölle Inarin historiasta. Inarilainen 25.7.2007.
- ²⁶ Lehtola 2012, 34.
- ²⁷ Tarkemmin Lehtola 2012, 22–26.
- ²⁸ Lehtola 2012, 22–26
- ²⁹ Ks. Lehtola 2000, 125–134.
- ³⁰ Lähteenmäki 2001.
- ³¹ Saarinen 2011.
- ³² Ks. Lehtola 1997, 43–44.

- ³³ Lehtola 1997, 41–47.
- ³⁴ Lehtola 1997, 39.
- ³⁵ Saarinen perä
- ³⁶ Lähteenmäki 2001.
- ³⁷ Erika Sarivaara: Juhlapuhe Salla-päivillä 19.7.2012 ks. <http://www.sallawiki.fi/wiki/Juhlapuheet>.
- ³⁸ Sarivaara 2012, liite 1.
- ³⁹ Erika Sarivaara: Juhlapuhe Salla-päivillä 19.7.2012 ks. <http://www.sallawiki.fi/wiki/Juhlapuheet>.
- ⁴⁰ Professori Martin Scheininin lausunto koskien ILO 169 -sopimuksen ratifiointia ja toteuttamista Suomessa, 02/2013, 4.
- ⁴¹ 99 kysymystä ja vastausta ILO 169 -sopimuksesta. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu 2014.
- ⁴² Enbuske 2008.
- ⁴³ Erika Sarivaara: Saamelaismääritelmän tulkinnan ongelmallisuus. Inarilainen 4.4.2012.
- ⁴⁴ Kansanedustaja ILO-sopimuksesta: ”Tämä on kulttuurimurha.” Suomenmaa 23.12.2014.
- ⁴⁵ Heikki Hyvärinen: Kitin ankarat vaatimukset. Lapin Kansa 5.4.2012.
- ⁴⁶ Inarilainen 17.7.2013.
- ⁴⁷ Inarilainen 17.7.2013.
- ⁴⁸ Sammallahhti 2013b, 56–59.
- ⁴⁹ Katja Hirvasho: Metsäsaamelaisuuden jäljillä. Inarilainen 31.7.2013; otsikolla Metsäsaamelaisuutta jäljittämässä Lapin Kansa 14. 6. 2013.
- ⁵⁰ Metsäsaamelaisuudesta Katja Hirvasaholle ja muillekin. Inarilainen 21.8.2013.
- ⁵¹ Eljas Pohtila: Suomalaiset ovat pieni alkuperäiskansa. Näkökulma. Lapin Kansa 13.4.2012.
- ⁵² Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä ”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 22.

”AATAMI JA EEVA OLIVAT ALKUPERÄISIÄ”

- ¹ Schopenhauer 2005, 62.
- ² Koivulaakso – Brunila – Andersson 2013, 68.
- ³ Koivulaakso – Brunila – Andersson 2013, 114–115.
- ⁴ Schopenhauer 2005, 11–22. Ns. paskapuheen teoriasta ks. Frankfurt 2006;

yleisemmin Achenbach 2015, Heikkinen – Hurme 2008, Nieminen 2015, Schopenhauer 2005, Uschanov 2010.

⁵ Uschanov 2010, 180.

⁶ Vuontis-Kalle: ”Muisteluksia Enontekiöltä.” Pohjolan Sanomat 9.3.1991.

⁷ Esim. Pekka Sammallahti: ”Saamelaisista, historiasta ja oikeuksista”. Lapin Kansan alakerta 24.6.1992; Pekka Sammallahti: Entiset lappalaiset nykyisiä saamelaisia. Helsingin Sanomat 11.3.1995; Sammallahti 1996. Sammal-lahti julkaisi myös joukon yleisönosastokirjoituksia Inarilainen-lehdessä 1995–1996.

⁸ Saamelainen-sanan vaiheista suomalaisessa julkisuudessa 1900-luvun kuluessa ks. Lehtola 2009.

⁹ Uschanov 2010, 188–189.

¹⁰ Jaakko Peltomaa: Vain kieli erotti Savukosken ja Kutturan toisistaan. Inari-lainen 5.12.2012.

¹¹ Uschanov 2010, 62.

¹² Pääkkönen 2008, 254.

¹³ Uschanov 2010, 137.

¹⁴ Nahkaiisoja 2006, 187–189; Lehtola 2010, 128–129.

¹⁵ Linkola 1985, 182.

¹⁶ Jouni Kitti: Porosaamelaisten tulo Suomeen ks. <http://www.elisanet.fi/kitit/jkitti/suomi/misc/porolappalaiset.html>.

¹⁷ Jaakko Peltomaa: Vain kieli erotti Savukosken ja Kutturan toisistaan. Inari-lainen 5.12.2012.

¹⁸ Jouni Eira: Lapinkylistä suurporonhoitoon. Lapin Kansa 20.2.2000.

¹⁹ ”Esi-isämme osasivat turvata oikeutensa.” Inarilainen 19.4.2004.

²⁰ Kolmesoavista Kemijärvelle 165 vuotta. Inarinmaa 30.4.2008.

²¹ Uhkaava ilmapiiri huolettaa saamelaisnuoria. Inarilainen 29.5.2013.

²² Hannu Kangasniemi: Kommentti Kyrön sammakkokeittoon. Inarilainen 11.3.2009.

²³ Nahkaiisoja 2003, 226–227.

²⁴ Olavi Aikio: Pohjoisen asuttamisen alkuperäisasukkaat. Lapin Kansa 6.6.2001.

²⁵ Pekka Pekkala: Lappalaisten ja saamelaisten oikeuksista. Inarilainen 26.1.2011.

²⁶ Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä

”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 22–41. Monisteen mukaan Enontekiön, Inarin ja Pohjois-Kittilän vanhojen lapin-sukujen keskuudessa ”on tiedusteltu”, olisivatko 1962 tehdyn haastattelun

aikana eläneiden ihmisten isovanhemmat puhuneet saamen kieltä. ”Kaikki olivat vakuuttuneita siitä.”

²⁷ Pekka Pekkala: Lappalaisten ja saamelaisten oikeuksista. Inarilainen 26.1.2011.

²⁸ Pekka Pekkala: Lappalaisten ja saamelaisten oikeuksista. Inarilainen 26.1.2011.

²⁹ Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä ”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 22–41.

³⁰ Ivalojoen, Kyrön, Peltojärven ja Suonttavaaran Lapinkylien selvityksessä ”Tietoa saamelaiskeskusteluun. Lapin todistettavien alkuperäislappalaisten jälkeläisten keräämiä tutkimustuloksia päättäjille.” Moniste 1997, 4–7.

³¹ Metsäsaamelaisuudesta Katja Hirvasaholle ja muillekin. Inarilainen 21.8.2013.

³² Metsäsaamelaisuudesta Katja Hirvasaholle ja muillekin. Inarilainen 21.8.2013.

³³ Eljas Pohtila: Suomalaiset ovat pieni alkuperäiskansa. Näkökulma. Lapin Kansa 13.4.2012.

³⁴ Homer Simpsonia sit. Uschanov 2010, 134. Toisin kuin Homer Simpson, Harvey Krumpet on todennut: ”Faktat eivät katoa, vaikka ne jätettäisiin huomiotta.” Burke 2004, 134–135.

³⁵ Jouni Kitti: Kuinka saamen kansa keksittiin? Inarilainen 2.5.2013.

³⁶ Sanna Valkonen: Eamiálbmoga nuppástuvvi sajádat – Alkuperäiskansan muuttuva asema. Kide 4/2012.

³⁷ Kauko Kangas, kommenttipuheenvuoro, Suomenmaa 23.12.2014.

³⁸ Pääkkönen 2008, 252, alaviite 62.

³⁹ Jouni Kitti: On aika tunnustaa tosiasiat! Inarilainen 24.8.2011.

⁴⁰ Jouni Kitti: Historia on lappalaisten puolella. Inarilainen 19.1.2011.

⁴¹ Tarkemmin ks. Lehtola – Länsman 2012.

⁴² Anu Avaskari: Inarinsaamelaiset ry esittää inarinsaamelaisille omaa lakia. Inarilainen 12.4.2012; Anu Avaskari: Inarinsaamelaisten oikeusturva laajentuu. Inarilainen 6.11.2013. Yhdistyksen mukaan saamelaiskäräjien kuntakohtainen kiintiöjärjestelmä on syynä siihen, että inarinsaamelaisen edustus jää suhteelliseksi pienemmäksi kuin muista kunnista tulevien saamelaisten.

⁴³ Matti Morottaja: Inarinsaamelaisten oma laki periaatteessa hyvä ajatus. muttei ongelmaton. Yle Sápmi 29.1.2015, ks. http://yle.fi/uutiset/matti_morottaja_inarinsaamelaisten_oma_laki_periaatteessa_hyva_ajatus_muttei_ongelmaton/7767855.

- ⁴⁴ Anaráškielä servi tuárju ILO 169 -sopámuš ratifisistem – ”ILO ličij almolávt pyeri sámikulttuurán já sámmláid” ks. http://yle.fi/uutiset/ana-raskiela_servi_tuarju_ilo_169_-sopamus_ratifisistem__ilo_licij_almolavt_pyeri_samikulttuuran_ja_sammilaid/7865915.
- ⁴⁵ Ks. http://yle.fi/uutiset/inarinsaamelaisten_yksityishenkiloiden_adressin_keraaja_puhuu_asiasta_ensimmaista_kertaa_julkisuudessa/7527741.
- ⁴⁶ Anarášah-searvi sivahuvvo identitehtasuoládeamis, Yle Sápmi 27.5.2015. Ks. http://yle.fi/uutiset/anarasah-searvi_sivahuvvo_identitehtasuoladeamis/8020943.
- ⁴⁷ Ks. esim. <http://veikkovaananen.blogspot.fi/search?updated-min=2014-01-01T00:00:00%2B02:00&updated-max=2015-01-01T00:00:00%2B02:00&max-results=30>.
- ⁴⁸ P. R. P.: Inarin lapinkylien suvuista. Inarilainen 22.3.2006.
- ⁴⁹ Teuvo Lehtolan maininta.
- ⁵⁰ Lehtola 2012, 41–49.
- ⁵¹ Ks. esim. Jaakko Peltomaa: Keitä me olemme ja mistä tulemme? Pääkirjoitus. Inarilainen 30.7.2008.
- ⁵² Sammallahhti 2013, 29.
- ⁵³ Jaakko Peltomaa: Keitä me olemme ja mistä tulemme? Pääkirjoitus. Inarilainen 30.7.2008.
- ⁵⁴ Erkki Lilja: Kyröläisten läntinen tienhaara I–III. Inarilainen 18.6.–2.7.2008.
- ⁵⁵ Hely Johanne Kyrö: Tietämättömät ulkopuoliset väärensivät Ivalon historian. Inarilainen 30.7.2008.
- ⁵⁶ Hely Johanne Kyrö: Tietämättömät ulkopuoliset väärensivät Ivalon historian. Inarilainen 30.7.2008.
- ⁵⁷ Hely Johanne Kyrö: Tietämättömät ulkopuoliset väärensivät Ivalon historian. Inarilainen 30.7.2008.
- ⁵⁸ Jaakko Peltomaa: Keitä me olemme ja mistä tulemme? Pääkirjoitus. Inarilainen 30.7.2008.
- ⁵⁹ Tarkasti ottaen Turi totesi: ”Saamelaisista ei ole kuultu, että he olisivat tulleet tänne mistään. Saamelainen on ollut paikallinen asuja kautta koko Lapinmaan.” Teoksessaan (1910) Turi puhui pelkästään Ruotsin ja Norjan porosaamelaisista, mutta lappalaiskeskustelussa myös Inarinmaan lapinkyläyhdistyksen puheenjohtaja Yrjö Mattila totesi Turin tarkoittaneen lauseellaan nimenomaan inarinsaamelaisia. Yleisönosasto, Inarilainen 1.4.2015.
- ⁶⁰ Kari Kyrö: Erikoinen tiedeyhteisö. Kalevan yleisönosasto 29.6.2013.
- ⁶¹ Hannu Kangasniemi: Kommentti Kyrön sammakkokeittoon. Inarilainen 11.3.2009.

⁶² Tekstarit Inarilainen 26.3.2009.

⁶³ Kari Kyrö: Eino Kuokkasen keittämä sammakkokeitto ei maistu inarilaisille. Inarilainen 26.2.2009.

⁶⁴ Kari Kyrö: Maaginen vuosiluku 1875. Inarilainen 19.1.2011.

⁶⁵ Kari Kyrö: Eino Kuokkasen keittämä sammakkokeitto ei maistu inarilaisille. Inarilainen 26.2.2009.

⁶⁶ Pekka Pekkala: Lappalaisten ja saamelaisten oikeuksista. Inarilainen 26.1.2011.

⁶⁷ Esim. Hely Kyrö: Kolmen raati. Pitäisikö ILO-sopimus ratifoida? Inarilainen 11.1.2012.

⁶⁸ Jouni Eira: Lapinkylistä suurporonhoitoon. Lapin Kansa 20.2.2000.

⁶⁹ Maria Lähteenmäki: Kotini on vanha siida. Suomalaisen ja saamelaisen Lapin rajankäyntiä keskialjalta nykypäivään. Suvaitsevaisuus. Toim. Mikko Lahtinen. Helsinki: Tanner-akatemia, Väinö Tannerin säätiö 2001.

⁷⁰ <http://yle.fi/uutiset/>

rasistiset_liikkeet_nostavat_paataan_suomessa/6624461.

⁷¹ Kirjeenvaihto Veikko Väänänen kanssa 28.9.2010.

⁷² Veikko Väänänen: Rasismiväitteestä tutkintapyyntö poliisille. Lapin Kansa 30.9.2010.

⁷³ Uschanov 2010, 142–143.

⁷⁴ Valtakunnansyyttäjänviraston päätös 14.11.2011.

SÄÄSKEN ÄÄNI EI KUULU TAIVAASEEN?

¹ Kansanedustaja ILO-sopimuksesta: ”Tämä on kulttuurimurha.” Suomenmaa 23.12.2014.

² Ulla Järvi: Mediajulkisuus valikoi mielitietynsä. Pääkirjoitus. Tieteessä tapahtuu 3/2015.

³ Lehtola 2012, 294.

⁴ Ks. Lehtola 2012, 330–347.

⁵ Tuulentie 2001, 29–32.

⁶ Seuraava esitys perustuu eduskunnan täysistuntojen ja valiokuntien asiakirjoihin vuosina 2014–2015, joista tärkeimpinä ”Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi saamelaiskäräjistä annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta” (HE167/2014vp). Eduskunnan täysistunto 11. 11. 2014. VP (Valtiopäiväasiakirjat); ”Hallituksen esitys eduskunnalle itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan

kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja Metsähallituksesta annetun lain muuttamisesta” (HE264/2014vp). Eduskunnan täysistunto 2.12.

2014. VP (Valtiopäiväasiakirjat), joihin kuuluvat puheenvuorot löytyvät eduskunnan sivuilta ks. <http://puheenvuorot.kansanmuisti.fi/sanat/saamelaisk%C3%A4r%C3%A4j%C3%A4/syote>.

⁷ HE167/2014 täysistunnossa 94/2014, 8.10.2014. VP.

⁸ HE 264/2014 täysistunnossa 122/2014, 2.12.2014. VP.

⁹ Anna-Maja Henriksson 8.10.2014. Täysistunto 94/2014, VP.

¹⁰ Ks. esim. http://www.iltalehti.fi/eduskuntavaalit-2015/2015040519472380_eb.shtml.

¹¹ Markus Lohen, Heikki Autton ja Johanna Ojala-Niemelän puheenvuorot 2.12.2014. Täysistunto 122/2014, VP.

¹² Scheinin: Hallituksen ILO-ehdotus ei poista saamelaiden maa- ja metsämaaoikeuksia. Yle Sápmi 12.11.2014 ks. http://yle.fi/uutiset/scheinin_hallituksen_ilo-ehdotus_ei_poista_saamelaiden_maa- ja metsämaaoikeuksia/7620371

¹³ Anna-Maja Henriksson 2.12.2014. Täysistunto 122/2014, VP.

¹⁴ Markus Lohen, Simo Rundgrenin ja Heikki Autton puheenvuorot 8.10.2014 ja 2.12.2014, VP.

¹⁵ Ks. myös <http://veikkovaananen.blogspot.fi/search?updated-min=2014-01-01T00:00:00%2B02:00&updated-max=2015-01-01T00:00:00%2B02:00&max-results=30>.

¹⁶ Eeva-Maria Majjala 2.12.2014. Täysistunto 122/2014. VP.

¹⁷ Simo Rundgrenin puheenvuorot 23.9.2014, 8.10.2014 ja 11.11.2014. VP.

¹⁸ Maria Tolppanen 2.12.2014. Täysistunto 122/2014. VP.

¹⁹ Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974: 25 § (30.12.2002/1279), ks. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

²⁰ Simo Rundgrenin puheenvuorot 23.9.2014, 8.10.2014 ja 11.11.2014. VP.

²¹ Maria Tolppanen 2.12.2014. Täysistunto 122/2014. VP.

²² Simo Rundgren 24.6.2014. VP.

²³ Simo Rundgrenin puheenvuorot 23.9.2014, 8.10.2014 ja 11.11.2014. VP.

²⁴ Maria Tolppanen 19.2.2014. VP.

²⁵ Katja Hänninen 2.12.2014. Täysistunto 122/2014. VP.

²⁶ Astalaa sit. Tuulentie 2001, 174.

²⁷ Eeva-Maria Majjalan puheenvuorot 8.10.2014 ja 2.12.2014. VP.

²⁸ Kansanedustaja ILO-sopimuksesta: ”Tämä on kulttuurimurha.” Suomenmaa 23.12.2014.

²⁹ Esim. Rundgrenin puheenvuorot 23.9.2014, 8.10.2014 ja 11.11.2014. VP.

- ³⁰ Pääkkönen 2008, 217.
- ³¹ Ks. <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288785773626.html>.
- ³² Pohjolan Sanomat 6.2.1993.
- ³³ Veikko Isomursu: Maa- ja metsävaltiokunnan lausunto 12/2014. VP-asiakirjat. ILO:n alkuperäiskansasopimus on enemmän tienviitta kuin tarkka ohje. Kaleva 5.5.2008.
- ³⁴ Päätoimittajalta: Saamelaiskäräjälakia hiotaan vielä pitkään. Inarilainen 15.10.2014.
- ³⁵ Työelämä- ja tasa-arvovaliokuntalausunto 12/2014. VP-asiakirjat.
- ³⁶ Ks. <http://nra.fi/?s=&cat=16&year=&monthnum=&day=> (Lapland Special).
- ³⁷ Jouni Kitti: Tämä ja eilinen päivä Ylä-Lapissa. Kansallisen kivääriyhdistyksen kotisivut n:o 1203341, ks. http://testi.nra.fi/arkisto/120331-tama_ja_eilinen_paiva_lapissa.html.
- ³⁸ Ari Martin Laakson lausunto eduskunnan tasa-arvovaliokunnalle 4.11.2014 ks. www.facebook.com/ari.laakso.92.
- ³⁹ Maa- ja metsätalousvaliokunnan lausunto 40/2014. VP-asiakirjat.
- ⁴⁰ Eduskunnan tasa-arvovaliokunta vaatii statuksettomia saamelaisia ILO-etujen piiriin. Lapin Kansa 17.2.2015.
- ⁴¹ Perustuslakivaliokunnan mietintö 12/2014. VP-asiakirjat.
- ⁴² Perustuslakivaliokunnan mietintö 12/2014. VP-asiakirjat.
- ⁴³ Suomen saamelaiskäräjät pyytää YK:lta apua, Yle Sápmi 28.4.2015 ks. http://yle.fi/uutiset/suomen_saamelaiskarajat_pyytaa_ylkta_kansainvalista_apua_olemme_erittain_pettyneita_suomen_valtioon/7958791.
- ⁴⁴ Saamelaisorganisaatiot pyytävät YK:n jäsenmailta apua Suomen saamelaisille. Yle Sápmi 30.4.2015 ks. http://yle.fi/uutiset/saamelaisorganisaatiot_pyytavat_ykn_jasenmailta_apua_suomen_saamelaisille/7963898.
- ⁴⁵ Väitteet Suomen ihmisoikeusloukkauksista saamelaisia vastaan pyyhittiin pois. Yle Sápmi 19.5.2015 ks. http://yle.fi/uutiset/vaitteet_suomen_ihmisoi-keusloukkauksista_saamelaisia_vastaan_pyyhittiin_pois/8000376.
- ⁴⁶ Lapin Kansa 15.3.2015.
- ⁴⁷ Pertti Virtanen 6.11.2014.
- ⁴⁸ Lehtola 2005, 35.
- ⁴⁹ Markus Mustajärvi 8.10.2014. Täyistunto 94/2014, VP.
- ⁵⁰ Johanna Ojala-Niemelän puheenvuoro saamelaiskäräjälainmuutokseen 8. 10. 2014 ks. <http://johannaajala-niemela.fi/2014/10/09/johanna-ajala-niemela-sd-puheenvuoro-aiheeseen-hallituksen-esitys-eduskunnalle-laeiksi-saamelaiskarajista-annetun-lain-ja-rikoslain-40-luvun-11-%C2%A7n-muuttamisesta-8-10-2014/>.
- ⁵¹ Maria Tolppanen 8.10.2014. Täyistunto 94/2014, VP.

⁵² Markus Lohi 8.10.2014. Täyistunto 94/2014, VP.

⁵³ Pääkkönen 2008, 218.

⁵⁴ Tuulentie 2001, 137.

VAIKENEMINEN - VAATIMATON VASTALAUSE

¹ Ks. Lehtola 2000, 154-201.

² Helena Sahavirta: Saamelaisvastaisuus noussut Ruijassakin. Kaleva 10.5.1997.

³ Ks. esim. Jouni Kitti: Analyysi saamelaisten maa- oikeuksista, ks. Kansallisen kiviäriyhdistyksen sivut <http://jounikitti.fi/suomi/maaoikeudet/analyysi.html>.

⁴ Nils-Henrik Valkeapään 50-vuotishaastattelu Lapin Kansa 1.11.1993.

⁵ Magreta Saran puheenvuoro Yleisradion A-Stream -ohjelmassa, litteroinut HommaForum, ks.

<http://hommaforum.org/index.php?topic=81488.5;wap2>.

⁶ Ks. Lehtola 2012, 180-182.

⁷ Tekijän henkilökohtainen havainto.

⁸ Rastas 2009, 56-57.

⁹ Keskinen - Rastas - Tuori 2009, 9.

¹⁰ Marja Nousiainen: Vaikenemisesta vuorovaikutukseen, uudenlaista viestintää. Kaleva 11.7.2013. Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta, hallintolaki ja kuntalaki sääntelevät viranomaisten toimintaa. Viranomaisella on velvollisuus edistää tiedonsaantia ja hyvää tiedonhallintatapaa, viranomaisilla on velvollisuus vastata omaa toimintaansa koskeviin asiallisiin kyselyihin ja tiedottaa vaikka keskeneräisistä asioista. Viranomaisia kehoitetaan seuraamaan tiedotusvälineitä säännöllisesti ja tarvittaessa oikaisemaan julkisuudessa esiintyneet virheelliset tiedot. Nousiainen mukaan hurskaat toiveet jäävät enimmäkseen lakikirjojen sivuille, sillä monikaan viranomaisen ei toimi lain velvoittamalla tavalla.

¹¹ Jorma Havula: "Paras viestintästrategia voi olla täysi hiljaisuus." Kaleva 9.5.2015.

¹² Kurtén 1982, 28.

¹³ Janne Saijets 27.1.2012 ks. <http://www.aamulehti.fi/Koti-maa/1194715988026/artikkeli/puheenaihe+saamelaisilla+on+syy+korottaa+aanensa+kurja+kohtelu+on+totta.html>

¹⁴ Sammeli Heikkinen: Kenen maa? Vihreä Lanka 13.12.2013.

¹⁵ A-Stream 19.4.2014. Yleisradio.

- ¹⁶ Magreta Saran puheenvuoro Yleisradion A-Stream -ohjelmassa, litteroinut HommaForum, ks. <http://hommaforum.org/index.php?topic=81488.5;wap2>.
- ¹⁷ Ks. esim. Elina Venesmäki: Raja-aitojen maa. Suomen Kuvalehti 14/2014, 43.
- ¹⁸ Anna Morottajan Facebook (julkinen) 2.3.2015 ks. <https://fi-fi.facebook.com/pages/Anna-Morottaja-Saamelaisk%C3%A4r%C3%A4jien-j%C3%A4sen/234791433233845>. Morottaja julkaisi saman kirjoituksen Inarilainen-lehdessä 4.3.2015.
- ¹⁹ Riku Lavia: Minä, saamelainen. Lapin Kansa 3.2.2013.
- ²⁰ Reetta Tornensis: Muuttuvatko saamelaiskuvat? Praavda 1 / 2015; e-mail tekijälle 14.4.2015.
- ²¹ Kuokkanen 1999.
- ²² Paluumuuttaja kokee etnostressiä. Helsingin Sanomat 29.7.2012, ks. <http://www.hs.fi/ihmiset/a1343445415131>.
- ²³ Kolumni (Xia Torikka): Moderneja saamelaisnuoria vai- vaa etnostressi. YleX 26.2.2015 ks. http://yle.fi/ylex/uutiset/kolumni_moderneja_saamelaisnuoria_rasittaa_etnostressi/3-7831348.
- ²⁴ Rasmus 2010, 54–56; ks. myös Rasmus 2008.
- ²⁵ Kolumni (Xia Torikka): Moderneja saamelaisnuoria vai- vaa etnostressi. YleX 26.2.2015 ks. http://yle.fi/ylex/uutiset/kolumni_moderneja_saamelaisnuoria_rasittaa_etnostressi/3-7831348.
- ²⁶ Saamelainen potee joskus etnostressiä. Yleisradio Yhteis- kunta 28.3.2014 ks. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/03/18/saamelainen-potee-joskus-etnostressia>.
- ²⁷ Reetta Tornensis: Muuttuvatko saamelaiskuvat? Praavda 1/2015.
- ²⁸ Alapuro 1993, 5–6.
- ²⁹ Sammeli Heikkinen: Kenen maa? Vihreä Lanka 13.12.2013.
- ³⁰ Riku Lavia: Minä, saamelainen. Lapin Kansa 3.2.2013; Magreta Saran puheenvuoro Yleisradion A-Stream -ohjelmassa, litteroinut HommaForum, ks. <http://hommaforum.org/index.php?topic=81488.5;wap2>.
- ³¹ Sivistyslautakunta saa pohtia Saamelaiskirjaston nimeä. Inarilainen 21.8.2013.
- ³² http://yle.fi/uutiset/keskustan_valtuustoryhma_haluaa_muuttaa_saamelaiskirjaston_nimen/6775951.
- ³³ Ks. Lehtola 2005, 40.
- ³⁴ Ks. Ravna 2015.
- ³⁵ Erään itäläppiläisen kommentti tekijälle 12.2.2015.
- ³⁶ Nimetön kommentti, Eeva-Maria Maijalaa ei hyväksytty

saamelaisluetteloon. Pohjolan Sanomat 8.3.2015.

³⁷ Jarno Valkonen V-P Lehtolalle 30.4.2015.

PÄÄTÄNTÖ

¹ Riku Lavia: Minä, saamelainen. Lapin Kansa 3. 2. 2013.

² Kolmen raati: Petteri Morottaja. Inarilainen 11.1.2012.

³ Riku Lavia: Minä, saamelainen. Lapin Kansa 3.2.2013.

⁴ Ks. https://www.ufpe.br/nepe/publicacoes/publicacoes_10.pdf.

⁵ Jarno Valkosen e-mail V-P Lehtolalle 30.4.2015.

⁶ Suomen saamelaisnuorten lausunto 8.5.2013. Ks. <http://www.ssn.fi/2013/05/suomen-saamelaisnuorten-lausunto-saamelaismaaritmasta/>.

⁷ Lehtola 2012, 292.

⁸ Professori: Tässä tilanteessa ei kannata kuluttaa resursseja ILO-sopimukseen ja saamelaiskäräjälain avaamiseen, Yle Sápmi 29.5.2015, ks. http://yle.fi/uutiset/professori_tassa_tilanteessa_ei_kannata_kuluttaa_resursseja_ilo-sopimukseen_ja_saamelaiskarajalain_avaamiseen/8028893.

⁹ Oaidnu: Odda ráddehusprogramma slunduda – dahje de motivere hábmet áibbas odda sámii politihka. Yle Sápmi 28.5.2015, ks. http://yle.fi/uutiset/oaidnu_oa_raehusprogramma_slunduda_dahje_de_motivere_habmet_aibbas_oa_sami_politihka/8023262.

¹⁰ Coulthard 2014, 151–179.

¹¹ Ks. Lehtola 2005, 170–171.

¹² Esim. Uusi kirja pohjoismaisesta saamelaisopimuksesta, Lapin yliopiston tiedote 12.2.2013, <http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Ajankohtaista/Uutisarkisto/2013?ln=jtd201ib&id=babaf378-3cfd-42a8-aa87-811bd0b0bc8a>.

¹³ Metsähallitus pilotoi uutta toimintamallia Hammastunturilla. Metsähallitus 18.10.2012. Ks. <http://www.metsafi-lehti.fi/metsahallitus/metsahallitus-pilotoi-uutta-toimintamallia-hammastunturilla/>.

¹⁴ Karjalainen 2015, 154–166.

¹⁵ Puuronen 2011, 151.

¹⁶ Pääkkönen 2008, 217.

¹⁷ Ks. https://www.facebook.com/suohpanterror/timeline?ref=page_internal.

KIRJALLISUUTTA

Achenbach, Joel 2015: Epäuskon aikakausi. *National Geographic* 3, 44–61.

Aikio, Antti – Åhren, Mathias 2014: A reply to calls for an extension of the definition of Sámi in Finland. *Arctic Review on Law and Politics* vol. 5, 1.

Aikio, Pekka 2013: Reunahuomautuksia 2000-luvun saamelaisuuteen. *Agon* 37–38, 43–44.

Alapuro, Risto 1993: Suomalaisuuden erikoislaadusta. Teoksessa *Suomesta Euro-Suomeen. Keitä me olemme ja mihin matkalla*. Toim. Pertti Joenniemi, Risto Alapuro ja Kyösti Pekonen. Tampere: Tapri.

Burke, Liz 2004: Adam Elliot on Carbog, Clay and Harvie Krumpet. *Metro* 139, 134–139.

Coulthard, Glen Sean 2014: *Red Skins, White Masks. Rejecting the Colonial Politics of Recognition*. Minneapolis – London: University of Minnesota Press.

Enbuske, Matti 2008: *Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö Kemian Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Frankfurt, Harry G. 2006: *Paskapuheesta*. Helsinki: Johnny Kniga.

Heikkinen, Vesa – Hurme, Tuure 2008: *Hölynpölymuri*. Helsinki: Otava.

Heinämäki, Leena 2013: Saamelaisten itsemäärittämis-oikeus: konkretiaa vai sananhelinää? *Agon* 37–38, 22–25.

Hiltunen, Mauno 2012: Alkuperäiskansasta uuslappalaiseihin ja kveenihin – kamppailu Lapin historian tulkinnoista. *Faravid* 36. Oulu: Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja, 279–296.

Joona, Tanja 2012: The ILO Convention No. 169 in a Nordic Context with Comparative Analysis: An Interdisciplinary Approach. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Joona, Tanja 2013: Ihmisoikeusnäkökulma ILO-sopimukseen No. 169. *Agon* 37–38, 6–12.

Junka-Aikio, Laura 2014: Can the Sámi speak now? Deconstructive research ethos and the debate on who is a Sámi in Finland. *Cultural Studies* 2014, 2–28. Published online in 24 November 2014. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09502386.2014.978803>.

Karjalainen, Reetta 2015: *Saamen kielet pääomana monikielisellä Skåbmagovat-elokuvafestivaalilla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Keskinen, Suvi – Rastas, Anna – Tuori, Salla 2009: Johdanto: Suomalainen maahanmuuttokeskustelu tienhaarassa. Teoksessa *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Toim. Suvi Keskinen, Anna Rastas ja Salla Tuori. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto.

Koivulaakso, Dan – Brunila, Mikael – Andersson, Li 2013: *Äärioikeisto Suomessa*. Helsinki: Into.

Kuokkanen, Rauna 1999: Etnostressistä sillanrakennukseen. Saamelaisen nykykirjallisuuden minäkuvat. Teoksessa *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit I: Outamaalta tunturiin*. Inari – Rovaniemi: Kustannus-Puntsi – Lapin yliopisto, 95–112.

Kurtén, Björn 1982: *Kuinka mammutti pakastetaan*. Helsinki: Tammi.
Lehtola, Veli-Pekka 2005: *Nickul. Rauhan mies, rauhan kansa*. Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtola, Veli-Pekka 2005: *Saamelaisten parlamentti. Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973–1995 ja Saamelaiskäräjät 1996–2003*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Lehtola, Veli-Pekka 2009: Saame-sanan juuria suomalaisessa julkisuudessa. Teoksessa *Ei kiveäkään kääntämättä. Pentti Koivusen juhla-kirja 2009*. Toim. Janne Ikäheimo – Sanna Lipponen. Oulu: Oulun yliopiston arkeologian laitos.

Lehtola, Veli-Pekka 2010: Porojen kansalaisuus? Suomen ja Norjan kiista rajaseudun poronhoidosta 1852–1936. *Faravid* 34. Oulu: Oulun historiallisen yhdistyksen vuosikirja.

Lehtola, Veli-Pekka 2012: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lehtola, Veli-Pekka – Länsman, Anni-Siiri 2012: Saamelaisliikkeen

perintö ja institutionalisoitunut saamelaisuus. Teoksessa *Saamenmaa. Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Toim. Veli-Pekka Lehtola, Ulla Piela ja Hanna Snellman. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–35.

Lehtola, Veli-Pekka – Korhonen, Kuisma – Alenius, Kari – Mantila, Harri 2015: Approaches to transcultural encounters. Teoksessa *Transcultural encounters*. Toim. Kari Alenius ja Veli-Pekka Lehtola. Oulu: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 5–13.

Lähteenmäki, Maria 2001: Kotini on vanha siida. Teoksessa *Suomalaisen ja saamelaisen Lapin rajankäyntiä keskiajalta nykypäivään. Suvaitsevaisuus*. Toim. Mikko Lahtinen. Helsinki: Tanner-akatemia, Väinö Tannerin säätiö 2001.

Lähteenmäki, Maria 2004: *Kalotin kansaa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Magga, Päivi 2007: Rakennuksia, kotasijoja, muistoja – saamelaista kulttuuriympäristöä inventoimassa. Teoksessa *Eletty, koettu maisema. Näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*. Toim. Tiina Elo ja Päivi Magga. Rovaniemi: Lapin ympäristökeskus.

Magga, Päivi 2014: Mikä tekee kulttuuriympäristöstä saamelaisen? Teoksessa *Ealli biras – Elämä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Inari: Sámi museum – Saamelaismuseosäätiö.

Martti Linkola 1985: Saamelaisten paimentolaisporonhoidon vaiheet. Teoksessa *Lappi 4: Saamelaisten ja suomalaisten maa*. Toim. Martti Linkola. Hämeenlinna Karisto, 177–186.

Nahkiaisola, Tarja 2006: *Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälistä vuoteen 1925*. Helsinki: Oikeusministeriö.

Nickul, Erkki 1968: *Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus Pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestötutkuksesta*. Tilastotieteen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Niemelä, Teuvo 2003: Saatteeksi. Teoksessa *Inari – Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. Toim. Veli-Pekka Lehtola. Inari: Inarin kunta.

Nieminen, Petteri 2015: *A unified theory of creationism*

– *Argumentation, experiential thinking and emerging doctrine*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Nikula, Kaisu 2003: *Muistelevat inarinsaamelaiset. Empiirisen etnisyyden ja identiteettien kirjon tarkastelua elämänkerronnan kautta*. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Julkaisematon opinnäyte.)

Nyyssönen, Jukka 2007: *"Everybody recognized that we were not white." Sami Identity Politics in Finland, 1945–1990*. Tromsø: University of Tromsø.

Outakoski, Aslak 1957: *Katsaus saamelaisväestöä koskevaan tutkimukseen Suomessa*. Teoksessa *Sámiid dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen i Jokkmokk, 1953*; svensk, norsk och finsk utgåva. Red. Kalle Nickul, Asbjörn Nesheim och Israel Ruong. Oslo: Nordisk råd.

Pietikäinen, Sari – Leppänen, Sirpa 2007: *Saamelaiset toisin sanoin*. Teoksessa *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 175–189.

Pääkkönen, Erkki 2008: *Saamelainen etnisuus ja pohjoinen paikallisyhteisö – Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperustainen vastaliike*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Rasmus, Minna 2008: *Bággu vuolgit, bággu birget*. Oulu: Giellagas-instituutti

Rasmus, Minna 2010: *Saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutustarpeet Suomessa*. Oulu: Giellagas-instituutti.

Rastas, Anna 2009: *Rasismien kiistäminen suomalaisessa maahanmuutokeskustelussa*. Teoksessa *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Toim. Suvi Keskinen, Anna Rastas ja Salla Tuori. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto.

Ravna, Øyvind 2015: *Sami Rights to Natural Resources and Lands in Norway. Polar Law and Resources*. Ed. by Natalia Loukacheva. Copenhagen: Norden, 63 – 77.

Saari, Heli 2011: *Valkoisen peuran myyttinen Lappi*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Sammallahti, Pekka 1996: Saamelaiset julkisuusmyllytyksessä. *Kanava* 7: 401–404.

Sammallahti, Pekka 2013a: Saamelaismääritelmästä. *Agon* 37–38, 26–39.

Sammallahti, Pekka 2013b: Saamen maa ja saamen kieli. Teoksessa *Ealli biras – Elävä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Toim. Päivi Magga ja Eija Ojanlatva. Inari: Sámi museum – Saamelaismuseosäätiö.

Sarivaara, Erika 2012: *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. Diedut 2/2012. Sámi allaskuvla: Guovdageaidnu (Koutokeino) 2012.

Scheinin, Martin 2006: Ihmisen ja kansan oikeudet – kohti pohjoismaista saamelaisoppimusta. *Lakimies* 1, 27–41.

Schopenhauer, Arthur 2005: *Taito olla ja pysyä oikeassa. Eristinen dialektiikka*. Helsinki: Eurooppalaisen filosofian seura.

Seurujärvi-Kari, Irja 2012: *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tervaniemi, Saara 2013: Symbolista sodankäyntiä saamelaisuudesta. *Agon* 37–38, 14–18.

Tuominen, Marja 2010: Pohjoisen kulttuurihistorian paikat ja haasteet. Teoksessa *Kulttuurihistoriallinen katse*. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo. Turku: Turun yliopisto, 309–337.

Tuulentie, Seija 2001: *Meidän vähemmistöemme. Valtaväestön retorikat saamelaisten oikeuksista käydyssä keskustelussa*. Helsinki: SKS.

Uschanov, Tommi 2010: *Suuri kaalihuijaus. Kirjoituksia yhteiskunnallisesta tietämättömyydestä*. Helsinki: Teos.

Vahtola, Jouko – Enbuske, Matti – Hiltunen, Mauno – Nahkiaisola, Tarja – Joona, Juha 2006: *Yhteenvedot ja tiivistelmät Lapinmaan maa-oikeudet -tutkimuksesta*. Helsinki: Oikeusministeriö.

Valkeapää, Nils-Aslak 1971: *Terveisiä Lapista*. Helsinki: Otava.

Valkonen, Jarno – Valkonen, Sanna – Koivurova, Timo 2014:

Groupismi alkuperäiskansan määrittelyssä: tapaustutkimus Suomen alkuperäiskansakonfliktista. *Politiikka* 3. Ks. versio <http://www.politiikasta.fi/artikkeli/kuka-saamelainen-alkuper%C3%A4iskansan-m%C3%A4%C3%A4rittelyn-paradoksit>.

Valkonen, Sanna 2008: *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Valkonen, Sanna – Valkonen, Jarno 2013: Pohjois-Suomen etnisten suhteiden uudelleen tulkintojen ongelmat. *Agon* 37–38, 4–5 sekä erillinen liitelehtinen.

